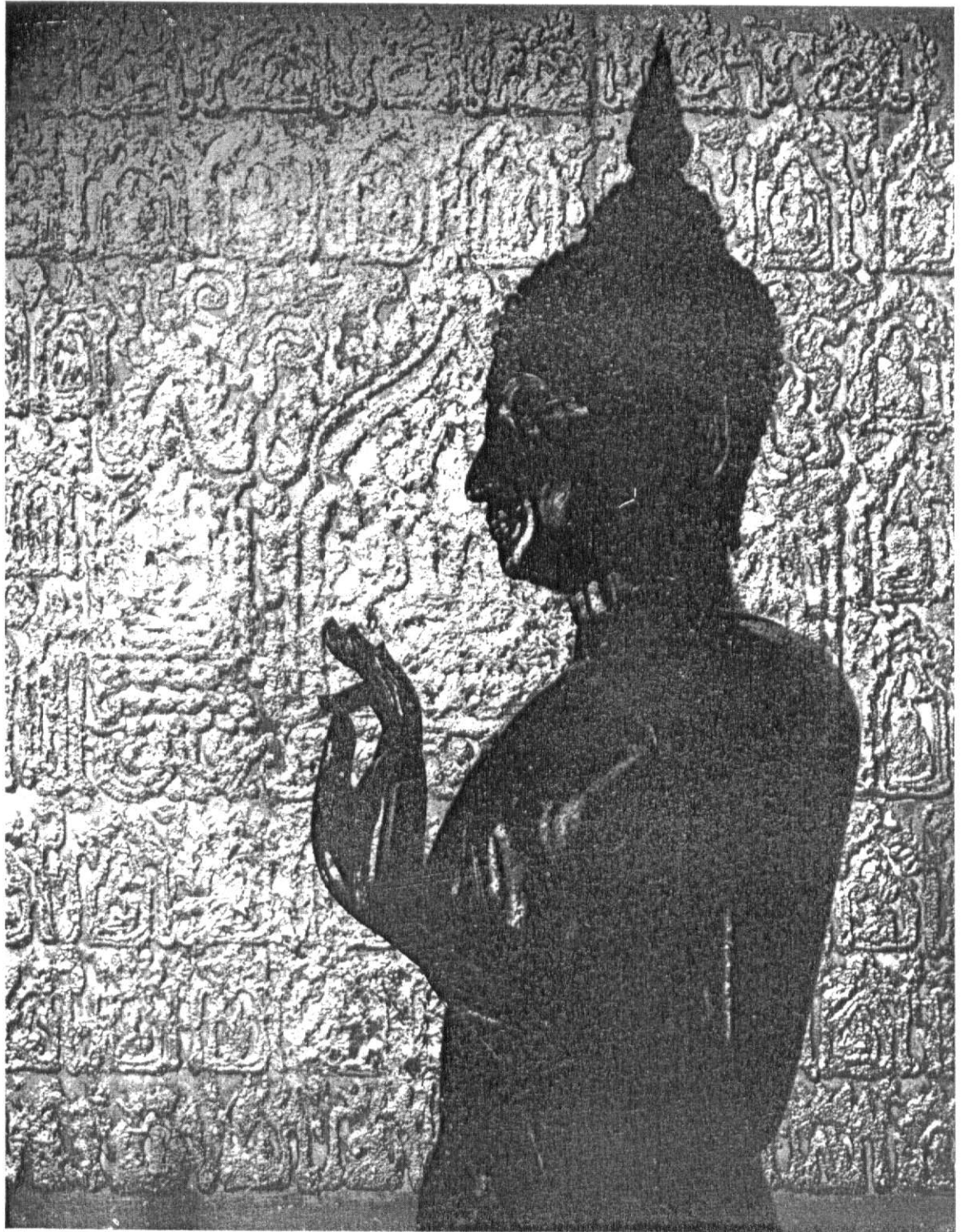

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม กรุงเทพฯ พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ๒๕๐๕

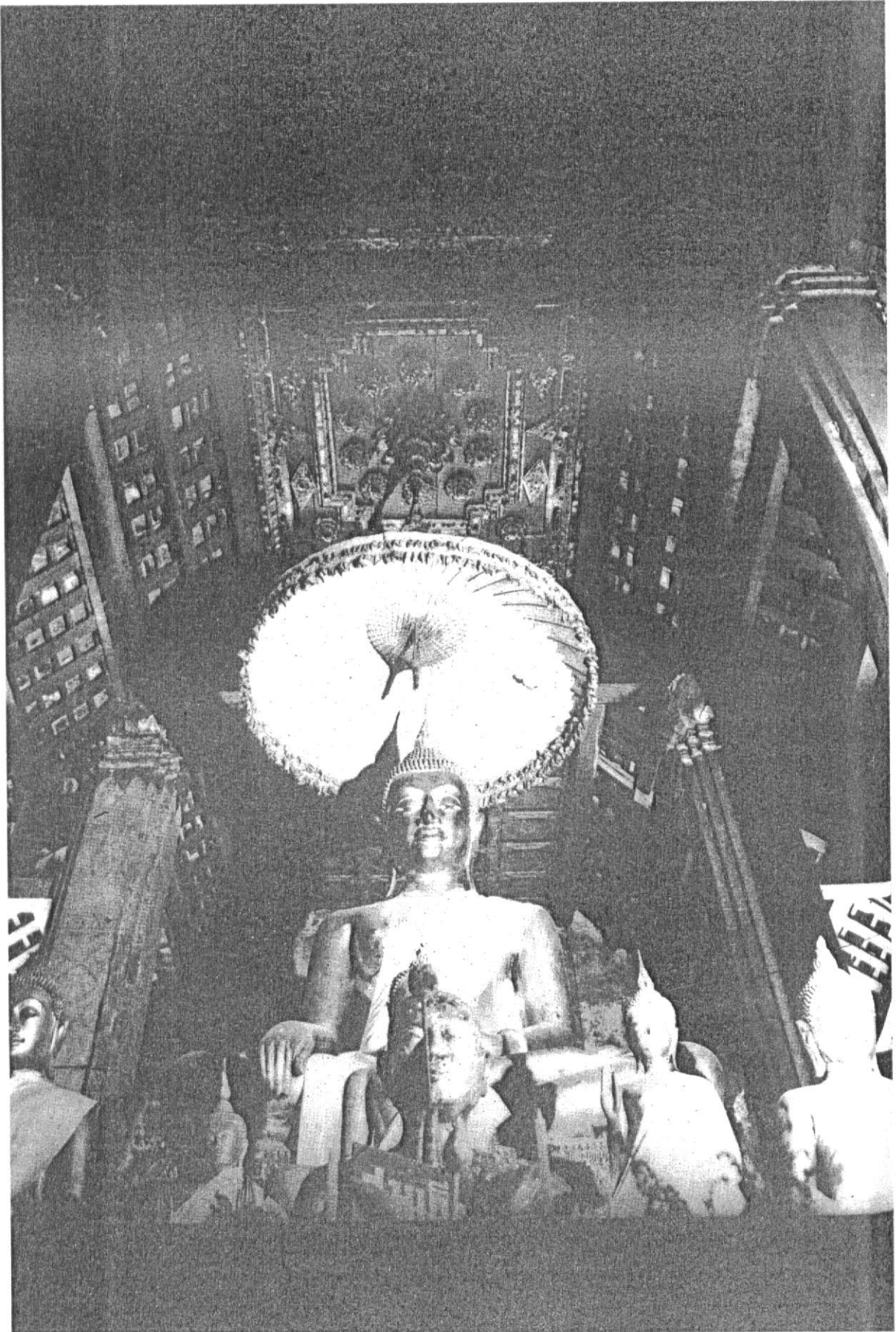
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนา
กับสังคมไทย
ฉบับพิเศษ ๔
พ.ศ. ๒๕๐๕

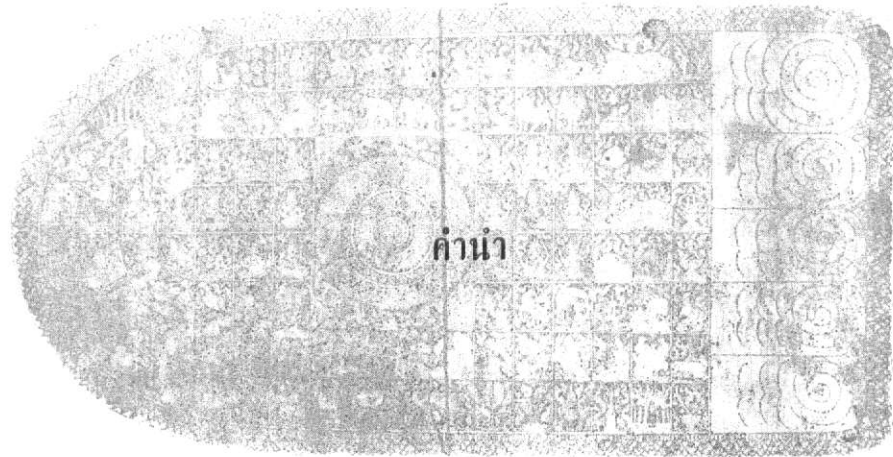
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้จะฟังกล่าวติเตียนเรตถาคค หรือพระธรรม
แลพระสงฆ์ก็ตาม พวกท่านทั้งหลายไม่ควรจะมีความอาฆาต ความ
เสียใจ แลความไม่พอใจในชนพวกนั้นเลย ถ้าท่านโกรธหรือไม่พอใจ
แล้วไซ้ พวกท่านก็จะฟังประสบันตราย เพราะความโกรธหรือความ
ไม่พอใจนั้นเป็นเหตุ อนึ่ง เมื่อเขาติเตียนอยู่เช่นนั้น พวกท่านก็ทราบดี
แล้วไม่ไซ้หรือว่า เขาพูดดีบ้างไม่ดีบ้าง คำใดที่เขาพูดไม่จริง พวกท่าน
ก็ฟังหลักเสียงเสีย ไม่ควรใส่ใจถึง เพราะไม่จริง ไม่แท้ ทั้งไม่มีอยู่ใน
พวกเราทั้งหมด อีกประการหนึ่ง เมื่อเขาพูดสรรเสริญเรตถาคค ทั้ง
พระธรรมแลพระสงฆ์ พวกท่านก็ไม่ควรยินดี ไม่ควรโสมนัสแลฟูใจ
ในความสรรเสริญนั้น ถ้าท่านยินดี โสมนัส ฟูใจ แล้วไซ้ พวกท่านก็
จะฟังประสบันตรายเพราะความยินดี โสมนัสแลฟูใจนั้นเป็นเหตุ อนึ่ง
เมื่อเขากล่าวสรรเสริญอยู่เช่นนั้น คำใดที่เขาพูดจริง พวกท่านก็ทราบว่า
จริงอยู่แล้ว เพราะมีจริงแลเป็นของแท้ ทั้งก็มีอยู่ในพวกเราแล้ว ไม่
ควรหลงเพลิดเพลินไปตามที่เขาพูดเลย

พรหมชาลสูตร

คำนำ

จำเดิมแต่สมเด็จพระบรมศาสดาประกาศจักรวาลเป็นต้นมา พุทธศาสนาย่อมมี
บทบาทต่อสังคมเสมอมา อาจจะเป็นสังคมอินเดียสมัยโบราณ สังคมลังกา พม่า
ไทย ฯลฯ ในระยะต่อๆ มาก็ตาม พุทธศาสนาจะมีบทบาทมากขึ้นเพียงไหน มิได้
ขึ้นอยู่กับจำนวนของบุคคลที่เรียกตัวเองว่าพุทธศาสนิกชน มิใช่ขึ้นอยู่กับชื่อที่จริง
ที่ว่าสังคมนั้นหรือประเทศนั้น ชื่อนานนามตัวเองว่าเป็นประเทศพุทธศาสนา หรือว่า
เป็นสังคมพุทธ ในทางพุทธศาสนาเราไม่มีศัพท์อย่างที่ใช้กันในภาษาอังกฤษว่า Chris-
tendom ^{๕๕๕} ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาย่อมไม่มีบทบาทโดยตรงต่อสังคม ไม่มีอิทธิพลเข้า
ไปกุมบังเหียนในทางรัฐประศาสน์ อย่างที่พวกพราหมณ์ พวกบาทหลวง เคยกระทำ
มาในอดีต และแม้ในบัดนี้ หลายประเทศในยุโรปก็มีพรรคการเมืองที่มีชื่อนิกาย
คริสตศาสนาปรากฏอยู่ ทางกรุงวาทีกันเอง องค์พระสันตปาปาก็ทรงเป็นประมุข ทั้ง
ในทางการเมือง และในทางผู้นำทางวิญญาณของกลุ่มชนโรมันคาทอลิก

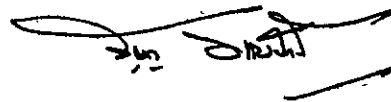
พุทธศาสนาไม่มีบทบาทต่างๆ ในทางตรงเช่นนี้ แต่ก็มีบทบาทต่อสังคมในทาง
อ้อม พระภิกษุสามเณร ตลอดจนอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งๆ ใน
สังคม ล้วนมีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลต่อสังคมในหลายๆ ทาง ทั้งด้านวัตถุ วัฒนธรรม
และจิตใจ แต่ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือ พุทธศาสนามีบทบาทอันสำคัญต่อปัจเจกชนแต่ละคนใน

สังคม ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะเรียกตนเองว่าสังคมพุทธหรือไม่ก็ตาม บทบาทเช่นนั้น มีอิทธิพลในทางน้อมนำใจบุคคลให้เห็นชอบ คิดชอบ เจรจาชอบ และทำการงานชอบ ช่วยให้จิตใจของแต่ละคนสูงส่งขึ้น เพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว ให้น้อยลง บั่นเพ็ญประโยชน์แก่สังคมให้มากขึ้น จนในขั้นสุดท้าย จะเลิกความยึดมั่นถือมั่น แม้ในตัวเอง ใครเข้าได้ถึงขั้นนี้ นับเป็นขั้นสุดยอดของพุทธศาสนา

ที่เราเรียกพระพุทธเจ้าว่า บรมศาสดา ก็เพราะถือเอาท่านเป็นยอดครู คุรุ นั้นจะมีอิทธิพลสั่งบังคับศิษย์ ดังเช่นนายบังคับบ่าว หรือผู้มีอำนาจคุมบังคับเห็นแนวนโยบาย หาได้ไม่ คุรุได้แต่สอน ได้แต่ชี้ทาง และแนะแนว นี้ฉันใด พุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ฉันนั้น ตรวบใดที่เรายังไม่เข้าใจคำสอนของท่าน คำสอนนั้น ๆ จะมามีบทบาทต่อชีวิตเราและสังคมของเรา ไม่ได้เลยเป็นอันขาด ฉะนั้นประการต้น เราทุกคนจึงน่าจะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะการรู้เท่าทันคำสอนนั้น ๆ จะไม่ช่วยให้เราขาดทุนแต่ประการใดเลย เราจะรับนับถือท่านหรือไม่ .ไม่สำคัญเลย ต่อเมื่อเราเห็นว่าพุทธศาสนามีอิทธิพล มีบทบาทที่จะทำให้ชีวิตเรา สังคมเรา ดีขึ้นได้ นั่นแหละเราค่อยรับคำสอนขั้นสูงขึ้นไป จนถึงกับรับคำสั่งในทางพุทธศาสนา เมื่อมาถึงขั้นนี้ คำสั่งและคำสอนก็จะ เป็นของคู่กัน คำสั่งสอนจึงแยกจากกันเสียมิได้ สำหรับชีวิตพุทธศาสนิกชน ที่รับเอาพระธรรมวินัย เป็นเครื่องนำวิถีชีวิต

การเข้าถึงพุทธศาสนานั้น ในประเทศไทยเรา นี้ ได้มีผู้ชี้แจงแสดงคำสั่งสอนอยู่ มากแล้ว ทั้งพระและฆราวาส ต่างก็ช่วยกันทำหน้าที่ ทั้งทวด ที่บ้าน ที่สมาคม พุทธตามที่ต่าง ๆ มีการแสดงพระธรรมเทศนา ธรรมมิกถา บทความธรรมะ ด้วย สื่อมวลชนต่าง ๆ กัน แทบทุกวัน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าคนค้นคว้าทางพุทธศาสนา มากขึ้น พร้อมกันนั้นโลกสมัยใหม่ที่กำลังหมุนเร็วไปในทางที่ตรงกันข้ามกับธรรมะมากขึ้นทุกทีด้วย ธรรมและอธรรมจึงต้องเผชิญหน้ากันเช่นนี้เรื่อยไป

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มิใช่ นิตยสารเผยแพร่พุทธธรรมโดยตรง แต่โดยหลักการ
แล้วก็มีพุทธธรรม และมุ่งจัดธรรม ได้มีบทบาทอันสำคัญต่อปัญญาชนคนไทยตลอด
ไปจนถึงชาวต่างประเทศที่สนใจเกี่ยวกับความเป็นไปของประเทศนี้ การที่บรรณาธิการ
ดำริจัดพิมพ์ฉบับพิเศษขึ้น ว่าจำเพาะเจาะจง ถึงบทบาทของพุทธศาสนากับสังคมไทย
จึงนับว่าเป็นกำลังหนุนอีกแรงหนึ่ง ที่จะช่วยขยายวงของธรรมะ ให้มีมั่นคงแข็งแรงและ
แผ่กว้างออกไป โดยที่นิตยสารนี้มีแนวแปลก ข้อเขียนมักหนักไปในเชิงวิพากษ์
ผู้อ่านคงจะได้ข้อคิดซึ่งผิดจากที่ตนเคยได้จากนิตยสารอื่นๆ ที่อยู่ในวงพุทธศาสนาแท้ๆ
แต่ก็น่าจะรับข้อเขียนนั้นๆ มาพิจารณาดู ถ้านิตยสารนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้ที่เรียกตนเอง
ว่าพุทธศาสนิกชน ได้เป็นชาวพุทธโดยแท้จริง ยิ่งชี้ให้เห็นว่าเราอ่อนอ่อนตรงไหน
หน้าที่เราจะรับฟังให้มาก ๆ และถ้าช่วยผู้ที่มีได้เคยสนใจในด้านพุทธศาสนา ให้มี
โอกาสหันมาทำความรู้จักกับหลักการและวิธีการ ของลัทธิศาสนาหมู่บ้านคูเมือง นี้ได้
ข้าพเจ้าก็ใคร่ขออนุโมทนา

ประธานสภา
นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

แถลงเรื่อง

ประเทศไทยเรานี้ ศาสนาและอาณาจักร ย่อมควบคู่กันไป แต่ไหนแต่ไรมา พระมหากษัตริย์ทรงปกครองประเทศเพื่อความสงบสุขของ “สมณพราหมณาจารย์” แล้วจึงถึง “ไพร่ฟ้าประชาชน” ถึงพระพุทธศาสนาจะได้มีบทบาททางการเมืองโดยตรง แม้กระนั้น ในสมัยราชาธิปไตย พุทธศาสนาก็เป็นสถาบันอันเดียวที่สามารถดำรงศรัทธาแห่งอำนาจของผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินไว้ได้ ถึงแม้ยศและตำแหน่งทางฝ่ายศาสนา จะมาจากทางฝ่ายอาณาจักรก็ตาม ฝ่ายอาณาจักรก็หาได้ล่วงล้ำเข้าไปยังสิทธิที่สงวนไว้ในฝ่ายพุทธจักรไม่ หากขึ้นล้ำเข้าไป มักมีอันตรายล่วงเกินมาถึงการปกครองของประเทศด้วย ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็จากเหตุการณ์ในชั้นอวสานต์ของกรุงธนบุรีนั่นเอง ทางฝ่ายพุทธจักรนั้นเล่า ก็ถือเป็นกิจ ไม่เข้าไปพัวพันในเรื่องทางโลกของฝ่ายอาณาจักร แม้กระนั้น ในต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ที่มีการเลือกองค์พระประมุขชั้นด้วยวิธี “เอนกนิกรสโมสรสมมติ” นั้น พระมหากษัตริย์ก็เข้าร่วมประชุมเลือกพระมหากษัตริย์ด้วยทุกครั้ง ทั้งเมื่อรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ ถึงท่านนั้นๆ จะกระทำหน้าที่เพียงรับทราบ แต่การที่มีพระสงฆ์ร่วมอยู่ด้วยกับการเมืองเรื่องสำคัญชั้นนี้ ย่อมชี้ให้เห็นถึงสัญลักษณ์แห่งบทบาทของฝ่ายศาสนจักรโดยแท้

ที่กล่าวมานั้นเป็นชั้นเมือง ส่วนชนชั้นบ้านนั้นเล่า วัดก็มีส่วนสำคัญพัวพันอยู่ด้วยโดยตลอด แทบทุกหมู่บ้าน วัดเป็นใจกลางของประชากร เป็นสโมสร เป็นโรงพยาบาลนตรี เป็นโรงเรียน ศิลปสถาน พิพิธภัณฑ์ โรงพยาบาล ศาล (อนุญาโต

ตุลาการ) ฯลฯ พร้อมเสร็จ มิใช่ต้องเอ่ยถึงคุณประโยชน์ในทางธรรม ด้วยเหตุฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า แต่อดีตมา พุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมไทยเกือบจะในทุกแง่ ไม่ในทางตรง ก็ในทางอ้อม

ครั้นเมื่อสังคมไทยเราแปรรูปไปในรูปของตะวันตกยิ่งขึ้นทุกที บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไป ถ้าท่านผู้ใหญ่ในทางศาสนาและอาณาจักรตระหนักในความซบเซา ก็ย่อมระแวงระวังการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ได้ ยกตัวอย่างให้เห็นได้ว่าการปฏิวัติรูปลักษณะการปกครองครั้งสำคัญของเราอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ทั้งพระราชอาและองค์สกุลสังฆปริณายกล้วนเป็นผู้เห็นการณ์ไกลปาน ๆ กัน ทำงานประสานกันอย่างใกล้ชิด ผลได้จึงมีทั้งแก่ศาสนาและบ้านเมือง เป็นการปฏิรูปที่ไม่ทิ้งของดีที่มีอยู่เดิม หากอนุวัตให้ทันสมัย ใช้การได้ โดยเฉพาะในด้านการศึกษานั้น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกับองค์ประมุขสงฆ์ได้ช่วยกันจัดการอย่างดีเลิศจนได้รับคำสรรเสริญอย่างกว้างขวาง มีคุณต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้ แต่ถ้าผู้เป็นใหญ่ในฝ่ายพระ และฝ่ายคฤหัสถ์ มีความคิดอ่านไม่เท่าเทียมกัน ทำงานไม่สอดคล้องกัน ขาดสติปัญญาเท่าที่ควร การเปลี่ยนแปลงก็ย่อมเป็นไปในด้านผลร้ายมากกว่าผลดี ดังจะเห็นได้ว่าเวลาการศึกษาทั้งวัดออกไปทุกทีแล้ว วัดตามเมืองใหญ่ ๆ มีบทบาทต่อสังคมในเมืองนั้น ๆ น้อยลงทุกที โดยเฉพาะในกรณีที่มีสโมสร โรงภาพยนตร์ ฯลฯ เข้ามาแย่งดึงดูดความสนใจไปจากวัด วัดตามบ้านนอกก็จะกลายเป็นร้างร้างไปอย่างวัดในเมือง เมื่อวัดถูกรวมต่าง ๆ ตามออกไปถึง และจะด้อยกว่าวัดในเมืองเสียซ้ำ เพราะวัดในเมืองยังมีคนแก่เด็กวัดที่มาจากต่างเมือง มาอาศัยวัดในเมืองศึกษาเล่าเรียนกันมีใช้น้อย ทั้งนี้ เว้นไว้เสียแต่เราจะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที่

ผู้จัดทำหนังสือนี้มีความเห็นว่า ยิ่งนับวัน วัดกับบ้าน ศาสนากับอาณาจักร จะยิ่งเดินห่างกันออกไปทุกที ทางการบ้านเมืองให้ความสำคัญแก่ศาสนจักรน้อย ในวงราชการ คนที่รู้เรื่องพระจริง ๆ มีเพียงแต่กรมเล็ก ๆ กรมเดียว ซึ่งต้องทำหน้าที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาอื่นด้วย ข้าราชการนอกจากนั้น แม้ครูอาจารย์ตามมหาวิทยาลัย ก็มักไม่มีความรู้อันถูกต้ององแท้ ว่าเวลานี้พุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมอย่างไรบ้าง การขาดความรู้ความเข้าใจ ในสถาบันอันสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของเราเช่นนี้ นับว่ามีอันตรายยิ่งนัก จริงอยู่ เรามีสมาคมทางด้านพุทธศาสนาอยู่มากมาย ยังมีกลุ่มพุทธศาสตร์

และชุมชนมุขมุนี ตามสถาบันการศึกษาอีกเล่า แต่บุคคลในสังคมนั้น ๆ มักเน้นความคิดและกิจกรรมหนักไปในทางเผยแพร่และปฏิบัติธรรม ซึ่งยากที่จะชักชวนคนที่สนใจแต่ในแง่ที่เกี่ยวกับสังคม ให้หันมาศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาได้ แต่จะไปหวังให้สถาบันทางพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านี้มาทำหน้าที่วิเคราะห์ วิพากษ์ พร้อมกับเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของพระและของฆราวาส ที่เกี่ยวข้องโดยตรงอยู่กับวงการด้านศาสนา ก็ย่อมเป็นไปได้ เพราะนั่นไม่ใช่หน้าที่ของสถาบันนั้น ๆ ทางลังกาและพม่า ปัญญาชนของเขาได้เขียนเรื่องบทบาทของพุทธศาสนาออกมาในรูปแบบเล่มของวิชาการด้านสังคมศาสตร์ ปรากฏอยู่ เช่น D.C. Vijayawardhana's *Revolt in the Temple* และ E. Sarkisyanz's *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution* ส่วนของเรานั้น ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใ้ในปัจจุบันได้แสดงผลงานด้านสังคมศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของพุทธศาสนาออกมาให้ปรากฏเลย เรามัวแต่ให้ความสนใจแก่สถาบันทางตะวันตกยิ่งกว่าสถาบันของเราเองกระนั้นหรือ หรือเราใจเสาะ ขนาดพูดแต่เพื่อ ๆ ว่าสถาบันพุทธศาสนาในบ้านเมืองเรานั้นวิเศษกว่าที่ไหน ๆ หมด จนไม่จำต้องศึกษา เรารู้หรือไม่ว่าศาสนจักรที่เคยมีบทบาทอยู่จำเพาะแก่คนชั้นสูง และแก่คนชั้นต่ำนั้น ถึงเวลาหรือยังที่จะปรับตัวให้เข้าได้กับชนชั้นกลาง ซึ่งกำลังขยายตัวออกอย่างรวดเร็วในระยะหลังนี้ พระควรมีบทบาทกับสังคมสมัยใหม่อย่างไรบ้างปรัชญาการศึกษาของพระภิกษุควรเป็นไปในรูปใด คณะสงฆ์ควรมีแผนการดึงดูดเยาวชนให้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทหรือไม่ และความเป็นอยู่ของพระในเมืองควรเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิมเพียงใดหรือไม่ มิใช่ที่จะต้องคำนึงไปถึงว่าอันตรายอย่างใดที่เมืองลังกา เมืองญวน จะมามีขึ้นในประเทศเรานี้ได้หรือไม่

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนี้ มิได้อาจเอื้อมที่จะแก้ปัญหาทางวิชาการ และทางสังคม เกี่ยวกับบทบาทของพุทธศาสนาในประเทศนี้ทุกแห่งทุกมุม แต่ในขณะที่ยังไม่มีอะไรที่ดีกว่านี้ ก็ขอทำหน้าที่เพียงให้ผู้ที่อยู่นอกวงการศาสนาได้มีโอกาสทราบว่าพุทธศาสนามีบทบาทแก่สังคมอย่างไรบ้าง และถ้าข้อเขียนนั้น ๆ จะช่วยให้ท่านที่มีบทบาทอยู่ในคณะสงฆ์ หรือสถาบันทางพุทธศาสนาอื่น ๆ ได้เกิดอนุสติบางประการ ขึ้นว่าคนวงนอกที่มีได้มาพัวพันกับงานของท่านนั้น เขาคิดเกี่ยวกับท่านกันอย่างไร ทักจะมีประโยชน์ อย่างน้อยก็คงจะนำ บัณฑิตธรรม หรือ นิกคธรรม มาใช้ปฏิบัติกันได้ในคราวนี้เอง

เราไม่อาจรอดอ้าง ว่าเรารวบรวมเรื่องมาได้บริบูรณ์ สมความตั้งใจ ทั้ง ๆ ที่ใช้เวลา
ตระเตรียม ฉบับพิเศษนี้ นานยิ่งกว่าเล่มอื่นใด ที่เราได้เคยทำมาแต่กาลก่อน ยิ่งคิด
มาก ยิ่งตั้งอุดมการณ์สูง งานก็ยังไม่แล้วหนักขึ้นทุกที ได้เพียงเท่านี้ ก็คงจะเป็น
ประโยชน์อยู่บ้างดอกกระมัง

ในที่สุดนี้ เราขอขอบคุณมูลนิธิเอเชีย ที่ออกทุนให้ค่าตีพิมพ์ในขั้นต้น ท่านที่
เขียนเรื่องมาลงพิมพ์นั้นแล้ว ก็มีทั้งพระเดระนุเดระและคุณหัสดีสนหลายท่าน ยัง
ห้างร้านที่ช่วยลงโฆษณาให้ก็มีหลายบริษัท ท่านทั้งหลายเหล่านี้ล้วนมีส่วนช่วยให้
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ๔ ที่ว่าด้วยบทบาทพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน
ได้สำเร็จเป็นรูปร่างดังที่เห็นอยู่นี้ ขอทุกท่านจงได้รับความขอบคุณจากบรรณาธิการ
หนังสือนี้โดยทั่วกัน

ตามปกติเราเคยขายฉบับพิเศษเล่มละ ๒๐ บาท ต่อสมาชิกจึงได้ลดพิเศษ แม้
ฉบับนี้จะหนักว่าฉบับอื่น ๆ แต่เรากลับให้ลดราคา ลงมาขายในอัตราฉบับละ ๑๕
บาทเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อวางตลาดให้มหาชนมีโอกาสได้ซื้ออ่าน

ท่านที่มีปฏิกริยาต่อฉบับพิเศษนี้หรือฉบับพิเศษอื่นใด ขอได้เขียนแสดงมติของ
ท่านมายังบรรณาธิการ เราจะจัดการลงพิมพ์ข้อเขียนของท่าน ใน ปริทัศน์ ฉบับธรรมดา
เล่มต่อไป ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่จะว่าด้วยประเทศเพื่อนบ้าน แต่ก่อนหน้านั้นจะมีฉบับ
นิสิตนักศึกษา ออกมาคั้น (ในอัตราเล่มละ ๕ บาท) ท่านที่สนใจจะส่งจอง หรือ
จะคอยซื้อจากร้านหนังสือประจำของท่าน ก็สุดแท้ และถ้าใครใคร่เขียนก็ขอได้เขียน
เรื่องที่ท่านถนัด ส่งมาให้บรรณาธิการพิจารณาด้วย เราหวังในความร่วมมือของท่าน
ตลอดไป

ว. ส. ๒๕๓๕

อาสาพหุชา พ.ศ. ๒๕๐๘

ฉบับพิเศษ สิงหาคม ๒๕๐๘

สังคมศาสตร์ปริทัศน์

THE SOCIAL SCIENCE REVIEW

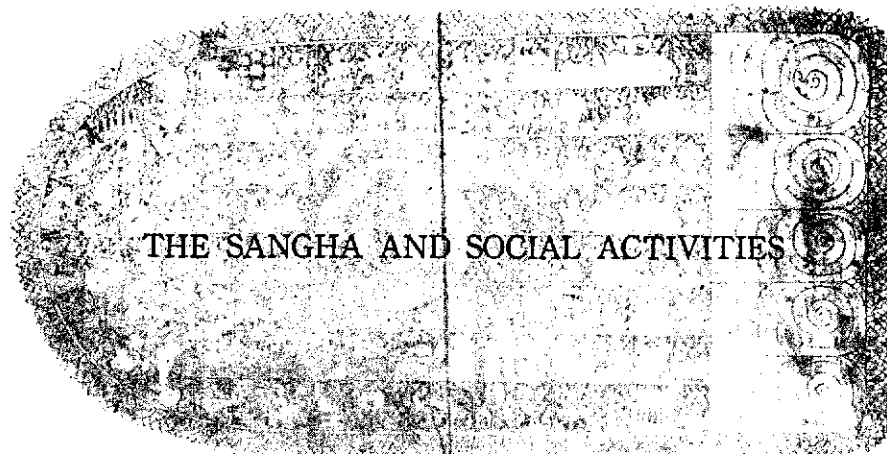
คำนำ	๕	สัญญา ธรรมศักดิ์
แถลงเรื่อง	๘	บรรณาธิการ
Sangha and Social Activities	๑๕	Our correspondent
การปกครองคณะสงฆ์	๑๕	พระศาสนโสภณ
ปัญหา สถานะ และภารกิจของสงฆ์	๓๒	พระมหาประยุต
การศึกษาปริยัติธรรม	๕๓	พระมหาอุทัย
ความเป็นอยู่ของพระ	๖๖	ชวินทร์ สระคำ
พุทธศาสนาย่อมหายาน	๗๑	จอห์น โบลเฟลด์
ธรรมยคิมทานิกาย	๗๘	ส. ศิวรักษ์
Organisation of Sangha	๘๕	Hens - Dieter Evers
คนกับหนังสือ	๙๕	พระพุทธโฆษาจารย์
คนกับงาน	๑๒๔	ปัญญาชนนักกฤษ
คนกับความคิด	๑๓๓	พุทธทาสภิกขุ
พุทธศาสนาในภาคอีสาน	๑๕๔	วิลเลียม เกลาสเนอร์
ชีวิตประจำวันของพระธุดงค์	๑๗๒	พระชนันทีปาโล
พุทธศาสนากับชาวบ้าน	๑๗๗	สุชีพ ปุญญานุภาพ
บวชเรียนชีวิต	๑๘๔	ณรงค์ เกตุทัต
รายนาม	๑๙๒	ผู้เขียน

เจ้าของ : พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครเชษฐาธิราชประพันธ์
แทนสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
สารบัญชร : นายสมศักดิ์ ชูโต
บรรณาธิการผู้พิมพ์ผู้โฆษณา : นายสุลัดถ์ ศิวรักษ์

สำนักงาน : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สังคมสงคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ถนนพญาไท ปากจุฬาฯ ซอย ๒ พระนคร โทร. ๕๖๖๒๒
พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์สวพร นายจรัส วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๘
๑๔ ซอยรัฐภูมิพงษ์ วงเวียนมักกะสัน พระนคร โทร. ๗๐๑๕๒

เจ้าหน้าที่ประจำสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

นายสุทัศน์	ศิริรักษ์	บรรณาธิการ
นายนิ้นทะ	เจริญพันธุ์	ฝ่ายศิลป์
นายชวลิต	บัญญัติกันต์	ฝ่ายบริหาร
นายเทียม	อรัญญศิริสุข	ฝ่ายธุรการ
น.ส. กนกพรรณ	ชาญปรีชา	ฝ่ายการจำหน่าย

In recent years, there has been increased discussion in the press and within government, intellectual and ecclesiastical circles concerning the role the Sangha is playing in Siam and might increasingly play in the nation-building development process.

In the near future the Inter-Institutional Discussion Seminar Group will hold a seminar on the Social Role of Buddhism in Siam. This special issue of the *Social Science Review* is focused on the various roles the Sangha is playing in Thai society today.

The Thai Sangha itself has, over the past few years, displayed exemplary initiative in seeking out a constructive social service role directed towards making a positive contribution to the development of the Thai nation as well as towards achieving the stability and progress of the Buddhist faith. The Thai Sangha has engaged in training and action programmes directed towards the more effective and extensive involvement of the Sangha in social service and community development programming. In many of these programmes, the Sangha and the Thai Government have worked cooperatively in order to achieve the maximum results.

The two Buddhist Universities, Mahamakut and Maha Chulalongkorn, have played a pioneering role in the sphere of Sangha leadership training. The two Buddhist Universities have accepted as their responsibility the Development of Sangha leadership in the provincial and rural areas of Siam. For the past several years, these two Universities have assigned selected monk graduates to take up positions on a permanent year round basis as teachers, headmasters, advisers in upcountry areas throughout the Kingdom. Today, there are more than 100 such Buddhist University monk graduates carrying out their responsibilities as Sangha leaders up-country, often in the most remote areas. These monk graduates have been provided in-service training

in order to keep them *au courant* of the latest techniques in the community development field as well as the activities and direction of government programming. At the same time such seminar cum training courses provide these monk graduates with the opportunity to exchange ideas and experience. A seminar cum training course for approximately seventy monk graduates was recently held under the auspices of the Department of Religious Affairs. Further training for monks from rural areas and for new graduates of the Universities are now being planned. These two separate courses of training will be able to start soon.

The Buddhist Universities have also carried out training courses for rural monks with a view to providing such rural leaders with specialized training in such areas as public health and sanitation principles and community development programming and techniques. Such a training course for rural Pariyati-Dhamma monk teachers was recently held in Bangkok under the joint auspices of the two Buddhist Universities.

The provincial Sangha has also taken initiative in developing training and development projects in the general sphere of social service and community development. The Buddhist University monk graduates assigned upcountry have assisted in the organization and implementation of such provincial programme initiatives. The Dhammaraj Suksa Buddhist School authorities, Wat Phra Singh, Chiangmai, have undertaken several social service projects. One of the most imaginative of such programmes is the administration of a health education correspondence course under the joint auspices of the Dhammaraj Suksa School and the Medical Faculty of Chiangmai University. The Northern Education Centre for Buddhist Private Schools recently established with headquarters at the Dhammaraj Suksa School, Wat Phra Singh, Chiangmai, has recently implemented a Sangha community development project (Dhamma Patana) which involved sending five development teams composed of monks, Chiangmai Medical University students, and government district officials to remote areas in the northern region. These teams are to undertake basic education in sanitation, public health, and general community development programming. In addition, religious teaching is carried out by the monk members of these teams.

In Ubolrajdhani, a Centre for Buddhist Studies and Development was recently established. One of the first projects of this Centre was the organization of a training course for Pariyati-Dhamma rural monk teachers. Training was given in the making of water jars, wells, and water seal latrines. The trainees, on their return to their villages, have engaged in increased community development service activity utilizing the techniques learned in the Centre's training course. Religious training was also given at the Centre's course. A similar Centre for Buddhist Studies and Development has just recently been established in Nongkhai and a training course for rural monk teachers has been carried out utilizing the same format as that of the Ubol Center's course.

The Sangha's involvement in social service programming in remote areas extends to the hill tribe areas as well. Under the joint auspices of the Development of Public Welfare and the Sangha, seventy monks (*Dhammacharick*) divided into twenty teams will travel in remote tribal areas for a period of approximately three months. This mission is to disseminate, in addition to moral and religious teaching, training in the field of public health and sanitation, education and civics. This is the second year such a programme has been carried out.

In addition to the above Sangha social service programmes, the Department of Religious Affairs, in cooperation with the Sangha, has carried out a Sangha service programme under the title *Dhammathut*. This year, over 1,000 monks are involved. These monks are to carry out their responsibilities for period of approximately three months in the field of moral and religious teaching, citizenship training, and hygiene and sanitation advice.

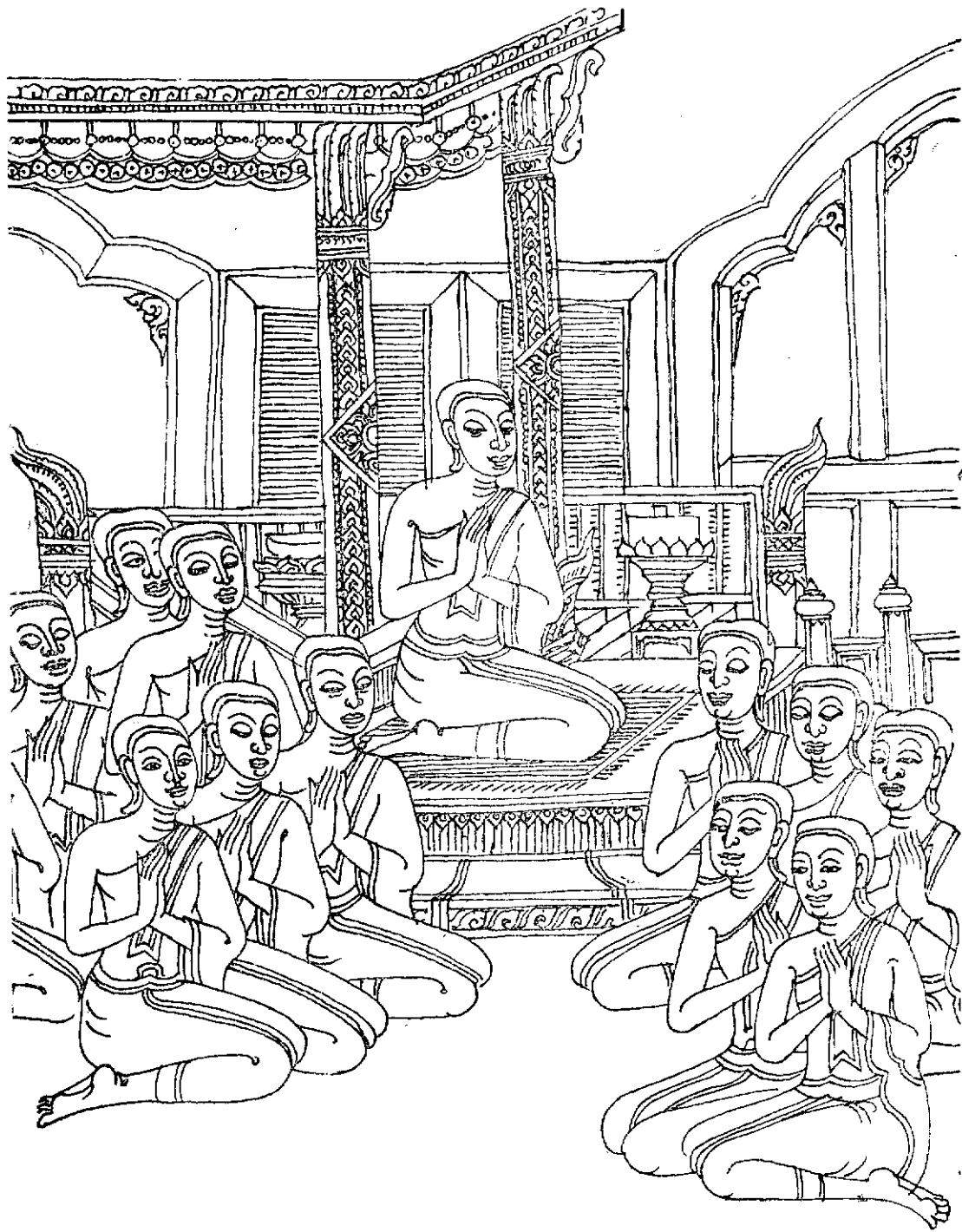
From the above outline, it can be seen that the Sangha has accepted the responsibility of contributing in a constructive way to the social and economic development of the Thai nation. Whether the programme is called *Dhammathut*, *Dhammacharick*, or *Dhamma Patana*, the underlying theme is the same: socially responsible activity on the part of the Sangha in a progressive and non-disruptive nation-building process.

In closing, the remarks made by Khun Manoj Vudha in the *Bangkok World* 1965 annual issue are relevant to the above discussion:

"It is indeed very gratifying to learn at the time of writing that the usefulness of the Buddhist monks as valuable elements in the political and social development of the country, in the course of the current nation-building process, was being appreciated by the political development subcommittee of the National Research Council of Training. Pending further study and approval by the ecclesiastic and state authorities, the Council has been considering the members of the Buddhist brotherhood as potential rural leaders.

Because of their ecclesiastic status, their standing in the estimation of the people, especially in rural areas, is normally high. If they are asked to become members of the Community Development Teams they will have the special advantage of being in possession of certain characteristics normally called for in those recruited to work in that field: (a) some degree of understanding of the culture of the people they will be working with; (b) ability to work effectively with people; (c) probably in certain cases substantial 'rural disposition.' They would be in a position to develop with ease an interest in and zeal for work."

Our Correspondent.

พระสงฆ์อันหมายถึงพระภิกษุ (รวมทั้งสามเณรด้วย) ในพระพุทธศาสนา มีหลัก
ที่พึงเชื่อฟังอยู่ ๓ คือ พระวินัย ๑ กฎหมายบ้านเมือง ๑ จารีต ๑ พระวินัยคือพระ
บัญญัติของพระพุทธเจ้า จะเรียกว่าพระพุทธรบบัญญัติก็ได้ กฎหมายบ้านเมือง คือ
พระราชบัญญัติสำหรับคณะสงฆ์ จารีต คือแบบแผนที่ได้ประพฤติปฏิบัติมาแต่
อดีตทั้งสามนี้เรียกได้ว่าเป็นกฎหมาย ๓ อย่างที่พระสงฆ์พึงเชื่อฟัง การปกครองคณะ
สงฆ์อาศัยหลักทั้งสามนี้มาช้านาน

หลักที่ ๑ พระวินัย พระสงฆ์สายเถรวาทถือปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้า
ทรงบัญญัติไว้แต่เดิมมาตามมติของพระสงฆ์ประชุมกันทำปฐมสังคายนาที่พระมหา
กัสสปเถระเป็นหัวหน้า ส่วนพระสงฆ์สายอักษรวาทถือปฏิบัติตามวินัยที่แก้ไข
เปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ พระสงฆ์ ๒ สายนี้มีเหตุผลแห่งการที่จะรักษาหรือจะ
แกวี่ยนอยู่ด้วยกัน คือ พระสงฆ์สายเถรวาทถือไม่แก่พระวินัย ด้วยมีเหตุผลว่า ใน
การประชุมทำสังคายนาครั้งหนึ่งโดยกเขาพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์ถือนสิกขาบท
เล็กน้อยได้ขึ้นมาพิจารณา เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าใกล้จะปรินิพพาน ได้ประทาน
พระพุทธานุญาตให้สงฆ์ถือนสิกขาบทเล็กน้อยได้ ในที่ประชุมสังคายนานั้นจึงตั้ง
ปัญหาขึ้นว่าสิกขาบทเล็กน้อยตามพระพุทธานุญาตนั้นคือสิกขาบทอะไร พระเถระผู้
เข้าประชุมได้มีความเห็นต่างกัน บางท่านว่าตั้งแต่สังขัตติเสด็จมาเป็นสิกขาบทเด็ก
น้อย บางท่านว่าตั้งแต่อุตตัจฉัยงมาเป็นสิกขาบทเล็กน้อย บางท่านว่าตั้งแต่

ปาจิตคีย์ตงมาเป็นสิกขาบทเด็กน้อย บางท่านว่าตั้งแต่ปาฏิเทสน์ยะตงมาเป็นสิกขา-
บทเด็กน้อย บางท่านว่าทุกกฎเท่านั้นเป็นสิกขาบทเด็กน้อย เมื่อพระเถระผู้เข้าประชุม
ที่ตวันเป็นพระอรหันต์ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกยังให้คำตอบต่างกันเช่นนั้น พระมหา
กัถ์สปผู้เป็นประธานจึงตั้งข้อสงสัยห้ามการรอนสิกขาบทเด็กน้อยเสียทีเดียว ที่
ประชุมได้มีมติรับรองเป็นเอกฉันท์ พระสงฆ์ผู้นับถือปฏิบัติตามดำยนี้ ซึ่งถือตามเถ
รวัตรพระมหากัถ์สปเถนอชนและพระเถระทั้งปวงในที่ประชุมนี้รับรอง เรียกว่าดำย
เถรวาท เช่นพระสงฆ์ไทย พม่า มอญ ดังกา เป็นดำยเถรวาทด้วยกัน ส่วนพระสงฆ์
ดำยอาจรียวาทที่ถือว่าแก่พระวินัยได้ ก็ด้วยมีเหตุผลว่า ได้มีพระพุทธชานุญาตให้
เด็กสิกขาบทเด็กน้อยได้ จึงแก่วินัยได้ คือข้อเด็กน้อยที่ชดชวางคอกาทเทศ์ก็เด็ก
เสีย เบียดยไปให้เหมาะแก่กาทเทศ์นั้น ๆ ในการประชุมทำตั้งคายนาครั้งหนึ่งนั้น
พระสงฆ์ที่เข้าประชุมมีเพียง ๕๐๐ องค์ ปรากฏว่ามีพระเถระที่มีได้เข้าประชุมอีก
มาก บางท่านได้มีความเห็นแตกต่างออกไปจากที่ประชุม เช่นในเรื่องพระพุทธชาน
ุญาตข้อนี้ ก็เห็นว่าไม่ควรห้ามการรอนตามที่ได้ประทานพระพุทธชานุญาตไว้ มีเค้า
ว่าพระสงฆ์จะแยกเป็น ๒ ดำยตั้งแต่ในครั้งนั้น และก็ได้แยกออกไปจริง ๆ เป็นดำย
อาจรียวาท ถือตามวินัยที่แก่แล้วตามมติของคณาจารย์นั้น ๆ พระสงฆ์ดำยเดิมคง
ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อเวลาต้องแยกไปและแผ่ออกไปนอกอินเดีย ก็แก่วินัย
ไปตามกาทเทศ์นั้น ๆ โดยลำดับ ความแตกต่างกันก็มีมากขึ้น ดังเช่นพระสงฆ์
ชิเบต จีน ญวน เป็นต้น พระสงฆ์ดำยเถรวาทโดยมากแผ่ตงมาทางใต้ของอินเดีย
จึงมีชื่อเรียกอีกว่า ทักษิณิกาย (นิกายฝ่ายใต้) ส่วนดำยอาจรียวาท โดยมากแผ่
ช้นไปทางเหนือของอินเดีย จึงมีชื่อเรียกอีกว่า อุตครนิกาย (นิกายฝ่ายเหนือ) และ
ตั้งชื่อเรียกฝ่ายตนว่า มหายาน (พาหนะที่ใหญ่) เรียกฝ่ายทักษิณิกายว่า หินยาน
(ยานที่คับแคบ)

พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่รับปฏิบัติตามพระวินัย พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์
มีหน้าที่ปกครองสังฆวิจิหาริกอันเตวาทิกของตน ๆ แต่ในสังฆกรรมทั้งปวงสงฆ์ยอม
เป็นใหญ่ ไม่เถียงว่าจะเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์หรือสังฆวิจิหาริกอันเตวาทิก เมื่อมีกิจ
สงฆ์เกิดช้นจะต้องประชุมสงฆ์ และถ่อมมติเอกฉันท์เป็นหลัก ฉะนั้น การปกครองตาม
พระวินัย จึงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ในลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์ เป็น

ด้านนี้ ๆ ไป ค่ายกับบิดามารดาปกครองบุตรธิดาเป็นครอบครัว ๆ ไป กับใน
 ลักษณะที่ดั่งนี้เป็นใหญ่ในสังฆกรรม คือการงานของหมู่ที่เป็นส่วนรวม ที่พูดกันว่า
 ค่ายระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ไม่ตรงกันทีเดียว ในระบอบประชาธิปไตย รัฐ-
 ธรรมนูญหน้าที่ทางนิติบัญญัติเท่านั้น ไม่มีหน้าที่ทางบริหาร ส่วนทางพระสงฆ์ไม่มี
 หน้าที่จะบัญญัติพระวินัยอะไรอีก เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้พอเพียงแล้ว
 ทั้งในอธิปไตยธรรมก็มีสอนไว้ว่า “ไม่บัญญัติข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้
 ไม่ถอนข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว” สมทานประพจน์ในลักษณะทั้งหลายที่ได้
 ทรงบัญญัติไว้แล้ว” ฉะนั้นในลักษณะที่ดั่งนี้เป็นใหญ่จึงใช้ในการบริหารที่เป็นส่วน
 รวม และกิจอะไรบางอย่างที่จะต้องประชุมขอมติสงฆ์ก็มีระบุไว้ในพระวินัย ถ้าเป็นกิจที่
 สำคัญ เช่น การรับกุดบุตรเข้าหมู่ คือให้อุปถัมภ์กุดบุตร จะต้องมั่งเงินอุทิศชน
 ก่อนแล้วต่อประกาศขอมติสงฆ์อีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระ จึงเรียกว่า ญัตติ
 จตุกรรม แปลว่า กรรมวาจาญัตติเป็นที่สุด ซึ่งวิธีนี้ก็ได้นำมาใช้ในการที่ผ่าน
 กฎหมายของรัฐสภา แต่ในสังฆกรรมจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ ถ้ามีใครค้าน
 เพียงหนึ่งก็ใช้ไม่ได้ เมื่อนั่งอยู่ด้วยกันทั้งหมด แต่คงว่ารับรองเป็นเอกฉันท์จึงใช้ได้
 และถ้าเป็นกรรมที่สำคัญน้อยลงมา ก็ส่งประกาศเพียงวาระเดียว หรือเพียงญัตติ
 เท่านั้น ถ้ามีเรื่องที่จะต้องจัดทำเกี่ยวกับหมู่ที่เป็นส่วนรวม แต่เรื่องเช่นนั้นมิได้ระบุ
 ไว้ว่าต้องประชุมสงฆ์ขอมติ พระสงฆ์เถระก็มีใช้ประชุมสงฆ์ขอมติ เพื่อความเรียบร้อย
 อนุโตมตามสังฆกรรม ข้อที่นิยมปฏิบัติอนุโตมนี้กล่าวได้ว่า เป็นจารีตอย่างหนึ่ง

หลักที่ ๒ กฎหมายบ้านเมือง การปกครองตามพระวินัยดังกล่าวในหลักที่ ๑
 จะเห็นได้ว่า แยกกันเป็นด้าน ๆ คือด้านกฤษฎีกาอาจารย์ และสำหรับสังฆกรรม
 ทั้งปวงที่ดั่งนี้เป็นใหญ่นิยมได้หมายความว่าสงฆ์ทั้งประเทศถิ่นนั้น ๆ แต่หมายความว่า
 ว่าสงฆ์ในเขตต์มาอันหนึ่ง ๆ ดังในบัดนี้ วัดหนึ่งก็มีเขตต์มาแห่งหนึ่ง เพียงประชุม
 สงฆ์ในวัดนั้นทำสังฆกรรมก็ใช้ได้ ถ้ากล่าวตามพระวินัย ก็เพียงประชุมพระภิกษุมี
 จำนวนครบองค์ประชุมในเขตต์มา ไม่ต้องหมดทั้งวัดก็ใช้ได้ จึงยังไม่มีการ
 รวมกันทั้งหมด ในครั้งพุทธกาลนั้นองค์พระบรมศาสดาเป็นพระรวม และมีธรรม
 เนียมที่พระภิกษุในถิ่นต่าง ๆ ไปประชุมเผ่าถึงที่ประทับ บัณฑิตหรือต้องครั้ง ถ้า
 พระภิกษุเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ไปเฝ้าไม่ได้ ก็ส่งสัตถวิหาริกอันเตวาสิกไปเฝ้าแทน

เรื่องนมความจำเป็นหลายประการ เป็นต้นว่า เพื่อจะได้ทราบว่าจะได้ทรง
บัญญัติพระวินัยอะไรขึ้นอีกบ้าง หรือทรงมีอนุบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมข้อที่ทรงบัญญัติ
ไว้แต่อย่างไบบ้าง และเพื่อที่จะได้ทราบว่าทรงแสดงพระธรรมแปลก ๆ ใหม่ ๆ
อะไรบ้าง บางทีเพื่อที่จะเรียนกรรมฐาน เพื่อที่จะทราบทศคุณวิเศษที่ได้บรรลุ และ
เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์แล้ว ก็รับรองกันทั่วไป ดังเช่นในบดินทร์ชาวมุ
ดำเริ่มเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ แล้วก็หายไป เป็นเพียงที่พูดซุบซิบกันบ้าง ลือกันให้
กระฉ่อนบ้าง เคียงเหต่านเองพยากรณ์ แต่ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าองค์
เดียวเท่านั้นเป็นผู้พยากรณ์พระดำริว่าดำริจะขึ้นใหม่ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน
แล้ว ไม่มีบุคคลเป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะมีได้ทรงตั้งใครให้แทนพระองค์
แต่ทรงตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ ตามที่ได้ตรัสตั้งไว้ มีพระอรหันต์
เป็นผู้รับพระพุทธดำริว่า “ดูก่อนอรหันต์ ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้ว
แก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นเป็นศาสดาของท่านทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงไป”
จึงไม่มีบุคคลเป็นแหล่งรวมเหมือนเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้พระสงฆ์
ก็จะปกครองกันอยู่เป็นสำนัก ๆ กระจายกันไป ไม่มีที่รวม อีกอย่างหนึ่ง ในวง
พระสงฆ์เอง ไม่มีกำลังที่จะจัดทำกิจบางอย่าง เช่นถ้ามีพระภิกษุรูปหนึ่งประพฤติ
เสียหาย พระอุปัชฌาย์สั่งให้ลาสิกขา พระภิกษุนั้นไม่ยอม คงดื้ออยู่ในที่นั้นหรือ
ย้ายไปอยู่ที่อื่น พระอุปัชฌาย์ก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ในครั้งพุทธกาลเอง บางเรื่อง
ที่เกิดขึ้น ก็ค้างอยู่นาน เช่นเรื่องพระเทวทัต ซึ่งในที่สุดพระเทวทัตแพ้ยตนเองไป
เอง เรื่องจึงสงบ แต่กว่าเรื่องจะสงบก็ก่อความปั่นป่วนให้เกิดขึ้นในสังฆมณฑลเป็น
อันมาก ด้วยเหตุที่ทรงตั้งเช่นที่กล่าวมานี้ ทางบ้านเมืองที่นับถืออุปถัมภ์พระพุทธ
ศาสดา จึงได้ออกกฎหมายช่วยอุปถัมภ์อีกทางหนึ่ง และเพื่อความเรียบร้อยของ
บ้านเมืองด้วย เพราะพระเป็นต้นบ่อของประชาชน ถ้าทางพระมีเรื่องไม่เรียบร้อย
ก็จะเกิดความไม่เรียบร้อยถึงทางบ้านเมืองด้วย

ในประเทศไทยเรา ทางบ้านเมืองได้เข้ามาช่วยอุปถัมภ์การปกครองคณะสงฆ์
มานานแล้ว เพราะปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงตั้งสมณศักดิ์พระภิกษุให้
เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะตั้งแต่ชั้นสูงจนถึงชั้นต่ำ แต่เดิมมีเค้าว่าแยกเป็นฝ่ายคามวาสีและ
อรัญวาสี คือ ฝ่ายพระบ้านและพระป่า ทรงตั้งเจ้าคณะแห่งพระทั้งต้องย้ายนี้ แต่

ต่อมาให้แบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะธรรมยุติ เขตแห่งคณะ
เหล่านี้กล่าวเมื่อก่อนจัดหัวเมืองเข้าเป็นมณฑลในรัชกาลที่ ๕ มีดังนี้ คณะเหนือ รวม
วัดในหัวเมืองอินชุนในกรมมหาดไทย โดยมากอยู่ฝ่ายเหนือ คณะใต้ รวมวัดใน
หัวเมืองอินชุนในกรมพระกลาโหมและในกรมท่า โดยมากอยู่ฝ่ายใต้ คณะกลาง
รวมวัดในกรุงเทพฯ และในเมืองนครเขื่อนขันธ์ ที่ไม่แยกไปขึ้นในคณะเหนือ และ
คณะใต้ คณะธรรมยุติรวมวัดธรรมยุติทั้งหมดในกรุงเทพฯ และในหัวเมือง ทั้ง
ฝ่ายใต้ ทั้งฝ่ายเหนือ ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ นั และเจ้าคณะชั้นรอง ๆ
ลงมา ต่อมาเมื่อจัดหัวเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นมณฑลในรัชกาลที่ ๕ และในลำดับนั้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดการศึกษา ให้ขยายออกไปถึง
หัวเมือง ทรงยาราชนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะ
ทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง เป็นผู้อำนวยการศึกษาของวัดในหัวเมือง ทาง
อาณาจักร โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ครั้งยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง เป็นผู้อุปการะ เพราะวัดเป็นแหล่งศึกษาของ
กุลบุตร เมื่อจัดตั้งเป็นโรงเรียนซึ่งเป็นเบื้องต้นของการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ก็จะต้อง
อาศัยวัดเป็นที่จัดชั้น และอาศัยเจ้าอาวาสในวัดที่สงบเหมาะเป็นผู้อุปการะ การ
จัดการศึกษาในหัวเมืองครั้งนั้น ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงตระหนักว่า ควร
จะจัดรูปการปกครองของคณะสงฆ์เนื่องกันไปกับการจัดการศึกษาด้วย ดังปรากฏ
ในคำแถลงการณ์ก่อนหน้าพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ (ร.ศ. ๑๒๓) ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์ท่านคนหนึ่งว่า "การที่จัดในครั้งนั้น คือยกการศึกษา
ตามสำนักอาจารย์ให้ขึ้นอยู่ในวัด เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะดูแล วัดใดอาจตั้งโรงเรียน
เป็นของวัดขึ้นได้ ก็จัดชั้น ที่เป็นหลักฐาน ก็ให้ได้รับพระราชทานค่าบำรุงของหลวง
รวมโรงเรียนตามวัดเข้าเป็นหมวด เป็นแขวง เป็นเมือง เป็นมณฑล นับว่าเป็นเสรี
กิจที่ข้าพเจ้าจะพึงทำได้ในเวลานั้น จึงโปรดให้ข้าพเจ้าและกรมพระดำรงราชานุภาพ
พ้นจากหน้าที่นั้น แต่อันจะจัดตามลำพังการเล่าเรียนอย่างเดียวไม่สะดวก จำจะต้อง
เนื่องกับการปกครองคณะด้วย ทั้งจะต้องจัดกลมเกลียวไปกับกรมศึกษาธิการ....."
เพราะเหตุดังกล่าวนี้ประการหนึ่ง จึงได้มีพระราชบัญญัติตั้งคณะกรรมการปกครองคณะสงฆ์
ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

พระราชบัญญัตินี้เป็นฉบับแรกที่ได้จัดรูปการปกครองคณะสงฆ์ ให้เข้าระเบียบ
 ทั้งหมด อนุโตมการปกครองทางราชอาณาจักร คือ จัดเป็นมณฑล จังหวัด แขวง
 หนมุด อาวาส และมีมหาเถรสมาคม ประกอบด้วยสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะ
 ใหญ่ทั้ง ๔ และพระราชาคณะเจ้าคณะรองทั้ง ๔ รวมกันเป็นพระมหาเถระที่ทรง
 ปรีกษาในการพระศาสนาและการปกครองบำรุงตั้งมณฑลทั่วไป ข้อการระบุใน
 พระศาสนา หรือในตั้งมณฑล ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระทั้งประชุมวินิจฉัยใน
 มหาเถรสมาคม ตั้งแต่ ๕ องค์ขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนี้ ให้
 เป็นนิติฐานะ ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้ นี้เรียกว่าเป็นส่วนกลาง
 ในส่วนภูมิภาคที่จัดเป็นมณฑลเป็นคณันท์ ก็มีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะจังหวัด
 เจ้าคณะแขวง (เท่ากับอำเภอ) เจ้าคณะหนมุด (เท่ากับตำบล) เจ้าอาวาส
 ปกครองกันลงมาโดยลำดับ ก่อนแต่ใช้พระราชบัญญัตินี้ รูปการปกครองจัดเป็น
 คณะดังกล่าวข้างคณันท์ ในหัวเมืองก็มีเจ้าคณะเมืองนั้น ๆ และเมื่อมีเรื่องอะไร สมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีพระบรมราชโองการเป็นเรื่อง ๆ ไป ดังที่ได้มีการรวบรวม
 พิมพ์ไว้แล้ว เรียกว่ากฎหมายพระสงฆ์ในรัชกาลต่าง ๆ ผู้ที่ได้อ่านมาถึงเพียงนี้ก็น่า
 จะมีความสงสัยว่า ในพระราชบัญญัตินี้ ทำไมไม่กล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราช และ
 ทำไมไม่ข้อความว่า “รวมกันเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีกษา...”

ในเวลาที่ออกกฎหมาย ร.ศ. ๑๒๓ นี้ เป็นเวตว่างสมเด็จพระสังฆราช การทรง
 สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่ในรัชกาลก่อน ๆ มาถึงรัชกาลที่ ๓ ได้ทรง
 สถาปนาติดต่อกันไป ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระปรมาภิไธยในรต อดิพระเชตุพน เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์คณันต์
 พระชนม์แล้ว ก็มีได้ทรงสถาปนาขึ้นอีก ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาสมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ อดิบรรณิเวศวิหาร ซึ่งเป็นพระราช
 อุปัชฌายาจารย์ คอมาทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (บุดูสเทว ธา) อดิราชประดิษฐ
 ซึ่งเป็นพระราชกรมวาจาจารย์แต่ก็ไม่ได้ทรงสถาปนาอีก ส่วนข้อที่ว่า “...ที่ทรง
 ปรีกษา...” นี้ พึงทราบวว่า แต่ก่อนใช้พระราชบัญญัตินี้ แม้จะมีสมเด็จพระสังฆ-
 ราช มีเจ้าคณะใหญ่คณะต่าง ๆ แต่ก็มีได้ทำการปกครองคณะสงฆ์เองโดยตรง
 กรมธรรมการ หรือ กระทรวงธรรมการ เป็นผู้อำนวยความสะดวกการปกครอง เจ้ากรมธรรม

การหรือเสนาบดีกระทรวงนั้นเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ หรือเป็นผู้รับสั่งสมเด็จพระสังฆราช หรือ
กษัตริย์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงดูแลอยู่โดยใกล้ชิด ได้ทรงถือ
เป็นพระราชภาระอันสำคัญในอันที่จะรักษาพระบารุงพระพุทธศาสนา เหตุที่เป็นเช่น
นั้นจะเนื่องมาจากครั้งกรุงเก่าแตก การพระศาสนาที่พลอยสูญหายไป เมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินทรงกู้บ้านเมืองขึ้นได้แล้ว ก็ทรงกึ่งพระศาสนา ทางบ้านเมืองต้องเข้า
ช่วยจัดการปกครองให้ตั้งฉะฉานเรียบร้อยจะปล่อยให้พระปกครองพระด้วยตนเอง
ยังไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจึงยังไม่ทรงวางพระหัตถ์จากการปกครองคณะสงฆ์
จนถึงสมัยพระวชิรญาณวงศ์ ร.ศ. ๑๒๓ นั้น ก็ยังไม่ทรงวางพระหัตถ์ เพราะพระมหา
เถระที่รวมกันเป็นมหาเถรสมาคมนั้นเป็นที่ทรงปรึกษา และข้อที่ "โปรด" ให้
ประชุมวินิจฉัยในที่ประชุมมหาเถรสมาคมถือเป็นมติที่ขาด ในเชิงอรรถอธิบาย
มาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติ^๕ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ตอนหนึ่ง
ว่า "ในเวลาทั้งพระราชบัญญัตินี้ วางสมเด็จพระมหาสมณะหรือสมเด็จพระสังฆราช
มีแต่เจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป เจ้าคณะรอง ๔ รูป คณะใหญ่ทั้ง ๔ นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน
เมื่อมีกิจอันจะพึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่ง เจ้า
คณะรูปใดมีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พูดทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ เป็นการกในการประชุม
ในครั้งนั้นข้าพเจ้าเป็นการก"

ก่อนแต่ใช้พระราชบัญญัติ^๕ ไม่มีมหาเถรสมาคม กรมธรรมการเป็นผู้ดำเนินการ
การปกครอง ทั้งในการแต่งตั้งสมณศักดิ์ หรือเจ้าคณะต่าง ๆ ทั้งในการตั้งพระ
อุปัชฌาย์ ในการชำระอธิกรณ์ เป็นต้น เมื่ออำนาจเหล่านั้นอยู่ในมือของกรมธรรม
การ กรมนี้จึงเป็นที่เกรงกลัวและเอาอกเอาใจ แต่เมื่อมหาเถรสมาคมขึ้นแล้ว
อำนาจดังกล่าวก็โอนมาอยู่ที่มหาเถรสมาคม เป็นอันว่าการปกครองคณะสงฆ์ได้
เริ่มกลับมากอยู่กับพระมหาเถระ นับว่าเป็นความดีร้ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
พระองค์นั้น ในการปรับปรุงการคณะสงฆ์ ถัดจากการจัดการศึกษาในหัวเมือง
ประกอบด้วยพระบรมราชาไชยอนันต์ชุม ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงผนวชเป็นสามเณรครึ่งหนึ่งแล้วตามผนวช ต่อมา
เมื่อมีพระชนมายุครบ ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ แล้วก็ได้ทรงอยู่ในสมณเพศตลอด
พระชนมชีพ ได้ทรงศึกษาค้นคว้าความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม ได้ทรงทำประโยชน์
แก่พระศาสนาเป็นอันมาก ได้ทรงจัดการศึกษาในหัวเมือง ด้วยการตั้งโรงเรียนเด็ก
ในวัด สอนวิชาประถมศึกษิตตามแบบปัจจุบันซึ่งได้เริ่มขึ้นในครั้งนั้น แต่เดิมวัดก็เป็นที่
โรงเรียนอยู่แล้ว แต่ก็ต่างสอนตามสำนักพระภิกษุผู้เป็นอาจารย์ มิได้มีการจัดให้มี
ระเบียบและแบบแผนเป็นอันเดียวกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่ง เดิมเป็นที่ของทางวัดหรือ
พระผู้เป็นอาจารย์ในวัดนั้น ๆ มิได้เป็นที่ของบ้านเมืองหรือรัฐบาล การจัดในครั้ง
นั้น ได้จัดให้เป็นกิจของบ้านเมืองหรือรัฐบาลเข้าร่วมช่วยด้วย และได้ทรงจัดการ
ปกครองคณะสงฆ์ เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรา
พระราชบัญญัติ ร.ศ. ๑๒๓ นั้น เมื่อได้ออกอำนาจการปกครองคณะสงฆ์จากกรมธรรม
การมาอยู่ในมหาเถรสมาคมแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงเป็น
หัวแรงในการดำเนินงานปกครองคณะสงฆ์ ได้ทรงวางระเบียบการปกครองต่าง ๆ ได้
ทรงตรวจและรักษาแบบเรียนภาษาบาลี ทรงปรับปรุงทุกประโยค ตั้งแต่ประโยคต่ำ
จนถึงประโยค ป.ช. ๘ ได้ทรงตั้งการเวียนนักษัตรเริ่มแต่ขึ้นครุ ทรงรักษาแบบเรียน
เป็นหลักสูตร และทรงตรวจชำระหนังสือเก่า เลือกลงรเป็นหลักสูตรนักษัตร ตั้งแต่
ขึ้นครุจนถึงขึ้นเอก (แต่ขึ้นเอกได้มาตั้งแต่ต้นพระชนม์แล้ว) ได้ทรงมีพระราชดำริ
ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งมหาวิทยาลัย ด้วยพระ-
ประสงค์ให้เป็นแห่งการศึกษาทั้งฝ่ายพระศาสนาและฝ่ายโลก ถึงขั้นมหาวิทยาลัย
(ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นมณินธิ มีวัตถุประสงค์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมและ
เผยแผ่พระพุทธศาสนา) เมื่อได้ตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นแล้ว ก็ได้ทรงตั้งโรงเรียน
ทั้งแผนกภาษาบาลีและภาษาไทย ในส่วนภาษาบาลีนั้น ได้เคยจัดให้มีการสอบได้
เป็นของมหาวิทยาลัยเองอยู่สมัยหนึ่ง แต่เด็กเป็นสนามสอบ คงส่งนักเรียนไป
สอบในสนามหลวง ในส่วนภาษาไทยนั้น ได้ทรงตั้งโรงเรียนภาษาไทยขึ้นหลาย
แห่ง ในวัดบวรนิเวศเอง ในวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ตลอดจนในหัวเมืองบางวัด ต่อ
มาก็ได้สมทบเข้าเป็นโรงเรียนรัฐบาล เช่น โรงเรียน (มัธยม) วัดบวรนิเวศในบัดนี้
เดิมเป็นโรงเรียนมหามกุฏฯ ในสมัยใกล้เคียงกับที่ตั้งมหาวิทยาลัยนั้น พระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น ที่วัด
มหาธาตุอีกแห่งหนึ่ง (บัดนี้ได้มีมหาวิทยาลัยตั้งทั้งหมด ๒ แห่ง) เมื่อต้นรัชกาลที่ ๕
แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเป็นพระราชอุปัชฌาย์ (คือทรงตั้งเป็น
สมเด็จพระสังฆราช แต่เพราะเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ จึงเรียกเป็นพิเศษว่า สมเด็จพระ
มหาสมณะ ทั้งหมดมีเพียง ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมาธิบดีศรีโนรธ วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ในรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในรัชกาลที่ ๖ คือ พระองค์ที่กล่าวถึง
ถึงนี้) และทรงถวายพระราชอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ โปรดให้สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้าทรงบัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป เป็นอันว่ามหาเถรสมาคมที่ทรง
ปรึกษาดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติ ร.ศ. ๑๒๓ นั้นต่อไป สมเด็จพระมหา
สมณเจ้าทรงบัญชาการได้ด้วยพระองค์เองโดยเด็ดขาด แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
พระองค์นั้นได้ทรงปรารถนาจะให้มหาเถรสมาคมคงมียั่งยืน จึงทรงเรียกประชุม
และทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยการปกครองบ้าง การอธิกรณ์บ้าง การอื่น ๆ บ้าง
ในที่ประชุมนี้ ต่อมาได้โปรดให้เรียกพระราชาคณะชั้นธรรมเข้าประชุมด้วย
เพราะเจ้าคณะใหญ่ชราโดยมาก เจ้าคณะรองก็เป็นเจ้าคณะมณฑลโดยมาก มัก
ไม่อยู่ และเพื่อจะได้ให้ทำงานตำรองไว้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้เสด็จตรวจการ
คณะสงฆ์ในหัวเมืองทั้งหลายมาครั้ง ได้ทรงติดต่อรุ้จักกับเจ้าคณะ เจ้าอาวาส หัว
เมืองทั้งปวง ได้เสด็จตรวจการถึงวัดนั้น ๆ ด้วยพระองค์เอง และโปรดให้เจ้าคณะ
ในหัวเมืองเข้ามาเฝ้าเป็นครั้งคราว การคณะสงฆ์จึงตั้งขึ้นทั้งในกรุงทั้งในหัวเมือง
พิจารณาด้วยเหตุใหญ่ที่ทรงใช้แก่ใ้การคณะสงฆ์คือ จตุรูปการปกครองให้เป็น
ระเบียบและติดต่อกันทุกชั้น และจัดการศึกษาให้มีการศึกษาพระธรรมวินัยในทุก
วัดทั้งในกรุงและหัวเมือง เมื่อพระภิกษุสามเณรได้รับการปกครองที่ดี มีการศึกษา
มีความรู้พระธรรมวินัย ก็ค่อย ๆ ตั้งขึ้น เรียบร้อยขึ้น และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
ได้ทรงสอดส่องด้วยพระองค์เองในกิจการของเจ้าคณะทุกชั้น เมื่อเจ้าคณะมณฑล
ไปตรวจการคณะก็ต้องถวายรายงาน ได้ทรงตรวจ ทรงทักท้วงแนะนำอย่างละเอียด

พระองค์เองก็ได้เสด็จไปทรงตรวจการถึงวัดต่าง ๆ ทรงรู้จักบุคคล ทรงทราบเรื่องต่าง ๆ อยู่ด้วยแล้ว การที่จะไปตรวจและถวายนางานของเจ้าคณะจึงต้องทำอย่างรอบคอบ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นได้สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ประทานคุณประโยชน์ไว้แก่คณะสงฆ์และชาติบ้านเมืองเป็นอันมาก

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๓ ได้เลิกใช้เมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ พระราชบัญญัติใหม่นี้จัดเป็นรูปการปกครองแบบการเมืองสมัยมีรัฐธรรมนูญ คือ มีสังฆสภาทำหน้าที่ออกตั้งฆานัติ เทียบรัฐสภาทำหน้าที่ออกกฎหมาย มีคณะสังฆมนตรีทำหน้าที่บริหาร เทียบคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่บริหาร มีคณะวินัยกรทำหน้าที่วินิจฉัยอธิกรณ์ เทียบศาลมีหน้าที่วินิจฉัยคดี สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประมุขสงฆ์ เทียบพระมหากษัตริย์ในระบบรัฐธรรมนูญ นี้เป็นส่วนกลาง ในส่วนภูมิภาค ก็ยังมีเจ้าคณะตามลำดับชั้นเช่นเดียวกันกับพระราชบัญญัติ ร.ศ. ๑๒๓ แต่เปลี่ยนเรียกเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ (แขวง) เจ้าคณะตำบล (หมวด) เจ้าอาวาส คุณสมบัติของพระภิกษุซึ่งจะเป็นสมาชิกสังฆสภานั้น คือ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป หรือเป็นพระคณาจารย์เอก หรือเป็นพระเปรียญเอก ๘ ประโยค แต่มีจำนวนรวมกันไม่เกิน ๔๕ รูป และแบ่งงานออกเป็น ๔ องค์การ (เท่ากับ ๔ กระทรวง) คือ องค์การปกครอง องค์การการศึกษา องค์การเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ยกเลิก เมื่อได้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติฉบับใหม่หลังที่สุดนี้ กลับไปมีมหาเถรสมาคม ตามเค้าฉบับ ร.ศ. ๑๒๓ มหาเถรสมาคมตามกฎหมายใหม่นี้มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่ง โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูป

และไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการ ระบอบการปกครองตามกฎหมาย^๕ ในส่วนกลาง มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประมุข มีมหาเถรสมาคมซึ่งรวมอำนาจหน้าที่บริหาร นิติบัญญัติ และตัดสินอธิกรณ์เข้าไว้ สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทางมหาเถรสมาคม ต่อจากนั้นเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ตามที่ระบุไว้ในกฎ ตาม ที่สมเด็จพระสังฆราชทรงมอบหมาย มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะ อำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส

ภาคในการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบัน แบ่งเป็น ๑๘ ภาค คือ

- ภาค ๑ มี ๕ จังหวัด คือ พระนคร ธนบุรี นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ
- ภาค ๒ มี ๓ จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สระบุรี
- ภาค ๓ มี ๔ จังหวัด คือ ตพระบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี
- ภาค ๔ มี ๔ จังหวัด คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์
- ภาค ๕ มี ๔ จังหวัด คือ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์
- ภาค ๖ มี ๔ จังหวัด คือ ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน
- ภาค ๗ มี ๓ จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน
- ภาค ๘ มี ๔ จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ หนองคาย เลย ด้กถนคร
- ภาค ๙ มี ๔ จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด
- ภาค ๑๐ มี ๔ จังหวัด คือ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ นครพนม
- ภาค ๑๑ มี ๓ จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์
- ภาค ๑๒ มี ๓ จังหวัด คือ ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา
- ภาค ๑๓ มี ๔ จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด
- ภาค ๑๔ มี ๔ จังหวัด คือ นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี สมุทรสาคร
- ภาค ๑๕ มี ๔ จังหวัด คือ ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม ประจวบคีรีขันธ์
- ภาค ๑๖ มี ๓ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร
- ภาค ๑๗ มี ๕ จังหวัด คือ ภูเก็ต ตรัง พังงา กระบี่ ระนอง
- ภาค ๑๘ มี ๖ จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

เจ้าคณะใหญ่มี ๕ มีเขตการปกครองดังนี้

- ๑ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปกครองคณะสงฆ์ ๖ ภาค คือ ภาค ๑,๒,๓,๑๓,๑๔,๑๕
- ๒ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปกครองคณะสงฆ์ ๔ ภาค คือ ภาค ๔,๕,๖,๗
- ๓ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปกครองคณะสงฆ์ ๕ ภาค คือ ภาค ๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒
- ๔ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปกครองคณะสงฆ์ ๓ ภาค คือ ภาค ๑๖,๑๗,๑๘
- ๕ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคทุกภาค

ทุกภาคมีเจ้าคณะภาค ทุกจังหวัด อำเภอ ตำบล อาวาธ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส การปกครองคณะสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กันโดยตลอดจากเจ้าอาวาสขึ้นไปถึงมหาเถรสมาคมและสมเด็จพระสังฆราช หรือจากสมเด็จพระสังฆราช มหาเถรสมาคม ลงมาถึงเจ้าอาวาส

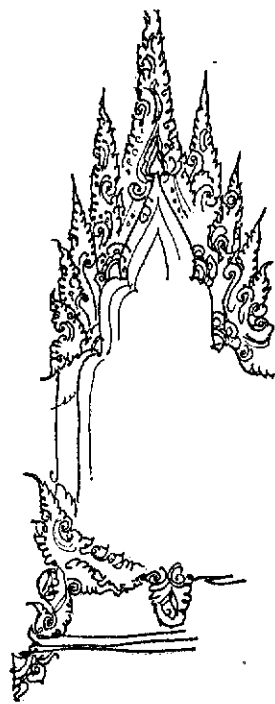
ตามรายงานการค้ำนาประจำปี ๒๕๐๖ ของกรมการค้ำนา กระทรวงศึกษาธิการ วัดมีจำนวนทั้งสิ้น ๒๓,๓๒๒ วัด จำนวนพระภิกษุสามเณรทั้งสิ้น ๒๓๘,๕๗๐ รูป แต่จำนวนรวมพระภิกษุที่บวชชั่วคราว เช่นบวช ๓ เดือนในเทศกาลเข้าพรรษา เข้าด้วย ซึ่งมีหนึ่งมีจำนวนไม่น้อย นอกจากนี้ พระภิกษุที่บวชชั่วคราว ๒-๓ พรรษา หรือกล่าวรวม ๆ ว่า ที่มีได้บวชอยู่ตลอดชีวิตก็มีมาก ฉะนั้น พระภิกษุที่บวชอยู่ตลอดชีวิตจริง ๆ จึงมีจำนวนไม่มากนัก โดยมากบวชไม่ตลอด อยู่ในสมณเพศเร็วบ้างช้าบ้าง ศวับุคคลผู้บวชจึงเบียดกันไป แต่เมื่อรวมจำนวนในปีหนึ่ง ๆ จากบัญชีที่วัดต่าง ๆ ตั้งแต่ตั้ง จำนวนพระที่จำพรรษาและบัญชีบวชใหม่ในวัดนั้น ๆ จึงได้จำนวนสองแสนเศษ

หลักที่ ๓ อารัต นอกจากพระวินัยและกฎหมายแล้ว พระภิกษุยังต้องปฏิบัติตนอยู่ในจารัตที่เนื่องกับพระวินัยเป็นอีกหลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่นธรรมเนียมในการห่มผ้า การออกเสียงสังคกรรมวาจา การรับผ้ากฐิน เป็นต้น ขรรณเนียมเหล่านี้ใช้ต่าง ๆ กัน แต่ก็ถือว่าถูกต้องด้วยกัน

การปกครองคณะสงฆ์อาศัยหลัก ๓ อย่าง ดังกล่าวมาแต่ย่อ ๆ นี้ และหลักแต่ละเอียดอย่างมีรายการละเอียดอีกมาก เมื่อหลักทั้ง ๓ นี้ ดำเนินไปด้วยกันดี การปกครอง

ก็เรียบร้อย ถ้าขึ้นถ้อยวาทณ์ถอดหม่าวน คิงที่ปรากฏความไม่เรียบร้อยในบางคราว
สำหรับคณะสงฆ์ หลักระวินัยเป็นหลักสำคัญ หลัการวัตรก็อาศัยหลักพระวินัย เป็น
แต่ได้ประพฤติกี่มานาน ซึ่งอาจจะมีความเห็นแตกต่างกันหลายฝ่าย หรือแม้ที่เป็น
จารีตที่เกิดขึ้นภายหลัง ก็เป็นไปทางสนับสนุนพระวินัย ส่วนหลักทางกฎหมายนั้น ถ้า
ออกมาขัดกับหลักพระวินัยและจารีตของสงฆ์ ก็ทำให้เกิดความไม่สงบสุขใน
สังฆมณฑล แต่ถ้าออกไม่ขัด เป็นไปเพื่ออุปถัมภ์ ก็ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุข
และความเจริญในสังฆมณฑล ผู้ที่ไม่ทราบเรื่องของพระสงฆ์คัมภีร์จะแสดงความเห็น
ง่าย ๆ ว่าให้พระสงฆ์เป็นหรือทำอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าทราบเรื่องก็จะเห็นว่าพระสงฆ์
มีข้อละเอียดอ่อนของหลักต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติอยู่มาก นอกจากนั้นยังเป็นเรื่องของ
ศรัทธาที่แม้ในรัฐธรรมนูญก็ให้เสรีภาพไว้

พระศาสนโสภณ

ปัญหา ฐานะ และภารกิจของพระสงฆ์
ในสังคมปัจจุบัน

คณะสงฆ์เป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุดสถาบันหนึ่งของชาติ สถิติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ แสดง
ว่ามีภิกษุสามเณรทั่วประเทศจำนวน ๒๓๗,๗๗๐ รูป เทียบกับจำนวนประชากรของ
ประเทศ ๒๘,๐๗๒,๔๓๓ คน จะได้เป็นอัตราส่วน ภิกษุสามเณร ๑ รูป ต่อประชาชน
ประมาณ ๓๓๐ คน นอกจากจะเป็นสถาบันที่ใหญ่ พระสงฆ์ยังมีฐานะและความ
เป็นอยู่ที่ต่างออกไปจากประชาชนเป็นอันมาก มีวัตถุประสงค์ในการดำรงเพศโดย
เฉพาะ มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่ต่างออกไป และได้รับความ
ยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะ เรียกได้ว่า เป็นอัครังคม
หนึ่งต่างหาก

แต่การมีฐานะและความเป็นอยู่ต่างออกไปนี้ มิได้หมายความว่า พระสงฆ์จะ
ต้องแยกตัวเด็ดขาดออกไปจากประชาชนและไปอยู่โดยลำพัง เพราะจุดมุ่งหมาย
ของชีวิตพรหมจรรย์นั้น โดยแท้จริงก็เป็นจุดหมายสำหรับทุกคนหรือทุกชีวิต การ
ออกบวชก็คืออุปบายหรือวิธีการที่จะให้เข้าถึงจุดหมายนั้นโดยสะดวก และรวดเร็วขึ้น
เมื่อบวชแล้ว ก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่เป็นเครื่องดำรงชีวิตด้านวัตถุจากประชาชน และ
เมื่อปฏิบัติตามวิธีการเพื่อเข้าถึงจุดหมายนั้น ได้ผลสำเร็จทางสติปัญญาหรือจิตใจ
ที่สูงขึ้นไป ก็สมควรจะต้องนำมาซึ่งแรงแนะนำแก่ประชาชน ที่คนได้อาศัยปัจจัยสี่
เลี้ยงชีวิตนั้นด้วย จึงเกิดเป็นข้อผูกพันต่อกัน ในรูปการตอบแทน หรือให้และให้
ตอบแทน เป็นวัตถุประสงค์ฝ่ายหนึ่งและจิตใจฝ่ายหนึ่ง แต่ไม่ใช่การชื้อขายหรือกู้ยืม เพราะ

ประกอบด้วยคุณค่าทางจิตใจ อย่างน้อยก็ศรัทธาในฝ่ายหนึ่ง และเมตตาในอีกฝ่ายหนึ่ง และความผูกพัน^๕ ก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแบบอาศัยกันและกันซึ่งมองเห็นได้ชัดในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา โดยเฉพาะตลอดประวัติศาสตร์ของชาติเราเอง และแม้ในสมัยปัจจุบัน

อันที่จริง ภารกิจในการส่งเคราะห์ประชาชน ในด้านสติปัญญา หรือจิตใจ นั้นว่าตามอุดมคติของพุทธศาสนาแล้ว ไม่ได้หมายเอาหน้าที่ที่เกิดจากข้อผูกพันในการตอบแทน แต่หมายถึงหน้าที่ที่เกิดจากคุณธรรม คือความกรุณา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากภาวะที่ลำบาก ยกขันธ์ภาวะปลดปล่อยเป็นสุข ซึ่งจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระบรมศาสดาเอง ตลอดถึงคำสอนทั่วไป เช่นคำสั่งเจ้าวรวงออกไปประกาศศาสนา ที่ให้สาวกจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก^๖ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้เป็นหน้าที่ ด้วยอาศัยความผูกพันในลักษณะการตอบแทน ก็เป็นดังจำเป็น โดยเฉพาะในเมื่อขณะส่งภัยกลายเป็นองค์การหรือสถาบันที่ใหญ่ และต้องดำรงอยู่ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และการตอบแทน^๕ มิได้มุ่งการส่งเคราะห์กันด้วยบุคคลหรือจำเพาะปัจเจกชน แต่มุ่งในรูปสัมพันธ์ คือการส่งเคราะห์กันระหว่างส่งภัยกับประชาชน ไม่ใช่ระหว่างภิกษุ ก. กับ นาย ข.

หน้าที่ของพระสงฆ์ต่อประชาชนที่กล่าวแล้วนั้น มีอยู่ในหลักคำสั่งสอนที่เรียกว่าธรรมและวินัยนั่นเอง จะขอยกมาเป็นตัวอย่างส่วนหนึ่ง

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่ง แนะนำให้บรรพชิต คือนักบวช พิจารณาอยู่เสมอๆ ว่า “บรรพชิตพึงพิจารณาเนื่องๆว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น”^๗

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าโคตมได้เตือนพระสงฆ์ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มัวปลงกรรมมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และศิลาบัจจยโสภณบริวาร

แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มัวปลงกรรมมากแก่พราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด

๑. ดู วินัยปิฎก มหาขันธกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๔ ข้อ ๓๒ หน้า ๑๘

๒. ดู จุททกนิคาय อิติวุตตกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ข้อ ๒๘๗ หน้า ๑๑๔

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและกัน ด้วยอำนาจอามิสทานและ
ธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อต้องการสลัดโอชะ เพื่อจะทำความสันทุกข์โดยชอบ
ด้วยอาการอย่างนี้”^๓

ในสังคายนาคฤหัสถ์^๔ ซึ่งเป็นผู้ศรัทธาที่เชื่อเลื่อมใสมากผู้หนึ่ง พระอรธกถาจารย์
เรียกว่า คหิวนัย หรือวินัยสำหรับผู้ครองเรือน ได้กำหนดหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติ
ต่อกันในสังคมา คือ ระหว่าง บิฑามารคากับบุตร ต่อกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน
ครูอาจารย์กับศิษย์ และนายงานกับลูกจ้าง และได้กำหนดหน้าที่ระหว่างนักรบวช
กับประชาชนไว้ว่า

“คฤกรทบกับบุตร สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกลุบุตรพึงบำรุงโดยฐาน ๕ คือ

๑. ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ๒. ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ๓. ด้วยมโนกรรม
ประกอบด้วยเมตตา ๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่บีบคั้น (คือเต็มใจต้อนรับ) ๕. ด้วยจัดหา
อามิสทานถวาย”

“สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุงจากบุตรโดยฐาน ๕ อย่างแล้ว ย่อม
อนุเคราะห์แก่บุตรโดยฐาน ๖ อย่าง คือ

๑. สอนให้ละเว้นจากความชั่ว ๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สืบล้ำเรียน ๕. ชี้แจงให้เข้าใจชัดในสิ่งที่ได้สืบล้ำเรียนแล้ว
๖. บอกทางสวรรค์ให้ (คือแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข)”

ในวินัย ซึ่งเป็นกฎหมายของสงฆ์ มีบทบัญญัติสำหรับรักษาความดีมีพินธ์
ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนไว้ ให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคงตลอดไป เช่น บัญญัติว่า
ให้สงฆ์พิจารณาตบปฏิสังขารนัยกรรมแก่ภิกษุที่ทำความผิดต่อคฤหัสถ์ เช่น
ขวนขวายเพื่อมิใช่ดาก มิใช่ประโยชน์ เพื่ออยู่ไม่ได้แห่งคฤหัสถ์ คำว่าเปรียบเปรย
ยุยงคฤหัสถ์ให้แตกแยกกัน รับคำอันเป็นธรรมแก่คฤหัสถ์แล้วไม่ทำจริง เป็นต้น
โดยตบโทษให้ไปขอขมาต่อคฤหัสถ์นั้น^๕ และในทำนองเดียวกัน สำหรับคฤหัสถ์
ที่ทำความผิดต่อสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายคลึงกัน^๖ ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ตบโทษคำ
บาป^๗ ได้เช่นเดียวกัน

หลักคำสอนเช่นนี้ นับว่าเป็นรากฐานที่ทำให้ความดีมีพินธ์ระหว่างพระสงฆ์กับ
ประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมีมั่นคงตลอดมา โดยเฉพาะในประเทศไทย ความ

๓. พุทธประวัติ อังคุตตรนิกาย ทศกนิบาต, พระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ ข้อ ๔๘ หน้า ๘๒

๔. บางทีเรียกว่า สิกขาวิสุทธิสูตร, ศุภกนิบาต ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๑ ข้อ ๒๐๔ หน้า ๒๐๔

๕. คูวินัยปิฎก จุลวรรค กัมมขันธกะ พระไตรปิฎกเล่ม ๖ ข้อ ๒๘

๖. เวทีกาว บัณฑิตกฤษณะมา คูวินัยปิฎก จุลวรรค ชุภทวารวิจฺจนธกะ พระไตรปิฎกเล่ม ๘ ข้อ ๑๑๖ หน้า ๔๒

สัมพันธ์อันแน่นแฟ้นได้ขยายตัวออกถึงขนาดที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทย
ทุกบ้าน

ในด้านการศึกษา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระเป็นผู้สอนวิชา
การต่าง ๆ ทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นวิชาการทางโลกหรือทางธรรม ในสังคมไทย
สมัยที่ล่วงมาไม่นานนี้เอง ผู้บริหารราชการมัยศกภาพรรตาศักดิ์ ล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้อ่าน
การศึกษามาจากวัด โดยเฉพาะได้บวชเรียนมาแล้วเป็นส่วนมาก

ในทางสังคม วัดกลายเป็นศูนย์กลาง เป็นที่รวมของประชาชน ชาวบ้านได้มี
โอกาสชุมนุมพบปะพร้อมเพรียงกันในคราวที่วัดมีงาน งานสัณเฑาะว์งานรื่นเริงก็มาจัด
กันที่วัด มีเรื่องทุกข์ หรือเดือดร้อนใจ ก็มาหาพระที่วัด วัดเป็นที่พักคนเดินทาง เป็น
ที่ส่งเคราะห์คนป่วยไข้ ถึงของดำหรับใช้ในกิจการสำคัญ ๆ ก็อยู่ที่วัด เมื่อครัวเรือน
ใดมีกิจต้องไ้ ก็มายืมไปจากวัด ประชาชนมีความรู้สึกว่ วัดเป็นของกลาง
เป็นสมบัติร่วมกันของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นด้านการศึกษา ที่ได้ส่งลูกหลานไป
รับการอบรม พระกลายเป็นผู้นำของประชาชน ทั้งในทางจิตใจ และทางสังคม
เมื่อมีกิจเนื่องด้วยผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การ
ขุดบ่อน้ำ ทำทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ เมื่อพระที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ใน
ชุมชนนั้น ออกปากว่าจะทำงานใด แม้เป็นงานใหญ่ ๆ ชาวบ้านในท้องถิ่นจำนวน
ร้อย จำนวนพัน ก็พร้อมเพรียงกันมาช่วยลงแรงจนสำเร็จ เป็นการทำงานด้วย
ศรัทธา การทำงานด้วยศรัทธาเช่นนี้ ในเมื่อประกอบด้วยความเคารพเชื่อฟัง ความ
ความหมายที่แท้จริงของศัพท์ซึ่งทำให้เกิดระเบียบวินัยแล้ว นอกจากจะทุนการระดม
แล้ว ยังได้ผลดีกว่า ทั้งในด้านผลสำเร็จของงาน และผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย

ศิลปและวรรณคดีของชาติด่อนใหญ่เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจใน
การสร้างสรรค์ และวัดก็เป็นสถานที่รักษามรดกทางศิลปและวรรณคดีของชาติไว้
ดังเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญ
ยิ่งอย่างหนึ่ง

ข้อเท็จจริงเหล่านี้ เป็นสิ่งที่รู้และเข้าใจกันดีทั่วไปอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้อง
พรรณนาให้มาก ปัญหาที่เพียงว่า ความสัมพันธ์เช่นนี้ ได้ลดน้อยลง และกำลังจะ
สูญหายไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในชุมชนแบบเมืองหลวงนั้น กล่าวได้ว่าสูญหายไป

เกือบหมดสิ้น ส่วนในชนบทบางแห่ง ยังพอรักษาให้อยู่ในสภาพที่น่าพอใจได้บ้าง แต่ก็มีท่าทีว่าจะเสื่อมลงได้ ถ้าไม่มีการเคลื่อนไหวในทางปรับปรุง เพราะชุมชนแบบชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามชุมชนแบบเมืองหลวงด้วย

ในการพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหา^๕ หรือแม้ปัญหาอื่น ๆ ในประเภทเดียวกันนี้ เรามักชี้หรือโทษไปยังวัฒนธรรมแบบตะวันตก ที่ไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมแบบตะวันตกเป็นสิ่งที่ต่างไปจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยมาก และมีลักษณะเด่นหลายอย่างที่จะก่อให้เกิดความคึกคักน้อยยากจะรับ โดยเฉพาะในเมื่อประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นวัฒนธรรมของผู้เจริญแล้ว ความเจริญแบบตะวันตกก็จึงนับว่าเป็นฝ่ายที่ตาม ที่เข้ามามีความสัมพันธ์เพิ่มขึ้น และประชาชนก็เห็นเหมือนคนกตางที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายเก่าและฝ่ายใหม่ และเป็นเหตุให้คิดว่า จะรับอะไรจากฝ่ายใดหรือไม่เพียงใด การณ์ปรากฏว่า ฝ่ายที่ตามได้เปรียบ เพราะเป็นของใหม่เร้าความสนใจอย่างหนึ่ง และมีลักษณะที่ประชาชนเห็นว่าดีเด่นหลายอย่างด้วย ขณะเดียวกันความสัมพันธ์กับคู่สัมพันธ์เดิมก็ค่อยห่างออกไป

อันที่จริงการเกี่ยวข้องกับตะวันตก^๕ เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้น ซึ่งห้ามมิได้ เป็นเรื่องของเวลาและเหตุการณ์ที่จะต้องเป็นไป แต่การที่ประชาชนกับวัดจะแยกขาดออกไปจากความสัมพันธ์กันนั้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่จำต้องพลอยเกิดขึ้นเพราะเหตุการณ์^๕ไปด้วย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนในขณะนั้น ได้มีอยู่อย่างแน่นแฟ้นอยู่แล้ว และพระก็เป็นผู้นำทางสติปัญญาและจิตใจ ที่ประชาชนเคารพเชื่อถือ เมื่อมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงใหม่ หากเป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์รวมกัน ก็จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงร่วมกัน และพระสงฆ์ย่อมเป็นผู้นำและแนะแนวทางในการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น ถึงแม้ความกระทบกระเทือนในฐานะเดิมจะต้องเกิดขึ้นบ้าง แต่ก็คงไม่มากมายนัก และปัญหาก็คงไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นตัวสาเหตุที่แท้จริง น่าจะไม่ใช่การเข้าไปเกี่ยวข้องกับความสำเร็จที่เข้ามาใหม่ แต่น่าจะเกิดจากการที่ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นโดยดำพียงพยายามหมั่นตัวปรับตัวเข้าหาและรับความสำเร็จใหม่นั้น โดยปราศจากความเห็นยอริงจากพระสงฆ์ซึ่งเคยเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางสติปัญญาแต่เดิม ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ไม่ค่อยจะได้รับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ และยึดถือ

หน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมแต่เดิมเอาไว้ เริ่มอยู่โดยโดดเดี่ยวยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับประชาชนก็ค่อย ๆ ห่างออกไปทุกที

เมื่อสังคมของชาวบ้านมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ได้เรียนรู้วิชาการที่ทางตะวันตกนำเข้ามาเผยแพร่ หรือไปเรียนมาจากตะวันตกเอง ระยะเวลาผ่านไปพอสมควร หันมามองดูสังคมซึ่งอยู่ในวงล้อมของสังคมชาวบ้านนั้นก็เริ่มมองเห็นเป็นสิ่งที่แปลกประหลาด เริ่มเกิดความไม่เข้าใจกัน ประชาชนรุ่นใหม่เห็นว่า วิชาการที่เรียนจากตะวันตก เป็นความรู้ของผู้เจริญแล้ว ใครไม่รู้ก็เป็นผู้คร่ำครึ และชอบที่จะตั้งคำถาม และทำความเข้าใจในทุกสิ่งทุกอย่าง ในขอบเขตของวิชาการเหล่านั้นเป็นพื้นฐาน ฝ่ายพระองค์ไม่ได้เรียนรู้วิชาการเหล่านั้นก็พูดจากับคนรุ่นใหม่ไม่รู้เรื่อง เป็นเหมือนผู้ที่เกิดอยู่คนละยุคสมัย หรือใช้ภาษาพูดคนละภาษา ไม่มีสื่อกลางที่ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องชั่งนำเขาหาสิ่งที่ยังไม่รู้ หรือเพื่อแก้ข้อสงสัยในสิ่งที่ยังเคลือบแคลง เมื่อไม่อาจเข้าใจกันได้ ก็หันหลังให้กัน ฝ่ายพระโทะษาว่า คนรุ่นใหม่ไม่เคารพศาสนาและประเพณี และคงไต่ในวัฒนธรรมตะวันตก ฝ่ายคนรุ่นใหม่ ก็เห็นว่าพระเป็นบุคคลดคร่ำครึ พูดจาไม่รู้เรื่อง ค้อยในทางสติปัญญา และเห็นเช่นนั้นไปหมด ตลอดจนไปถึงผู้ที่ออกไปจากสถาบันสังคม และผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันสังคม เช่น อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์วัด เป็นต้น

ฐานะของพระองค์นั้น ขึ้นอยู่กับความเป็นผู้นำในทางจิตใจ และเรื่องจิตใจก็จะต้องรวมถึงสติปัญญาด้วย เป็นของแยกกันไม่ออก เมื่อคนเห็นว่า พระค้อยทางสติปัญญาเสียแล้ว ความคิดที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ เป็นอันไม่มี ชะงักเสียแต่เริ่มแรก ศรัทธาหรือความนิยมนับถือในการที่จะถืออย่างตาม ก็ไม่เกิดขึ้น ไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปพูดคุยให้รู้เรื่อง มองเห็นไปว่า สถาบันสังคมเป็นสิ่งที่ไม่มี ความหมาย

เมื่อพิจารณามาดังนั้น จึงเห็นว่า จุดสำคัญแท้จริงของปัญหา อยู่ตรงที่ว่า คนรุ่นใหม่ มีความรู้ดีกว่าพระองค์ขาดภาวะผู้นำในทางสติปัญญา และจะแก้ปัญหาก็ได้ตรงๆตนเอง คือ การสร้างภาวะผู้นำในทางสติปัญญาขึ้น ส่วนการปรับตัวในด้านอื่นนั้นเป็นเพียงเรื่องประกอบ สามารถอาศัยภาวะผู้นำในทางสติปัญญาของตนเองมาปรับปรุงได้ และตามความเป็นจริง ภาวะอย่างอื่นของสถาบันสังคมก็ยังไม่มีความ

เปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมทรามจากเดิมแต่ประการใด ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมปฏิบัติ
ของพระ หรือค่านิยมอื่น ๆ เช่นประเพณีการบวช เป็นต้น ปัญหาที่มีในสมัยปัจจุบัน
เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างไร ก็ได้เคยมีมาในสมัยก่อน ๆ อย่างนั้นหรือยังกว่านั้น
ขอควรระวังจึงอยู่ที่เพียงแต่ปรับปรุง และทำให้รัดกุมยิ่งขึ้น ตามกาลสมัยเท่านั้น
และก็ได้คิดว่า อนาคตจะผู้นำทางสติปัญญาอันนี้เอง แต่ถ้าคนทั่วไปยังรู้สึกว่า
พระสงฆ์คือปัญญาอยู่ตราบไต่ ถึงจะจัดกิจกรรมเพื่อเราความสนใจอันใดขึ้น นั้น
ก็เป็นเพียงเรื่องประกอบชั่วคราว ไม่ถาวร และขาดหลักประกัน

ความสำคัญของการศึกษาในเรื่องราวผู้นำทางสติปัญญา ของเราเห็นได้
ง่าย ๆ ในสมัยปัจจุบัน เช่น ประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน มีความรู้สึกโน้มเอียง
ในทางที่เห็นว่า ชาวตะวันตกมีภาวะผู้นำทางสติปัญญา เมื่อมีข่าวหรือได้เห็นฝรั่ง
ที่มาสนใจในพุทธศาสนาเข้า ก็เริ่มรู้สึกถึง และพลอยสนใจไปด้วย และการใช้คำ
อย่างเกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้มาเป็นเครื่องชักจูงเยาวชนให้สนใจในพุทธศาสนา ก็เป็น
เรื่องที่ปรากฏเห็นกันอยู่ แต่การที่จะต้องคอยถือเอาฝรั่งเป็นเครื่องวัดคุณค่าของ
พุทธศาสนาเช่นนี้ คงไม่เป็นการสมควรและถูกต้องด้วยเหตุผล การปลุกศรัทธา
ควรจะมาจกแหล่งของคำสอนนั่นเอง จึงจะถูกต้องและมั่นคงกว่า

หนึ่ง การสร้างภาวะผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์ในถิ่น ก็มีได้หมายความว่า
จะต้องให้พระไปเรียนวิชาการศึกษาใหม่เหล่านั้นจนอึกทึกครึกโครม หรือให้เห็น
กว่าใคร ๆ หมด จุดสำคัญอยู่ที่การรู้และเข้าใจในสิ่งที่คนทั่วไป โดยเฉพาะปัญญา
ชน เขารู้กันอยู่แล้ว เพื่อมีสิ่งทูลรวมกัน พอพูดกันรู้เรื่อง และเป็นสื่อสำหรับนำ
ไปสู่ธรรมที่เขายังไม่รู้ หรือยังไม่แจ่มแจ้งต่อไป อีกประการหนึ่ง ก็เป็นหลักประกัน
ในเบื้องต้นว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รู้วิชาการศึกษาใหม่ตั้งอยู่แล้ว ยังคงเห็นคุณค่าของ
คำสอนในทางศาสนาว่า เป็นสิ่งที่สูงกว่าวิชาการศึกษาเหล่านั้น หลักธรรมในศาสนา
มีสาระที่นำศึกษา การลงทุนของเขาจะมีใช้สิ่งที่เห็นอยู่เปล่าเป็นแน่

เมื่อคราวที่บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงกิจการต่างๆ ในทาง
การปกครองและการศึกษา เป็นต้น ครั้งใหญ่ เป็นการก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ ในสมัย
รัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ นั้น ก็มีคำว่า การคณะสงฆ์จะมีการปรับปรุงตัวครั้งใหญ่ด้วย
เช่นเดียวกัน เช่น ในทางการปกครอง ก็มีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์

ฉบับ ร.ศ. ๑๒๓ เกิดขึ้น ทางการศึกษา มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด ให้พระเป็น
ครูสอน พระเถระที่เป็นผู้นำของคณะสงฆ์ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
วชิรญาณวโรรส เป็นต้น ทรงเชี่ยวชาญภาษาต่างประเทศ และวิชาการสมัย
ใหม่ที่มีศึกษากันในสมัยนั้น ทรงสามารถนำวิชาการเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือง่าย
อธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

ความวิริเริ่มในทางศาสนศึกษาครั้งสำคัญอันหนึ่ง ก็คือ การที่พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ ๒ แห่ง
เพื่อเป็นที่ศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพุทธศาสนา คือ ทรงสถาปนามหาจุฬาราช
วิทยาลัยขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระราชบิดา คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินท
รมหาจุฬาราชกุมาร และทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของพระองค์เอง (พระบาทสมเด็จพระปรมินท
รมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

สถาบันการศึกษาทั้งสองแห่งนี้ ได้เริ่มดำเนินการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัยสงฆ์
แท้จริง เมื่อ ๑๘ - ๒๐ ปีมาแล้ว โดยรับภิกษุตามเนรทที่เป็นเปรียญธรรม คือ มีพ
คนมีความรู้บ้างและธรรมมาแต่เข้าศึกษาวิชาการทางพุทธศาสนาชั้นสูงขึ้นไป พร้อม
ทั้งวิชาการสมัยใหม่ที่เหมาะสมด้วย

ในระยะแรกเริ่มที่มีการศาสนศึกษาในรูปแบบใหม่นี้ มีการท้วงติงและแย้งแสดง
ความห่วงใยเกิดขึ้นบ้าง โดยเกรงกันว่า อาจเป็นเหตุให้พระสึกมาก หรือเป็นการ
เปิดโอกาสให้หาทางดีไปประกอบอาชีพ แต่ปัญหาเรื่องนั้นก็ค่อยหมดไป เพราะการ
ดำเนินการศึกษาเท่าที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ว่า การศาสนศึกษาแผนใหม่มีจำนวนผู้ต
ศึกษาไม่มากไปกว่าการศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิมแต่ประการใด การตศึกษา
เป็นไปตามปกติในปัจจุบันเช่นกับสมัยโบราณ และข้อสงสัยจะมองเห็นได้ง่าย เช่น
ตามสถิติผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่
รุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๘๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ มีจำนวน ๓๔๗ รูป ในจำนวนนี้มีผู้ตศึกษา
แล้ว ๔๘ รูป หรือ ๓๒.๖๕% เทียบกับสถิติผู้สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ จำนวน ๖๔ รูป มีผู้ตศึกษาแล้ว ๒๒ รูป หรือ

๖. ตัวอย่างเรียนเดิมเรียกว่า สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย คือ หอสมุดแห่งชาติ ทรงข้ามทุ่งพระเมรุ ปัจจุบัน

๕๐.๖๒% และถึงสถิติผู้สอบเปรียญธรรม ๘ ประโยคได้ แล้วลาศึกษาในสมัย
ปัจจุบัน ก็ไม่เพิ่มมากกว่าสถิติในสมัยก่อน ๆ ขอให้เทียบสถิติข้างบนกับสถิติใน
สมัยก่อน ตั้งแต่เริ่มมีการสอบเปรียญธรรม ๘ ประโยคโดยวิธีใช้ข้อเขียน (พ.ศ.
๒๔๖๘ ถึง ๒๔๘๘) มีผู้สอบได้ ๘๓ รูป มีผู้ลาศึกษา ๔๘ รูป หรือ ๕๘.๒๖% นี้
เป็นเพียงสถิติสำหรับชั้นสูงสุด สำหรับชั้นต่ำลงมากมีจำนวนผู้ลาศึกษาเพิ่มขึ้นเป็น
จำนวนร้อยละจำนวนพัน การลาศึกษาคงเป็นไปโดยปกติ แต่ครั้งโบราณจนถึง
ปัจจุบัน

ปัจจุบัน ประชาชนทั่วไปเริ่มรู้จักในแง่ดี มองเห็นว่าการที่พระได้เรียนวิชา
การสมัยใหม่เป็นการพิเศษ เพิ่มเติมจากการศึกษามาตรฐมนั้น ให้ผลดีมากกว่า
ผลเสีย ทั้งในแง่ประโยชน์แก่สังคม และประโยชน์ส่วนตัว ในแง่ส่วนตัว พระเอง
ไม่มีความตื่นเต้นหรือชดาดกตัญต่อความเจริญในยุคใหม่ ได้เข้าใจเนื้อหา ขอบ
เขต และข้อบกพร่องของวิชาการเหล่านั้น แล้วถวิลมองเห็นคุณค่าของคำสอนใน
คำสอนของตนเองมากขึ้น และพูดเช่นนั้นได้ด้วยความมั่นใจ ส่วนในแง่ประโยชน์
ของสังคม ปรากฏว่า พระที่ศึกษาวิชาการเหล่านั้นแล้ว สามารถสอนธรรมให้คน
ในสมัยปัจจุบันสนใจ และเข้าใจได้ง่ายขึ้น เพราะมีความรู้ มีสิ่งที่รู้ร่วมกันอันเป็น
ต้นกำเนิดความเข้าใจในเรื่องที่ถกซังขงกันไป และเมื่อทะเลาะไป ก็ไม่เป็นผู้ชักนำเอา
สถาบันสงฆ์ไปสู่การถูกเหยียดหยาม โดยไม่เจตนา เพราะเหตุแห่งฐานะหรือศักดิ์ศรี
ของตนในสังคม แต่อาจสามารถช่วยเป็นตัวแทนเขตชุมชนสงฆ์นั้นได้ พร้อม
กันนั้น ก็สามารถสนองความต้องการของรัฐ โดยมีความสามารถพอเป็นกำลังให้
ได้ ไม่ทำตนเองให้เป็นผู้เพิ่มปัญหาสังคม ในฐานะเป็นพลเมืองที่ทำงาน หรือ
ค้อยการศึกษา ซึ่งรัฐเองก็คงไม่ต้องการ

สังคมชาวพุทธไทย มีประเพณีการบวชเรียน ซึ่งเป็นของดั้งเดิมอย่างหนึ่ง
วัดเป็นผู้รับบุตรเข้ามาให้การศึกษาอบรมตั้งแต่อายุน้อย ให้บวชเรียน ผู้ใด
มีอุปนิสัยทางเพศพรหมจรรย์กล้าแข็ง ก็คงบวชอยู่ต่อไป เป็นกำลังของคณะสงฆ์
ส่วนผู้ที่อุปนิสัยยังอ่อน ก็ยอมรับความบกพร่องของตน ด้วยการลาศึกษาออกไป
และออกไปในฐานะผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมอย่างดีแล้ว ทั้งทางวิชาการและความ
ประพฤติ สามารถเป็นกำลังที่ดีของรัฐได้ แม้ผู้ที่บวชเรียน ๓ เดือน หากมีศรัทธา

เข้มแข็งและมีความพร้อมอย่างอื่นพอ ก็อาจจะดำรงเพศอยู่ต่อไปได้ ตามกำลัง
ศรัทธา^๕ การบวชเรียนแล้วจะอยู่หรือสึก จึงเป็นไปโดยความสมัครใจ ประเพณี
การบวชจึงเป็นไปควบคู่กับการสึก และประเพณีการบวชเรียนแล้วสึกได้ตามความ
สมัครใจ^๕ ก็ได้เป็นเครื่องรักษาคุณธรรมแห่งปริมาณของคณะสงฆ์ และเป็นโอกาส
ให้คณะสงฆ์ของไทยมีการถ่ายทอด รักษาเสถียรภาพและความบริสุทธิ์ของสถาบัน
สงฆ์อยู่ได้ตลอดมา เช่น ไม่เข้าไปก้าวก่ายกับการเมือง เป็นต้น

บางครั้งเราอาจเกิดความรู้สึกในแบบเข้ม้งอด^๕ อยากให้พระสงฆ์ที่บวชแล้ว
ได้ดำรงเพศอยู่ตลอดไป เพื่อให้คณะสงฆ์มีฐานะมั่นคงยั่งยืน และสภาพเช่นนี้
อาจกลายเป็นสิ่งจำเป็นหรือสมควรขึ้นมาจริง ๆ ในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ แต่ใน
การที่จะพยายามทำให้เกิดสภาพเช่นนั้นขึ้น^๕ เราคงจะต้องคิดถึงวิธีการแก้ปัญหา
แบบพุทธศาสตร์ คือ การเรียนรู้ข้อเท็จจริง และยอมรับความจริง ทั้งนี้ไม่ว่า
ความจริงนั้น จะเป็นสิ่งที่น่าพอใจหรือไม่ก็ตาม ยอมดูหน้าเผชิญกับปัญหา และ
แก้ปัญหาที่ตรงสาเหตุ ในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้พระสงฆ์บวชอยู่ตลอดไปตาม
ปรารถนา ก็ต้องแก้ที่สาเหตุเช่นกัน คือ ต้องไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงเพียงประเพณี
การบวชเท่านั้น หากคิดแก้ไขเพียงใช้วิธีบังคับ^๕ ให้ผู้บวชแล้วต้องดำรงเพศอยู่
จะด้วยการกักกันไม่ให้รับการศึกษาตามฐานะที่ดี หรือด้วยวิธีการอื่น ๆ มีการ
กล่าวร้ายเป็นต้นที่ดี ย่อมเป็นการหักทิ่มความหวังซึ่งน่าจะไม่ประสบผลสำเร็จที่ดี
ไปกว่าความเพ้อฝัน และเมื่อไม่สำเร็จ ก็กลับเป็นผลเสียอย่างร้ายแรง การที่จะ
ปล่อยให้ตามเนรทรน้อย ๆ ซึ่งถูกตั้งคมสร้างชนมาจากประเพณีนิยมที่ตั้งคนนัยถือ
อยู่ ต้องมารับเคราะห์กรรมอันเกิดจากความบีบคั้นกดดันแก่งัดของตั้งคนนัยเอง ดู
จะไม่ใช่การยุติธรรมนัก มองในด้านหนึ่ง คณะสงฆ์ก็ไม่พึงประสงค์^๕ ใดๆ^๕ ใจต้อง
ทนครองเพศอยู่ด้วยความฝืนใจตนเอง เพราะมีทางก่อให้เกิดความเสื่อมเสียมาก
กว่าผลดี และในอีกด้านหนึ่ง รัฐเองก็คงไม่ต้องการมีพดเมืองที่ขาด หรือด้วย
การศึกษาและไร้ความสามารถ หรือไม่มีโอกาสแสดงความสามารถของตนตาม
กำลัง

ในจำนวนภิกษุสามเณรกว่า ๒๓๐,๐๐๐ รูปนั้น ถ้าแยกประเภทออกไป จะมี
ภิกษุที่บวชตามประเพณี ๓ เดือน ในฤดูเข้าพรรษา อยู่ประมาณ ๖๐% หรือกว่า

นั้น พระภิกษุประเภทนี้ ก็คือประชาชนที่เข้ามาพักผ่อน และรับการอบรมทางจิตใจไปจากวัดในระยะสั้นๆ ชั่วคราว เพียง ๓ - ๖ เดือน ของชีวิตอันยาวนาน ถึง ๖๐ - ๗๐ ปี ซึ่งได้ใช้เวลาไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์รวมแล้วมากกว่านั้นมากมายนัก และพระภิกษุเหล่านี้ควรนับเข้าในจำนวนคนกุศลน้อย มากกว่าจะนับอยู่ในจำนวนพระสงฆ์ เพราะถ้าพิจารณาในแง่สังคม ภิกษุบวชสามเดือน ย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่พระสงฆ์มีต่อสังคม แต่ควรถือว่ามีประชาชนที่เข้ามาเป็นภาระและรับประโยชน์จากคณะสงฆ์ ด้วยเหตุนี้ ตัวเลขที่แท้จริงของจำนวนภิกษุสามเณรควรจะมีประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ รูป เท่านั้น

ตามท้องถิ่นห่างไกลในชนบท มักเกิดปัญหาเรื่องขาดแคลนพระ ในระยะออกพรรษา บางวัดมีพระอยู่รูปเดียว บางวัดต้องสามรูป บางวัดหาเจ้าอาวาสไม่ได้ ไม่ต้องพูดถึงพระเถระผู้สูงพรรษา บางที่แม้แต่พระ ๔ - ๕ พรรษา ก็หาไม่ค่อยได้ ทำให้ชาวบ้านขาดความอบอุ่นใจ ในคราวที่ต้องการพระจำนวนมาก เช่น พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง ทายกต้องไปเที่ยวหานิมนต์พระหลายคำบถ จึงพอแก่การ พระที่มีอยู่ในจำนวนน้อยนี้ จึงเป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างดีเยี่ยม สมมติว่าท่านจะทำหน้าที่เฝ้าวัดเพียงอย่างเดียว ก็ยังได้ประโยชน์แก่รัฐคุ้มค่าอยู่แล้ว แต่ความจริง พระหัวหน้าที่สงฆ์ในท้องถิ่น ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนอย่างมาก เพราะมีประโยชน์แก่ประชาชน ทั้งในด้านพิธีกรรม การอบรมสั่งสอน และเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ และเป็นที่รวมทางจิตใจโดยทั่วไป

ในสังคมไทยปัจจุบัน พระสงฆ์ยังคงมีประโยชน์เป็นพิเศษสำหรับชุมชนแบบชนบท และหากรัฐจักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์นั้นเองจะเป็นผู้สามารถนำชนบทไปสู่ความเจริญได้ โดยวิถีทางที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้ มีลักษณะพิเศษจำเพาะ คือ พระเป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านมีความยำเกรง และเชื่อฟังพระ แต่ความยำเกรงและเชื่อฟังนี้ เกิดจากความเคารพและเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวในอำนาจ การกระทำตามจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจ และเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย แม้ในด้านทุนทรัพย์ วัดก็ได้มาจากการเสียสละทำบุญของผู้มีจิตศรัทธา ซึ่งเป็นการได้

มาด้วยความเต็มใจของผู้บริจาค เท่าที่จะไม่เป็นการบังคับ หรือกระทบกระเทือน
ฐานะการครองชีพของเขา และทุนเหล่านี้จะย้อนกลับไปเป็นผลประโยชน์ของ
ประชาชนโดยรวม โดยไม่รื้อไหลด เป็นการทุ่มงบประมาณแผ่นดิน และเป็นวิธี
เฉียดกระจายทรัพย์สินไปในสังคมโดยไม่รู้ตัวด้วย เรื่องนี้ น่าจะเป็นข้อคิดที่สำคัญอย่าง
หนึ่งที่จะทำให้มีการรักษาและส่งเสริมความสัมพันธ์ในรูปนี้ได้ และหาทางนำเอามา
ใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด แทนที่จะปล่อยให้เสื่อมสลายไปเปล่าๆ แล้วให้
ประชาชนก้าวอย่างเปะปะเข้าสู่ความเจริญแบบใหม่ พร้อมด้วยปัญหาสังคมที่เกิ
ขึ้นอย่างรุนแรง

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ตั้งภิกษุผู้
ดำรงการศึกษาขั้นปริญญาแล้ว ไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างจังหวัด จนถึงบัดนี้ มี
จำนวนกว่า ๗๐ รูป ภิกษุเหล่านี้กระจายกันอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ท้องถิ่นละรูป
เด็บบ้าง สองรูปบ้าง ดีหรือห้ารูปบ้าง และอยู่ประจำในระยะเวลาเฉลี่ยรูปละ
ประมาณ ๒ ปี ภารกิจของภิกษุเหล่านี้ คือ การไปช่วยเป็นกำลังให้แก่ภิกษุที่
เป็นผู้นำของชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ ในการสร้างภิกษุตามเนรที่เป็นกำลังของคณะ
สงฆ์ ในการเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน พร้อมทั้งอาศัยความ
สัมพันธ์นั้น นำไปเจริญประโยชน์แก่ชุมชนนั้นๆ งานที่ภิกษุเหล่านี้ได้ปฏิบัติไปแล้ว
กล่าวโดยย่อ ได้แก่ การสอนปริยัติธรรมแผนเดิม หรือบาลีและนักษัตรกรรม แก่ภิกษุ
ตามเนร การสอนปริยัติธรรมแผนใหม่ ซึ่งมีวิชาการสมัยใหม่ประกอบด้วย แก่
ภิกษุตามเนรและเด็กนักเรียนในโรงเรียนของวัด การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียน
ราษฎร์และโรงเรียนรัฐบาล ที่มีความสัมพันธ์กัน การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียน
พุทธศาสนานอกนิกายในท้องถิ่น การจัดกิจกรรมเพื่อเผยแผ่เช่นสอนนักษัตรกรรม
การนำบุญกรรมฐาน การจัดอบรมพิเศษแก่ประชาชน การออกจาริกแสดงธรรม
การร่วมงานกับองค์การเผยแผ่พุทธศาสนาท้องถิ่น เช่น พุทธสมาคม และยุวพุทธิก-
ตสมาคม เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการให้ความร่วมมือแก่หน่วยราชการในงานพัฒนา
การ โดยเฉพาะในแง่การชี้แจงแนะนำให้ประชาชนเข้าใจวัตถุประสงค์ที่ดี เพื่อให้
ความร่วมมือในงานนั้น และการช่วยเป็นสื่อสัมพันธ์สร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน
ระหว่างประชาชนกับข้าราชการในทางที่ชอบและเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ข้าราชการ

การเข้ากับประชาชนได้ แต่การปฏิบัติงานในรูปแบบมีปัญหา ในเรื่องจำนวนผู้ปฏิบัติงาน เพราะมีจำนวนพระภิกษุเพียงประมาณ ๘๐ รูปเท่านั้น ย่อมไม่สามารถปฏิบัติงานได้กว้างขวางพอ และเกือบจะไม่มีทุนดำเนินงานเลย ทั้งในฝ่ายผู้ส่งและท้องถิ่นที่ไปประจำ

ในชุมชนแบบเมืองหลวง พระภิกษุที่บวชอยู่ในระยะยาว หรือเรียกได้ว่าบวชอยู่ประจำ มีจำนวนสูงกว่าประเภทบวช ๓ เดือนเล็กน้อย และในจำนวนผู้บวชอยู่ประจำนี้ ตัวเลขส่วนมากที่สุดเป็นประเภทนักเรียนและนักศึกษา ซึ่งส่วนมากเดินทางเข้ามาจากท้องถิ่นต่างๆ เพื่อการศึกษาโดยเฉพาะ ส่วนตัวเลขแสดงจำนวนตามเนรทมีอยู่ทั่วประเทศ ๘๐,๐๐๐ รูปเศษ นี้ แทบจะกล่าวได้ว่า เป็นนักเรียน ๕๐% ที่เดียว และสำหรับตามเนรทจำพวกนี้ เราสามารถตัดปัญหาเยาวชนหรือความวุ่นวายที่เกิดจากเด็กวัยรุ่นออกได้โดยสิ้นเชิงทีเดียว

พระภิกษุอีกจำนวนหนึ่ง ประมาณ ๒๓,๐๐๐ รูป เป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองทางคณะสงฆ์ ได้แก่เจ้าอาวาส และเจ้าคณะต่างๆ ทั่วประเทศ แต่ตามข้อเท็จจริง งานที่กินเวลาส่วนใหญ่ของพระสังฆาธิการเหล่านี้ ไม่ใช่งานปกครองพระสงฆ์ ซึ่งก็เป็นงานที่หนักอยู่แล้ว แต่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการสัมพันธ์กับประชาชนที่กล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงต่อสังคม วิจารณ์ๆ ที่จะทำให้มองเห็นภารกิจของพระสงฆ์ประเภทนี้หรือหนึ่ง คือ ขอให้หนักถึงภาพผลงานของเจ้าอาวาส (ซึ่งไม่มีนิตยภัต เว้นแต่ท่านที่ดำรงตำแหน่งอื่นด้วย หรือมีตำแหน่งศักดิ์) จำนวนไม่เกิน ๒๓,๒๓๒ รูป (ตามจำนวนวัดทั่วประเทศ) กำลังปฏิบัติหน้าที่ของท่าน ทั้งในด้านการปกครองและในด้านความสัมพันธ์กับประชาชน ในเขตการปกครองประมาณ ๔๐,๐๐๐ หมู่บ้าน (เรามีผู้ใหญ่บ้าน ๔๓,๕๓๘ คน ได้รับเงินเดือนคนละ ๗๕ บาท ประจำอยู่ในหมู่บ้านทั่วประเทศ ๔๓,๕๓๘ หมู่บ้าน และเราก็เห็นกันว่าผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ทำงานเป็นประโยชน์แก่รัฐอยู่ไม่น้อย)

นอกจากจำนวนที่กล่าวแล้ว ยังมีพระภิกษุตามเนรทเหลืออยู่อีกจำนวนหนึ่งซึ่งได้แก่ พระภิกษุที่บวชในวัยชรา เพื่อรับความสงบหรือฝึกฝนตนเองทางจิตใจ หลังจากที่ได้ทำงานให้แก่สังคมตามหน้าที่ของพลเมืองในวัยทำงานแล้ว ส่วนหนึ่งผู้บวชแล้วอยู่ว่างๆ และผู้ที่สร้างชื่อเสียงดีเยี่ยมให้แก่พระศาสนาบ้าง ส่วนหนึ่ง แต่

ตัวเลขของจำนวนเหล่านี้ มีไม่มากนัก และแม้ภิกษุที่อยู่ต่าง ๆ ก็มีภิกษุที่เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาศึกษาอาศัยอยู่ด้วย ขอให้สังเกตเทียบกับจำนวนคนชรา คนว่างงาน นักโทษ และโจรผู้ร้าย ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยนัก และไม่เคยขาดไปจากตัวเลขแสดงสถิติประชากร

มีข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับจำนวนพระภิกษุ คือ ภิกษุตามเถรวมมักดำรงเพศอยู่ในระยะที่ยังศึกษาเล่าเรียน เมื่อผ่านระยะนี้ไปแล้ว มักลาสิกขาไปเป็นจำนวนมากมาย ระยะเวลาที่พระภิกษุลาสิกขามาก ได้แก่อายุระหว่าง ๒๕ ถึง ๓๕ ปี จึงเป็นเหตุให้จำนวนพระสงฆ์ที่ศึกษาเล่าเรียนมีมาก แต่พระสงฆ์ทำงานมีจำนวนน้อย แต่ผู้ที่ลาสิกขาแล้วนั้น ก็ไม่ทำให้รัฐเสียกำลังคนแก่ประการใด เพราะได้ไปประกอบอาชีพการงานในฐานะคฤหัสถ์ คือ เป็นผู้ศึกษาไปจากวัด แต่ไปทำงานให้แก่รัฐ หรือคณะสงฆ์เป็นผู้ลงทุน แต่รัฐเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลของการลงทุนนั้น โดยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการลงทุนน้อยที่สุด

สังคมสงฆ์มีลักษณะแตกต่างจากสังคมคฤหัสถ์หลายประการ ในสังคมคฤหัสถ์ เมื่อผู้ทำงานมีอายุมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผ่านวัย ๖๐ ปี ไปแล้ว มักจะได้รับการพักผ่อน เด็กประกอบอาชีพการงาน และดำรงชีวิตอยู่ด้วยผลประโยชน์จากงานที่ได้สร้างไว้ในวัยทำงาน หรือด้วยการตอบแทนคุณจากบุตรหลานหรือรัฐ และพลเมืองของชาติในวัยนี้มีอยู่ประมาณ ๔.๔๖ % ของจำนวนประชากรของชาติ แต่ในสังคมสงฆ์ พระหัวหน้าหมู่คณะยังมีอายุมากขึ้น ก็ยังต้องทำงานมากขึ้น ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนมากขึ้น เป็นประโยชน์แก่งานของชุมชนท้องถิ่นด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ มักเป็นผู้ที่ต้องทำงานหลาย ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กัน เช่น เป็นผู้ปกครองและให้การศึกษารวมทั้งทำงานสังเคราะห์ประชาชนไปด้วย หรือทั้งเป็นนักศึกษาเอง เป็นครูสอนผู้อื่น และเป็นนักเผยแผ่ไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้มองเห็นภาพความเป็นอยู่แบบนี้ ขอยกตัวอย่างการปฏิบัติภารกิจที่เป็นกิจวัตรของภิกษุบางรูปขึ้นมาแสดง

ภิกษุรูปหนึ่งเป็นนิสิตในชั้นพุทธศาสตร์ปีที่ ๓ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีหน้าที่สอนภาษาบาลี (ประโยคต้น ๆ) ที่วัดของตน ระหว่างเวลาประมาณ

๘.๓๐ - ๑๐.๓๐ น. หลังจากฉันเพิ่งเดินไปเรียนที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ระหว่างเวลา
๑๓.๐๐ - ๑๕.๓๐ น. หลังจากนั้นไปแล้ว เรียนภาษาบาลีประโยค ๘ ในสำนักเรียน
อื่น นอกจากนี้มีการเทศน์อบรมศีลธรรมเป็นครั้งคราวตามโอกาส

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง เป็นนิสิตในชั้นพุทธศาสตร์ปีที่ ๓ เช่นเดียวกัน มีกิจวัตรคือ
การเรียนภาษาบาลีในตอนเช้า และเรียนที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ในตอนบ่ายถึงค่ำ สอน
โรงเรียนพุทธศาสนาวินัยในวินัย และสอนประจำในชั่วโมงวิชาศีลธรรม
ณ โรงเรียนรัฐบาลแห่งหนึ่ง

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหนึ่งในต่างจังหวัด ทำหน้าที่สอนภาษา
บาลีสัปดาห์ละ ๓๓ ชั่วโมง สอนโรงเรียนพุทธศาสนาวินัย สัปดาห์ละ ๓
ชั่วโมง สอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกใหม่ ซึ่งมีการศึกษาวิชาการทางโลกประกอบ
วิชาบาลีธรรม สัปดาห์ละ ๒๐ ชั่วโมง แสดงธรรมเทศนาในวัดทุกวันพระ ออก
อบรมประชาชนนอกวัด และมีรายการวิทยุประจำทุกวันอาทิตย์

ภิกษุที่ทำงานเหล่านี้ แทบทุกรูปมีศิษย์วัดอยู่ในปกครอง ซึ่งจะต้องเป็นภาระ
ในการดูแลและอนุเคราะห์ในความจำเป็นอยู่ ตั้งแต่ ๓ ถึง ๗ - ๘ คน ศิษย์วัดเหล่านี้
ทั่วประเทศมีจำนวนประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน (มากกว่าจำนวนสามเณรทั่วประเทศ)
เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาเกือบทั้งหมด เมื่อศึกษาจบแล้ว จึงออกไปประกอบ
อาชีพการงาน เป็นกำลังของรัฐต่อไป ศิษย์วัดเหล่านี้ช่วยให้พระได้ทำหน้าที่
สังฆมสังเคราะห์เพิ่มขึ้น และโดยที่ศิษย์วัดจำนวนมากไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกับพระผู้
ปกครองเลย จึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ช่วยให้พระสงฆ์มีความรู้สึกผูกพันในเรื่องผล
ประโยชน์ส่วนตัวน้อย และในขณะที่สังฆมต้องเผชิญกับปัญหาเยาวชนเป็นอันมาก
นั้น หากจะวิจัยปัญหาเหล่านี้ จะสรุปได้ว่า ปัญหาเยาวชนแทบทั้งหมด หรือทั้งหมด
เกิดจากเด็กบ้าน ไม่ใช่เด็กวัด

การพักผ่อนโดยปกติของพระ ได้แก่ การจำวัดและการทำความสงบทางจิตใจ
หรืออาจมีงานอดิเรกและการสนทนากันบ้าง ส่วนการเที่ยวเตร่ เข้าโรงภาพยนตร์
เข้าภัตตาคาร เข้าบาร์ เข้าไนท์คลับ เป็นต้น ไม่มี พระมีความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ
ซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของประชาชน รายจ่ายหากจะมีก็ได้แก่อาหารราคาถูกลง ๆ
วันละ ๒ มื้อ หรือบางรูปเพียงมื้อเดียว หนังสือเรียน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และค่า

พาหนะ ในคราวมีกิจธุระ กับสิ่งของที่ใช้ประจำวันเล็กๆ น้อยๆ กระจายประเภท
พุ่มเฟื่อย เช่น เรือเครื่องแต่งกายเพื่อความสวยงาม เป็นต้นไม่มี

การที่ไม่ต้องคอยครุ่นคิดถึงวิธีการที่จะบำเรอความสุขให้แก่ตนเอง อย่างหนึ่ง
และการมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของประชาชน ปราศจาก
ความวิตกกังวลในเรื่องความบ่มรดกในการแสวงหาเครื่องครองชีพเพื่อตนเอง และ
ครอบครัวยุ่ อีกอย่างหนึ่ง ทำให้พระสงฆ์มีความรู้สึกที่ผูกพันอยู่กับผลประโยชน์
ส่วนตนน้อย ความคำนึงที่จะต้องพะวงถึงผลได้ผลเสียของตนเองเป็นข้อแรกก็เบา
บาง คัดความรู้สึกในเรื่องควักใคร่ตัวมันออกได้ มีความพร้อมและโปร่งใจที่จะทำ
งาน เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมได้ง่าย คณะสงฆ์ในอุคตมคติ จึงได้แก่กลุ่มบุคคล
ผู้มีชีวิตส่วนตนที่เป็นสุขด้วยความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ พร้อมที่จะบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อผล
ประโยชน์ของคนทั่วไปด้วยความบันเทิงใจ โดยมีอิสรภาพทางจิตเป็นพื้นฐานและ
เป็นที่มุ่งหมาย ดังคนนี้เปิดโอกาสเสมอในการรับผู้มีระดับจิตใจที่พร้อมจะปฏิบัติ
เช่นนั้นได้ และผู้รู้รู้สึกตนว่าระดับจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอ เห็นเป็นการฝืนจิตใจ ไม่
สามารถปฏิบัติต่อไป ก็มีสติที่จะออกไปได้ด้วยความสมัครใจเสมอ เป็นสังคม
ที่มีความเป็นอยู่อย่างปลอดโปร่งและมีเสรีภายในกรอบแห่งวินัย มุ่งอิสรภาพทาง
จิตใจเป็นสำคัญ เป็นสังคมตัวอย่างซึ่งจะทำให้มันขึ้นไม่ได้ด้วยการบังคับ เว้นแต่
ด้วยวิธีการฝึกฝนอบรม เพื่อยกระดับจิตใจให้พร้อมขึ้นไปเป็นขั้น ๆ

คำว่า บวชเรียน เป็นคำที่แสดงความรู้สึกชนพื้นฐานของพระสงฆ์อย่างหนึ่ง
คือ ถือว่า การบวชเป็นของคู่กับการเรียน ผู้บวชแล้วมีหน้าที่ที่จะต้องศึกษาเล่า
เรียน การบวชแล้วไม่เรียน ถือเป็นความเสียหายอย่างแรงข้อหนึ่ง พระผู้นำหมู่
คณะมีความรับผิดชอบที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาขึ้น และวัดก็จะมีของบงคับเกี่ยว
กับการเรียนไว้ ซึ่งจะมองเห็นโดยทั่วไป สำหรับในชนบท เมื่อมีผู้บวชเป็นสามเณร
พระผู้ปกครองจะจัดให้ได้เล่าเรียนปริยัติธรรมชั้นต้น แล้วหาทางส่งเข้ามาศึกษา
เล่าเรียนต่อในตัวเมืองหรือในเมืองหลวง สำหรับตัวพระภิกษุสามเณรมุ่เล่าเรียน
เองก็มักเป็นผู้ไม่ใ้ใจตนรอน ขวนขวาย พยายามหาทางเล่าเรียนวิชาการทุกอย่างที่ตน
มีโอกาที่จะเล่าเรียนได้ ปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ขณะนี้ คงมีแต่เพียงว่า

ทำอย่างไรจะมีบริการให้การศึกษาพอเพียง และทำอย่างไรจะดำเนินการศึกษาให้
ได้ผลดีเท่านี้ ปัญหาเรื่องจะไม่มีผู้เรียนนั้น เป็นอันไม่มี

การจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยดังที่ หรือการศึกษาปรีชาธรรมแผน
ใหม่แบบอื่น ๆ ที่มีวิชาการทั่วไปประกอบ ก็ดี ไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นการนำหลัก
การเดิมมาดำเนินการในรูปแบบใหม่เท่านั้น เพราะในสมัยโบราณ วัตถุประสงค์
หน้าที่นอญอยู่แล้ว โดยสอนให้ทั้งวิชาการทางโลกเท่าที่การศึกษากันในสมัยนั้น เช่น
ภาษาไทย เศรษฐกิจ ศิลปกรรม เป็นต้น และวิชาทางบวชธรรมด้วย ต่างแต่ว่าใน
สมัยปัจจุบัน ได้นำมาจัดตั้งเป็นองค์การ มีระบบการดำเนินงานรัดกุมยิ่งขึ้นเท่านั้น
เอง วิชาการเช่นนี้เป็นที่เหมาะสมสำหรับสภาพการณ์ของสังคมและของคณะสงฆ์
ในสมัยปัจจุบัน เพราะการเรียนวิชาการทั่วไปประกอบ ก็คือการทำความรู้รัก
มนุษย์ในสมัยปัจจุบัน เรียนรู้ความเป็นอยู่ ความรู้ดีและสติปัญญาของเขา ซึ่ง
เป็นสิ่งสำคัญสำหรับตนเอง ในการเข้าใจธรรม และในการเข้าไปสัมพันธ์กับชาว
โลกอย่างได้ผล

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของการดำเนินการศึกษาของคณะสงฆ์ คือ ใช้ทุนน้อย
ข้อนี้เห็นได้จากงบประมาณในการดำเนินงานด้านปรีชาธรรม ทั้งนักรวมและบวช
ซึ่งใช้งบประมาณแผ่นดินปีละ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท รวมกับเงินค่าส่งนมบวชอีก
ปีละประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท แต่ให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรถึง ๓๖๘,๖๗๐ รูป
แม้ว่าผลที่ได้จากการลงทุนน้อยเช่นนี้ อาจจะไม่พอใจของผู้ที่มองเฉพาะในแง่ผลได้
แต่ก็น่าจะมองเห็นว่าคุ้มค่า เพราะผลได้คงไม่น้อยกว่าการลงทุนของรัฐ ปีละ
ประมาณ ๔๖ ล้านบาท เพื่อเป็นค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่มของนักโทษในคุก
ประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน กับผู้ต้องขังจริงอีกจำนวนหนึ่ง เป็นแน่ มองให้แคบเข้า
มาอีก ขอให้คิดถึงมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีทุน
ดำเนินงานประจำปี ซึ่งได้รับอุปถัมภ์จากงบประมาณแผ่นดิน ค่าส่งนมบวช
และองค์การเอกชน เช่น มูลนิธิอาเซีย เป็นต้น รวมกันประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท
(หกแสนบาท)^๑ เงินจำนวนนี้ต้องใช้ในการดำเนินกิจการทุกด้าน คือให้การ

๑. เทียบงบประมาณประจำปีมหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งมีนักศึกษา ๓๘๖ คน ปีละ ๗,๓๘๘,๘๐๐ บาท

ศึกษาแก่ภิกษุสามเณรในแผนกต่าง ๆ ๕ แผนก จำนวนประมาณ ๓,๓๐๐ รูป และดำเนินงานเผยแผ่ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวชิราวุธ ซึ่งมีนักเรียนประมาณ ๓,๕๐๐ คน เป็นต้น

การดำเนินการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ด้วยทุนที่น้อยกว่าโรงเรียนมัธยม เด็ก ๆ แห่งหนึ่งเช่นนี้ ในความรู้ดีของคนทั่วไป น่าจะเป็นไปไม่ได้ แต่ในเมื่อทำ อยู่แล้วก็ทำได้ ก็อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดแก่ผู้ไม่รู้ข้อเท็จจริงได้ จึงเป็นเรื่อง ที่น่าศึกษาว่าทำได้อย่างไร

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ใช้ทุนส่วนใหญ่ในการจัดหาอุปกรณ์การศึกษา เครื่องใช้ ตลอดทั่วไป เงินเดือนและค่าสมนาคุณแก่อาจารย์ฆราวาส ซึ่งทำการสอนด้วยศรัทธา และรับค่าตอบแทนในอัตราต่ำกว่าปกติ ส่วนครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ ที่เป็นพระภิกษุ นั้น ไม่มีเงินเดือน แต่ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์จัดนิตยภัตถวาย ระหว่างรูปละ ๒๕๐ บาท ถึง ๔๐๐ บาท ต่อเดือน เพื่อเป็นค่าภัตตาหารและค่าพาหนะในคราวจำเป็น (นิตยภัตไม่ใช่เงินเดือน เพราะไม่ได้จ่ายให้ตามปริมาณงาน ไม่มีการเพิ่มหรือ ฐานให้ตามอายุการปฏิบัติงาน ไม่มีการจ่ายเบี้ยเลี้ยง และไม่มีรางวัลการปฏิบัติงาน เกินเวลา) ภิกษุเจ้าหน้าที่ที่เข้าใจดีในการปฏิบัติงาน จะทำงานเฉลี่ยวันละ ๘-๑๒ ชั่วโมง (ไม่นับกิจวัตรหรือหน้าที่ที่วัดของตนเองด้วย) หยุดงานเฉพาะ วันพระ (ซึ่งอาจไม่หยุดถ้ามีงานรับด่วน) ต้องทำงานหลายอย่างไปพร้อม ๆ กัน เช่นเป็นเจ้าหน้าที่ในสำนักงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในเวลาเดียวกัน ๓ สำนักงาน ไม่นับกิจการพิเศษที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว

จริงๆ การทำงานหนักและหลายด้านในเวลาเดียวกัน อาจผิดหลักการทำงาน ไปบ้าง เพราะอาจทำให้การปฏิบัติงานด้านใดด้านหนึ่งไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แต่ เป็นสิ่งที่จะต้องทำ ในเมื่อมีเจ้าหน้าที่และทุนจำกัด และยังเป็นเครื่องแสดงว่าการ ทำงานด้วยศรัทธาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ อยู่ และทำได้จริงด้วย สำหรับฆราวาส ถึงแม้จะไม่อาจปฏิบัติถึงขั้นนี้ได้ เพราะความเป็นอยู่ต่างจากพระ มีความผูกพันใน เรื่องการครองชีพมาก ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว ต้อง

คิดถึงตนเองเป็นเรื่องสำคัญก่อนอื่น แต่ควรเป็นเครื่องเตือนสติให้ผู้ปฏิบัติงานรู้จัก
ขอบเขตความสำคัญของเงินว่า ผลสำเร็จของงานเท่านั้นที่เป็นจุดหมายของการทำ
งาน เงินเป็นเพียงอุปกรณ์ คือ เครื่องช่วยเหตุให้ผู้ทำงานสามารถมีชีวิตส่วนตัว
ที่เป็นสุข มีความเป็นอยู่สะดวกสบายพอสมควร และไม่มีข้อวิตกกังวลในเรื่องการ
ครองชีพ ซึ่งจะช่วยให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้โดยสมบูรณ์ จนถึงผลสำเร็จของงาน
ได้ เงินอาจเป็นเครื่องกระตุ้นในการทำงานได้ แต่ไม่ควรให้ถึงเป็นจุดหมายของ
การทำงาน

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม น่าจะได้แก่ความรู้ดีของคนในการทำงาน
คนจำนวนไม่น้อยแทนที่จะคิดว่า จุดมุ่งหมายของงานคือความสำเร็จของงาน กลับ
รู้สึกไปว่า เงินเป็นจุดมุ่งหมายของการทำงาน ผลสำเร็จของงานเป็นเพียงเครื่อง
ประกอบเพื่อให้ได้เงินเท่านั้น ทำให้เกิดความยึดมั่นในอามิสมากเกินไป มักทำ
งานเพื่อให้เสร็จ หรือให้เข้าใจว่าสำเร็จ หรือถ่วงความสำเร็จไว้ ในเมื่อการถ่วง
นั้น จะเป็นเหตุให้ตนได้เงินมากขึ้น จึงก่อให้เกิดผลเสียหายแก่สังคมเป็นอย่างมาก
ความรู้ดีอย่างนี้ อาจเกิดขึ้นเพราะสถานการณ์บังคับ แต่ที่สำคัญนั้นเป็นเพราะ
การอบรมสั่งสอนที่คนคิดกันมาผิด ๆ รวมถึงความเข้าใจผิดในหลักธรรมด้วย ซึ่งจะ
ต้องแก้ไขที่สาเหตุ

มองจากแง่หลักธรรม การขาดสันโดษในความเป็นอยู่ และขาดอิทธิบาทใน
การปฏิบัติงาน เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้การปฏิบัติงานบกพร่อง
ย่อหย่อน และทำให้การเร่งรัดความเจริญของประเทศไม่เกิดความสำเร็จในปริมาณงาน
และในระยะเวลารวดเร็วเท่าที่ควร

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ประชาชนบางกลุ่มในบางท้องถิ่น ซึ่งยังมีฐานะทางการ
เงินต่ำ รายได้น้อย แต่ชอบเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือย และชอบประกวดประชันความ
มั่งมีกัน เมื่อมีสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยจากเมืองหลวงเข้าไปใหม่ ๆ จะพยายามหา
ซื้อมาใช้ แม้ด้วยการกู้หนี้ยืมเงินเข้ามา เพียงเพื่อมาอวดและแข่งฐานะกัน โดย

คำนึงถึงฐานะการเงินของคน หรือประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งของเป็นสำคัญ ไม่มีการอดกลั้นและบังคับจิตใจของตนเอง ทำให้เกิดปัญหาทางการเงินในครอบครัว และเป็นปัญหาเศรษฐกิจของสังคมด้วย ความไม่สนใจในกรณีเช่นนี้ อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความอดทน ในการรอคอยผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังงานของตนเอง ขาดความคิดที่จะฟื้นฟูฐานะด้วยความเพียรของตนเอง มักเป็นหนี้สิน และหากอยู่ในขั้นรุนแรง ขาดความ^{ยัง}คิด อาจถึงทำคามผิดที่ร้ายแรง เช่น การปล้นสดมภ์ก็ได้

คนทำงานบางคน มีรายได้ไม่มากนัก แต่ชอบใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย หรูหรา คงจุดหมายชีวิตไว้เพียงแค่การหาทางบำเรอความสุขสำราญแก่ตนเอง เทียบแล้ว เข้าในทีระดับ สังคมจัด เป็นอยู่เกินฐานะ ชอบเป็นหนี้สิน อย่างน้อยก็ทำให้ความคิดเหินห่างจากงาน ขาดความใส่ใจในหน้าที่ ไม่คิดปรับปรุงงานและฐานะของตนเอง เป็นเหตุให้ปฏิบัติหน้าที่บกพร่องย่อหย่อน หรืออย่างร้ายแรงถึงทำการทุจริตต่อหน้าที่

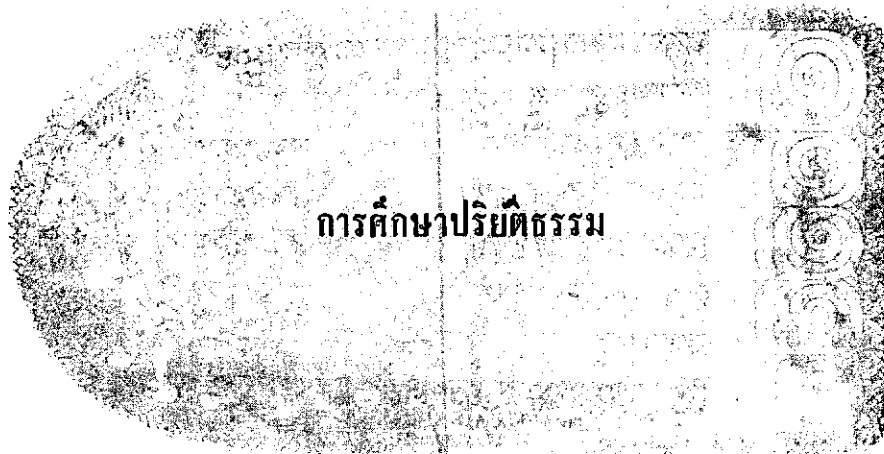
ส่วนการปฏิบัติงานที่ถูกค้ำตามหลักธรรมก็คือ ความเป็นผู้มักน้อยสนใจในความเป็นอยู่ตามฐานะ สามารถปรับตัวให้มีความสุขได้ในฐานะนั้น ๆ มีความ^{ยัง}คิดอดกลั้นในด้านการใช้จ่าย ไม่เดือนฐานะความเป็นอยู่ ก่อนที่จะเดือนฐานะการปฏิบัติหน้าที่การงานของตน มีความรักและมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ และพิจารณาหาทางปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไป ซึ่งเรียกตามหลักธรรมว่า มีอิทธิบาท

ในสังคมประชาธิปไตย ผู้นำที่ได้รับการเคารพและยกย่องสรรเสริญจากประชาชนทุกคน เป็นผู้ที่มักน้อยสนใจในความเป็นอยู่ และมีอิทธิบาทในการปฏิบัติงานและหน้าที่ของตนทั้งสิ้น

พระสงฆ์ในความหมายของพระพุทธเจ้า ย่อมจะต้องเป็นผู้ที่ตระหนักความเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือย มีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ในความหมายของสันโดษ เป็นผู้รักและมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ในความหมายของอิทธิบาท เป็นตัวอย่างของผู้ที่ได้รับความสุขพร้อมทั้งความดีความสำเร็จ ข้อควรระวังสำหรับผู้ปฏิบัติตามตัวอย่าง อยู่ที่^{ยัง}ต้องกำหนดให้ถูกต้องว่า ฐานะของคนควรทำได้แค่ไหน อะไรเป็นหน้าที่ อะไรเป็นผลสำเร็จ ที่เป็นจุดหมายแห่งหน้าที่ของตน

พระมหาประยุต ปรยุตโต

การศึกษาปริยัติธรรม

ชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนาได้มีความภูมิใจมาเป็นเวลายาวนานแล้วว่า ชาติไทยมีพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนชาวไทยได้ยอมรับนับถือและปฏิบัติด้วยศรัทธาอย่างแท้จริง ชาติไทยกับพุทธศาสนาเปรียบเสมือนเพื่อนร่วมเป็นร่วมตาย เคยร่วมสุขร่วมทุกข์กันมาจนแทบดึกดำบรรพ์ไม่ลง หรืออีกนัยหนึ่ง ดูเหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนไม่อาจแยกออกจากกันได้ จึงมักกล่าวกันว่า ผู้ใดทำลายชาติ ผู้คนเชื่อว่าทำลายศาสนาด้วย ผู้ใดทำลายศาสนา ผู้คนเชื่อว่าทำลายชาติด้วย ด้วยเหตุนี้ ชาวไทยเราจึงพยายามทุกวิถีทาง เพื่อธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ให้เป็นมิ่งขวัญแห่งประเทศชาติสืบไปชั่วกาลนาน

แต่เมื่อย้อนมาคิดถึงด้านหนึ่งจะเห็นได้ว่า อันตัวจักรสำคัญที่จะธำรงพระศาสนาไว้ได้นั้นก็คือพระสงฆ์คณะสงฆ์ที่ดำเนินชีวิตด้วยกฏเกณฑ์ที่เคร่งครัดและปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยตามแบบฉบับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมอบภาระธุระในการสืบอายุพระศาสนาไว้ให้แก่พระสงฆ์ จึงเท่ากับว่าพระสงฆ์ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องความเป็นความตายของพระศาสนา ศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมทรามขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ แต่ทว่าหน้าที่ของอาศัยกำลังทางฝ่ายบ้านเมืองช่วยอุปถัมภ์ด้วยจึงจะอยู่รอดได้ หน้าที่อันสำคัญยิ่งของพระสงฆ์โดยหลักใหญ่ก็มีสาม คือ ๑ ศึกษาปริยัติ ๒ ปฏิบัติ ๓ ตั้งสอน เทศนา พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ทั้งสามนี้ไปตามลำดับ เพื่อจะช่วยให้พระศาสนาไว้ได้ตามประสงค์

โดยเหตุที่ชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนก็เริ่มบังจยอันสำคัญส่วนหนึ่งในการบำรุงพระศาสนา โดยเฉพาะได้มองเห็นพระดังซ์ว่าเป็นศาสนทายาทผู้สืบอายุพระศาสนา จึงต่างได้ให้ความอุปถัมภ์ด้วยบังจยดี เพื่อให้พระดังซ์ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยสะดวกและบังเกิดผล ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่ควรจะได้ทราบถึงภาระธุระของพระดังซ์เขาไว้บ้าง แต่ในบทความเรื่องนี้จะขอกล่าวเฉพาะเรื่องการศึกษาปริยัติธรรมอย่างเดียวก่อน เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบว่า พระดังซ์ท่านเจ้าเรือนอะไรกัน หรือคล้ายกับว่าจะพาให้เขาไปยังภูมิของพระดังซ์ดูว่าตนลึกหรือตื้นค่าเพียงไหน

อันการศึกษาปริยัติธรรมนั้น คือการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าพระไตรปิฎกนั่นเอง ธุระอันนี้ได้มีมาแต่แต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ผู้ที่จะรู้แนวปฏิบัติได้ต้องผ่านปริยัติมาก่อน จึงนับว่าปริยัติกับปฏิบัติเป็นดังที่สัมพันธ์กัน การที่เราทั้งหลายยังได้รู้จักเรื่องราวขององค์พระศาสดาผู้ทรงสั่งสอนพระธรรมวินัยอันชื่อว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมือนหนึ่งได้รู้จักองค์พระศาสดานั่นเองทีเดียว ก็ด้วยอาศัยท่านแต่ก่อนอุทิศหาศึกษาปฏิบัติแล้วตั้งต้นกันเป็นลำดับมา จึงควรเห็นว่า การศึกษาปริยัตินั้นเป็นเหมือนก้าวแรกแห่งการสืบอายุพระศาสนา ตามารจะนำพระศาสดาให้เป็นไปนานได้ เพราะเมื่อยังมีผู้ศึกษาแล้วปฏิบัติตามอยู่เพียงใด พระพุทธศาสนาก็ยังเป็นไปอยู่เพียงนั้น ถ้าการเป็นไปในทางตรงข้าม พระศาสดาก็คงอันตรธาน ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงได้ทรงชี้ถึงเหตุอันตรธานแห่งพระศาสดาไว้ในปัจจุณินาคอังกุตตรนิกาย พระไตรปิฎกเล่ม ๒๒ หน้า ๓๘๗ ซึ่งพอกกล่าวโดยสังเขปได้ว่า พระศาสดาจะอันตรธานด้วยเหตุห้าประการ คือ พระดังซ์ ๑ ไม่ศึกษาพระธรรม ๒ ไม่แสดงธรรม ๓ ไม่สอนธรรม ๔ ไม่สาธยายธรรม ๕ ไม่ตรัสกรองพิจารณาธรรม และในที่แห่งเดียวกันนี้ พระองค์ยังได้ทรงแต่งตั้งเหตุคงมั่นแห่งพระศาสดาเอาไว้โดยนัยตรงกันข้ามห้าประการเช่นกัน จากหลักฐานที่กล่าวอ้างนี้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาปริยัติเป็นเหตุอันแรกแห่งการอันตรธาน และการคงมั่นของพระศาสดา ถ้าจะเปรียบพระศาสดาเหมือนกับร่างกายแล้วไซ้ การศึกษาปริยัติก็เท่ากับสุขภาพและอนามัยแห่งร่างกายนั้นทีเดียว ถ้าแม้การศึกษาปริยัตินั้นดำเนินไปอยู่เพียงใด พระศาสดาก็ยังคงดำรงเรืองอยู่เพียงนั้น

ได้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาปริยัติธรรมนั้นได้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล แต่ในโอกาสนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะการศึกษาปริยัติธรรมในเมืองไทยเพียงอย่างเดียว และสำหรับเรื่องการศึกษาปริยัติธรรมของสงฆ์ไทยในสมัยก่อนที่จะกล่าวต่อไปนี้ ขอกล่าวตามแนวบทความเรื่อง “คำสอนศึกษาในเมืองไทย” ของพระเทพเมธี (กี มารชิโน ป.ช. ๘) เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ ธนบุรี ซึ่งเป็นอาจารย์ของผู้เขียนเอง

ก็พระไตรปิฎกซึ่งบรรจุเรื่องใหญ่ ๆ ไว้ตามหมวดคือ พระสูตร ๓ พระวินัย ๓ พระอภิธรรม ๓ อันจัดเป็นคำวาทที่เป็นหลักใหญ่ของพระศาสนา เป็นภาษาบาลี แม้เมื่อพระพุทธศาสนามาแพร่หลายเข้ามายังประเทศไทยเรานี้ ก็มาในรูปเป็นภาษาบาลี ผู้ที่ต้องการจะทราบว่าเป็นพระไตรปิฎกที่จัดเป็นคำวาททางพระพุทธศาสนามีเรื่องราวตอนใดอย่างไรบ้าง จำต้องศึกษาให้เข้าใจภาษาบาลีเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงศึกษาให้รู้ข้อความในพระไตรปิฎกนั้นต่อไป เมื่อศึกษาได้ความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกนั้นแล้ว จึงนำออกเผยแผ่ให้ผู้อื่นได้ความรู้ความเข้าใจในคำดังกล่าวนี้ ๆ ในรูปเป็นภาษาไทยอีกต่อหนึ่ง ส่วนพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีมาแต่เดิมก็คงรักษาไว้ ไม่แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย แล้วรักษามาในรูปภาษาไทย เหมือนอย่างพวกอุคฺคกรนิคายมีริเบตและจันเป็นต้นทำกัน เพราะถ้าทำอย่างนั้น พระไตรปิฎกเดิมจะไม่มีใครศึกษา นานไปก็เลยสูญ ดันหลักที่จะสอบดวงพระธรรมวินัยให้หลงแท้ แม้ในปัจจุบันจะมีผู้คิดเสนอให้เด็กดวงมนต์เป็นภาษาบาลี ให้ใช้เป็นภาษาไทยแทน ก็เห็นว่าไม่ได้ผลยั่งยืนดีเหมือนอยู่ในรูปภาษาบาลี เพราะอาจจะย้ายไปตามใจชอบได้ ในที่สุดก็เสียหลัก แต่การยังไม่เป็นไปอย่างดังกล่าวนี้ คงเป็นด้วยท่านผู้ใหญ่มีความคิดเห็นอย่างทักถ้าวางคันทน

การศึกษาปริยัติธรรมนั้น เปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลาโดยลำดับ ได้ยินว่าแต่สมัยโบราณสืบมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งราชจักรีวงศ์ ในกรุงรัตนโกสินทร์ การเรียนบาลีของพระภิกษุตามเนรียงคงเป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมที่สืบต่อกันมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เนื่องจากตำราเรียนทางภาษาบาลีจารไว้ด้วยอักษรขอมทั้งหมด ผู้ประสงค์จะเรียนบาลี ชั้นต้นจึงต้องเรียนหนังสือขอมให้อ่านออกเขียนได้ก่อน แล้วจึงเรียน

มุดกัจจายน์ อันเป็นไวยากรณ์มาแต่ต่อไป เมื่อเรียนมุดกัจจายน์จนสามารถวิจิตร
แปลมาแต่เป็นไทยได้เรื่องบ้างแล้ว จึงเรียนคัมภีร์อันอันจัดเป็นหลักสูตรต่อไป นัยว่า
ก่อนแต่รัชกาลที่ ๒ แห่งราชจักรีวงศ์ขึ้นไป ใ้หนังสือพระไตรปิฎกเป็นหลักฐาน
ถึงเวลาสอบนักเรียนแปลปากเปล่าถวายคณะกรรมการฟัง เมื่อแปลได้ในพระสูตร
ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ ได้เป็นเปรียญตรี แปลได้ทั้งพระสูตรทั้งพระวินัย
เป็นเปรียญโท แปลได้ทั้งพระสูตรทั้งพระวินัยและพระอภิธรรม เป็นเปรียญเอก
การจัดลำดับวิทยฐานะของพระภิกษุตามเนรมุตตบได้ตั้งแต่มีกรุงศรีอยุธยาจนถึง
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ท่านแบ่งเป็น ๓ ชั้นคือ ๑ บาเรียนตรี ๒ บาเรียนโท
๓ บาเรียนเอก

คำเรียกผู้สอบได้ว่า “บาเรียน” นี้ ใช้เรียกมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น
ราชธานี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ราวปลายรัชกาลที่ ๕ จึงเปลี่ยนมาเรียกว่า
“เปรียญ” การที่เปลี่ยนมาดังนี้ จะมีเหตุผลอย่างไร ใครเป็นคนเปลี่ยน ยังไม่มี
โอกาสค้นคว้าหาหลักฐานที่แน่นอนในขณะนี้ จึงขอพักเรื่องนี้ไว้พาดำก่อน

อนึ่ง ยังมีคำเรียกพระภิกษุที่สอบปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญว่า “มหา” ส่วน
ตามเนรมุตตบได้เช่นนั้นไม่เรียกว่า “ตามเนรมหา” คงเรียกว่า “ตามเนร.....
เปรียญ” เฉย ๆ ได้ความว่าเดิมที่คำ “พระมหา” นี้ หาได้ใช้เรียกเฉพาะผู้สอบ
ปริยัติธรรมได้ไม่ ปรากฏว่าได้ใช้เรียกพระภิกษุที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์แต่พระ
เจ้าแผ่นดินว่า “พระมหา” คงจะหมายความว่า พระผู้ได้รับพระมหา—กรุณาธิคุณ
จากพระเจ้าแผ่นดิน ทรงอุปถัมภ์ คุ้มครอง ด้วยมีตัวอย่างเรียกบุคคลที่ไม่ได้สอบปริยัติ
ธรรมได้เป็นเปรียญว่า “พระมหา” คือสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (โต พรหมรังสี)
วัตรสังโฆสิตาราม ท่านไม่ได้เข้าสอบปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ แต่ว่าเป็นธรรม
กถึกเทศนาไพเราะมาแต่ยังเป็นสามเณร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงพระเมตตาโปรดให้อุปถัมภ์เป็นนาคหลวงที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม ก็เรียกกันว่า “พระมหาโต” แต่ขึ้นมา ต่อมาใช้เรียกท่านผู้ชำนาญทางเทศน์
มหาชาติว่า “พระมหา” เหมือนกัน น่าจะตัดมาจากคำว่า “พระมหา—ชาติ”
ดอกกระมัง เรื่องนี้จะอย่างไร ขอฝากท่านผู้รู้พิจารณาด้วย

แต่บัดนี้ คำว่า “พระมหา” ได้กลายมาเป็นสมณศักดิ์ที่ทรงตั้งไปแล้ว คือ
พระที่สอบปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญและได้ทรงตั้ง คือพระราชทานพัดยศเปรียญกับ

ประกาศนียบัตรแล้วตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไป จึงใช้เรียกพระมหานำหน้าชื่อได้ ถ้ายัง
มิได้ทรงตั้ง แม้สอบได้ก็เรียกพระนั้นพระนั้นแล้วเขียนคำว่า ป. ซึ่งย่อมาจากคำว่า
เปรียญ คือทนาย ระเบียบยังใช้อยู่จนในปัจจุบันนี้

การศึกษาปริยัติธรรมซึ่งได้ใช้หนังสือพระไตรปิฎกเป็นแบบเรียนนั้น ครั้นมาถึง
รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งราชจักรีวงศ์
ในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (มิ่ง) เป็นสังฆมहाสังฆปริณายก ราว พ.ศ. ๒๓๕๘ ถึง
๒๓๖๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขวิธีสอบและแบบเรียนปริยัติธรรม
ขึ้นใหม่ ความประสงค์เพื่อให้พระภิกษุตามเนรมิตความรู้ดีกว่าเดิม ได้กำหนด
เป็นหลักสูตรชั้นใหม่ให้มีถึง ๘ ประโยค โดยใช้แบบเรียนดังนี้

๑. ประโยค ๑ - ๒ - ๓ ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นแบบเรียน ต้องสอบ
แปลให้ได้ในคราวเดียวทั้งสามประโยค จึงนับว่าเป็นบาเรียน

๒. ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มิ่งคตคทที่ป็นต้นเป็นแบบเรียน ต่อมาเคยใช้ทั้ง
ต้นต้นและต้นปลายอยู่คราวหนึ่ง

๓. ประโยค ๕ ได้ยินว่า แต่เดิมใช้คัมภีร์บาตัมคตคทแล้วเปลี่ยนเป็นคัมภีร์
ดาวัตตสังคหะเป็นปกรณวิเสศ ภายหลังกลับมาใช้คัมภีร์บาตัมคตคทอีก

๔. ประโยค ๖ ใช้คัมภีร์มิ่งคตคทที่ป็นต้นปลาย ต่อมาในสมัยแปลเขียนจดใช้
อยู่คราวหนึ่ง โดยใช้อรรถกถาธรรมบททั้ง ๘ ภาคเป็นแบบเรียน ในวิชาแปลไทย
เป็นมคธ

๕. ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์ปฐมสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ผู้สอบได้
ประโยคนั้นเป็นบาเรียนเอก ๘. คือชั้นเอกสามัญ

๖. ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณวิเสศ ผู้สอบได้ประโยคนั้นเป็น
บาเรียนเอก ๙. คือ ชั้นเอกมัชฌิม

๗. ประโยค ๙ ใช้คัมภีร์ฎีกาดาวัตตที่ป็นต้น ต่อมาเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิขัมมัตถ
วิภาวีน ผู้สอบได้ประโยคนั้นเป็นบาเรียนเอก ๑๐. คือชั้นเอกอุดม

แต่ก่อน แม้พระรามัญ (มอญ) ที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย ก็มีถาวรเรียนการสอบ
เหมือนกัน แต่หลักสูตรสำหรับสอบบาเรียนรามัญนั้น จะกำหนดชั้นอนุโตมตาม
หลักสูตรที่เคยใช้อยู่ในรามัญประเทศแต่โบราณ หรือมากำหนดชั้นใหม่ในเมืองไทย

ข้อนี้ยังไม่ได้หลักฐานแน่นอน หนังสือที่ใช้เป็นแบบเรียนและสอบนั้น ใช้แต่คัมภีร์พระวินัยปิฎก เพราะพระสงฆ์รามัญนั้นศึกษาถือพระวินัยเป็นสำคัญ สมด้วยคำกลางที่พูดกันว่า “มอญวินัย ไทยพระสูตร พม่าอภิธรรม” ได้ยินว่า ทางรามัญกำหนดเพียงสามประโยค จนจบหลักสูตร ภายหลังเพิ่มประโยค ๔ ขึ้นอีกประโยคหนึ่งแต่หลักสูตรของรามัญนั้น เมื่อได้เลิกจากการสอบด้วยวิธีแปลกปากเปล่ามาเป็นวิธีแปลเขียนใน พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว ก็เป็นอันยกเลิกไป บัดนี้คงใช้วิธีสอบและหลักสูตรรวมกับฝ่ายไทยเรา

การศึกษาศรีวิชัยธรรมได้ถูกแก้ไขให้เป็นไปทันแก่เวลาอยู่เสมอ จึงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมหาสมุทรราชวิทยาลัยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว มหาสมุทรราชวิทยาลัยจึงได้จัดระเบียบการศึกษาและการสอบปริยัติธรรมเป็น อย่างแบบของมหาสมุทรราชวิทยาลัยขึ้นใหม่อีกส่วนหนึ่ง คือ

๑. ในด้านการเรียน ในเบื้องต้นให้เริ่มเรียนบาลีไวยากรณ์ ซึ่งเป็นอย่างเดียวกับที่มาจากท่านอาจารย์ผู้สอนคัมภีร์มรดกจ่ายนแต่งขึ้นใหม่ สำหรับสอนนักเรียนให้เข้าใจง่ายขึ้นกว่าวิธีสอนมรดกจ่ายนอย่างแบบเดิม แล้วจึงขึ้นแปลคัมภีร์ต่อไป

๒. ในด้านการสอบ แบบที่สำหรับสอบความรู้นั้น นักเรียนชั้นที่ ๓ ใช้บาลีไวยากรณ์ ชั้นที่ ๒ ใช้สรรพถกถาวรรมบทเฉพาะท้องถิ่นท่าน ชั้นที่ ๑ ใช้สรรพถกถาวรรมบทเฉพาะแก้คาถาบทแปลถาย ชั้นเปรียญที่ ๓ ใช้สรรพถกถาวรรมบทเฉพาะแก้คาถาชั้นคัน ชั้นเปรียญที่ ๒ ใช้บาลีพระวินัยมหาวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์กับบาลีบางเล่ม ชั้นเปรียญที่ ๑ ใช้บาลีวินัยมหาวรรคและจุลวรรคกับบาลีอภิธรรมบางเล่ม

๓. วิธีสอบได้ ใช้เขียนแทนการแปลด้วยปากเปล่า กำหนดการสอบได้ทุกปี แทนการสอบตามปีต่อครั้ง การตรวจข้อสอบ ยอมให้ผิดได้ไม่เกินกว่าที่กำหนด แทนการที่นักเรียนแปลได้หรือคิดแก้ตัวไม่หลุดเป็นข้อสอบได้หรือตก นักเรียนสอบได้ชั้นไหนแล้วก็เขียนขึ้นได้นั้น ได้แก่การสอบเก็บวิชา แทนการที่ต้องสอบให้ได้ครบประโยคที่กำหนด จึงนับว่าสอบได้

แม้มีการศึกษาและสอบได้ปริยัติธรรมชั้นมหาสมุทรราชวิทยาลัยแล้ว การเรียนและการสอบตามแบบเก่าก็ยังมิได้อยู่ตามเดิม เป็นอันว่าในสมัยนั้น การเรียนและการสอบมีเป็นสองแบบ คือแบบมหาสมุทรราชวิทยาลัย อย่าง ๑ แบบเก่าอย่าง ๑ และมีตั้งนามสอบเป็นสองแห่งเช่นเดียวกัน คือ สำนักมหาสมุทรราชวิทยาลัยแห่งหนึ่ง สำนักหลวง

แห่งหนึ่ง ดันนามหาภฏ ๆ ได้เริ่มเปิดสอบปริยัติธรรมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ถึง ๒๕๔๓
รวม ๘ ครั้งด้วยกัน รวมนักเรียนที่เรียนในมหาภฏ ๆ มาสอบในสนามหลวงแบบ
เดิม จนตลอดรัชกาลที่ ๕ แต่ก่อนสนามหลวงกำหนดสอบ ๓ ปีต่อครั้ง ต่อมาได้
เปลี่ยนเป็นสอบทุกปี การสอบปริยัติธรรมโดยวิธีแปลปากแปลานัน ครั้นถึง พ.ศ.
๒๔๕๘ ในรัชกาลที่ ๖ จึงได้ประกาศยกเลิก ใช้สอบโดยวิธีแปลเขียนแทน

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาปริยัติธรรม ซึ่งได้ถูกปรับปรุง
เปลี่ยนแปลงแก้ไขมาตามลำดับโดยยังไม่ละเอียดนัก เนื่องด้วยหน้ากระดาษจำกัด
แต่ก็พึงทราบไว้ว่า การศึกษาปริยัติธรรมนี้ ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขมาตลอดเวลา
ตามแต่ท่านที่มีหน้าที่ ในด้านการจัดการศึกษาจะเห็นเหมาะสม สำหรับที่ดำเนินอยู่
ในปัจจุบันนี้ ก็มีจัดการศึกษาปริยัติธรรมอยู่ ๒ แผนก คือ

(๑) แผนกนักธรรม (๒) แผนกบาลี *แผนกนักธรรมแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ
(๑) นักธรรมชั้นตรี (๒) นักธรรมชั้นโท (๓) นักธรรมชั้นเอก แผนกบาลี
ก็มีตั้งแต่ประโยค ๓ จนถึงประโยค ๘ ทั้งสองแผนกนักมีความสัมพันธ์กันคือ ผู้ที่
จะเข้าสอบบาลีประโยค ๓ ต้องสอบนักธรรมชั้นตรีให้ได้ก่อน ผู้ที่จะเข้าสอบบาลี
ประโยค ๔ ขึ้นไป ต้องสอบนักธรรมโทให้ได้ก่อน ผู้ที่จะสอบบาลีประโยค ๗
ขึ้นไป ต้องสอบนักธรรมชั้นเอกให้ได้ก่อน โดยนัยนี้ จะพึงสังเกตได้ว่านักธรรม
ชั้นหนึ่ง ๆ มีสิทธิสอบบาลีได้ชั้นละ ๓ ประโยค ดังนั้น ผู้ที่สอบบาลีประโยค ๓ ได้
จึงเรียกว่าเป็นเปรียญตรี ผู้ที่สอบบาลีประโยค ๔ - ๕ - ๖ ได้จึงเรียกว่าเปรียญโท
ผู้ที่สอบบาลีประโยค ๗ - ๘ - ๘ ได้จึงเรียกว่าเป็นเปรียญเอก

อนึ่ง เฉพาะแผนกธรรมนี้ ยังอนุญาตให้คฤหัสถ์ทั้งชายหญิง รวมทั้ง
นักโทษด้วย เข้าสอบความรู้นักธรรมได้ แต่เรียกว่า "ธรรมศึกษา" ส่วนบาลี
ยังมีได้อนุญาตให้คฤหัสถ์เข้าสอบ จะด้วยเหตุกฤตไฉนไม่ทราบ (ได้ฟังมาว่า ในที่
ประชุมสงฆ์ได้เคยมีการพูดกันถึงเรื่องนี้ แต่เกิดมีปัญหาว่า ๆ ขึ้นข้อหนึ่งว่า สำหรับ
ผู้ชายนั้นไม่ใช่ปัญหาอะไร ถ้าสอบบาลีได้ ก็คงเรียกว่า มหา ได้ ส่วนผู้หญิงนั้นดี
เป็นปัญหา ถ้าสอบได้จะเรียกว่าอะไร ข้อนี้จะจริงเท็จอย่างไรไม่ทราบ) สำหรับ
หลักสูตรธรรมสนามหลวงที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๐๘) มีดังนี้

นักธรรมชั้นตรี

๓. วิชาพระพุทธธรรม (ได้แก่วิชาเรียงความอธิบายพุทธศาสนสุภาษิต) ใช้หนังสือ *พุทธศาสนสุภาษิต* เต็ม ๓
๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือ *นวโกวาท* แผนกธรรมวิภาค — คติปฏิบัติ
๓. วิชาพุทธประวัติ ใช้หนังสือ *พุทธประวัติ* เต็ม ๓ — ๓ *ปฐมสมโพธิ* พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา) (ในวิชานี้ มีวิชาว่าด้วยศาสนพิธีรวมอยู่ด้วย ใช้หนังสือ *ศาสนพิธี* เต็ม ๓ ขององค์การศึกษា)
๔. วิชาวินัย ใช้หนังสือ *นวโกวาท* แผนกวินัยบัญญัติ *วินัยมุข* เต็ม ๓

นักธรรมชั้นโท

๓. วิชาพระพุทธธรรม ใช้หนังสือ *พุทธศาสนสุภาษิต* เต็ม ๒
๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือ *ธรรมวิภาค* ปริจเฉท ๒
๓. วิชาอนุพุทธประวัติ ใช้หนังสือ *พุทธอนุพุทธประวัติ* *พุทธานุพุทธประวัติ* อันกล่าวเฉพาะประวัติพระสาวก *สังคีติกถา* (เรื่องสังคายนา) และ *ปฐมสมโพธิ* พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา) (ในวิชานี้ มีวิชาว่าด้วยศาสนพิธีรวมอยู่ด้วย ใช้หนังสือ *ศาสนพิธี* เต็ม ๒ ขององค์การศึกษา)
๔. วิชาวินัย ใช้หนังสือ *วินัยมุข* เต็ม ๒

นักธรรมชั้นเอก

๓. วิชาพระพุทธธรรม ใช้หนังสือ *พุทธศาสนสุภาษิต* เต็ม ๓
๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือ *ธรรมวิจารณ์* ส่วนปรมัตถปฏิปทา และสังสารวัฏฐี ตมถกัมมัฏฐานวิบัติตมถกัมมัฏฐาน กับสติปัฏฐานสูตรและศิริมานนทสูตร
๓. วิชาพุทธอนุพุทธประวัติ ใช้หนังสือ *พุทธประวัติ* เต็ม ๓ — ๓, *พุทธอนุพุทธประวัติ* *อนุพุทธประวัติ* และ *สังคีติกถา* รวมทั้ง *พระปฐมสมโพธิกถา* พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมาณูชิตชิโรรส
๔. วิชาวินัย ใช้หนังสือ *วินัยมุข* เต็ม ๓ และ พ.ร.บ. คณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๐๕

หลักสูตรธรรมศึกษามัธยม

ธรรมศึกษาตรี

วิชาพระพุทธธรรม ธรรม และพุทธประวัติ ใช้หลักสูตรนักธรรมตรี ส่วนวินัย ใช้หนังสือ *เบญจศีลเบญจธรรม อุโบสถศีล* ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวระเถระ)

ธรรมศึกษาโท

ใช้หลักสูตรเดียวกันกับนักธรรมโท เว้นวิชาวินัย (ชั้นนี้ ๓ วิชา)

ธรรมศึกษาเอก

ใช้หลักสูตรเดียวกันกับนักธรรมเอก เว้นวิชาวินัย (ชั้นนี้ ๓ วิชา)

ส่วนหลักสูตรประโยคบาลีตั้งนามหลวงที่ใช้ยุคอยู่ในปัจจุบันนี้ มีดังนี้

ประโยค ป. ๑. ๓

๑. วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ ใช้หนังสืออรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค
๒. วิชาสัมพันธไทย ใช้หนังสืออรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค
๓. วิชาบาลีไวยากรณ์ ใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์
๔. วิชาบุรพภาค จัดเขียนภาษาไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบลักษณะ อรรถตอน ตัวอักษร ตามสมัยนิยม ใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ
(ได้ทราบว่า ในขั้นนี้ ทางคณะสงฆ์จะปรับปรุงหลักสูตรประโยค ๓ ใหม่ โดยแบ่งแยกการเรียนการสอนออกเป็นสองตอน ตอนแรกให้สอบประโยค ๑ - ๒ ให้ได้เสียก่อน ต่อไปจึงสอบประโยค ๓ ประโยค ๑ - ๒ ใช้เวลาเรียน ๒ ปี ประโยค ๓ ซึ่งแต่เดิมใช้เวลาเรียน ๓ ปี ก็ให้เวลาเรียนเพียงปีเดียว ส่วนหลักสูตรยังไม่ได้กำหนดออกมา จึงไม่สามารถนำมาแสดงในที่นี้ได้)

ประโยค ป. ๑. ๔

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสืออรรถกถาธรรมบทภาค ๑
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือมัจจกัตถกัปนี้ ภาค ๓

ประโยค ป. ๕

๑. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสือมังคุดตัดที่ปนี้ ภาค ๒
๒. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสือมังคุดตัดที่ปนี้ ภาค ๒

ประโยค ป. ๖

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคอ ใช้หนังสือวรรณกรรมบท ภาค ๕ - ๖ - ๗ - ๘
แต่ในการสอบ กรรมการจะแปลประโยคที่ออกสอบเป็นภาษาไทยโดย
ต้นทัด หรืออาจคิดแปลงจำนวนและท้องเรื่อง หรือคัตทอนที่ต่างๆ มา
เรียงติดต่อกันเป็นประโยคสอบได้ก็ได้
๒. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสือ คติย - จตุตถ - ปัญจม สมันตปาสาทิกา
อรรถกถาพระวินัย

ประโยค ป. ๗

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคอ ใช้หนังสือมังคุดตัดที่ปนี้ ภาค ๓ - ๔
๒. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสือ ปฐม - ทุคิย สมันตปาสาทิกา อรรถกถา
พระวินัย

ประโยค ป. ๘

๑. วิชาแต่งฉันทมคอ แต่งฉันทเป็นภาษามคอ ๓ ฉันท ในจำนวน ๖ ฉันท คือ
(๑) ปฐมฉันท (๒) อินทริฉันท (๓) อุเบกขฉันท
(๔) อินทรวงศ์ (๕) วจสังขระ (๖) วจสันตติตถ
(ข้อความแต่ัวแต่กรรมการจะกำหนดให้)
๒. วิชาแปลไทยเป็นมคอ ใช้หนังสือ ปฐม - ทุคิย สมันตปาสาทิกา
๓. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสือวิสุทธิมรรค ภาค ๑ - ๒ - ๓

ประโยค ป. ๙

๑. วิชาแต่งไทยเป็นมคอ แต่งมคอจากภาษาไทยฉ้วน ข้อความแต่ัวแต่
กรรมการจะกำหนดให้
๒. วิชาแปลไทยเป็นมคอ ใช้หนังสือวิสุทธิมรรคทั้ง ๓ ภาค
๓. วิชาแปลมคอเป็นไทย ใช้หนังสืออภิธรรมมคตวิภาณี ฎีกาพระอภิธรรม

หลักสูตรของการศึกษาศรีธรรมแผนกบาลีตามที่ปรากฏข้างต้นนี้ ได้จัดให้
ดำเนินไปตามสายแห่งพระไตรปิฎก ทั้งนี้ โดยถือเอาวิชาแปลมคธเป็นไทยเป็นหลัก
จะเห็นได้ว่า วิชาแปลมคธเป็นไทยของประโยค ๓ -- ๔ -- ๕ อยู่ในประเภทพระสูตร
ของประโยค ๖ -- ๗ อยู่ในประเภทพระวินัย ของประโยค ๘ -- ๘ อยู่ในประเภท
พระอภิธรรม เป็นอันว่าได้ดำเนินตามรอยที่ท่านแต่ก่อนได้เคยจัดมาแล้วแต่โบราณ
นั่นเอง วัตถุประสงค์ของการจัดหลักสูตรแบบนี้ ก็คงเป็นด้วยประสงค์จะให้ภิกษุ
สามเณรได้ศึกษาศรีธรรมให้มีความรู้ไปตามลำดับพระไตรปิฎก จนกระทั่งมี
ความสามารถในการนำออกแสดงแก่สาธุชนได้ แต่มีที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ
หนังสือที่ใช้เป็นหลักสูตรของทุกประโยค ส่วนมากเป็นคัมภีร์สนอรรถกถา ซึ่งเป็น
คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎกอีกต่อหนึ่ง จึงมีบางท่านที่ทักท้วงเป็นเชิงคำเหน็บว่า
หลักสูตรบาลีที่พระสงฆ์เรียนกันอยู่ในปัจจุบันนี้ หาใช่พระพุทธพจน์โดยตรงไม่ ไป
หลงบูชาแต่คัมภีร์ของพระอรรถกถาจารย์กันหมด เลยไม่เข้าใจพระพุทธพจน์อัน
แท้จริง น่าจะเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกถ้อยคำ มาเรียนกัน เรื่องนี้ดูเถิด ๕ ที่น่าคิดไป
เช่นนั้น แต่เมื่อพิจารณากันให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นชัดตามกันว่า อันที่จริง ที่ท่าน
จัดหลักสูตรเช่นนั้น ชอบด้วยเหตุผลเป็นอย่างดีแล้ว หลักสูตรบาลีมีอยู่ว่า การเรียน
หรือการทำสิ่งใด ๆ ก็ตาม ต้องดำเนินจากต่ำไปหาสูง จากง่ายไปหายาก เพราะ
ตัวพระไตรปิฎกแท้ ๆ นั้นจัดเป็นคำร่ำที่เป็นหลัก ต้องอาศัยอรรถกถาอธิบายประกอบ
ความจึงกระจ่าง คัมภีร์อรรถกถาได้ถูกแต่งขึ้นก็โดยวัตถุประสงค์อันนี้ มิใช่แต่ง
ขึ้นมาลอย ๆ หากแต่ยกเอาข้อความในพระไตรปิฎกนั่นเองเป็นที่ตั้ง แล้วให้อรรถก
ถาอธิบายอีกทอดหนึ่ง เพื่อยังอรรถอันสูงคัมภีร์ภาพให้คนได้ง่ายขึ้น สะดวกแก่การ
เข้าใจ ผู้ที่ประสงค์จะทราบบาลีเต็ม ก็อาจค้นหาได้ตามที่ท่านพระอรรถกถาจารย์
ได้บอกไว้ อีกประการหนึ่ง เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า พระอรรถกถาจารย์เป็น
แตกฉานในพระไตรปิฎก ทราบพระพุทธพจน์เป็นอย่างดี จึงสามารถแต่งคัมภีร์
อธิบายอรรถแห่งพระพุทธพจน์ได้ นี่เป็นเพียงเหตุผลสั้น ๆ ตามความเข้าใจของ
ผู้เขียน

หันมาดูหลักสูตรบาลีอีกแง่หนึ่งว่า ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาตามหลักสูตร
บาลีทั้ง ๘ ประโยค จะเพียงพอหรือมากเกินไปไหม สำหรับการศึกษาศรีธรรม

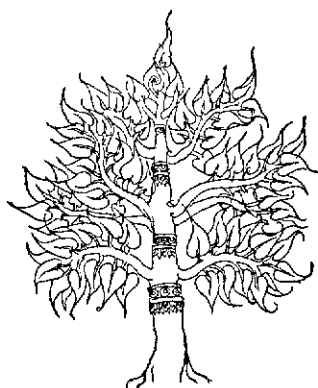
วินัย พอกกล่าวได้ว่า อยู่ในชั้นเพียงพอแล้ว สำหรับการศึกษเพื่อเป็นกุญแจไข
คู้พระไตรปิฎก เพราะวัตถุประสงค์ของหลักสูตรนี้ ก็เพื่อให้มีความสามารถแต่ง
ภาษามคธเป็น และทำการค้นคว้าพระไตรปิฎกด้วยตนเองต่อไปอีกได้ ทน ความรู้
ของพระสงฆ์เพียงพอก่อนแก่การตั้งสอนผู้อื่นใหม่ ถ้าจะพูดถึงเฉพาะความรู้ในทางพระ
ศาสตร์น่าจะพอสมควร แต่การสอนผู้อื่นนั้น ผู้สอนจำเป็นจะต้องมีความรู้สูงกว่าผู้รับ
สอน หรือไม่ถึงขนาดนั้น ก็เอาแต่เพียงมีความรู้ทางโลกพอยกมาเปรียบเทียบกัน
ได้บ้างเท่านั้น ถิ่นบว่าพอ ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นสองแห่ง
คือ ที่วัดมหาธาตุฯ แห่งหนึ่ง ที่วัดบวรนิเวศฯ อีกแห่งหนึ่ง เพื่อให้ภิกษุสามเณร
ได้ศึกษาวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป จะได้มีสัมพรรคภาพในการ
เผยแผ่พระศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ส่วนการศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น ก็
คงรักษาไว้เพื่อให้สัมพันธ์กับคำว่า “ การศึกษาปริยัติธรรม ”

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้ ทางองค์การการศึกษาแผนกบาลี ได้ปรับปรุงการศึกษา
แผนกบาลีขึ้นใหม่เรียกว่า “ บาลีแผนใหม่ ” โดยให้เรียนพร้อมกันไป ๓ สาย คือ
(๑) สายบาลีศึกษา (๒) สายสามัญศึกษา (๓) สายปริยัติศึกษา เพื่อให้
ภิกษุสามเณรได้มีความรู้กว้างขวางทันสมัยยิ่งขึ้น ส่วนการศึกษาภาษาบาลีแบบ
เดิมก็ยังไม่ได้เลิก คงรักษาไว้ บาลีแผนใหม่นี้ได้กำหนดหลักสูตรเอาไว้เรียบร้อยแล้ว
แต่ไม่อาจนำมาบันทึกไว้ในที่นี้ได้ เพราะหน้ากระดาษจำกัด และเหตุผลอีกประการ
หนึ่งก็คือว่า บาลีแผนใหม่นี้ยังมีอยู่เฉพาะหลักสูตรตามที่วางเอาไว้เท่านั้น ส่วนการ
ดำเนินการสอนและการศึกษาตามหลักสูตรนั้น ดูยังไม่เป็นที่เปิดเผยนัก จึงไม่ค่อย
เป็นที่ทราบกัน แม้แต่ในวงการคณะสงฆ์เอง แม้ว่าจะได้ประกาศออกมาว่า จะเริ่ม
ให้มีการสอบบาลีแผนใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้วก็ตาม จึงขอให้ทนดูไปพลางก่อน

ก่อนจะจบ ใคร่ขอกล่าวถึงฐานะทางการศึกษาแผนกบาลีอีกสักเล็กน้อย ใน
ด้านการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร ไม่มีปัญหาอะไร คงจะไม่หยุดยั้งอยู่เพียงนี้ เพราะ
เป็นของปรับปรุงแก้ไขกันได้ ไม่ใช่เป็นของตายตัว ส่วนที่สำคัญ ได้แก่การดำเนิน
งานตามแผนการศึกษา พุทธกันตามจริงแล้ว รู้สึกว่ายังขาดการประสานงานกัน ครู
สอนที่สอนกันไปตามที่เรียนมา ไม่ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในระหว่างครู
ผู้สอน เพื่อจะได้พิจารณาถึงเกี่ยวกับปัญหาในการสอน แล้วจะได้ยึดถือปฏิบัติใน

แนวเดียวกัน ผู้บริหารงานด้านการศึกษาเองก็เคยพูดแต่เพียงว่า ท่านมีหน้าที่ออกข้อสอบ โดยไม่คิดว่านักเรียนจะสอบได้มาก เท่ากับว่าควบคุมเฉพาะการสอบมิได้ควบคุมไปถึงการสอนและการเรียนด้วย นอกจากนี้ยังได้ยินท่านพูดว่า ท่านเองก็ไม่ว่าครูสอน สอนกันอย่างไร นักเรียนเรียนกันอย่างไร และทั้งครูทั้งนักเรียนก็ไม่ว่ากันว่าทางแม่ของบาดีจะเอาอย่างไร คงดองงานไม่ประสานกันเคย ขึ้นปด้อยไปอย่างนี้ ผลจะเป็นอย่างไร ขอให้คิดดู พุดถึงสติของนักเรียนที่เข้าสอบและสอบได้ทุกประโยค ในระยะ ๒-๓ ปีนี้ ก็มีใช้ว่าจะน่าภูมิใจนักปรากฏว่านักเรียนที่เข้าสอบจดจำจนลงทุกปี ที่ตดก็มีใช้ว่าเพราะนักเรียนสอบได้กันไปเป็นจำนวนมากแล้ว เพราะแม้แต่จำนวนที่สอบได้เองก็มีใช้ว่าเพิ่มขึ้น ปัญหาทั้งหมดนี้ ย่อมเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องการศึกษาปรัยัตถกรรมจะต้องชบคิดและแก้ไขกัน มีใช้จะมีมานั่งแก้ไขกันเฉพาะหลักสูตรแต่อย่างเดียว

พระมหาอุทัย พุทฺธวงฺโส

ตามวชชั้วครวบางคนอาจมองเห็นว่า พระมีอาหารฉันอย่างฟุ่มเฟือย ทั้งนี้เพราะ
เอาความเป็นอยู่ของตน มาเปรียบเทียบกับความเป็นอยู่ของพระทั่วไป ซึ่งถ้าเป็น
เช่นนั้นก็นับว่าเป็นความเข้าใจผิดมากทีเดียว

จอมพลเสฐียรค์อาจไม่เคยบวช หรือถึงบวชก็คงไม่เคยได้คลุกคลีกับชีวิตของ
พระนักศึกษารหรือพระผู้เฒ่าในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ โดยทั่วไป จึงอาจกล่าว
ได้ว่า พระไม่ได้ใช้ชีวิต

เมื่อประมาณ ๓๐ ปีมาแล้ว ขณะที่ผู้เขียนได้บวชเป็นสามเณรอยู่ต่างจังหวัด
วัดที่อยู่อาศัยนั้นเป็นวัดใหญ่ มีพระอาศัยอยู่ ๓๐๐ รูปขึ้นไป ชีวิตของพระเณรใน
วัดนั้นเป็นอยู่อย่างอดคคคที่สุด สมัยนั้นเราได้อาศัยนอนอยู่ในห้องเล็ก ๆ ร่วมกัน
หลายรูป โดยนับแผ่นกระดานเป็นเขตกัน คือกระดาน ๓ แผ่นคือสามเณร ๓ รูป
หรือ ๔ แผ่นคือพระภิกษุ ๓ รูป อาหารการฉันนั้น นอกจากวันพระหรือวันสำคัญ
แล้ว เราไม่เคยฉันอาหารอิมเลยทั้งเช้าเพล บิณฑบาตได้มานิดเดียว ต้องมารวม
กันใต้กะละมังแล้วก็นำไปต้มอีกทีหนึ่ง ถึงกระนั้นยังไม่พอนั้น หากจะฉันหมดก็พอ
จะอิมได้ แต่ยังมีลูกศิษย์อยู่หลายคนที่รอคอยรับช่วงต่อจากเราอยู่ บางวันเราต้อง
ยอมอดอาหาร เพื่อเห็นแก่ลูกศิษย์ซึ่งเป็นนักเรียนให้ได้มีอาหารรองท้องก่อนจะไป
เรียนหนังสือ ถ้าวันเทศกาลสำคัญ ๆ บิณฑบาตมาได้มาก ๆ เราจะต้องนำข้าวที่
เหลือมาตากไว้ เพื่อจะได้หุงต้มในวันพิเศษ หรือในวันทำอาหารการฉันไม่มี

เมื่อผู้เขียนเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ใหม่ ๆ ซึ่งก็ยังเป็นสามเณรอยู่ ก็ไม่เคยได้
ฉันอาหารอิมเลย นอกจากวันพระและวันสำคัญเท่านั้น จึงอยู่บางวันอาจมีญาติโยม
นำอาหารไปเลี้ยงพระเณรทั้งวัด ถ้าเขาเลี้ยงตอนเช้า เราก็ได้ฉันอาหารมือนอิม
แต่ตอนเพลเราก็ไม่มีอะไรจะฉัน เพราะไม่ได้ไปบิณฑบาต จำเป็นต้องขวนขวาย
หาเงินมาซื้อ แต่จะได้เงินทองมาจากไหน เป็นเดือนเป็นปีก็ไม่เคยได้ไปส่งนม
ฉันเช้าเพลนอกวัดสักที ถ้าไม่ซื้อ ลูกศิษย์ของเราจะได้กินอะไร

กิจวัตรของเราคือต้องตื่นแต่เช้า ถ่ายกระโถน ทำความสะอาดกุฏิ อาบน้ำ
ไปบิณฑบาต เดินเป็นชั่วโมงก็ยังไม่ได้ข้าวรองกันบาตร เมื่อฉันเช้าเสร็จแล้วก็ส่ง
ส่งนมคืนทำวัตร เสร็จแล้วไปเรียนหนังสือ ก่อนถึงเวลาเพลต้องมาจัดอาหารเพล

ตามมามีตามได้ ฉันเพิ่งเสร็จแล้วก็ต้องไปเรียนหนังสือ ตั้งแต่บ่ายโมง ถึงบ่าย ๕ โมง
เด็กงานโรงเรียนยังไม่ได้อาบน้ำก็ต้องง่วนทำวัตรสวดมนต์ นั่งพับเพียบเป็นชั่วโมง
จนขาแข็ง เสร็จแล้วก็ต้องกลับมาดูหนังสือคัดค้นเที่ยงคืน คัด ๆ มา เกิดความหิว
มองหาอะไรก็ไม่มันนอกจากน้ำเย็นดูหน้าห้อง บางวันแขนขาฉิบ ท้องร้อง นอนไม่
หลับ แต่บ๊อง ต้องลุกขึ้นเดิน รอว่าเมื่อไรจึงจะถึงเช้าวันรุ่งขึ้น จะได้ออก
ภิกขาจารย์หาอาหารมาพอประทังร่างกายบ้าง เพื่อน ๆ ของเราเป็นโรคขาดอาหาร
เป็นโรคดำได้ และเป็นโรคเส้นประสาทมากที่สุด

มื่ออยู่บ่อย ๆ ที่เราต้องไปเรียนหนังสือต่างสำนัก ฝนก็ตก รอรถจนจวนเปียก
จะไปรดน้ำต้นไม้และแท็กซี่ที่ไม่มีตาค้าง ก็จะไปรดเมตต์คนก็แน่นจนขึ้นไม่ได้ ต้อง
ปล่อยให้รถเมตต์คนแล้วคนเดาวิ่งผ่านไป เราก็ต้องยืนรอรถจนขาแข็ง เมื่อไปถึง
โรงเรียนอารมณ์ก็ไม่แจ่มใส

เมื่อผู้เขียนเป็นสามเณรนั้น อาจกล่าวได้ว่าเดือนหนึ่ง ๆ มีรายได้ไม่ถึง ๑๐ บาท
แต่จะต้องซื้ออาหาร กล้วย กล้วยหอม หรือแม้แต่กล้วยน้ำว้าห่ม เวลาซักผ้าก็พยายาม
ซักแค่ครึ่งวัน เพราะกลัวจะหมด และกลัวจะตก ใช้น้ำล้างให้สะอาดไม่ได้
เพราะต้องคอยข้อมทุกครั้งไป แต่จะทำอย่างไรเล่าในเมื่อเราไม่มีสิ่งเหล่านี้ แต่ว่า
จำเป็นจะต้องใช้เป็นประจำ ที่ทนอยู่ได้ก็ความพอใจและเต็มใจได้เป็นมูลฐาน

ส่วนความเป็นอยู่ของพระผู้ใหญ่ผู้นั้นไม่ค่อยจะลำบาก เพราะท่านรู้จักคนมาก
มีคนนำสิ่งของมาถวายเสมอ และได้รับนิมนต์ไปสวดมนต์บ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ก็คือพระหมอดู นับว่ามีความเป็นอยู่อย่างพุ่มเฟิยเฟินความจำเป็น ผู้หลักผู้ใหญ่
ส่วนมากก็นิยมไปทำบุญกับพระประเภทนี้ จึงทำให้มองเห็นว่าพระมีความเป็นอยู่
อย่างสะดวกสบาย เจ้าอาวาสวัดแม้จะมีรายได้มาก แต่ก็ต้องสงเคราะห์ลูกศิษย์
ลูกหา และบูรณะซ่อมแซมวัดกุศลสถานภายในวัด เจ้าอาวาสบางองค์ถึงกับไม่มีเงิน
ค่าโดยสารไปต่างหัวเมือง

ผู้เขียนเคยเป็นเณรอยู่วัดสุกสัมเด็จพระสังฆราช วัดเบญจมบพิตร ก่อนที่จะ
ได้ไปเป็นเณรอยู่วัดสุก ก็เข้าใจว่า สัมเด็จพระสังฆราช คงจะมีจตุรใช้มาก แต่แท้ที่จริง
แล้ว ท่านมีพอใช้เท่านั้นเอง เพราะท่านบริจาคทำบุญมาก ก่อนที่สัมเด็จพระ

จะแต่คืออเมริกา และยุโรป ส้มเต๋จ ๆ ได้ให้ผู้เขียนไปเดื่ออกหาจักรภายในกฎ
ของพระองค์มาใช้ในการเดินทาง แต่ปรากฏว่าหาไม่ได้เลย พระองค์ทรงบริจา
ทำบุญหมด ในที่สุดส้มเต๋จ ๆ ก็ประทานจักรฉิ้นเก่าให้แก่ผู้เขียน นีคือข้อเท็จจริง
ที่ผู้เขียนได้เคยประสบมาด้วยตนเอง ขณะที่อยู่ในเพศสมณะ

เหตุที่พระลาสิกขา

มีหลายคนที่พยายามปรักปรำพระที่ลาสิกขา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยังไม่ทราบข้อ
เท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตและสิ่งแวดล้อมของพระศัพอ และมักจะได้ร้ายว่า เหตุที่พระ
สึกนั้นเป็นเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้หญิง ทำให้เสียชื่อเสียง

สาเหตุที่พระสึกนั้น มีอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น

๑. เพราะเกิดความเบื่อหน่ายในพรหมจรรย์ หมดความเพียรในทางนี้ จึงจำ
เป็นต้องลาสิกขา ซึ่งก็นับว่ามีจำนวนน้อยมาก
๒. เพราะอดทนต่อความลำบากในเรื่องความเป็นอยู่ไม่ได้
๓. เพราะอยากจะออกไปใช้ชีวิตอีกแบบหนึ่ง คือความเป็นฆราวาส
๔. เพราะเรื่องผู้หญิงรบกวน ซึ่งมีอยู่น้อยมาก

ทุกวันนี้ผมเข้าใจผิดคิดว่า พระที่ได้รับการศึกษาค้นคว้า ส่วนมากมักจะสึกไป
ประกอบอาชีพกันเสียหมด แต่แท้ที่จริงแล้ว พระไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าสักมากกว่า
และเร็วกว่า

สำหรับพระที่ได้รับการศึกษาค้นคว้าที่สึกไปนั้นเป็นเพราะเกิดความท้อแท้และเบื่อ
หน่ายต่อชีวิตที่คงเสถียรอยู่อย่างซ้ำซากและจำเจ คือ การ บวช—บั้ง—ฉิ้น—สวด
และการก่อสร้าง ความมรุตได้ศึกษาแต่เรียนก็ไม่ค่อยได้ใช้ เพราะไม่มีอะไรจะทำ
นอกจากจะนอนอ่านหนังสืออยู่ในวัด จะเรียนต่อไปก็ไม่มีที่จะให้เรียน จะสอนก็ไม่
มีที่ จะแต่งตำราที่ไม่มีผู้สนับสนุน พระผู้ใหญ่ก็พลอยจะดึงเอาพระนักศึกษาล่า
นั้นไปเป็นนักบริหาร และก่อสร้างเสียหมด จะแสดงความคิดเห็นอะไรออกมา
ไม่ได้ ทำอะไรไปท่านก็หาว่าอวดดี หรือทำเกินหน้าเกินตา ถ้าไม่ทำอะไรก็หาว่า
เกียจคร้าน อยู่ในวัดก็ตั้งข้อสงสัยถึงเหตุว่าจะเป็นผู้แอนดี้ สึกออกไปก็หาว่าเป็นผู้อาศัย

ผาเห็ดต้องสร้างบารมี คนเวลานั้นจะให้อยู่เฉยๆ นั้นไม่ได้ โดยเฉพาะพระนักศึกษาคะให้อยู่ร่วมกันกับพระนักสวด พระหมอมอญ และพระก่อสร้างไม่ได้ คณะสงฆ์ก็พยายามพิจารณาความดีความชอบของพระในทางด้านการก่อสร้างเป็นส่วนมาก พระองค์ไหนก่อสร้างได้มาก ก็จะได้รับกรณใจมาก ส่วนทางด้านการศึกษาที่ท่านมักจะไม่พิจารณาล้าง หรือถึงจะพิจารณาก็ดูเหมือนจะอยู่อันดับรองลงมา

ที่จริงการบวชการตั้งดำสำหรับคนไทยเราถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อมีบวชแล้วก็ต้องมีตั้ง บวชแล้วไม่ตั้งก็ไม่บวชอยู่ ตั้งแล้วไม่บวชก็ไม่บวชพระอยู่ในวัด แม้รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชอยู่หลายพรรษา ก็ยังทรงดำตมณฑลเทศออกมาปกครองประเทศ

ที่ว่าพระที่ได้รับการศึกษาคดีตั้งมากมักจะตั้งกันนั้น ก็เพราะว่าพระที่ได้รับการศึกษาคดีตั้งออกมาแต่ละรูปย่อมเป็นที่น่าเสียดาย และมีการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก พระที่ได้รับการศึกษาคดีตั้งออกมาได้รูป ก็จะได้รับกรณใจถึงกันเห็นปี ๆ ส่วนพระที่ไม่ได้รับการศึกษานั้น ถึงจะตั้งวันละ ๓๐๐ รูปก็ไม่มีคนถ่วงถึง

ที่จริงแล้วการที่พระซึ่งได้รับการศึกษาคดี ตั้งหาตมณฑลเทศออกมาประกอบอาชีพนั้นก็ไม่น่าจะเสียดายอะไร เพราะแม้ตั้งออกมาแล้วก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมากต่อมาก และส่วนมากท่านเหล่านั้นก็ตั้งวันแต่เป็นคนดีมีศีลธรรม แม้จะไม่ได้เป็นใหญ่เป็นโตในฐานะตำแหน่งบริหารประเทศชาติ แต่ก็อาจสามารถเป็นระดับนำทางในด้านศีลธรรมแก่ชาวบ้านได้อยู่บ้าง อาจมีบางคนที่ตั้งออกมาแล้วประพฤติตนไม่ค่อยดี แต่ก็มันขยที่สุด หรือเกือบจะไม่มีเลย เพราะฉะนั้นการตั้งออกมาของพระที่ได้รับการศึกษาคดีเหล่านั้นจึงไม่ควรแก่การตำหนิโดยฝ่ายเดียว

ชวินทร์ สระคำ

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในประเทศไทย

อันศาสนาต่าง ๆ นั้น ดูเหมือนจะต้องแบ่งแยกแตกออกเป็นด้นทิณิกายต่าง ๆ เสมอ มีบางดั่งบางอย่างที่ทำให้รวมกันไม่ได้ ในเรื่องนี้ พุทธศาสนาเป็นคักว่าอันหมด พุทธศาสนาประวัติ ไม่ประกอบไปด้วยการทำสงคราม อย่างเดียดเดียดเนื้อ เป็น ศตวรรษ ๆ อย่างที่พวกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ประหัตประหารกันมา และก็ไม่มีวิธีงโทษศาสนาอื่นนิกายอื่น ดังที่นิกายออกทอดอกซ์ของรัสเซียได้รับพระราช โองการปราบปรามคริสต์ศาสนิกชนพวกอื่นมาแล้ว และก็ไม่มีถาวรต่ออย่างขมขื่น ดังที่พวกดุห็น และพวกเรี่ยะ (เจ้าเซ็น) เสนอญกันมาในศาสนาอิสลาม แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า พุทธศาสนามีได้แตกแยกออกเป็นด้นทิณิกาย ซึ่งมักมีอคติต่อกันและกัน ฝ่ายที่มาประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชนนั้น บางที่ก็คิดนิตยัตติเพิ่มเติมมา ด้วย ดังจะเห็นได้ว่า ข้อเขียนของท่านพวกนี้มักยกย่องแต่พุทธศาสนาิกายที่ตน เลื่อมใส แล้วว่ากรวดเขาด้นทิณิกายอื่น ๆ ดังที่กระทำกันในคริสต์จักรแห่งยุโรป ในข้อที่ว่า "ใครที่ไม่เชื่อดังที่ข้าฯ เชื่อ ก็คือคนโง่คนเลวและคนนอกกรีต สมควรเผา เสียทั้งเป็นและส่งลงนรกเลย"

ใจคอคับแคบนั้นเป็นเด็่มอนโรคคิดค่อที่เกดขึ้นภายในได้อย่างง่าย ๆ อย่างไม่มี เหตุผล ings ที่คนไทยเป็นคนใจคอกว้างขวางดึบดึนดานกันมาแต่โบราณนานไกล ครั้นมาได้ศึกษาตมาคมกับฝรั่งเข้าเพียงศตวรรษหนึ่ง ก็ได้นิตยใจแคบ ๆ เริ่มคิด ด้นทิณิกายอย่างยุโรปขบบ้าง มาบัดนี้ เราจึงได้ยีนคักถ่าวหาหน่าหุ้ชนในหมู่คนไทย

(โดยเฉพาะผู้ที่ไม่รู้เรื่องของทางฝ่ายมหายานเลย) ว่านิยามฝ่ายเหนือหน้เหตุแหดก
และมักให้ร้ายอย่างปราศจากเมตตากรม หวังว่าบทความนี้จะช่วยบุคคลเหล่า
นั้นให้คิดดูใหม่ให้รอบคอบเกี่ยวกับทัศนคติ ซึ่งมีได้ถูกต้องตามพุทธศาสนา

ประวัติศาตร์ของประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์นั้น ถือว่าสมัยหนึ่งประชา
ราษฎรมักถือศาสนาตามที่พระราชามหากษัตริย์ทรงเชื่อถือในสมัยนั้นๆ หดักฐาน
ทางโบราณคดีที่นครมบ่งให้เห็นว่าเขมรเคยถือทั้งศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา
ฝ่ายมหายานและเถรวาท ผดัดเปลี่ยนเวรกัน ส่วนพระราชอาณาจักรสยามนั้น สมเด็จพระ
ยามราชดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า ประชาชนพดเมืองถือพุทธศาสนา
ฝ่ายเถรวาทมาแต่ต้น แม้มหายานจะมีอิทธิพลอยู่ทางดินแดนแถบนี้ก่อนไทยยกธงมา
ก็ตาม ดังจะเห็นได้ว่า เจ้าแก้วม้แดนละว้าและพวกขอมที่ปกครองเมืองอันไดนามว่า
ดพบุรีในบดินนั้น ถ้วนถือตามคติมหายาน การที่ทรงมีพระมคิทรงนักเพราะทรงตรวจ
พบ พุทธเจดีย์ทรงวัดทรงมหายาน ตลอดจนรูปเคารพที่สร้างตามคติมหายาน ปรากรฐ
อยู่เช่น รูปพระโพธิสัตว์ปรัชญาปรมิตา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์พระปัญญาบารมีอัน
สมบูรณ์เยี่ยมยอดอย่างดุคที่เปรียบของพระพุทเจ้า คือปวัตตุจะให้ความรู้เราได้
มากน้อยเพียงไหน ขึ้นอยู่ตรงที่ว่านักโบราณคดีจะค้นหาได้อีกเพียงไร และเมื่อมี
ข้อมูลเพียงพอแล้ว จะแปลความไปในรูปไหน ดั้งหนึ่งซึ่งสมเด็จพระยามราชดำรงฯ
มิได้ทรงตั้งเกดก็คือยอดคนภาคสูงของพระสถูปแบบไทยนั้น มักเป็นรูปวัชระ ๓ หรือ
สง่าม คำว่า วัชระ ในภาษาสันสกฤตเองก็ปรากฏเป็นนามบุคคลอยู่ (เช่นพระนาม
วชิรญาณ วชิราวุช และบัณฑิตมีพระนาม วชิราวถกรณ ก็คำว่า วัชระ นั้น ตรงกับ
คำในภาษาธิเบตที่ว่า ดอรเจ ซึ่งปรากฏเป็นนามของพระเถระและผู้ม้บรรดาศักดิ์ชาว
ธิเบตและมงโกเดี่ยหลายท่าน มักแปลกันผิด ๆ ว่า สายฟ้า แท้ที่จริงหมายถึง เพชร
เพราะมีสัญลักษณ์ของความแกร่ง อันเจ็ดอดมมิได้ ทั้งยังไม่แปรเปลี่ยน ประค
เคียงกับสภาพแห่งจักรของพระพุทขณะนั้น รูปวัชระ เป็นเครื่องหมายอันสำคัญของ
ฝ่ายมหายาน ถ้าได้ศึกษาว่ารูปวัชระนี้มีตามที่ไหนบ้างในประเทศไทย กับพิจารณา
เทียบสัญลักษณ์อื่น ๆ ของฝ่ายมหายานด้วย อาจรู้ได้ว่าลัทธิมหายานแพร่หลายอยู่

ในสยามสมัยโบราณยิ่งกว่าที่เข้าใจกันไว้แต่เดิมยิ่งนัก แต่นี้เป็นข้อควรสนใจแค่นั้น ทางวิชาการ เพราะถึงอย่างไร ไทยก็ได้ยึดมั่นตามลัทธิทฤษฎีกายเดรวาทมาหลาย ศตวรรษแล้ว ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็เล็กน้อยในระยะหลัง ๆ นี้ คงจะได้ พิจารณาต่อไป

ในสมัยปัจจุบัน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพวกญวน และจีนในประเทศไทยไว้ว่า “ ลัทธิมหายานซึ่งคงขาดตอนไปแล้วสมัยสุโขทัยนั้น กลับได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ ให้ฟื้นฟูขึ้นอีก ” ในสมัยพระเจ้าตากสิน และรัชกาลที่ ๓ เจ้า ญวนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้นำเอาพระญวนเข้ามาด้วย ท่านพวกนี้พำนัก อยู่ในประเทศไทยตลอดเรื่อยมาจนรัชกาลที่สาม เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าทรงรู้จักมักคุ้นกับบางองค์ และพอพระทัยความรู้ตลอดจนข้อวัตร ปฏิบัติของพระญวนรูปหนึ่ง ถึงกับโปรดให้ประกอบพิธีกรรมถวาย และพระราชทาน บรมราชูปถัมภ์ต่อมา การที่พระจอมเกล้า ซึ่งทรงเป็นมหาเชียวราชและเคยทรง เป็นพระมหาเถระมาก่อน ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยสมัยใหม่องค์แรกที่ยกย่อง สันนิษฐานพุทธศาสนามหายานเช่นนี้ นับว่าเป็นข้อสำคัญยิ่ง เพราะทุกคนย่อมรู้ แก่ ใจว่าทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธา และทรงสนพระทัยที่จะรักษาพระบรมวินัย และข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้บริบูรณ์ทุกประการ การที่พระราชทานพระบรม ราชูปถัมภ์แก่ลัทธิมหายานเช่นนี้ น่าที่จะเป็นบทเรียนสำหรับคนไทยสมัยปัจจุบัน ที่ ถูกล้อกันว่ามหายานเป็นพวกนอกวรรค เขาเหล่านั้นควรดำเนินตามรอยพระมหาเชียวราช ศึกษาดำเนินด้วยลัทธิทฤษฎีอย่างจริงจัง ยิ่งมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าด้วยแล้ว ถึงกับพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระจีนพระญวนในทางฝ่ายมหายาน ทำนองเดียวกับสมณศักดิ์ทางฝ่ายพระไทย ทั้งนี้ นับว่าเป็นประโยชน์แก่สังฆมณฑล ฝ่ายมหายาน อันได้ให้ความร่วมมือแก่ชาวจีนชาวญวนในประเทศไทยมาตราบเท่า ทุกด้าน ในรัชกาลนี้เอง เจ้าอธิการฝ่ายมหายานหลายรูป ก็ได้รับพระราชทาน สมณศักดิ์ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ถึงกระนั้นก็ตาม ปัจจุบัน ประเทศไทยก็ได้มีการติดต่อกันและกัน ระหว่าง คนที่ถือลัทธิทฤษฎีต่างกัน อย่างเพียงพอไม่ ข้อขัดข้องประการแรกคือภาษา ฝ่าย เดรวาทใช้ภาษาไทยและภาษาบาลี ในขณะที่มหายานใช้ภาษาจีนและสันสกฤต

การที่ชาวไทยได้รู้อะไรเกี่ยวกับมหายาน ก็มักใช้หนังสือภาษาอังกฤษเป็นสื่อ พวก
ถูกหลอมนั่นที่มากตายเป็นไทยไปได้เป็นอย่างดีนั้น ก็มักไม่รู้หนังสือจีน มักได้รับ
การอบรมเลี้ยงดูอย่างเด็กไทยธรรมดา และรับพุทธศาสนาเถรวาทของไทยโดย
ตลอด จะมีข้อยกเว้นก็ตรงที่ยังมีประเพณีฝังศพอย่างมหายานอยู่บ้าง กับมีการ
เช่นให้วัชรพรมุข ด้วยเหตุฉะนั้น มหายานจึงเป็นลัทธิที่ตายสำหรับชาวต่างชาติอยู่
เท่านั้นเอง และการที่คนไทยไม่ค่อยใส่ใจศึกษาเรื่องมหายานนั้น ไม่ใช่เพราะ
อุปสรรคทางด้านภาษาอย่างเดียว หากยังเป็นเพราะมัวคึดและเข้าใจผิดอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น ข้อวัตรปฏิบัติและการนุ่งห่มของหลวงจีนนั้น ก่อให้ชาวไทย
คิดไปว่าท่านพวกนั้นเป็นพระภิกษุจริงๆ ละหรือ แท้ที่จริงเมื่อเปรียบเทียบพระวินัย
ไทย (ภาษาบาลี) กับจีน (ภาษาสันสกฤต) ดูแล้ว จะเห็นได้ว่าใจความตรงกัน
ผิดกันเพียงข้อปลีกย่อย พระวินัยฉบับสันสกฤตถึงกับห้ามพระณเฑาะว์สวมรองเท้า
โดยให้เหตุผลว่ามังสบริโภคมอมขัดต่อหลักเมตตากรุณาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งแม้
ไปทั่วสรรพัตถ์ ด้วยเหตุฉะนั้น จึงยากที่พระมหายานจะออกไปมีบทบาทจากทายก
ทายิกาที่มีได้เป็นมังสวัตร เลยต้องฉันอาหารที่หุงต้มขึ้นเองในวัด ด้วยเงินของผู้
ที่ศรัทธาถวายให้

การที่พระทั้งลัทธิที่นุ่งห่มไม่เหมือนกันก็เพราะไปอยู่ประเทศที่แตกต่าง
กัน มหายานไปทางภาคกลางและเหนือของเอเชียตะวันออก ในขณะที่เถรวาท
ลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศจีนนั้น เวลาฤดูหนาวก็มีหิมะและน้ำค้างแข็ง
ปกคลุม แม้ทางมณฑลภาคใต้ก็ยังหนาวจัด ด้วยเหตุฉะนั้น จึงใช้ผ้าเหลืองบาง ๆ
แต่ในพีชี่ โดยห่มซ้อนผ้าหนา ๆ ที่ต้องแต่งอยู่เป็นประจำ แม้ใครที่เคร่งต่อพระ
วินัยถึงขนาด ก็ต้องยอมรับว่าพระพุทธรูปเจ้าหากทรงพระชนม์อยู่ต่อ จักไม่ปล่อยให้
พระทางเหนือหนาวตาย และก็ไม่ปล่อยให้ดินแดนแถบนั้นเป็นมิจฉาภิรัฐอยู่
โดยไม่ยอมให้พระปรับเครื่องนุ่งห่มให้เข้ากับอากาศได้ เพื่อไปเผยแพร่

นอกจากนี้ คนไทยยังเข้าใจกันไม่ผิด ๆ อีกด้วยว่า พระมหายานมีเมตตา ทั้ง
เพราะสาเหตุต้องประการอื่นไม่ต่อเนื่องกัน ประการแรก เรามักได้ทราบว่ามีตามะโน
ชิเบตมีเมตตา เคยคิดว่าพระมีภรรยา แท้ที่จริงคำว่า ลามะ แปลว่า อาจารย์ พระใน
ภาษาทิเบตเขาเรียกว่า เกลุง ต่อพระที่เป็นอาจารย์จึงเป็นตามะ และตามะจะมีลูกมี

เมื่อยังไรก็ได้ ถ้าไม่ได้บวชเป็นเณร ส่วนเณรหรือพระไนริเบตนั่นถือพรหมจรรย์ โดยเด็ดขาด ที่ญี่ปุ่นก็มีบุคคลประเภทคล้าย ๆ พระที่มัทธรวา แต่ที่อื่นนั้นแหละที่ ญี่ปุ่นคนที่จะเป็นครูทางธรรมปฏิบัติกันมีต้องชน คือบรรพชิตพวกหนึ่ง และคฤหัสถ์ พวกหนึ่ง พวกหลังนี้ตงคนคล้าย ๆ พวกหมอสอนศาสนาคริสต์เคียน จะอย่างไรก็ตาม พระจีนต้องสมาทานพรหมจรรย์าเวรมณี แน่ละ บางครั้งพระมหายานในกรุงเทพฯ อาจประพฤติหระ หลวมและคณะดั่งมีฝ่ายมหายาน ในนี้ก็มีได้มีอำนาจบังคับบัญชา กวดขันอย่างคณะดั่งมีไทยด้วย แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายจีนิกายก็ได้ หารื้อเรื่องข้อวัตรปฏิบัติจากคณะดั่งมีไทย อันเป็นเหตุให้เข้เม้งวอดกวดขันเรื่อง วินัยดั่งมีมหายาน จึงเชื่อได้ว่าข้อกล่าวหาเรื่องพระมหายานมีเมียได้นั้น คงไม่เป็น จริงอีกต่อไปแล้ว

วัดหรือศาลของจีนในประเทศไทยนั้นเองก็มักก่อให้เกิดความสงสัยแก่ผู้พบเห็น ว่าเม้นไปเ็นทางพุทธศาสนาแท้จริงเพียงไหน เพราะรูปร่างปฏิมาจะระคนปนกัน ที่เป็น ของลัทธิเต๋าที่มี และรูปอื่น ๆ ที่มีใช้รูปเคารพในพุทธศาสนาก็ยังมีอีกด้วย เรื่องนี้ เป็นเพราะชาวจีนส่วนมากยอมรับเอาศาสนาต่าง ๆ ตามลัทธิศาสนาเข้ามาวมกัน มี พุทธศาสนาอยู่ด้วย ต่อชาวจีนจำนวนน้อยออกจึงจะถือได้ว่าเป็นพุทธศาสนิกชนแท้ ๆ แต่ชาวจีนนอกกระนั้นก็ช่วยออกเงินเรียไรสร้างวัด และพร้อมกันนั้นก็อยากให้อวด มีรูปทางลัทธิเต๋าร่วม ๆ กับรูปเคารพทางพุทธศาสนา แล้วใครเล่าจะไปกล้าขัดขืน ดั่งพระจีนนั้น ถึงจะมีรูปเคารพของศาสนาอื่นอยู่ในวัด เมื่อเวลาบวชยอมปฏิเสฐ ความเชื่อถือในเทพแห่งลัทธิศาสนาอื่นนั้น คงปฏิบัติตามคำดั่งสอนของฝ่ายพุทธ ศาสนาเท่านั้น ไม่ใช่แต่ในเมืองไทยเท่านั้นที่วัดฝ่ายมหายานมีรูปเคารพอันมีต้นตอ มาจากศาสนาอื่นด้วย ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาสอนให้คนมีใจกว้าง ยอมรับเจ้าผี เทวดาในแคว้นแดนดินแดนนั้น ๆ ก่อนพระศาสนาเผยแพรเข้าเ็นไป และพุทธศาสนา ดำหรับมหาชนนั้นในทุก ๆ ประเทศ ก็ยอมรับศาสนาอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมอยู่ได้ แทบทั้งนั้น คนไทยเองก็ให้เทวดาในศาสนาพราหมณ์และผีเจ้าต่าง ๆ อันมาจาก ลัทธิดั้งเดิม โดยไม่เห็นว่าการแสดงถึงความเคารพต่อเทวรูปเช่นนั้น จะขัดต่อพุทธศาสนา จะมักแต่คนที่เบ้นดั่งมีมาจาร์ ปฏิบัติตนตามพุทธธรรมถึงขั้นดั่งเดื่อนั้นแหละ จึงจะไม่ อ่อนน้อมยอมมาให้รูปเคารพนอกพระศาสนา คนส่วนมากยอมพอใจได้ทรัพย์สิน และอำนาจวาสนายิ่งกว่าทรัพย์สินพระธรรมวิเศษ ด้วยเหตุนี้จึงยินดีให้ผีให้เจ้าผู้ มิตรเอาไว้ดีกว่าอะไรหมด

การที่ปัญญาชนคนไทยไม่สนใจศึกษาระดับมัธยมศึกษาของฝ่ายมหายานนั้น ไม่ใช่เพราะไม่สนใจพุทธศาสนา แต่เป็นเพราะไม่สนใจกับเงินมากกว่า ทั้งมีสาเหตุ มาแต่จีนและชาวอาเซียอื่น ๆ ที่อพยพมาประเทศไทยล้วนแต่เป็นคนจนมาก่อน มัก ไม่มีงานทำ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ หนีความอดตายมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร บุคคลพวกนี้ย่อมไม่สามารถจะส่งทนาปราชัยให้ความรู้ความบันเทิงแก่เจ้านายและ นักปราชญ์ราชบัณฑิตที่เป็นไทย แม้ถูกหลอมน่าจะร่ำรวยโอ้อาสน์ ก็ไม่รู้ วัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษอย่างพอเพียง ประชาชาวจีนในไทยนั้น ถึงจะมี คិតอุปถัมภ์เมืองคิดศรัทธา ถึงจะมีลัทธิประเพณีศาสนาเป็นของตัวเอง แต่ก็มี น้อยคนที่จะรุดตงไปถึงพระธรรมคำดังสอนของฝ่ายมหายาน แม้พระจีนก็มัก จักเจมแต่พิศการ อันประกอบขึ้นเพื่อความพอใจของลัทธิประยูร หากคอยสนใจในทาง ปฏิบัติภาวนาตามแนวของมหายานไม่ ถึงกระนั้นก็ยังมพระนักปริยัติและปฏิบัติ อยู่ในหมู่หลวงจีน ที่มีกระแต่จิตสูง ดังเช่นท่านเขินบุญ ซึ่งมีอายุเพียงสี่สิบเศษ ๆ เท่านั้น แต่ก็รอบรู้ทั้งทางปริยัติและทางปฏิบัติ อย่างน่าเลื่อมใดยิ่ง

ย่อมเป็นการยากที่จะกล่าวว่ามีวัดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอยู่ในประเทศไทย ขณะนี้กวัด (ยิ่งพระอารามใหญ่ ๆ ด้วยแล้ว ต้องว่าไม่มีเลย เพราะพระกระจัด กระจายกันอยู่ไม่เกินกวัดละ ๕-๖ รูป) ชาวจีน ญวน และไทยที่มีเชื้อจีน ตาม เมืองเก่า ๆ เช่นชลบุรี และนครปฐม มักสร้างวัดต่าง ๆ ขึ้น ถึงจะไม่นับศาลเจ้า ทางลัทธิเต๋าและลัทธิอื่น ๆ แล้ว ก็ยังยากที่จะบอกได้ว่ามีวัดในพุทธศาสนาเท่าไร เพราะบางแห่งก็เป็นเพียงศาลาของสมาคมพุทธศาสนา สมาคมฌาปนกิจ ฯลฯ หาไม่ก็สถานฝึกกรรมฐานของพุทธบริษัทจีน อันเข้าไปในนั้นเพื่อรับประทาน อาหารมังสวิริจ งดเว้นน้ำเมาและยาสูบ ตลอดจนประพฤติพรหมจรรย์ในขณะ เจริญธรรมอยู่ในสถานนั้นด้วย จำเพาะวัดที่มีพระอยู่ เกือบจะเรียกได้ประจําอัน มี ราว ๆ สี่สิบวัดเท่านั้นเอง นีรวมตลอดทั่วพระราชอาณาจักร แต่ส่วนมากอยู่ใน และใกล้ ๆ กรุงเทพฯ

จะกล่าวถึงข้อแตกต่างและข้อคล้ายคลึงของสองลัทธิภิกษุโดยละเอียด ในทีนี้ โอกาสก็ไม่อำนวย สมควรเพียงแต่จะกล่าวไว้ให้ปรากฏว่า บัดนี้คนที่ได้รับการ ศึกษาดี เด็กเข็อกันแล้วว่าพระบาติศรีปฏิภณนี้ มีอายุเก่าแก่ถึงสมัยพุทธกาล อาจ พิสูจน์ได้ว่า ข้อความที่เก่าแก่สุดในพระคัมภีร์บาติสนั้นเก่ากว่าข้อความที่เก่าแก่ที่สุด

ในคัมภีร์ต้นตักฤตของฝ่ายมหายาน แต่ทงนมโตะหมายความว่าพระคัมภีร์ของฝ่าย
เถรวาทเก่าแก่ทั้งหมดหรือจริงแท้แน่นอนตลอดหมด และก็มีได้หมายความว่าพระ
คัมภีร์ของฝ่ายมหายานใหม่เต็มทั้งหมด หรือแต่งเติมขึ้นภายหลังทั้งหมด ความคิด
ผิด ๆ แต่เดิมนั้น เกิดจากนักปราชญ์ผู้หลงผิดเริ่มขึ้นเอง แท้ที่จริง ย่อม
เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระพุทธวจนะนั้นมีได้จารึกลงเป็นตัวอักษร จนพุทธ
ปรินิพพานล่วงแล้วไปได้หลายร้อยปี จึงเขาเห็นไม่ได้ว่าพระไตรปิฎกฉบับบาลีและ
ฉบับต้นตักฤตคงไว้ซึ่งข้อความที่แท้แท้อย่างไม่แปรผันจากพระพุทธคำที่ดีเลย ถึง
กระนั้นก็ตาม พระคัมภีร์ของทั้งสองตักฤติกายนี้ ก็มีจุดใหญ่ใจความเหมือนกัน
นั่นเอง ทั้งสองสอนให้ปฏิบัติพุทธธรรม แม้ทฤษฎีจะแตกต่างกันไปอย่างไรก็ตาม
กล่าวคือ ทั้งสองตักฤติกายถือว่ามหาปรัชญา (ปัญญา) และมหารุณาเป็นธรรม
อันสำคัญควบคู่กันไปสำหรับชีวิตของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนถึงที่สุดแห่งทุกข์
ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสมาธิ สมาธิจะเกิดขึ้นก็ต้องปิดทวารภายนอกทั้ง หัน
หาภายในและหาชนะตัวเองได้เรื่อย ๆ จนขั้นสุดท้าย เขาชนะตัวคนได้โดยตลอด
ต้องกรุณานนช่วยให้อุบัติเพื่อเผื่อแผ่ แก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็มนุษย์
เทวดา หรือภูตผีปีศาจก็ตาม สำหรับผู้ที่ต้องการจะให้เกิดปัญญาและกรุณาอย่าง
จริงใจนั้น จะถือตักฤติกายไหนไม่สำคัญเลย

จำนวนพระมหายานทั้งหมดในประเทศนี้ คงน้อยกว่าร้อยละสิบเป็นอันมาก แม้
จำนวนอันน้อยนั้นก็ยังคงตปริมาณสูงทุกที เพราะคนหนุ่มสมัยปัจจุบันนี้จะเข้าไป
ถือพรหมจรรย์จนตลอดชีพนั้นมีน้อยยิ่งนัก การสละโลกีย์สุขเพื่อค้นหาจักรรรวมจน
ตลอดชีพนั้นมิใช่จะเป็นไปได้ง่าย ๆ

ทางฝ่ายมหายานเอง ก็แตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ มีใช้น้อย แต่นิกาย
เหล่านี้มักร่วมพิธีกรรมกันได้จนขนาดที่บางวัดมีพระต่างนิกายอยู่ร่วมกันที่ละหลาย ๆ
นิกาย วัดจีนในกรุงเทพฯ ส่วนมากมักเป็นพวกนิกายสุซาวัด ประกอบพิธีกรรม
ตามนิกายนั้น แต่พระมักเจริญภาวนาและรักษาศีลวัตรปฏิบัติตามหลักของนิกาย
ชยาน และในบางกรณีก็ใช้วัตรปฏิบัติของวัชรยานนิกายรวมอยู่ด้วย

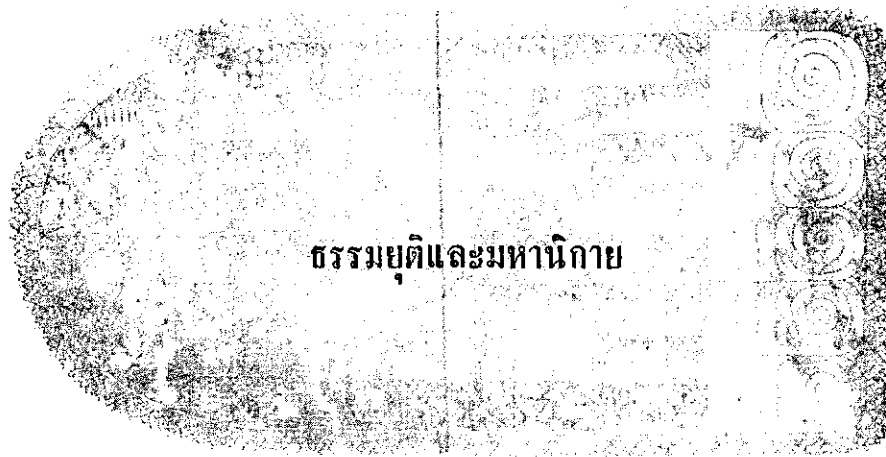
สมัยนี้โลกยอมรับแล้วว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อจิตใจคน ในทางนำสู่สันติภาพ
และความร่มเย็นเป็นสุข ถ้าฝ่ายเถรวาทและมหายานจะเข้าใจกันและกันยิ่งขึ้น คิดคือ

กันใกล้ชีวิตขึ้น ก็จะเป็นกำลังแก่โลกมากขึ้น การเข้าใจผิดคิดมีขอบ ตฤกคหุหมัน
เหยียดหยามนิกายอื่นอะไรเหล่านี้ ถ้วนจักนำไปสู่ทางหายนะทั้งต้น ถึงซึ่งเป็นที่น่า
ยินดีก็คือนักบวชพุทธศาสนิกชนชาวไทยบางคนที่ได้เริ่มสนใจพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน
โดยได้ทราบว่ามีฝรั่งทางตะวันตกให้ความนับถือแก่ฝ่ายมหายานมาก ท่านพวกนี้มัก
ใช้หนังสืออังกฤษเป็นสื่อ อ่านหาความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิมหายาน ท่านพุทธศาสนิก
ชนนี้ถึงกับแปลงานนิพนธ์ของฝ่ายมหายานออกเป็นภาษาไทยหลายเล่มแล้ว ทั้ง
ท่านยังได้นำหลักและวิธีการของมหายานมารวมไว้ในหลักคำสอนทั่ว ๆ ไปของท่าน
อีกด้วย นอกจากนั้นก็ยังมีคนอื่น ๆ อีกที่แปลคัมภีร์มหายานออกเป็นภาษาไทย นับ
ว่าเป็นการริเริ่มที่ดี แต่ก็ยังมีเรื่องให้ทำในด้านนี้อีกมาก

ถ้าสำหรับผู้ที่จะนึกว่าการศึกษาพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อาจเดียวเวลาเปล่า
เพราะมหายานไม่ใช่พุทธธรรมที่แท้จริง ข้าพเจ้าขออ้างพระพุทธรูปพระธรรมที่มีมาในพระ
วินัยปิฎก ไว้ในคณจบแห่งบทความนี้ ดังนี้

ดูกรโคตมี จะเป็นคำสอนใดก็ตาม ขอให้ท่านพึงรำลึกไว้ว่า หากคำสั่งสอนเหล่านี้
นำไปเพื่อกิเลสมิใช่เพื่อปราศจากกิเลส เพื่อเกิดพันธะมิใช่เพื่อหลุดพ้น เพื่อเพิ่มผล
ได้ในทางโลกมิใช่เพื่อลด เพื่อยึดเหนี่ยวมิใช่เพื่อสละละออก เพื่อความทรมานทรมานมิใช่
เพื่อความสันโดษ เพื่อพอใจในความชั่วมิใช่ในความดี โคตมีท่านพึงแน่ใจว่านี่ไม่ใช่ธรรม
นี้ไม่ใช่วินัย นี่ไม่ใช่คำสั่งสอนของตถาคต แต่ถ้าคำสั่งสอนใดก็ตาม ที่นำไปสู่การ
ปราศจากกิเลส เพื่อความหลุดพ้น เพื่อลดผลได้ในทางโลก เพื่อสละละออก เพื่อ
ความสันโดษ และเพื่อความพอใจในความดี โคตมี คำสั่งสอนดังกล่าวแล ท่านพึง
แน่ใจได้ว่า คือพระธรรมวินัย คือคำสั่งสอนของตถาคต

จอห์น โบลเฟลด์

ธรรมยุติและมหานิกาย

ประเทศไทยเวลานี้มีลัทธิพุทธศาสนาตามแบบเถรวาท เช่นเดียวกับประเทศลังกา พม่า มอญ ดาว และเขมร ซึ่งผิดแผกแตกต่างไปจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่แพร่หลายออกไปทางทิเบต จีน มงโกเลีย เกาหลี ญี่ปุ่น และญวน ว่าจำเพาะถึงประเทศเราเอง พระภิกษุไทยยังแบ่งย่อยออกเป็นสองนิกาย คือธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ถ้าจะถามคนทั่วไปว่า พระทั้งสองนิกายนี้มีข้อวัตรปฏิบัติแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ก็เห็นจะหาคำตอบที่ถูกต้องต้องแท้ได้ยาก เว้นคนที่คิดดีที่รักษานิกายเขาจนอมแงมเสียแล้ว ชาวเราต่างก็สงสัยกันว่าพระภิกษุสงฆ์เป็นเนื้อนาบุญอันควรแก่การเคารพสักการะเต็มอหิมนกันหมด จะรังเกียจก็แต่องค์ที่มีคุณประพฤติก่อหายนทางพระธรรมวินัย ไม่ว่าจะพระรูปไหนจะเป็นพระนิกายไหนก็ตาม ในส่วนพระท่านนั้นเล่า ข้อแตกต่างระหว่างสองนิกายนี้เห็นได้ชัด ก็คือท่านไม่อาจลงอุโบสถตั้งฆกรรมร่วมกันได้

สังฆกรรมคือกรรมของสงฆ์ อันต้องประพฤติปฏิบัติตามพระบรมพุทธานุญาต เริ่มแต่การอุปสมบทเข้ามาเป็นพระในพุทธศาสนา การลงอุโบสถตั้งคัมภีร์ทั้งพระปาฏิโมกข์อันเป็นคัมภีร์ของพระภิกษุทุก ๆ ปักข์ การปวารณา ออกพรรษา และการกราตกุสิน หลังจากที่ทำพรรษาครบถ้วนแล้วทั้งไตรมาส เป็นต้น ก็จีฬิอื่น ๆ นอกจากนั้น พระท่านประกอบร่วมกันได้ทั้งนั้น เช่นการเทศน์ การฉัน การสดุดมนต์ ในเรื่องสดุดมนต์นั้น ผิดกันก็ตรงที่พระธรรมยุติกท่านสดุดแบบมคธ คือ

พยายามออกเสียงสระพยัญชนะตามหลักภาษาให้ใกล้เคียงกับภาษาบาลีอย่างใกล้ชิด คือฟังคล้ายภาษาแขกหน่อยๆ ส่วนพระมหานิกายท่านมักสวดทำนองสังโยค มีจังหวะจะโคนแบบไทยๆ ถ้าพระทั้งสี่นิกายเจริญพระพุทธมนต์ร่วมกัน ก็ถือว่าให้สวดแบบมหานิกาย

ถ้าจะถามว่าในเมื่อคฤหัสถ์ชนกัมของไม่เห็นข้อแตกต่างระหว่างพระในสองนิกายนี้เท่าไรนัก แต่กิจกรรมต่างๆ ท่านก็ร่วมกันได้มากมายแล้ว เหตุใดท่านจึงไม่อาจร่วมสังฆกรรมกันได้เท่า คำถามเช่นนี้มันเกิดขึ้นเนื่องๆ และได้มีผู้พยายามที่จะรວมนิกายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่เสมอๆ ด้วย แต่เท่าที่เป็นมา หาได้ประสบความสำเร็จแต่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ แม้คราวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ก็โปรดให้อารามพระเถระเจ้ามาร่วมสังฆกรรมกันทั้งสี่นิกาย แต่เมื่อเสด็จพระราชพิธีในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ก็ต้องเสด็จเข้าพิธีทัฬหีกรรม จำเพาะของฝ่ายธรรมยุติกนิกายอีก ที่ในพระพุทธรูปสถาน ภายในพระบรมมหาราชวัง เพื่อที่ทางฝ่ายธรรมยุติกจะได้ถือได้ว่า พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระธรรมยุติกแท้ ทั้งนี้เป็นเหตุให้พระมหานิกายหลายรูปไม่พอใจในการกระทำของฝ่ายธรรมยุติก แต่ว่ากันโดยความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์แล้ว คณะปรกบวชภาคหลวงก็รวมพระสงฆ์ทั้งสี่นิกายมาแต่แรกมีพระธรรมยุติกขึ้น มาเริ่มมีแต่พระธรรมยุติกเป็นคณะปรก ก็คือเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงผนวชเป็นสามเณร ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ นี้เอง ถึงกระนั้น การบวชภาคหลวงอื่นๆ คณะปรกก็คงรวมพระสงฆ์ทั้งสี่นิกายอย่างเดิม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยตลอดทั้งๆ ที่ทรงเป็นพระธรรมยุติก แต่การอุปสมบทด้วยคณะปรกทั้งสี่นิกายเช่นนี้ ก็ถือว่าพระภิกษุใหม่เป็นพระมหานิกาย ต่อทำพิธีทัฬหีกรรมจำเพาะของฝ่ายธรรมยุติกอีกครั้ง จึงถือได้ว่าพระรูปนั้นเป็นพระธรรมยุติก

พระธรรมยุติกมาเด็กเป็นพระอุปัชฌาย์ให้อุปสมบทแก่พระมหานิกาย ก็ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อพระยาพหุพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) อุปสมบทที่วัดพระศรีมหาธาตุ ก็ได้อารามพระสงฆ์ทั้งสี่นิกายมาเป็นคณะปรก รัฐบาลเวลานั้นมั่นใจว่าพระภิกษุพระยาพหุฯ จะเป็น

ตั้งฉากชนของการรวมนิกายได้ ดังได้ออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๗๔
ในบั้นนี้เตรียมไว้แล้ว และวัดพระศรีมหาธาตุก็ได้สร้างชนใหม่ให้เป็นวัดกลางของ
ทั้งสองนิกาย ผลสุดท้ายที่เห็นในบั้นนี้คือ วัดดังกล่าวได้กลายเป็นวัดธรรมยุติกไป
แล้ว และพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นหมันไปแล้วเช่นกัน ดังได้มีพระราชบัญญัติ
ฉบับใหม่ออกมาแทนที่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ส่วนพระภิกษุพระยาพหุฯ นั้น โดยที่มิได้
เข้าพิธีหิภกกรรม และไปจำพรรษาอยู่วัดเบญจมบพิตร จึงอาจถือได้ว่าเป็นพระ
มหานิกายโดยปริยาย ทั้ง ๆ ที่ในสมัยนั้น รัฐบาลและพระผู้เป็นใหญ่ในฝ่ายมหา
นิกายหลายท่านเข้าใจกันว่าพระภิกษุพระยาพหุฯ อาจร่วมตั้งฆกรรมกับฝ่ายธรรม
ยุติกนิกายได้ ในเรื่องนี้ ได้มีพระมหานิกายรูปหนึ่งทูลสมเด็จพระสังฆราช วัด
เบญจมบพิตร เมื่อยังเป็นพระพรหมมุนีอยู่ในขณะนั้น ว่าเหตุใดจึงไม่ลองให้พระ
ภิกษุพระยาพหุฯ ไปขอตั้งอุโบสถที่วัดบวรนิเวศฯ จะได้รู้กันให้แน่ชัดไป ว่าฝ่าย
ธรรมยุติกท่านจะยอมร่วมตั้งฆกรรมด้วยหรือไม่

การที่พระธรรมยุติกไม่ยอมร่วมตั้งฆกรรมกับพระมหานิกายนี้ เป็นเหตุให้พระ
มหานิกายหลายรูปถือเอาว่าพระธรรมยุติกเหยียดพระมหานิกายลงเป็นอนุปลัดมัมบัน คือ
ไม่มีภาวะเป็นอนุปลัดมัมบันเต็มที มีค่าเท่ากับเป็นสามเณรเท่านั้นเอง ความซอมนซอ
ปฏิบัติที่ตื้นเขินอยู่บ้าง ดังเช่นพระมหานิกายที่จะบวชแปลงเป็นธรรมยุติก ต้อง
เปิดองผ้าออกนุ่งขาวก่อน แล้วขอบรรพชา ขออุปสมบทไปเป็นชั้น ๆ แต่เท่าที่
สอบถามพระผู้ทางฝ่ายธรรมยุติกมาแล้ว ทราบว่าพระธรรมยุติกยินดีร่วมตั้งฆกรรม
กับพระนิกายอื่น ต่อเมื่ออยู่ร่วมกันนานพอ จนเป็นที่แน่ใจว่าพระรูปนั้นมีศีลาจาร
วัตรงดงาม ปฏิบัติตนดีมีศีลตามพระธรรมวินัยอย่างมั่นคง หากไม่พระธรรมยุติก
จะตั้งอุโบสถตั้งฆกรรมร่วมกันก่อน เด็ดขาดพระนิกายอื่นจึงมาขอบริสุทธิ์ คือ
ที่ประชุมสงฆ์ได้ การกระทำเช่นนี้ไม่ถือว่าพระธรรมยุติกเหยียดพระมหานิกายเป็น
อนุปลัดมัมบัน เพราะพระธรรมยุติกมิได้มาขอบริสุทธิ์คือคณะสงฆ์ และเท่าที่สังเกต
เห็นพระมหาเถระทางฝ่ายธรรมยุติกกราบพระมหาเถระมหานิกายผู้มีพรรษาอายุคาด
แก่กว่า จากหลักฐานดังกล่าว ย่อมจะอนุมานได้ว่า การที่พระธรรมยุติกไม่ยอม
ร่วมตั้งฆกรรมกับพระภิกษุสงฆ์นิกายอื่นนั้น เพราะพระนิกายนี้เน้นหนักไปในทาง
พระวินัย ในเมื่อยังไม่ทราบว่าพระต่างนิกายมีข้อวัตรปฏิบัติเป็นอย่างไร ย่อมไม่

อาจรับรองได้ว่า พระรูปนั้นมีศักดิ์บริสุทธิเพียงไหน แต่มิได้หมายความว่าถึงจะเหยียด
ตงเอาว่าท่านรูปนั้นมีไ้พระ ความคิดเช่นนี้ทั้งข้อดีและเสีย แต่แน่ละ พระธรรมยุค
ที่หลงนิกายจนไม่เห็นว่าเป็นพระนิกายอื่นเป็นพระ ก็ย่อมจะมีอยู่บ้าง

คงได้กล่าวแล้วว่ารัฐบาลคณะราษฎรได้คิดที่จะรวมนิกาย โดยอาศัยพระราช
บัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ วัดพระศรีมหาธาตุ และพระภิกษุพระยาพลพลพยุห
เสนาเป็นต้น แท้ที่จริงเมื่อท่านผู้หนึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีใหม่ๆ ก็ได้มีบุคคลผู้หนึ่ง (ชื่อ
นายจันทร์เขต นิตฺตฺวิฑฺฒิตฺ) ยื่นข้อเสนอลง (ลงวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖) ให้
รัฐบาลปรับปรุงการพระศาสนาเสียใหม่ ข้อเสนอลงข้อแรกอ้างว่าพระพุทธศาสนามี
บทบังคับและถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน ควรมีนิกายเดียว ไม่ควรมี ๒ นิกาย เพราะ
จะเป็นเหตุให้ประชาชนแตกต่ามคักกัน รัฐบาลได้ส่งข้อเสนอดังกล่าวถวายมหา
เถรสมาคมพิจารณา ปรากฏว่าสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทรร
ประธานกรรมการบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้
ให้คำตอบดังนี้

ข้อนี้เหตุกับผลที่อ้างไม่ตรงกัน คือ ถ้าการปฏิบัติเป็นแบบเดียวกันจริงแล้ว
จะเป็น ๒ นิกาย หรือ ๕ นิกาย ดังที่เป็นอยู่เวลานี้ได้อย่างไร ที่มีมหานิกาย
บ้าง ธรรมยุติกนิกายบ้าง รามัญนิกายบ้าง และเป็นจีนนิกาย อานัมมิกาย
อีกบ้าง ซึ่งเข้ากันไม่ได้ก็เพราะถือลัทธิและวิธีปฏิบัติไม่เป็นแบบเดียวกัน เพราะ
ความเข้าใจในพระวินัยและนิยามต่างกัน ถ้าจะพยายามรวมนิกายให้เป็นอันเดียว
กัน ก็จะกลายเป็นเหมือนพยายามแยกนิกาย คือพวกที่เข้ากันได้เป็นอีกนิกาย
หนึ่ง ซึ่งจะเข้ากันไม่ได้กับพวกที่นิยมลัทธิวิธี และปฏิบัติตามที่ตนนิยมมาแต่เดิม

การถือศาสนา อบรมสติปัญญา เพิ่มพูนความดี เป็นคุณสมบัติและประโยชน์
สุข ส่วนอดิเรกของพลเมือง ใครถือศาสนาไหน และปฏิบัติอย่างไร เมื่อเป็น
ไปเพื่อความสุข ประโยชน์ไม่เป็นภัยแก่ประชาชนแล้ว ก็นับว่าเป็นดีกว่าไม่ถือ
ศาสนาเสียเลย เพราะเหตุนี้รัฐธรรมนุญของนานาประเทศรวมทั้งสยาม จึงให้
เสรีภาพในการถือศาสนา และลัทธิวิธีกรรมใด ๆ อันไม่เป็นปรีภัยแก่หน้าที่
พลเมือง

อนึ่งการมีบรรพชิตหลายนิกาย หากใช้เป็นที่แตกสามัคคีไม่ กลับจะต่างเป็น
เครื่องเทียบเคียง สนับสนุนให้กันและกันปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักที่ตนถ้อยยังขึ้น
ดีกว่ามันแต่กันเดียว ซึ่งไม่มีนิกายอื่นเป็นเครื่องเทียบเคียง ถ้าหากมีบรรพชิต
หลายนิกาย เป็นเหตุให้ประชาชนแตกสามัคคีกันจริงแล้ว การมีพลเมืองหลาย
เหล่า เช่นมีทหารหลายเหล่า มีข้าราชการพลเรือนหลายเหล่า มีราษฎรหลาย
เหล่า บางพวกเป็นชาวนา บางพวกเป็นชาวสวน บางพวกเป็นกรรมกร บาง
พวกเป็นพ่อค้า เป็นต้น แยกกันออกไปตามความรู้ความสามารถ และความนิยม
มีเป็นเหตุให้แตกสามัคคีกันหมดหรือ ข้อนั้นหาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ประพจน์ทำลาย
หมู่คณะ ที่จรีตต่อหน้าทีของคนต่างหากเป็นผู้แตกสามัคคี แม้เป็นกรรมกรด้วย
กัน เป็นทหารด้วยกัน เป็นบรรพชิตนิกายเดียวกัน ก็จำต้องแตกแยกกันอยู่เอง
บรรพชิตก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อมีจำนวนมาก ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะแบ่ง
เป็นหลายนิกายหลายเหล่า ตามความรู้ความสามารถ และความนิยมของคนนั้น ๆ
แม้ในนิกายเดียวกัน ในเหล่าเดียวกัน ตลอดถึงในครอบครัวเดียวกัน ก็ยังต่าง
กันตามความสามารถตามหน้าที่ และความนิยม แต่ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้
ดีเต็มความสามารถ ไม่ทุจริตในหน้าที่แล้ว ก็สามัคคีกันได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าว
ถึงต่างนิกายจะไม่แตกสามัคคีกัน แม้คฤหัสถ์กับบรรพชิตปฏิบัติผิดกันไกล แต่
ต่างทำหน้าที่ของตนให้ดีโดยสุจริตแล้วก็สามัคคีกันได้ ไม่ต้องวิวาทและดูหมิ่นกัน

คำตอบข้างต้นนี้ พอจะสรุปได้ว่า มหาเถรสมาคมในเวลานั้นเห็นคุณประโยชน์
ของการมีพระต่างนิกายกัน พร้อมกันนั้นก็ยอมรับว่าในนิกายเดียวกันเอง ก็ยังมี
อะไรต่ออะไรแตกต่างกัน ยิ่งปริมาณมากขึ้น ก็ยิ่งผิดแผกแตกต่างกันทางคุณภาพ
ยิ่งขึ้น ความซื่อสัตย์พระเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ก็ทรงยอมรับว่า

ภายหลังมานี้ มีวัตรธรรมยุติกมากขึ้น ต่อไปวัดได้มีมากขยายออกไปถึงหัวเมือง
อยู่ห่างไกลกัน จึงทำให้การติดต่อห่างกันไป เพราะการเดินทางลำบาก เมื่อ
เป็นเช่นนั้น การนิยมแบบแผนของธรรมยุติกก็คลาดเคลื่อนกันไป ไม่ได้มีงามเหมือน
ตอนต้น

แท้ที่จริง เหตุการณ์ท่านองนี้ได้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล ก่อนเกิดนิกายใด ๆ
ขึ้นในโลกทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ในสังคารวสุตฺร อังคุตตรนิกาย

ในตอนต้น ภิกษุมีน้อย แต่ท่านที่ทรงคุณวิเศษมีมาก ถึงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้
ประจักษ์ แต่บัดนี้การณ์กลับตรงกันข้าม

ในนิทานวรรคแห่งสังยุตตนิกาย ก็ปรากฏว่า พระมหากษัตริย์ปราบทูลพระพุทธ
เจ้า ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ เหตุไฉนแต่ก่อนศีลจึงมีน้อย แต่พระภิกษุได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์มาก มาบัดนี้ศีลมีมากข้อ แต่ภิกษุซึ่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์กลับมี
น้อยลง

นอกจากนี้ คำตอบของมหาเถรสมาคมที่ยกมาไว้ข้างต้นนั้น ยิ่งเดือรัฐบาล
ไว้ด้วยว่า การพยายามรวมนิกายให้เป็นอันเดียวกัน อาจเป็นการแยกนิกายออก
ไปอีกก็ได้ แท้จริง ฝ่ายอาณาจักรจะยื่นมือเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของ
คณะสงฆ์ข้างฝ่ายพุทธจักรนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้โดยนิตยธรรม ได้ทราบมาว่า แม้องค์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็เคยทรงพยายามที่จะรวม
นิกายมาคราวหนึ่งแล้ว กระนั้นก็ไม่สำเร็จ แต่เกือบจะเกิดเป็นนิกายที่สามขึ้น
เสียซ้ำ กล่าวคือ ได้มีพวก 'มหานิกายแปลง' เกิดขึ้น จากผลแห่งความพยายาม
ของสมเด็จพระมหาสมณะในครั้งนั้น

เด่ากันว่า เมื่อสมเด็จพระมหาสมณะมีพระดำริจะรวมนิกายสงฆ์ไทยเข้าเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกัน ทรงพระปรารภกับพระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายว่า เมื่อก่อนเกิดคณะ
ธรรมยุติกนิกายขึ้นนั้น การคณะสงฆ์ไม่เรียบร้อย ข้อวัตรปฏิบัติไม่ตรงตามพระ
ธรรมวินัยเป็นหลายข้อ ผู้หลักผู้ใหญ่ก็ให้เหตุผลไม่ได้ว่าทำไมจึงประพฤติปฏิบัติ
เช่นนั้น เป็นแต่อย่างว่าอุปชฌาย์อาจารย์เคยทำด่า ๆ กันมา นี้เป็นเหตุให้พระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคงคณะธรรมยุติกขึ้น จำเดิมแต่่นั้นมา การ
พระศาสนาได้เจริญขึ้น แม้พระมหานิกายก็ได้แก้ไขข้อวัตรปฏิบัติจนได้รับคำยก
ย่องสรรเสริญจากสมเด็จพระมหาสมณะเองและพระราชามหากษัตริย์ (ดังจะเห็น
ได้ในพระราชนิพนธ์เทศนาเสือบ้า เป็นต้น) ข้อแตกต่างทางภายนอกในเวลานั้นอัน
จะเห็นได้ชัด ระหว่างพระทั้งสองนิกายนี้ก็คือการห่มผ้า คือพระมหานิกายห่มคลุม
บิตลูกบวบไปทางซ้าย และเวลาทำวัตรสวดมนต์ประกอบสังฆกรรม ห่มคอง คือ
จับจั่ววข้องตั้งสามัญแล้วคาครัดประคองก ส่วนพระธรรมยุติกห่มแหวก ม้วนจั่ววไป

ทางขวา และไม่ห้ามตอง เพียงห้ามเดียงบ่า พาดสังฆาฏีไว้เฉยๆ โดยไม่ใช้รัต
ประคต (ในพระนิพนธ์ เรื่อง นิกาย ส้มเต๋จพระมหาสมณะ ทรงเห็นว่าแม้แต่ภิกษุณี
เท่านั้นที่ ใช้รัตประคตออก เพราะไม่ปรากฏอยู่ในอัฐฐบริวารของภิกษุ แม้
กระนั้น พระธรรมยุติกที่บวชใหม่ ก็ยังใช้รัตประคตออกตามประเพณีเดิมของไทย
และเวลาเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระธรรมยุติกก็ใช้รัตประคตออก เพื่อรักษา
ราชประเพณีไว้ ด้วยไม่ขัดพระธรรมวินัย) ด้วยเหตุนี้ จึงทรงชักชวนพระมหา
นิทายให้ห้ามผ้าอย่างธรรมยุติ เพื่อที่จะรวมนิกายกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือไป
ปรากฏว่าพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายบางรูปยินยอมพร้อมที่จะปฏิบัติตามพระดำริ
แต่บางรูปก็แย้งว่า จะยอมห้ามผ้าตามแบบธรรมยุติกคือเมื่อรวมกันเป็นนิกายเดียวได้
แล้ว ท่านที่ขัดพระประสงค์มีอธิบดีสังฆวัดอรุณราชวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม
วัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้นเหตุให้พระวัด
อื่นๆ ในอาณัติของพระมหาเถระตั้งกล่าวอย่างคงห้ามคลุมห้ามตองอยู่ตามเดิม ส่วน
อธิบดีสังฆวัดมหาธาตุและวัดอนงคารามกับวัดในเครือของพระอารามเหล่านี้ พา
กันห้ามผ้าแปลงเป็นแบบธรรมยุติไปสิ้น และวัดมหานิกายทั้งสองนี้ นับว่าเป็นหลัก
อันสำคัญในทางปกครองและทางศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จึงปรากฏว่า
พระมหานิกายพากันห้ามแหวกแพ้วหลายออกไปมาก นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว
อธิบดีสังฆของทั้งสองพระอารามนี้ ยิวเป็นพระเถระที่สมเด็จพระมหาสมณะยกย่อง
ในทางที่สำเร็จวัดรามากอีกด้วย แม้ในบัดนี้ก็ยังมีรูปสมเด็จพระวันรัต (ทิต) ทิต
อยู่ที่กุฏิบางหลังในวัดบวรนิเวศ แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุในพระอารามนั้นนับถือ
ท่านแค่ไหน ส่วนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม) วัดอนงค์ฯ นั้น เด่ากันว่า ถึงกับ
สมเด็จพระมหาสมณะตรัสชวนให้ลงอุโบสถร่วมด้วยที่วัดบวรนิเวศ ถ้าคำบอก
เล่านี้เป็นจริง ก็ยิ่งแสดงให้เห็นชัดว่า พระธรรมยุติกมิได้เหยียดพระมหานิกาย ที่
ประพฤติกดีประพฤติชอบเคย สมดังพระโอวาท สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง
วชิรญาณวงศ์ที่ว่า ถ้าปฏิบัติตรงตามธรรมวินัยเหมือนกันเท่ากัน ถึงจะต่างนิกาย
กันก็รวมกันเข้าได้ แต่จะอย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าก็ไม่อาจรวม
นิกายเข้าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ทั้งนี้เพราะถึงจะทรงเป็นมหาประธานาธิบดี
สงฆ์ ทรงเป็นพระราชวงศ์อันสูงศักดิ์ และทรงเป็นครูอาจารย์ของพระเถระานุเถระ

โดยมาก แต่การคณะสงฆ์ย่อมต้องเป็นไปโดยฉันทานุมัติ จะทรงจัดการแต่จำพรรษา
พระองค์หาได้ไม่ ในเมื่อพระมหาเถระองค์อื่น ๆ ในฝ่ายธรรมยุติกนิกายไม่ยอม
ร่วมสังฆกรรมกับพระมหานิกาย เว้นไว้แต่ท่านเหล่านั้นจะมาขอแปลงเป็นธรรมยุติ
พระมติในอันที่จะรวมพระสงฆ์ไทยให้เป็นนิกายเดียวกัน ก็เป็นอันต้องล้มเลิกไป

การที่พระมหาเถระทางฝ่ายธรรมยุติไม่ยอมให้พระมหานิกายร่วมสังฆกรรมด้วย
เช่นนี้ ย่อมไม่เป็นที่พอใจพระมหานิกายอยู่เอง บางท่านถึงกับพูดจาเกินเลยไปว่า
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคิดตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นนั้น ก่อ
ตั้งฆเภทขึ้น แล้วแยกต่างหากว่าร้ายคณะธรรมยุติกนิกายต่าง ๆ นานา ว่ามีเล่ห์
เหลี่ยม เขาบัดเขาเปรียบฝ่ายมหานิกาย เป็นพระพดกพ้องของพระราชวงศ์ เคย
ได้รับพรพิเศษในทางสมณศักดิ์ ทั้ง ๆ ที่มีพดกน้อยกว่า ก็กลับได้ปกครองพดกที่
มากกว่า นี่ยังว่าพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๓ ได้เปิดช่องทาง
ให้พระธรรมยุติอยู่เหนือพระมหานิกายไว้โดยปริยายด้วย

ตลอดสมัยราชาธิปไตย ข้อกล่าวหาดังกล่าวย่อมไม่ปรากฏออกมาเป็นถา
ดักษณอักษรอย่างโจ่งแจ้ง เหตุเพราะถือกันว่าองค์เชกษัตริย์ศาสนูปถัมภกทรงฝักใฝ่
อยู่ทางฝ่ายธรรมยุติ และโดยที่ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช จะไปติฉินให้เข้า
พระกรรมหาควรไม่ ยิ่งไปกว่านั้น จำเดิมแต่เกิดคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นมา องค์
สังฆมหาสังฆปริณายก ก็ตั้งวันเป็นอยู่แต่ในหมู่พระราชวงศ์หรือหาไม่ก็ในหมู่ธรรม-
ยุติเท่านั้น ครั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วใหม่ ๆ ปรากฏว่าพระมหานิกาย
บางรูปกับภคินีภคยานบางพวกได้ถือโอกาสกล่าวร้ายต่อคณะธรรมยุติ โดยพาดพิงไป
ถึงพระราชวงศ์ด้วย เรียกกันเด่น ๆ ในสมัยนั้นว่า พระเก็กเทมั้ง อยู่คราวหนึ่ง หลัง
จากนั้นมาอีกคราว ๆ ๑๕ ปี ทางสำนักอบรมครูวัดสามพระยา ก็ได้ออกหนังสือ
หลักบริหาร กำหนดติฉินฝ่ายธรรมยุติรุนแรงพอสมควร แต่จะอย่างไรก็ตาม ไม่
ปรากฏว่าทางฝ่ายมหานิกายกำหนดติฉินว่าพระธรรมยุติมิได้เป็นอุปถัมภ์นัก

ข้อกล่าวหาต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแต่เดิมนั้น มีคำตอบของทางฝ่ายธรรมยุติอยู่เกือบ
บริบูรณ์แล้วในพระธรรมเทศนาถวีสรรพสา ของสมเด็จพระมหาจุฬาราชวงศ์ วัดบวรนิเวศ
พร้อมกันนั้นเราก็ต้องยอมรับความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า พุทธศาสนาใน

ประเทศนี้ ได้เสื่อมโทรมลงตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และการที่คณะสงฆ์จะคืนได้นั้น อาศัยบรมราชูปถัมภ์จากฝ่ายอาณาจักรอย่างเดียดงเพียงพอไม่ ถึงจะมีการตั้งคายนามพระไตรปิฎกในรัชกาลที่ ๑ การแก้ไขระเบียบข้อพระปริยัติธรรมในรัชกาลที่ ๒ การสร้างและปฏิสังขรณ์พระธาตุมุเตาเป็นถาวรใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ เหล่านี้เป็นแต่การภายนอก การภายในย่อมต้องปฏิรูปออกไปจากคณะสงฆ์เอง ฉะนั้น ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชอยู่ถึง ๒๖ พรรษา และทรงสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการคณะสงฆ์ได้มากมายนั้น ต้องนับว่าเป็นคุณวิเศษอันน่าอัศจรรย์

แต่การที่ทรงก่อให้เกิดนิกายสงฆ์เป็นต่างหากขึ้นมาหนึ่ง พุทธลักษณะจริงใจแล้ว ต้องยอมรับว่า มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี มีปรากฏอยู่ในคำของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ อันยกมาลงไว้ข้างต้นนั้นบ้างแล้ว และที่ด้อยกว่านั้นก็คือการคณะของฝ่ายธรรมยุติกนิกายกับนิกายเถรวาท ดูกว่าของฝ่ายมหานิกายมากนัก ทั้งนี้มีโยติยวงศ์กล่าวถึงข้อบกพร่องของฝ่ายมหานิกายที่มีปริมาณมากกว่า พระนักปฏิบัติก็มีในหมู่พระธรรมยุติกมากกว่าพระมหานิกาย ทั้งๆ ที่พระมหานิกายมีจำนวนมากกว่า เว้นเสียแต่ว่าพระมหานิกายจะข้อปฏิบัติเป็นพักๆ แล้วก็เงยบ่าหนีไป ที่ปฏิบัติจริงอย่างมั่นคงอย่างสม่ำเสมอมีน้อย ยิ่งกว่านั้น พระมหานิกายยังเด็กระบบการครองใจใหญ่บรรณ ตามอย่างธรรมยุติกไปเสียอีก นับว่าน่าเสียดายมาก ที่ประเพณีอันดีงามของสงฆ์สูญสิ้นลง

เมื่อเริ่มตั้งคณะธรรมยุติกนั้น ถึงกับคุณพุ่มอธิษฐานขออย่าให้เป็นระฆังวัดบวรนิเวศ แต่แล้ววัดบวรนิเวศในวัดนั้นก็แพร่ขยายออกไปไม่แต่ในคณะ หาก บางเหล่าได้ถือเอาระเบียบวัตรบรรพชาอุปสมบท วิธียาขะ วิสาขะ วันถวายพระเพลิง วิธิตำวัดเช้า ทำวัตรค่ำ วิถีประกาศวันธรรมสวนะเข้าเย็น ตลอดจนการนุ่งห่มไปเป็นหลักปฏิบัติ ทั้งหมดนี้เป็นของดี แม้เมื่อสร้างวัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระวันรัตวัดสุทัศน์ ท่านยังผูกพัทธสีมาตามแบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งบอกไว้

ดวงข้อเสียอันเกิดจากการที่มีคณะธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นนั้น ก็ได้้นำคำกล่าวหาของฝ่ายมหานิกายมาลงไว้แล้วก่อนหน้า เมื่อประมวลถ้อยคำทั้งหมดลง ก็อยู่ตรงที่พระธรรมยุติกไม่ยอมลงตั้งฆกรรมร่วมกับพระมหานิกายนั่นเอง ที่เป็นปัจจัยข้อ

คน ๕ ครั้นพิจารณาความจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว ก็จะได้เห็นว่าคณะธรรมยุติก
เกิดขึ้นเพราะท่านผู้เป็นคณิกายได้รับบรรพชาอุปสมบทในอุทกนทีตี่มา (หน้าวัด
ราชาธิวาส) ฉะนั้น พระภิกษุสงฆ์จากนิกายเดิมที่จะเข้ามาร่วมตั้งธรรมกับพระ
ภิกษุสงฆ์ในนิกายใหม่ ก็ย่อมต้องบวชแปลงเดี่ยใหม่อย่างไม่เป็นปัญหา หากไม่การ
บวชครั้งหลังของพระจอมเกล้า วชิรญาณเถระ ก็ย่อมปราศจากความหมาย พร้อม
กันนั้น เราก็ต้องให้ความเห็นใจแก่พระมหานิกาย ที่ไม่ยอมรับอุปสมบทใหม่จาก
ฝ่ายธรรมยุติ เพราะการกระทำดังกล่าวย่อมเท่ากับประกาศว่าที่ตนบวชมาแล้วนั้น
หาถูกต้องถ่องแท้ไม่ ปัญหาเช่นนี้มิใช่เรื่องที่จะแก้ได้ง่าย ต่อคนที่ไม่เข้าใจพระ
ศาสตร์โดยแท้จริงคอก จึงจะพูดได้พล่อย ๆ ว่าควรรวมพระสงฆ์นิกายนี้เข้าด้วยกัน
ทั้งนี้โยที่จะต้องกล่าวถึงอคติและทิวฐิ ซึ่งพระบางรูปย่อมจะยึดมั่นอยู่ในที่สง
นิกาย

ถ้าจะถามต่อไปว่า เหตุไฉนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมิได้ทรง
แก้ไขเฉพาะข้อวัตรปฏิบัติเท่านั้นแต่ ทำไมจึงต้องทรงผนวชใหม่อีกครั้งหนึ่ง คำ
ตอบข้อนี้พอจะอนุมานได้ว่า เพราะทรงสนพระทัยค้นคว้าศึกษามีได้หยุดหย่อนนั่นเอง
เป็นเหตุ เดิมทรงประพฤติปฏิบัติตามแบบรามัญนิกายของพระสุเมธุนั้นก่อน ต่อ
ภายหลังทรงวิตกกังขาว่าสามารถอุปสมบทในที่ที่ไม่ได้ฝังลูกนิมิตถูกต้องตาม
ที่พระอรุณกลาจารย์เจ้ากำหนดไว้ ครั้นชุกชันดูก็เห็นจริง จึงต้องทรงผนวชใหม่
อาศัยแม่น้ำเป็นเขตแทน ยิ่งเมื่อถึงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ยิ่งโปรดให้สร้างวัดมี
ด้ามณฑลแปลก ๆ ออกไปมากยิ่งขึ้น เช่นวัดราชประดิษฐ์เป็นประเภทหาดัดมา
วัดศรีเทพเป็นประเภทอุทกนทีมา (ต่อภายหลังศุภรบ ๆ วัดดินเงินเดี่ยจึงเปลี่ยน
เป็นผูกพัทธัดมาจำเพาะรอบองค์พระอุโบสถตั้งวัดสามัญทั่ว ๆ ไป) แม้กระนั้นก็เชื่อ
กันว่า พระองค์ท่านมิได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงตั้งนิกายขึ้นใหม่ เพียงแต่โปรด
ให้พระเนรศิษย์หาประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัดเท่านั้น สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีถ้อยพระหัตถ์ไว้ใน สำนัสมเด็จฯ ว่านาม ธรรมยุติ
นั้น ทรงกิดขึ้นเป็นท่านอง นิคเนม บ่งว่าคณะของพระองค์มุ่งพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง

หาใช่จะคงชนยกย่องตนเอง เพื่อเหยียดผู้อื่น คณะอื่นไม่ แม้เมื่อเสวยราชย์แล้ว ก็ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้มีวัตรมยุคิมากเกินไป ที่เจริญออกมาออกไปจนต่างประเทศนั้น เพราะคุณความดีของพระภิกษุสงฆ์ในนิคายนั้นเอง มากกว่าอะไรอื่น

จริงอยู่ พระองค์ท่านเองตลอดพระราชามหากษัตริย์และพระราชวงศ์รุ่นหลังต่อมา ย่อมพอพระทัยในทางแบบอย่างข้างมยุคิ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าเป็นราชไมยของรัชกาลไหนที่จะยกย่องเฉพาะมยุคิเท่านั้น อะไรที่เป็นเรื่องส่วนตัวพระองค์ ย่อมทรงพระมหากรุณาโปรดให้นิมนต์เฉพาะมยุคิเข้าไป นี่เป็นธรรมดาของอุบาสกซึ่งย่อมจะเลื่อมใส เลื่อมพระ ที่คนคุ้นเคยนับถือเป็นพิเศษ แต่อะไรที่เป็นงานพระราชพิธี ย่อมต้องมีทั้งสงฆ์นิคายอยู่เอง แม้การบวชราชธกฤตและธกฤตขุนนาง ที่เคยบวชอยู่ในคณะมหานิกายมาแต่สมัยพระองค์ทรงผนวช ก็โปรดให้บวชในคณะมหานิกายตามเดิม เช่นนี้ จะถือว่าทรงเหยียดพระมหานิกายไม่ได้เลย ในรัชกาลที่ ๔ ทรงยกย่องกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ไม่น้อยไปกว่ากรมสมเด็จพระปดเรศฯ ๑ กรมเด็จพระพุทธมาจารย์ (โต) ไม่น้อยไปกว่าสมเด็จพระสังฆราช (ศ) ในรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงเคารพนับถือสมเด็จพระวันรัต (แดง) ไม่น้อยไปกว่าสมเด็จพระวันรัต (ทับ) กรมเด็จพระมหาสมณเจ้าเองก็ตรัสยืนยันว่าทรงนับถือพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ไม่น้อยไปกว่าพระมหาเถระฝ่ายมยุคิ จะมีข้อข้องตั้งอยู่ก็ตรงที่ทรงยอมให้พระมหานิกายที่แก่พรรษากว่าถวายบังคมพระองค์ท่านเท่านั้นเอง

เมื่อกล่าวมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็เห็นจะพอเข้าใจได้ว่า แม้พระทั้งสงฆ์นิคายจะร่วมสังฆกรรมกันไม่ได้ แต่ก็หน้าเคารพนับถือพอๆ กัน ต่างก็มีการศึกษาทักเตือนกันและมีข้อวัตรปฏิบัติโดยยึดถือพระปาฏิโมกข์เป็นหลักเช่นเดียวกัน แม้กระนั้น ก็ยังมีข้อปลีกย่อยที่ไม่ตรงกันอยู่โดยเบ็ดเตล็ดมิใช่น้อย

ได้กล่าวถึงวิธธวดและกาบท่มผ้ามาแล้ว แต่นั่นอนุโลมเข้าหากันและกันได้ พระมยุคิก็มีได้วิธธวดแบบมหานิกาย (ที่ว่าไม่สวดนาคตามแบบมคธ บวช

ไม่ชนน (ดูท่านผู้หลักผู้ใหญ่จะไม่ถือเป็นข้อสำคัญนัก) พระมหานิกายก็ห่มตามแบบธรรมยุติกมากขึ้นแล้ว แม้การห่มคลุมแบบมหานิกายแท้ ตั้งแต่พระมหาสมณเจ้าก็คิดว่าควรเจริญว่าถ้าเวลาเข้าบ้านไม่เลิกจั่วจรนหน้าเกตุย ก็ถูกต้องตามพระวินัยด้วย หากทอดพระเนตรเห็นพระห่มแหวกที่แหวกแยกชายจั่วจรดบชนมาพาดบ่า คงจะกริ้วมากกว่า แท้ที่จริงเมื่อแรกจะเกิดการห่มแหวกชนน เห็นที่พระมหานิกายออกนอกวัดจะห่มคองปลัดขยให้ดวงเปลวไว้เดี่ยวซ้ำ พยานหลักฐานข้อนี้จะเห็นได้จากพระสยามวงศ์ที่ตั้งไปตั้งกาแต่แผ่นดินพระเจ้าบรมโกษฐ์ ยิ่งคงห่มเฉียงบ่าออกนอกวัดอยู่ในถึงกาที่ปัจจนทุกวันนี้ จะเกรงครัดห่มคลุมกันก็ต่อตอนออกบิณฑบาต แม้รองเท้าก็ไม่ยอมใส่ ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันนี้ พระธรรมยุติกเองเมื่อแรกเข้าวัด ก็ห่มคลุมเข้าไปเพราะกลัวถูกกริ้ว ต่อภายหลังกรมสมเด็จพระปวเรศฯ ตองห่มแหวกเข้าไป กลับไม่ถูกกริ้ว พระธรรมยุติกเลยยามใจ ห่มแหวกเข้าวัดได้ ดังที่ห่มออกรับบิณฑบาตตามชาวบ้าน หากถามไม่ว่าพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงใจพระ แม้จนเณรไปเคาะระกร้อในพระบรมมหาราชวัง มีผู้กราบบังคมทูลฟ้อง ยังรับสั่งว่า 'เจ้ากูจะเด่นบ้าง ก็ช่างเจ้ากูเกิด' ถึงจะไม่พอพระราชหฤทัยเรื่องพระไทยห่มแหวก ก็ตั้งระกอดอกถนไว้ มารบบายพระอารมณ์เอาคือเมื่อจะส่งรรคคแล้ว

การที่พระธรรมยุติกไม่ยอมใส่รองเท้าออกนอกวัด ส่วนพระมหานิกายยอมนั้น ทั้งสองฝ่ายถือพระธรรมวินัยข้อเดียวกัน ซึ่งบัญญัติไว้แต่สมัยพุทธกาล ว่าไม่เป็นการเคารพสถานที่และเจ้าของบ้าน ถ้าจะได้รองเท้าเข้าสู่เรือน เหตุฉะนั้นเวลารับบิณฑบาต พระทั้งสองนิกายจึงไม่ได้รองเท้า เว้นแต่อาพาธจึงมีพระบรมพุทธานุญาตให้ใส่ได้ เวลาบิณฑบาตไม่รับอื่น พระมหานิกายท่านจึงไม่ได้รองเท้า แต่เวลาอื่นท่านได้ ท่านอ้างว่ารับเท้าเกินขนาด จัดว่าเป็นอาพาธได้ ในเรื่องนี้พระราชอาณัติผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อทางวัดทองนพคุณทำพิธีขอซื้อฟ้าพระอุโบสถในรัชกาลที่ ๑ นั้น ท่านด้อม เหมะชะญาติ ทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราดิวิจิตรนั้นมาเป็นประธาน เสด็จมากำถังวัน ต้องทรงพระดำเนินจากท่าน้ำหน้าวัดมาบนถนนศิลากระยะทางหลายเดิน กว่าจะถึงพระอุโบสถรับสั่งว่า 'อยู่ รั้นจริง' เป็นหลายครั้ง กรณีเช่นนี้ท่านว่าสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

เอง แม่เรื่องเด็ก ๆ เหล่านี้ ดำหรับท่านที่ดำเนินชีวิตให้เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์
สะอาด ย่อมล้วนเป็นเรื่องสำคัญทั้งสิ้น เช่นการนับวันชนแรมก็ต่างกัน ทางธรรมเนียม
ท่านถือตามหลักบักชคณาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดขึ้นว่า
ใกล้เคียงกับการโคจรของพระจันทร์ ยิ่งกว่าปฏิทินแบบจันทรคติในเวลานั้น ทางฝ่าย
มหานิกายยอมรับว่าวัชบักชคณาอาจใกล้เคียงความจริงมากกว่า แต่ยุ่งยากมาก
กว่า ถือเอาตามความสะดวกที่ปฏิทินฝ่ายบ้านเมืองคิดไว้ให้สะดวกกว่า นี้ก็ต้องตาม
พระบรมพุทธานุญาต เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ทางสำนักพระราชวังจะไม่กำหนดปฏิทิน
ทางจันทรคติสำหรับต่อไป จะให้คณะสงฆ์กำหนดวันสำคัญทางศาสนาเอาเอง ก็
เลยเกิดเป็นเรื่องถกเถียงกันขึ้นในวงการคณะสงฆ์ จนถือนโยบายสังฆกรรมแตก
ต่างกันไปในหมู่มหานิกายอีกทั้งบัดนี้เป็นต้น

เรื่องเด็ก ๆ เช่นนี้ คนนอกอาจจะเห็นเป็นข้อเดียวว่าพระหาทางปรองดองกันไม่
ได้ มองไปในแง่หนึ่งก็จริงดังเขาวัว เช่นเรื่องปฏิทินนี้ ธรรมเนียมที่แท้ไม่ควรคิด
เพียงแต่แบบบักชคณาของพระจอมเกล้าฯ ควรเปลี่ยนแปลงตามวิชาดาราศาสตร์
สากล กำหนดวันเดือนเพ็ญเดือนดับให้แม่นยำได้ และถ้าทางการบ้านเมืองประยุกต์
ปฏิทินทางจันทรคติเสียใหม่ โดยไม่ยึดคติบักชคณา ฝ่ายมหานิกายก็ยอมรับ
รับนับวันอุโบสถ ทำสังฆกรรมตามได้ แค่นั้นแหละเมื่อศาสนาตายเป็นลัทธิชน
มา-บางที่ข้อปลัดข้อยกเด็ยมีความสำคัญยิ่งกว่าข้อใหญ่ใจความไป ดุตั้งสังฆิกาย
จะไม่พูดถึงเลยว่ พระรูปไหนเป็นปาวราชิก ยิ่งพระหนุ่มที่ควรต้องอาบศีลสังฆิกะตั้ง
กันได้ง่าย ๆ ทางพระศาสนาที่ดูไม่พระองค์ในเรื่องนี้ ตั้งประหนึ่งว่าอาบศีลเช่นนี้ไม่เคย
ปรากฏมีขึ้นเลย อย่างน้อยก็ไม่ปรากฏว่ามีการอยู่บริวารกัน จะทำกันบ้างก็ไม่
ระบุงกรรมที่กระทำ หากสังฆกรรม ๆ กันไปเป็นพิธีการให้จริงให้ศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งกว่า
เอือทางพระวินัย

มองในอีกแง่หนึ่ง ข้อแตกต่างเด็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้ก็มิประโยชน์ เช่นการนับ
วันพระต่างกัน ย่อมช่วยให้อุบาสกอุบาสิกามีโอกาสได้ไปวัดมากขึ้น จำเพาะคนที่
ไม่ไปวัด ไม่รู้เรื่องของพระเท่านั้นแหละ ที่เอาแต่ตีพระ ส่วนผู้ที่เข้าใจประวัติความ
เป็นมาของพระศาสนาแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่าแม่พุทธศาสนานจะมีข้อบกพร่องนา
นับประการก็ตาม แต่พระภิกษุสงฆ์จนถึงจะมีที่ประพฤตีย่อหย่อน แต่ส่วนมากก็ยัง

คงเป็นเพื่อนาบุญอันประเสริฐ ควรถวายอัญชติ ควรแก้ทักษิณาทาน ควรได้รับการต้อนรับ และควรถวายความเคารพสักการะยิ่งกว่าอะไรอื่น และค่อไปภายหน้า พระทงต้องนิกายนี้จะยังเข้ากันได้ทุกที ดังที่มีนิมิตปรากฏขึ้นบ้างแล้ว ในระหว่างมหามกุฏราชวิทยาลัยของฝ่ายธรรมยุติ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยของฝ่ายมหานิกาย การดูถูกดูแคลนซึ่งกันและกัน ก็รู้สึกว่ามันน้อยลงไปมากแล้ว ดึกวันหนึ่ง ถึงจะไม่ค่อยรวมนิกาย ก็อาจเข้ากันได้ ดั่งดังพระโอวาทแห่งองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดบวรนิเวศ ที่ว่า ถ้าปฏิบัติตรงตามธรรมวินัยเหมือนกันเท่ากัน ถึงจะต่างนิกายกันก็รวมกันเข้าได้ ด้วยประการฉะนี้

ส. ศิวรักษ์

หนังสือประกอบ

สีมาวิจารณ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ทอพระสมุทวชิรญาณ

เรื่องพระราชประวัติในรัชกาลที่ ๔ โดยความย่อ
พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในงานพระศพพระองค์เจ้าประดิษฐาสารี (กรมศิลปากร) พ.ศ. ๒๕๐๕

เรื่องวัดสัมพรายอันมีนามว่าราชาธิวาส
พระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานพระเมรุสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พ.ศ. ๒๔๕๕

เทศนาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๕ (ในงานประดิษฐฐานพระบรมรูปบนพระมณครคีรี) พ.ศ. ๒๕๐๕

ความทรงจำ
พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สำนักพิมพ์สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย) พ.ศ. ๒๕๐๖

สาส์นสามเด็จพระ
พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (คุรุสภา เล่ม ๒๒) พ.ศ. ๒๕๐๕

ประวัติวัดมหาธาตุ
พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (อนุสรณ์ ๒๕ พุทธศตวรรษ) พ.ศ. ๒๕๐๐

ประวัติศรีเสลา

พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ฉบับคุรุสภา)

นิกาย

พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (มหามกุฏราชวิทยาลัย)

ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร

พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

เทศนาเสื่อป่า

พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร)

พระโอวาทสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

(ในงานพระศพ) พ.ศ. ๒๕๐๓

นิพนธ์ต่างเรื่อง ของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ อ้วน ดิลโล (ในงานศพองค์ท่าน) พ.ศ.

๒๔๕๕

หลักบริหาร นิตยสารของสำนักอบรมครู

วัดสามพระยา พ.ศ. ๒๔๕๑

พระธรรมยติในทัศนะของข้าพเจ้า

ของสีหนาทภิกขุ (โรงพิมพ์ พ. พินยาคาร)

ธรรมยุตวิงศ์ สายมณฑลอุดร

ของพระอริยคุณาธาร อุ่น ป. ๖

ธรรมจักขุ โดยเฉพาะคำอบรมพระคณาธิการธรรมยุตวิงศ์ของพระธรรมวราลังการ จับ

จิตมโน วัดโสมนัสวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๘

สามมูข นิตยสารของยุวพุทธิกสมาคม ชลบุรี พ.ศ. ๒๕๐๖

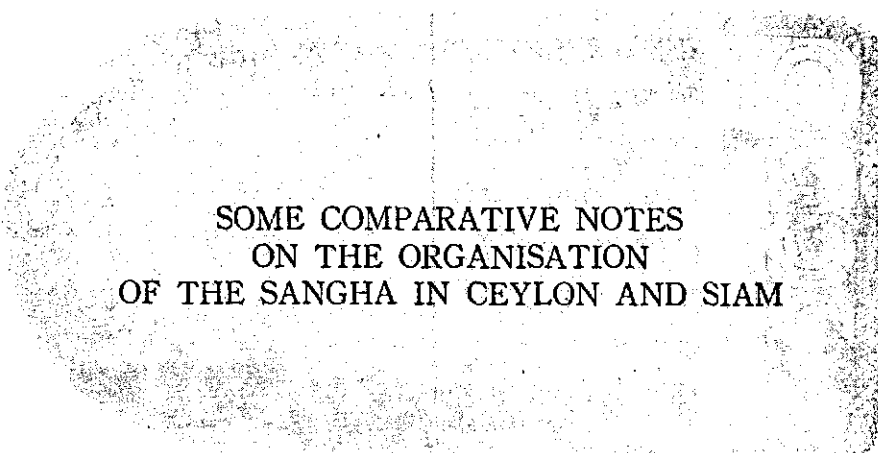
หนังสือสนุก (ส. ศิวรักษ์ รวบรวม) พ.ศ. ๒๕๐๘

THE WHEEL OF THE LAW by Henry Albaster (Trubner) London

THE PATIMOKKHA (Social Science Association Press) Bangkok B.E. 2509

King Mongkut in Perspective by A.B. Griswold (ม.จ. จงจิตถนอม ดิสกุล

พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล) พ.ศ. ๒๕๐๘

SOME COMPARATIVE NOTES
ON THE ORGANISATION
OF THE SANGHA IN CEYLON AND SIAM

I

The Sangha, the order of monks, is the major institution of Theravada Buddhism. The Sanghas of Ceylon, Burma, Siam, Laos and Cambodia are all organised according to the same "charter", the *Vinaya Pitaka*, they have a common language, Pali, which allowed them to communicate easily, they maintained close relations with each other throughout their history and consequently have many common features. Not only the common reverence for the Enlightened One and the adherence to His teachings, but also the historical links between Sanghas in different countries through common ordination traditions and common interpretations of the Vinaya rules, evidenced by names like Siam Nikaya in Ceylon or Langka Vamsa in Siam show that the Sanghas are not national organizations but a Sangha "of the four quarters of the world". Despite all this the Sanghas in the different countries were faced with specific historical situations—British colonial rule in Burma and Ceylon, French colonial rule in Laos and Cambodia and independence in Siam. The societies from which the members of the Sangha are drawn have different structures. Most notably is the difference between the caste system of Ceylon and the South-East Asian social structure emphasising personal group affiliations, patronage and mobility between occupations. Furthermore the Sanghas had to face quite different problems in all five countries: colonial suppression, royal protection, Christian opposition, Hindu influences, misguided laymen's benevolence, industrialisation, urbanisation, lack of support or the temptations of surplus wealth. It is therefore quite understandable that despite the unity of Theravada Buddhism throughout the various Sanghas have developed their own peculiar type of organisation to cope with the specific problems of their own society and to meet the challenge of various social and political problems. I will attempt to outline some of the features and problems of the organisation of the Sinhalese Sangha of Ceylon adding some remarks here and there to indicate differences in the organisation of other Sanghas.

II

The overall organisation of the Sinhalese Sangha differs considerably from that of the Thai Sangha. There is no central authority, no Sangharāja and no executive or legislative body representing the whole Sangha as the Ecclesiastical Council in Siam. Ceylonese ecclesiastical law is comparatively underdeveloped. Whereas the Thai Ecclesiastical Act of 1962 gives detailed instructions as to the organisation and administration of the Thai Sangha, the main Ceylonese law, the Buddhist Temporalities Ordinance of 1931, is mainly concerned with the administration and governmental control of temple land and property, but not with the organisation of the Sangha itself.

The Sinhalese Sangha today is divided into three "sects", the Siam Nikaya, the Amarapura Nikaya and the Ramanya Nikaya. But even these nikayas each does not have its own central administration but each is further subdivided into "chapters", headed by a Mahanayake Thero. At present there are about six chapters of the Siam Nikaya, twenty-three chapters of the Amarapura Nikaya and two of the Ramanya Nikaya, and the formation of new chapters is still going on. We might therefore ask what constitutes the common bond of the administratively independent "chapters" combined in one nikaya? The main bond is firstly the common ordination tradition. The Upasampada tradition of the Siam Nikaya was introduced in 1753 A.D. by the first and only Sangharāja of Ceylon, the Venerable Velivita, who had received his higher ordination in Siam. The ordination of the other two sects was introduced from Burma.

Another common bond is provided by the caste system of Sinhalese society. While the chapters of the Siam Nikaya ordain only members of the highest caste, the Goyigame (farmer's caste), the bhikkhus of the other nikayas are mainly members of the other lower castes and there is a certain tendency for some chapters to draw its members from one particular caste only. In contrast to Siam where two nikayas, the Thammayut and the Mahanikaya, are united under a central administration, headed by the Sangharāja, in Ceylon a great number of independent chapters are divided into three groups of common ordination tradition (Siam, Amarapura, and Ramanya Nikayas) with no central authority to guide and administer the affairs of the Sangha.

III

We might now have a closer look at one of the chapters of the Siam Nikaya in Central Ceylon. In Kandy, the capital of the last Sinhalese kingdom, which occupies a place in Ceylonese history similar to that of Ayuthia in Thai history, there are two large monasteries, Malwatte Vihare (the "Flower-garden Monastery") and Asgiri Vihare. Each is the centre of a chapter of the Siam Nikaya. Both chapters are in charge of the pujas (rites) in alternate years in the Dalada Maligawe (Temple of the Tooth), the most important Buddhist temple in Ceylon, which draws thousands of pilgrims every year. Malwatte Vihare is the largest monastery in Ceylon, but it is nevertheless occupied by considerably less bhikkhus than most of the bigger Bangkok wats. The general outlay of the monastery is not very different from a Thai wat. There are two temples, *pōyagē* in Sinhalese and *bot* in Thai, there is a

stupa, various Bo-trees and a library. The living quarters of the bhikkhus, (*pansala*) are built along narrow lanes, similar to those of Wat Bovonives or Wat Mahadhatu in Bangkok. The *social* structure is, however, quite different. In the larger Thai monasteries, the bhikkhus are grouped into Gana, each occupying one of the residential quarters. The members of the group change from time to time and newly ordained bhikkhus or monks from other monasteries are allotted to a Gana by the Lord Abbot or a committee, appointed for this purpose. In contrast to this the procedure is quite different in Malwatte Vihare in Kandy. Each residential unit (*pansala*) is owned by a chief monk (*vihārādhīpati*) who is at the same time the head of an ordination-lineage (*paramparāva*). The Mahanayake Thero of Malwatte Vihare cannot distribute new bhikkhus on the various pansalas, as the Thai Lord Abbot can allot new members of his wat to a particular Gana. The paramparāva is, in contrast to the Gana, a fixed group consisting of a chief monk and his pupils.

Succession to the office of chief monk at a Ceylonese temple is regulated by the "rule of pupillary succession" (*Sisiyānu Sisiya paramparāva*). According to this rule a deceased incumbent of a temple (*vihārādhīpati*) is succeeded by his senior pupil, if no deed in favour of another pupil has been issued earlier. There are two ways of establishing a teacher-pupil relationship which is recognised by Ceylonese ecclesiastical law: firstly by the ritual of "robing" a person (*pabbajjā*), usually a boy of at least 10 years of age and thus ordaining him as a novice (*sāmanera*). The robing ritual is performed by a senior monk, the robing tutor, who by this act becomes legally the teacher of the novice. Very often the robing tutor will later on, when his pupil has reached the prescribed age of 20, present him for the higher ordination (*upasampada*), a more elaborate and highly important ritual. This is the second form of establishing a teacher-pupil relationship. Other forms of teacher-pupil relations, known in canonical Buddhism and emphasised in other Theravada Buddhist Sanghas, e.g. in Siam, are not recognised in Ceylon when it comes to transmission of property and succession to office. A young monk who selects a senior monk other than his robing or ordination tutor as his spiritual teacher (*upajjhāya*) is *not* regarded as his pupil in the legal sense. Though also in Ceylon the tutor or legal teacher is expected to instruct his pupil, the emphasis is placed on the ritual relationship and on the fact that a senior pupil is the designated successor to the teacher's office of chief incumbent (*vihārādhīpati*) of one or more temples.

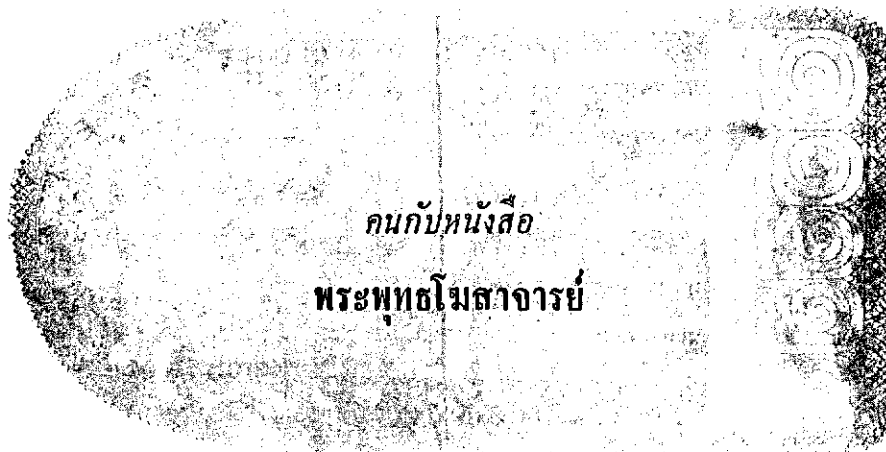
Most of the twenty-two chief monks of Malwatte Vihare do not only "own" a residential unit (*pansala*) at Malwattee Vihare, but also other temples in Ceylon. Some of these temples are endowed with large tracts of land, worked by temple tenants. These tenants have either to perform certain services for the monastery, to which the land is attached or they have to give a share of the crop (in cash or in kind) to the chief monk who uses this income for the repair of the buildings, the maintenance of other monks who perform puja at the temple, the organisation of temple festivals and other expenditure. Considerable time and energy of the chief monks go into the administration of temple land. Nevertheless only very few have

taken the opportunity, provided by the Buddhist Temporalities Ordinance, to appoint a lay trustee of the temple property. Discussions about a reform of the administration of Sangha Property has been going on in Ceylon for a long time, and it is likely that some measures will be taken by the government in due course.

As indicated in the title I have set out to give only a few notes on the organisation of the Sangha. Many important and relevant aspects had to be left aside, partly because time and space do not permit me to give a more detailed account and partly because only very little published information is available. This account is therefore mostly based on some preliminary evaluation of data collected during field research in Ceylon and Siam between 1958 and 1966. I am concluding these notes by expressing my sincere thanks to the Venerable Amunugama Sri Vipassi, Mahanayake of the Malwatte Chapter of the Siam Nikaya, Kandy, and to the Venerable Chao Kun Sasana Sobhana, Lord Abbot of Wat Bovornives, Bangkok, for giving me permission to live and to study in their monasteries.

Hans-Dieter Evers

๑. ประวัติ

พระพุทธโฆส เป็นพระอรรถกถาจารย์ชั้นนำ ในประวัติศาสด์พระพุทธศาสนาม้าย เถรวาท ตำราอรรถกถา พระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกทั้งสี่นิกาย รวมทั้งสหุทธนิกายบางตอน และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก เป็นผลงานของท่านผู้ การศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสูงสุด ก็ได้อาศัยตำราของท่านเกือบทั้งหมด ยกเว้น มังคลัตถปิณี ของพระสุ่มังคด และ อภิธัมมัตตวิภาวินี ของพระอนุรุทธ เพียงสองตำราเล่มเท่านั้น แต่ก็แปลก ประวัติความเป็นมาของท่าน ยังคงทั้งความคลุมเครือเป็นปมได้เถียงกันอยู่ในวงนักศึกษามัจจุบัน ผลงานอันมีมาของท่าน ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดอะไรมากนัก ยิ่งกว่านั้นหลักฐานอ้างอิงบางแห่งจาก คัมภีร์ที่เชื่อกันว่าเป็นฝีมือของท่าน ก็ดูขัดแย้งกันชัดเจน ตลอดจนการเขียนที่แตกต่าง กันในบางแห่ง แดเหตุผลอื่น ๆ ทางประวัติศาสด์ นำให้คิดว่า น่าที่นามพระพุทธ โฆส จะไม่ใช่องค์เดียวกระมัง ถ้าเช่นนั้น อรรถกถาพระธรรมบท อรรถกถาชาดก อรรถกถารุทกปาฐและสุตตนิบาต ที่นักปราชญ์บางท่านตั้งข้อตั้งเถกต่างไม่ใช่งานของท่าน ก็ดูมีเหตุผลที่น่าคิดอยู่

จากมหาวิงส (บางครั้งเรียก จุฬวิงส) ของพระชัมมกิตติ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕?) และพุทธโฆสปุบัตติ ของพระมหามังคต (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) เราพอจะทราบประวัติความเป็นมาของท่านเพียงคร่าว ๆ แต่เยาว์วัย จนถึงชีวิตการทำงาน ณ ประเทศลังกา แต่เมื่อเพิ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ออกจะด้อยคุณค่ายากที่จะเชื่อถือได้สนิทใจ เพราะนอกจากจะพรรณนาคุณสมบัติตามคติยะของท่านเสียแต่คิดอวยเหินอมนุชย์ธรรมตาแล้ว ยังสอดแทรกอิทธิปาฏิหาริย์ตามวิสัยนักประพันธ์ ชวนให้เห็นเป็นเรื่องมหิทานมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง ถ้าท่านผู้แต่งทั้งสองจะคิดเดี่ยวว่า พระพุทธโฆสก็เป็นมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง หากแต่มีความเป็นปราชญ์สามารถทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งแก่พระศาสนา ไม่ “แค้นแค้น” จนเกินควร หนังสือของท่านจะเป็นประโยชน์แก่นุชนอย่างมหาศาลทีเดียว พระพุทธโฆสเองก็บอกว่าท่านไม่ได้เป็นอรหันต์ขนาดพออะไรที่ไหน เมื่อตัดคตอนส่วนที่เป็นเทวฤทธิ์ทั้งหลายออกแล้ว คัมภีร์ทั้งสองนั้น มีเนื้อความดังเขปดังนี้

๑. มหาวิงส—มีพรหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง เกิดใกล้กับสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีความรู้แตกฉานในไตรเพท ด้วยความหยิ่งผยองในภูมิความรู้ของตน เขาเที่ยวไปโต้ตอบกับนักปราชญ์หัวขมพูทวีป จนไม่มีใครหัดทานเขาได้ วันหนึ่งเขาไปพักยังวัดแห่งหนึ่ง ตกกลางคืนก็สาธยายมนต์ปตัญชลี พระเถระนามว่าเววตะ สดับเสียงสาธยายมนต์ จึงร้องถามไปว่า “ลาที่ไหนมาร้องอยู่ที่นี้” เด็กหนุ่มได้ยิน เตือดดาลใจ ร้องสวนไปว่า “ชะ สมณะ ท่านรู้หรือไม่ว่าเสียงลำนั้หมายความอย่างไร” พระเถระได้อธิบายความหมายของมนต์ให้เธอฟังอย่างถูกต้องทุกประการ ก่อพิศวงงงงวยแก่เขาไม่น้อย ในที่สุดพระเถระยกบัญญัติอาภิธรรมมาถามบ้าง เด็กหนุ่มตอบไม่ได้ อยากจะได้มนต์นั้น จึงบวชศึกษาพระไตรปิฎกอยู่กับพระเถระ จนมีความรู้แตกฉาน ภายหลังปรากฏนามว่า พุทธโฆส เหตุมีเสียงทุ่มกังวาลเหมือนพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า

ขณะพักอยู่กับพระอุปัชฌายะ พระพุทธโฆส แต่งคัมภีร์ญาโณทัย เสร็จแล้วเริ่มแต่งอรรถกถาพระอภิธรรมชื่อ อคตเต้าตินี้ และอรรถกถาพระปริตร (พระสูตร) พระอุปัชฌายะทราบเข้าจึงแนะนำให้ไปแปลอรรถกถาพระไตรปิฎกที่

ลังกาเป็นภาษามคร แล้วนำกลับมาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ท่านออกเดินทางไปยังเกาะลังกาตามคำแนะนำของพระอุปัชฌายะ เข้าพบพระสังฆปาละ (พระสังฆราช) ขออนุญาตแปลพระอรรถกถาพระไตรปิฎก พระมหาเถระตั้งกระทู้คาถาสืบาทให้ เพื่อทดสอบสติปัญญาว่าจะสามารถทำงานใหญ่เช่นนี้ได้หรือไม่ ท่านได้แต่งหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง พรรณนาพระคานานันโดยพิสดาร ให้ชื่อว่า วิสุทธิมรรค หลังจากตรวจสอบปกรณ์ที่ท่านนำขึ้นถวาย พระมหาเถระก็อุทานด้วยความปลาบปลื้มว่า “ภิกษุหนุ่มรูปนี้ จะเป็นพระศรีอาริยมตไตร โภทิสต์แน่แท้” แล้วได้มอบพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาให้ ท่านศึกษาจนชำของแล้ว เริ่มถ่ายสู่ภาษามคร เป็นเวลา ๑ ปี เสร็จแล้วนำคัมภีร์เหล่านั้นกลับมาตุมุมิ

๒. พุทธโมสอุปบัติ— มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งนามโมส อุบัติในตระกูลเกสพรามณ์ นายบ้านโมส มีไหวพริบสติปัญญาเป็นเลิศ สามารถเรียนจบไตรเพทแต่เยาว์วัย วันหนึ่งพระเถระนามว่าเรวัตตะ ผู้รู้จักคุ้นเคยกับบิดาเขาไปเยี่ยม ด้นั่งบนอาสนะของเขา เด็กหนุ่มไม่พอใจได้ไล่เสียงพระเถระถึงมณฑลในไตรเพท ด้วยหมายใจจะก่อความอับอายขายหน้าแก่พระเถระ และแสดงว่าผู้ที่ไม่รู้ไตรเพท ไม่ควรค่าที่จะนั่งที่นั่งของเขา แต่การณ์กลับไม่เป็นดังคาด พระเถระตอบปัญหาได้ทุกแง่ทุกมุม ในที่สุดได้ยึดตามปัญหาอภิธรรมบ้าง เด็กหนุ่มจนปัญญา ด้วยความอยากได้มนต์จากพระเถระจึงขออนุญาตบิดาขอยุ่กับพระเถระ ปรากฏนามว่า พุทธโมส ต่อมาไม่นาน พุทธโมสก็เกิดอติมานะในใจว่า เรากับอุปัชฌายะ ใครจะรู้มากกว่ากัน พระเถระทราบความคิดหึงผยองของศิษย์ จึงเรียกไปตักเตือน ภิกษุหนุ่มสำนึกผิดกราบขอขมา พระเถระกล่าวว่า ตราบใดที่ยังไม่แปลอรรถกถาสิงหลเป็นภาษามคร เธอยังจะไม่พ้นโทษ ภิกษุหนุ่มจึงตกลงเดินทางไปลังกาด้วยเหตุนี้ ก่อนไปได้ขออนุญาตพระอุปัชฌายะไปโปรดโยมบิดาให้กลับเป็นสัฆมาทิสฺส

ขณะแล่นเรือตรงไปยังเกาะลังกา ได้สวนทางกับพระเถระรูปหนึ่งนามว่า พุทธทัตต เพิ่งกลับจากไปแปลพระอรรถกถาที่ลังกาเช่นกัน พระพุทธทัตตเล่าว่าท่านแต่งคัมภีร์เสร็จ ๔ เล่ม คือ ชินาตังการ ทนตังต และ โภทิจังต

พร้อมทั้งสวดคาถาบางตอนจากชินาตั้งการให้พระพุทโธมสพั้ง เมื่อพระพุทโธมสเรียนว่าหนังสือของท่านยากเกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจ จึงกล่าวว่า “คุณผมไปลังการาวนี้ ตั้งใจจะแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาให้จบ แต่ก็ทำได้แค่นี้ เนื่องจากอายุสังขารไม่อำนวย ขอคุณจงไปทำให้สำเร็จเถิด” แล้วได้มอบเหล็กจาร หิน และสมอตั้งู สำหรับฝนทาแก้ขี้ดยอก และแก้โรคต่าง ๆ ให้แล้วแยกทางไป

พระพุทโธมส ไปถึงท่าทิวาฐาน พบหญิงคนใช้สองนาง กำลังทะเลาะวิวาทโต้คารมกันอย่างถึงพริกถึงขิง นึกสนุกจึงจับบันทึก “สุนทรพจน์” ของนางทั้งสองไว้หมดทุกถ้อยทุกคำ นึกในใจว่าถ้าเรื่องไปถึงศาล ท่านคงถูกอ้างเป็นพยาน เรื่องก็เป็นจริงดังคาด เมื่อถูกตามตัวไปเป็นพยาน พระเถระได้มอบ “สำนวนดำ” ให้เจ้าพนักงานไป ปรากฏว่าเป็นประโยชน์แก่การตัดสินคดีอย่างมากมาย จึงต่อมาพระราชาธิบดีสั่งหาตัวท่านไปเฝ้า

จากนั้น ท่านได้เข้าไปยังมหาวิหาร เพื่อนมัสการพระสังฆपाल พระสังฆราชแห่งเมืองลังกา บังเอิญเดินผ่านไป ได้ยินพระสังฆราชกำลังสอนอภิธรรมอยู่ เกิดขัดข้องไม่สามารถจะให้ความกระจ่างในข้อความบางตอน ภิกษุหนุ่มแอบไปเขียนคำอธิบายสอนพระสังฆราชไว้ วันรุ่งขึ้นพระสังฆราชไปพบเข้า ชักไซร์ไล่เสียงรู้ว่าเป็นภิกษุหนุ่ม และทราบว่าเขาจะมาเพื่อแปลพุทธพจน์สู่ภาษามคร จึงมอบคาถาสีบทให้แต่ง เพื่อทดสอบความสามารถ ท่านแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเสร็จแล้วนำไปถวาย ปรากฏว่าผลงานชิ้นแรกนี้ได้สร้างความเชื่อถือแก่พระมหาเถระจนมอบหมายให้แปลพระพุทโธพจน์ได้ตามปรารถนา ท่านเขียนคัมภีร์อยู่สามเดือน ออกพรรษาแล้วนำตำราทั้งหมดไปถวายพระสังฆราช กล่าวกันว่า ตำราภาษาสิงหลทั้งหมดถูกพระพุทโธมสขนออกมาเผาหมด (?) ก่อนจากลังกา มีเสียงพูดว่า พระพุทโธมสก็รู้แต่บาลี หัวรั้นสกฤตไม่ ท่านกำจัดวิมุติกังขาในเรื่องนี้ด้วยการแสดงธรรมเป็นภาษาสันสกฤตฝากลวดลายเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อนำคัมภีร์อรธกถากลับมาตุภูมิแล้ว ได้ไปขอขมาพระอุปัชฌายะ เป็นอันพ้นโทษทัณฑ์กรรม

จากข้อความที่ยกมาทั้งสองคัมภีร์นี้ พอสรุปได้ดังนี้

๑. พระพุทธโฆส เกิดในตระกูลพรหมณ์เกิด ณ พุทธคยา อินเดียนั้น
๒. เหตุที่บวชในพระพุทธศาสนา เพราะคิดใจอยากจะเรียนมนต์จากพระเวทเถระ
๓. แต่งคัมภีร์ ญาโณทัย เป็นเล่มแรก เริ่มจะแต่งอรรถกถา *อรรถสาลินี* และอรรถกถาปริศ แต่พระอุปัชฌายะแนะนำให้ไปตั้งก่าก่อน (*มหาवंส*) การไปแปลพระอรรถกถาพระไตรปิฎกครั้งนี้ เพื่อเปิดองค์คุณทศกรรมเหตุ คิดดูหมิ่นอุปัชฌายะ (*พุทธโฆสอุปบัติ*)

๔. หลังจากเข้าพบพระธรรมปาละ พระสังฆราชแห่งลังกา ณ มหาวิหาร เมืองอนราชปุรแล้ว ได้แต่ง *วิสุทธิมรรค* บรรยายกระตุกภาษิตที่พระมหาเถระมอบให้ เพื่อทดสอบความสามารถ และได้รับอนุญาตให้แปลพระอรรถกถาพระไตรปิฎกตามปรารถนา

๕. ระยะเวลาทำงานแปลหนังสืออรรถกถาทั้งหมด ๓ ปี (*มหาवंส*) (๓ เดือน *พุทธโฆสอุปบัติ*) นอกจากนี้ยังมีข้อควรตั้งเกิดอยู่ ๓ ประเด็นคือ

ประเด็นแรก — แสดงว่าพระพุทธโฆส เรียนรู้ภาษาสิงหลมาก่อนไปลังกา หากไม่แล้วไหนเลยจะสามารถจดคำบริภาษหญิงคนใช้ทั้งสองที่หาเรือได้ ในเมื่อไปถึงใหม่ ๆ แต่ถ้าพิจารณาตามความใน *สมันตปาสาทิกา* จะเห็นว่า ท่านเพิ่งจะมาเรียนอักษรสิงหลจากพุทธมิตต ต่อเมื่อถึงเมืองลังกาแล้ว

ประเด็นที่สอง — ระยะเวลาทำงานที่ประเทศลังกา ดูสั้นเกินกว่าที่จะทำงานอันมหาศาลให้สำเร็จได้ แม้ชั่วระยะ ๓ ปีก็น้อยเต็มที่อยู่แล้ว ตามเดือนเดียวตามที่พระมหามังคลว่า (*พุทธโฆสอุปบัติ*) ดูออกจะเหลือเชื่อเกินไป *สมันตปาสาทิกา* เด่มเดียว พระพุทธโฆสยังบอกว่า ใช้เวลาแต่งคัมภีร์ (คือแต่งในปีที่ ๒๐ เสร็จในปีที่ ๒๓ ในรัชกาลพระเจ้ามหายานาม)

ประเด็นที่สาม — พระพุทธโฆส จะเห็นประโยชน์โทษผลประการใด ที่อาจหาญชนเอาตำราอรรถกถาสิงหลออกมาเผาหมด ยิ่งยงคนไม่มีความคิดนั้น ในเมื่อตนเองก็อาศัยตำราเหล่านั้นเป็นหลักในการร้อยกรองคัมภีร์ต่าง ๆ ดูไม่น่าจะเป็นไปได้ที่พระมหาเถระแห่งมหาวิหารจะอนุญาตให้ใครต่อใครเผาคำราเล่มง่าย ๆ เช่นนั้นนอกจากจะคิดเสียว่า ผู้แต่งพูดมากเกินความจริงไป ตามวิสัยนักประพันธ์

๒. ปัญหาเรื่องชาติภูมิพระพุทธโฆส

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า พระพุทธโฆสเป็นชาวอินเดีย เกิดที่พุทธคยา สถานที่
พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ซึ่งอยู่ตอนเหนือของประเทศอินเดีย ตามที่อ้างถึงใน *มหาवंส*
และ *พุทธโฆสสุบัตติ* แต่มีนักปราชญ์ตะวันตกหลายท่านไม่แน่ใจในข้อนี้ เพราะจาก
หลักฐานอ้างอิงต่าง ๆ เกี่ยวกับบุคคล และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนถึงความชำนาญ
ชำนาญในภูมิภาคแถบใต้เป็นพิเศษที่ปรากฏในผลงานของท่าน ทำให้คิดว่า ท่าน
น่าจะเกิดที่ตอนใต้ของอินเดียมากกว่าตอนเหนือ

ดร. คัทท์ (S. Dutt) ผู้แต่ง *พระและวัดพระพุทธศาสนาของอินเดีย*
Buddhist Monks and Monasteries of India แสดงความแน่ใจว่า น่าที่
พระพุทธโฆสจะไม่ใช้ชาวมคร เขาได้ตั้งข้อตั้งเกดของประการคือ

ประการแรก — ข้อความตอนหนึ่งใน *วิสุทธิมรรค* พระพุทธโฆสได้เล่าเรื่อง
อุปาสกคนหนึ่งนาม วิสาข ต้องเดินทางไปอุปสมบทที่ตังกา เตยเวดาหารหรือที่ริมฝั่ง
แม่น้ำเคื่อนหนึ่ง ในที่สุดได้ตั้งเรือที่ท่าเมืองปาดัมบุตร ไปตังกาตามประสงค์ และ
ได้รับการอุปสมบทจากคณะสงฆ์สำนักมหาวิทยาลัย เมืองอนุราชปุระ ถ้าพระพุทธโฆส
เป็นชาวมครก็ไม่น่าจะอธิบายว่า เมืองปาดัมบุตรเป็นเมืองท่า

ประการที่สอง — ประวัติความเป็นมาของท่านแต่เยาว์วัย ตลอดจนถึงการสนทนา
โต้ตอบเกี่ยวกับพระศาสดาก็เป็นไปในแนวเดียวกับเรื่องพระนาคเสนใน *มลินทปัญหา*
ไม่ผิดเพี้ยน

เมื่อปีคริสต์ศักราช ๑๘๕๒ นักธรณีวิทยาของท่าน (ดู Buddhaghosa his
place of birth by C. Subramaniam and S.P. Nainar) ได้เดินทางไปสำรวจ
ที่ตำบล กุนเทอร์ (Guntur District) แคว้นอันธระ ตอนใต้ของอินเดีย ได้ค้นพบ
ที่ตั้งหมู่บ้านสองแห่งอยู่ติด ๆ กัน อยู่ห่างจาก นาการจุนโกณฑ (Nāgārjuna
Kōṇḍa) ๕๑ ไมล์ และจาก “อมราวตี” (Amaravati) ๕๘ ไมล์ หมู่บ้านสอง
แห่งนั้นชื่อเรียกตามภาษา เตลกู (Telugu) ว่า “โกตเนมาลีปური และ กุนทลปัลลี”
ตามลำดับ (Kotanemali puri and Gundla palli) “เนมาลี” ตรงกับศัพท์บาลี
ว่า โมร นกยูง “กุนทล” เท่ากับ *อนุท* ไซ้ รวมทั้งสองศัพท์เข้าด้วยกัน แปลว่า
“หมู่บ้าน ไซ้ นกยูง” ข้อทั้งสองนี้ บังเอิญไปตรงกับข้อความท้ายปกรณ์ *วิสุทธิมรรค*
ที่พระพุทธโฆสระบุถึงตัวท่านเอง ดังนี้

พุทธโฆสเถระ ครุฑิ คหิตนามเชยเยน เถเรน

โมรณทเชฏททพเพน กโต วิสุทธีมคโค

แปลว่า วิสุทธีมรรค แต่งโดยพระเถระ ผู้ที่ครุฑทั้งหลายขนานนามว่า พุทธโฆส ผู้ควร
กล่าวว่ามีหมู่บ้านไหนกบุง (โมร=นกบุง+ณท=ไข่+เชฏท=หมู่บ้าน วัตตพเพน
ควรกล่าว (วัตตพเพน เคยอยู่?)

การค้นพบสถานที่ตั้งหมู่บ้านทงตองนี้ ทำให้นักปราชญ์ทั้งหลายมั่นใจยิ่งขึ้นว่า
พระพุทโฆสมีภูมิลำเนาอยู่แคว้นอันธระ ตอนใต้ของอินเดีย โดยไม่ต้องสงสัย ใน
ปฐมตโตชิตกั พระพุทโฆสได้บรรยายสภาพแม่น้ำโคทาวรีว่า แยกออกเป็นสอง
สาย ตรงกลางเป็นเกาะกว้างประมาณ ๓ โยชน์ บนเกาะมีป่ามะหาดอยู่หนาแน่นและ
บ้านเองที่สร้างตามตลิ่งเคยอยู่มาก่อน แม่น้ำโคทาวรี (Kodavari) ที่กล่าวถึงนี้ อยู่
ตอนใต้ของอินเดียเช่นเดียวกัน การที่พระพุทโฆสยกเอาสภาพของแม่น้ำโคทาวรีมา
บรรยายอย่างแจ่มชัดตรงกับตาเห็นเช่นนั้น แสดงว่าต้องเป็นผู้คุ้นกับสถานที่แถบนั้นเป็น
อย่างดีทีเดียว ยิ่งกว่านั้น สถานที่ที่ท่านเคยอยู่ และบุคคลที่รู้จักมักคุ้นก็คงจะเคยอยู่ตอน
ใต้ของอินเดียทั้งสิ้น เช่นกล่าวถึงพระพุทโฆสมิต ผู้ขอรับให้แต่ง ปัญจสุทนี ว่าเคย
อยู่ร่วมกันมาที่ มยूरุตคปฏฐนะ (เข้าใจว่าเป็น Mayaram) และพระโชติปาตผู้
ขอให้แต่ง สวรรตที่ปี ว่าอยู่ที่ กัญจิปุระ คือ คอนจิวรัม (Conjeevaram) ในปัจจุบัน
อยู่ทางเหนือของเนกปัตตินัม (Negapattinam) เข้าใจกันว่า พระพุทโฆส
คงจะเรือไปตั้งภาที่ท่าเมืองนี้

จากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวมา พอจะสรุปสันนิษฐานได้ดังนี้

๑. พระพุทโฆส มีภูมิลำเนาอยู่แคว้นอันธระ
๒. เคยพำนักอยู่หลายแห่งก่อนไปตั้งภา เช่น กัญจิปุระ และศูนย์พระพุท
ศาสดาที่อินเดียตอนใต้
๓. ภูมิประเทศ และเข้าใจชีวิตสังคม ของประชาชนแถบใต้ดี แต่ทางด้าน
เหนือของอินเดีย รู้ดีกว่าท่านมีความรู้แน่นอนอย่างน่าสังเกต

มีข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง ถ้าท่านเกิดที่แคว้นอันธระจริงตามนี้ ภาษาเดิม
ของท่าน ก็คือภาษาอันธระ หรือ เสดคุในปัจจุบัน แต่ทำไมท่านชอบเหยียดชนชาว
อันธระว่าเป็นพวกป่าเถื่อน ไม่ดีใจ (Non-Aryan) เมื่อพูดภาษา ท่านกล่าวว่า

ในอินเดียสมัยนั้น มีภาษาที่พูดกันอยู่ประมาณ ๓๐๓ ภาษา ใน ๓๐๓ ภาษานั้น ภาษามากี (บาส) อย่างเดียวเท่านั้น นับเป็นอารยันภาษา ภาษาอื่นจากนั้น เช่น โอททะ (ภาษาของชาวโอริสสา Orissa) กิระ อันระ (ภาษาชาวอันระหรือ เตตคุในปัจจุบัน) โยนระ หรือ ยณะ (ภาษาของชาวต่างชาติที่ไปตั้งหลักแหล่ง อยู่ในอินเดีย) ทมิฬ (ภาษาของพวกทราวดีเดียน หรือทมิฬ) จัดเป็นอารยันภาษา ทั้งนั้น *อันธอฏฐูกดา* อรรถกถาเก่าแก่เล่มหนึ่ง ที่ท่านพุทธโฆสใช้เทียบเคียงในการแต่งปกรณ์ต่าง ๆ เข้าใจกันว่า เขียนเป็นภาษาอันธก หรือเตตคุ ก็ถูกท่าน ประณามว่า เขียนไว้สังเขป เชื่อกันไม่ได้ ดูไม่น่าเป็นไปได้ ที่ใครก็ตามจะเหยียด ภาษาและเชื้อชาติดั้งเดิมของคนอย่างเดียดหยามเช่นนี้ นอกจากจะมองไปอีกแง่หนึ่งว่า พระพุทธโฆส เป็นผู้มีจิตใจกว้าง มีเหตุผล ยอมรับสภาพที่เป็นจริง ในเมื่อ ตระหนักดีว่า ภาษาดั้งเดิมของคนมีความดัดแปลงด้วยสมัยบริบูรณ์น้อยกว่าภาษามคธ และ เม่าพันธุ์ของตนก็ค่อยพัฒนา หากัดเทียมเราไม่ ข้อนั้นขอฝากนักศึกษาศึกษาพิจารณาด้วย

๓. พระพุทธโฆสเป็นชาวพม่า?

บางท่านอ้างพระพุทธโฆสเป็นชาวพม่า พร้อมทั้งแสดงหลักฐานเรื่องราวที่ท่านไป แปลอรรถกถาพระไตรปิฎกที่ลังกา และนำกลับไปพม่า (ก็คงแนบเดียวกับพระ บัญชาดำมี อ้างเอาสุวรรณภูมิเป็นประเทศพม่า หาใช่ดงยามประเทศดังเข้าใจกันไม่ ฉะนั้น) ข้อนั้นเป็นเรื่องใหม่สำหรับข้าพเจ้า และเชื่อว่า สำหรับชาวพุทธเมืองไทย ทั่วไปด้วย จึงขอนำมาเสนอ ณ ที่นี้

ตามหลักฐานดังกล่าว (ดูเรื่องพระพุทธโฆสฉบับภาษาสิงหล โดยพระพุทธ ทัตตมหาเถระ อ้าง*วังสทีปนี*ของ ชินาดังการ ราชครู) อ้างว่า พระพุทธโฆสมีชาติ ภูมิเป็นพม่า ชาวเมืองคะเหลียงที่สืบเชื้อสายมาจากอินเดีย อพยพมาแต่อินเดีย ตะวันออก มาตั้งหลักแหล่งอยู่แถวลุ่มแม่น้ำอิรวดี ท่านได้ออกเดินทางจากเมือง มาคภูมิไปแปลอรรถกถาพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ที่ประเทศลังกา ในรัชสมัยของ พระเจ้ามหานาม เสร็จแล้วได้นำคัมภีร์ต่าง ๆ พร้อมทั้ง *วิสุทธิมรรค* กลับพม่า กล่าว กันว่า เมื่อท่านกำลังเดินทางมาใกล้จะถึงตัวเมือง ประชาชนพากันออกไปคอย คัดรับท่านอย่างฉันทตาม แทนแห่น้ำเมืองด้วยความศรัทธาเป็นที่ยิ่ง ฝ่ายพระเจ้า ธรรมปาต ได้รับสั่งให้จัดพิธีต้อนรับท่านที่เมือง "ท่าทอง" (Thaton) เมือง

หลวงประเทศพม่าในสมัยนั้นอย่างตมเกียรติ คัมภีร์อรรถกถาทงหมด ถูกอัญเชิญ มาประดิษฐานไว้ที่ปรัมณฑป ซึ่งสร้างไว้เป็นพิเศษ หน้าพระบรมมหาราชวัง เพื่อ เจริญผลของอย่างเอิกเกริก เมื่อโอกาสให้ประชาชนได้เข้าชม โสภณดีในสามัคย อัมมหัศจรรย์ของท่านโดยทั่วกัน ในกรัน พระเจ้าธรรมปาตได้พระราชทานอุฎฐาก ดัคน ช่างเผือกหนึ่งเชือกเป็นบำเหน็จความชอบที่บำเพ็ญอันใหญ่ยิ่งแก่ประเทศ ชาติ และพระศาสนา ประเทศพม่าได้ตั้งคณันบศักราชพระพุทธศาสนาใหม่ ในปีที่ พระพุทธโฆสถึงจากประเทศลังกาเป็นคณมา กล่าวกันว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่เก็บรักษาไว้ ณ ประเทศพม่า มีครบถ้วนบริบูรณ์ทุกอย่าง มากยิ่งกว่าที่ลังกา และประเทศอื่น ๆ แม้กัมพูชา และไทย ก็ได้ถ่ายทอดพระคัมภีร์ไปจากพม่าตนเอง ในกัมพูชามีวัดอยู่แห่งหนึ่ง ชื่อว่า พุทธโฆสวิหาร เชื่อกันว่าสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ ในคราวที่พระพุทธโฆสไปเยี่ยมประเทศนั้น ปัจจุบัน ชาวอุทักพิง เหลือซากปรักฏ เป็นหลักฐานอยู่

หลักฐานอ้างอิงต่าง ๆ ช่างฝ่ายพม่า จะตรงกับแห่งอื่นอยู่บ้าง ก็เฉพาะระยะ เวลาที่พระพุทธโฆส ไปลังกาเท่านั้น (ราวคริสต์ศักราช ๔๐๐ รัชสมัยพระเจ้ามหารานาม) นอกนั้นออกจะห่างไกลกันไปคนละเรื่องทีเดียว กัถยานันคิตาจารึก (Kalyani Inscription) ของพระเจ้าธรรมเจติยะ ที่ถือเป็นคิตาจารึกประวัติศาตร์อันสำคัญ ยิ่ง (ค.ศ. ๑๔๗๖) ก็มีได้ปรากฏข้อความใด เกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนเดย

คิตาจารึกนั้นมีความว่า พระเจ้าธรรมเจติยะ ผู้ครองนครพะโค (Pegu) ประเทศ พม่า ทรงจัดตั้งคณะทูต ๒๐ นายไปรับการอุปถัมภ์จากคณะสงฆ์ลังกา พิธีอุปถัม บทได้ประกอบขึ้นที่ตมมากตางแม่น้ำกัถยานัน โดยคณะสงฆ์สำนักมหาวิหาร ครั้นต่อ มาพระเจ้าธรรมเจติยะทรงให้ผู้พิชิตตมมากตางน้ำแห่งหนึ่ง เพื่อให้พระสงฆ์กระทำ ตั้งฆกรรม พระราชทานนามตามอย่างลังกาว่า “กัถยานันตมา” ในกรันทรงให้ จารึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกี่ยวกับประวัติศาตร์พระพุทธศาสนา ณ ประเทศพม่า เท่าที่จะค้นหาได้ แต่ก็น่าแปลก เหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธโฆสที่ควรจะระบุถึง ก็ ไม่ปรากฏในคิตาจารึกเหล่านั้นเดย

ข้าพเจ้าเคยปรารภความซัน กับท่าน ดัทธาตีสตมหาเถระ นักปราชญ์บาดี ชาวลังกาองค์หนึ่ง เมื่อคราวพท่านที่วัดขิลิต (London Buddhist Vihara)

ท่านบอกว่า ถ้ายอมรับกันว่า พระพุทธโฆสเป็นชาวชมพูทวีป ก็อาจเป็นไปได้ที่ผู้
อ้างว่าท่านเป็นชาวพม่า เพราะชมพูทวีปก็กินความไปถึงพม่าด้วย แต่ข้าพเจ้าก็ยัง
ไม่หายแคลงใจอยู่นั่นเอง เพราะคามหัตถ์ฐานทางพม่าบ่งว่า พระพุทธโฆสแปล
อรรถกถาพระไตรปิฎกจากภาษาสิงหฬสู่ภาษาพม่า จากคำของพระพุทธโฆส คำว่า
ภาษาของคนนั้นก็ชัดอยู่แล้วว่า ภาษามคธ หรือภาษาบาลี ในมหาวังสก็กล่าวว่
ท่านแปลอรรถกถาสิงหฬทั้งหมดเป็นภาษามคธเช่นเดียวกัน นอกจากจะคิดว่า พระ
พุทธโฆสเป็นชาวอินเดียองค์หนึ่ง ชาวพม่าอีกองค์หนึ่ง ซึ่งก็ฟังไม่ชวนอีกเหมือนกัน
เพราะในหัตถ์ฐานนั้น ระบุ*วิสุทธิมรรค* ว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆส (ชาวพม่า)
ด้วย ยิ่งกว่านั้นถ้าเชื่อว่า พระพุทธโฆสเกิดในตระกูลพราหมณ์แล้ว ย่อมจะเป็น
ชาวพม่าไม่ได้ยู่ดี เพราะในพม่าห้ามพราหมณ์ไม่

ผลงาน

งานเขียนของพระพุทธโฆส มิใช่เป็นการดัดแปลงครั้งใหม่ ๆ แปลก ๆ หากแต่รวบรวม
เนื้อหาสาระที่กระจัดกระจายอยู่ตามอรรถกถาสิงหฬทั้งหลาย มาแก้ไขตัดตอน
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น คำว่า แปล หรือ ถัด (ปริวิตฺเตสุว) ที่ปรากฏในคำของท่าน
แสดงว่าท่านแปลถัดหรือแปลถ่ายจากภาษาสิงหฬเป็นภาษามคธ ตัดตอนส่วนที่
พิรุณผิดพลาด และไม่ต้องการ เพิ่มเติมที่ขาดตกบกพร่อง พร้อมทั้งสอดแทรกความ
คิดเห็นแห่งตนเข้าด้วย อย่างที่เรียกว่า “แปลและเรียบเรียง” แม้แต่ปกรณ์ *วิสุทธิ
มรรค* ที่ว่าท่านแต่งโดยอัตโนมัติ ไม่ได้อาศัยคำรับคำอะไรเป็นหลัก ก็ยังมีผู้เชื่อ
ว่า ท่านเขียนแบบ *วิมุตติมรรค* (The Path of Freedom) ของพระอุปคิสต์ ที่พระ
โธมเถระแปลเป็นภาษาอังกฤษจากฉบับภาษาจีน (ต้นฉบับบาลีเพิ่งค้นพบเมื่อเร็ว ๆ
นี้) ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างและแนวการอธิบายเหมือนกับ *วิมุตติมรรค* ดังจะกล่าว
ข้างหน้า พระพุทธโฆสเองก็ได้บอกแนวการเขียนของท่านไว้ใน *สมันตปาสาทิกา* ว่า
“อาศัยโครงสร้างจากมหาอรรถกถา และไม่ทิ้งอรรถที่เป็นสาระ จากอรรถกถาที่
สำคัญ ๆ เช่น *มหาวังส* และ *กรุนที* เป็นต้น ทั้งข้อวินิจฉัยตกลงของบูรพาจารย์
ทั้งหลาย” คำว่าเป็นต้นในที่นี้ หมายความว่ายังมีอีกหลายคัมภีร์ที่อาศัยเป็นแนวเทียบ
เคียง อาทิ *ดิยเขปฏฐกถา* *วินัยฎฐกถา* *อรรถกฐฐกถา*... ตามที่ท่านอ้างถึงในหน้า
หนังสือของท่าน แต่ดูเหมือนมหาอรรถกถาคัมภีร์เดียว ที่พระพุทธโฆสยอมรับว่าถูก

ต้องกว่าแห่งอื่น รองลงมา ก็ มหาปรัชยวรี และ กรุนที อาจเป็นเพราะข้อความที่ไม่มีอธิบายไว้ในที่อื่น มีวินัจฉัยวัหรือมใน มหาอรรคกถา ซึ่งก็คงเล่มใหญ่สมชื่อ ที่ได้ปรากฏว่าวินัจฉัยวัผิดพลาด ไม่ตรงกับพระบาลีเดิม พระพุทธโฆสก็จะแก้แทนว่า “ตรงที่ท่านเขียนเหลือไป” ตรงข้าม กลับไม่มีที่ไหนเลยที่จะเห็นด้วยกับอรรถกถารกถา บางครั้งก็ประณามเอาแรง ๆ ว่า “พูดไว้ดังเดช” บ้าง (มีจุณา อุดมคติ ทูรุดคติ) “ไม่ตรงกับบาลีอรรคกถา” บ้าง (ปาดิอฏฐกถาสุน ๘เมติ) “เพราะฉะนั้น อย่าไปเชื่อถือ” บ้าง (คตุมา น คเหตุพัพ)

พระญาณโณดเถร ผู้แปล วิสุทธิธรรม (The Path of Purification) ได้ให้บัญชีรายชื่อคำที่แต่งโดยพระพุทธโฆส ทั้งที่ยอมรับกันในวงนักปราชญ์ทั่วไป และยังเป็นหลักเคียงกันอยู่ดังนี้

ปกรณ์พิเศษ	ญาโณทย วิสุทธิธรรม
อรรคกถาพระวินัย	สมันตปาสาทิกา
อรรคกถาพระปาฏิโมกข์	กัณฑชาวตีรณ
อรรคกถาพระสูตร	
ทีฆนิกาย	สมุจจลวาลินี
มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสุทนี
สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาลินี
อังคุตตรนิกาย	มโนรตปฺรณ
อรรคกถาขุททกนิกาย	
ขุททกปาฐ	ปรมัตถโชติกา
สุตตนิปาต	ปรมัตถโชติกา
ธัมมปท	ธัมมปทัญญูรกถา
ชาดก	ชาตกัญญูรกถา
อรรคกถาพระอภิธรรม	
ธัมมสังคณี	ธัตถลาลินี
วิกังค	สัมโมทวิโนทนี
กถาวัตถุ	} บัญจปกรณ์ัญญูรกถา
ปุคคลบัญญัติ	
ธาคูกถา	
ยวมก	
บัญญัติฐาน	

ผู้แต่ง คันทวงษ์ กล่าวว่ อรรถกถา ขปทาน ก็เป็นผลงานของท่านด้วย แต่เห็นว่า
มีผู้เห็นด้วยเป็นส่วนน้อย จึงไม่ได้ได้ไว้ ณ ที่นี้

ญาโณทย

กล่าวกันว่า เป็นเล่มแรกและเล่มเดียวที่พระพุทธโฆสแต่งที่อินเดีย บางท่าน
ว่า อรรถสาลีนี้ด้วย แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านเพียงแต่ปรารภจะแต่งยังมีได้ลงมือเขียน
ทั้งนี้ ตั้งแต่ได้จากคำปรารภในอรรถกถาเล่มนี้เอง ระบุถึงพระมหาเถระแห่ง
มหาวิหาร และคัมภีร์ วิสุทฺธิมรรค ด้วย ปกรณ ญาโณทย ปัจจุบันตำปฐุญหาค้น
ฉบับไม่ได้ในลังกา และพม่า นัยว่ามีค้นฉบับอยู่ในเมืองไทยเรา และเพิ่งตีพิมพ์ใน
งานฉลองพระชนม์พรรษาของสมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทยมหาเถระ) วัดสระเกศ
ที่สิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น ข้าพเจ้าเองยังไม่ได้อ่านแม้แต่ตัวเดียว จึงขอผ่านไป ไม่
วิจารณ์

วิสุทฺธิมรรค

ปกรณเล่มแรกที่แต่งในลังกา บรรยายกฤษฎาษิตศับาท ที่พระมหาเถระแห่ง
มหาวิหารตั้งให้ เพื่อทดสอบสติปัญญาความสามารถของท่าน ผลงานชิ้นนี้เอง
ก่อความอัศจรรย์ใจอย่างใหญ่หลวงแก่พระมหาเถระแห่งลังกา ถึงกับอุทานว่า ท่าน
เป็นพระศรีอารยโพรตต์ศั กระทั่งนั้น ที่จริงเป็นภษิตเทวดาคณหนึ่งทูลตามพระผู้
พระภาคว่า

อนโต ขญา พหิ ขญา	ขญา ขญา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจฺจามิ	โก อิมิ วิชฺฐเย ขญา
“ มนุษย์นี้ข่งทั้งข้างใน ทั้งข้างนอก	ถูกตัข่งพันกันนุง ฉะนั้น
พระโคตม ข้าพเจ้าขอถามท่าน	ใครจะสาข่งเรื่องข่งนี้ได้

พระพุทธโฆส ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ตรัสตอบเทวดามาแก้ว่า

สึเล ปติฏฺจาย นโร สปลฺลโย	จิตฺติ ปญฺญนฺจ ภาวยิ
อาตปปี นิปโก ภิกฺขุ	โส อิมิ วิชฺฐเย ขญา
“ คนที่มีสติปัญญา มั่นในศีล หมั่นเจริญสมาธิ อบรมปัญญา รู้จักเอา	
ตัวรอด เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย ย่อมสามารถสาข่งเรื่องข่งนี้ได้ ”	

แต่จัดแต่งบรรยาย คัด สมาธิ ปัญญา โดยพิสดาร ให้ชื่ออย่างไรเพราะเพราะฝรั่งว่า วิสุทธิมรรค แปลว่า ทางแห่งความบริสุทธิ์ (The Path of Purification) ยอมรับกันว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่ง ในบรรดาผลงานของพระพุทธโฆส พระมหานามเกรกต่างสรรเสริญไว้ในมหาวังสว่า “วิสุทธิมรรค เป็นปกรณณ์เล่มเดียว ที่สรุปพระพุทธพจน์ทั้งสามปิฎกได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด” นางริธ เดวิดส์ (Mrs. Rhys Drvids) ให้ทัศนะคติน่าฟังว่า “เป็นหนังสือที่แปลกประหลาด ที่ผู้อ่านจะได้พบบางสิ่งในทุกสิ่ง ในหน้าหนังสือนี้ คู่เคียงกับบทละคร ดีไวนา คอมมิดี (Divina Comedia) และบทละครเชกสเปียร์ (Shakespearean Plays) นั่นคือ ให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีพระพุทธศาสนา ในยุคก่อนหน้าท่าน เช่น มิลินทปัญหา เปฏโกปเทส อนาคตวงศ์ เป็นต้น” (Afterword to Visuddhimägga P.T.S. Edition)

ดังได้กล่าวมาแล้ว มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า พระพุทธโฆสแต่งวิสุทธิมรรค เลียนแบบ วิมุตติมรรค และปกรณณ์อื่นอีกมาก จริงอยู่ แม้ท่านจะมีได้เอ่ยชื่อ วิมุตติมรรค ไว้ในที่ไหนก็ตาม แต่เค้าโครงการอธิบายเป็นไปในรูปเดียวกันไม่มีผิด เมื่อวิมุตติมรรค ตีพิมพ์ฐานกันว่าแต่งที่อินเดีย ก็เลยเหมาเอาว่า ท่านคงได้ศึกษามาแต่ก่อน เดินทางไปลังกา ในกัมมัฏฐานนิกาย ตอนอธิบายเรื่องจริยา ๖ ท่านอ้างมติคนอื่นว่า “เกจิ ปนจุทส อัจฉนติ” อาจารย์บางพวก ต้องการแยกจริยาเป็น ๑๔ อย่าง พระธรรมปาต ผู้แต่ง ปรมัตถมัญจุสา อธิบายว่า คำว่า “อาจารย์บางพวก” ในที่นี้ พระพุทธโฆสหมายเอา พระอุปติสส ผู้แต่งวิมุตติมรรค เป็นจุดใหญ่ เพราะในวิมุตติมรรค กล่าวจริยาไว้ ๑๔ อย่าง (Introduction of the Path of Freedom)

ในอินทริยนิเทศ ท่านอธิบายความหมายของ อินทริยญโจ ว่า “อินทตึงคฺกุ โส อินทริยญ โส อินทเทตติคฺกุ โส อินทริยญ โส อินททิจฺจ โส อินทริยญ โส อินทตึงจฺจ โส อินทริยญ โส อินทชฺช โส อินทริยญ โส” คำอธิบายนี้ ก็เอามาจาก ปาณินีสฺสรว่า “อินทริยมฺ อินทตึงคฺมฺ อินททฤชฺชมฺ อินทตฤชฺชมฺ อินทชฺชมฺ อินททคฺคฺมฺ อิติ ภา” (Journal of the Pali Text Society)

อีกประการหนึ่ง ตามประวัติ พระพุทธโฆสได้รับมอบหมายพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาต่าง ๆ จากพระมหาเถระลังกา ก็ต่อเมื่อแต่งปกรณณ์ วิสุทธิมรรค เสร็จเรียบร้อยแล้ว แสดงว่า ขณะที่แต่งไม่มีตำรับตำราอะไรพอที่จะอาศัยเป็นคู่มือเลย

ถ้าเช่นนั้นจริง ข้อความต่าง ๆ ที่ยกมาจากพระไตรปิฎก ตลอดจนอรรถกถาที่อ้างถึง เช่น สุตตันตปิฎก มัชฌิมปิฎก สังยุตตปิฎก อังคุตตรปิฎก อภิธัมมปิฎก วินัยปิฎก พระพุทธโฆสไปเอามาจากไหน

อย่างไรก็ตาม พระพุทธโฆสคงภูมิใจในผลงานชิ้นนี้ไม่น้อย ท่านมักจะอ้างถึงอยู่เสมอในอรรถกถาที่แต่งชุดหลัง ๆ เมื่อถึงตอนอธิบายเรื่องใดที่เคยกล่าวไว้แล้วใน *วิสุทธิมรรค* ท่านก็จะเลี่ยงไม่อธิบายซ้ำ พร้อมทั้งบอกให้ผู้อ่านไปค้นรายละเอียดเอาเอง แต่เพราะการอ้างอิงนี้เหมือนกันที่ข้อความยุ่งยากซับซ้อนแก่นักปราชญ์รุ่นหลัง จนไม่สามารถจะวินิจฉัยได้ว่า เดิมไหนแต่งก่อนหลังกันแน่ ด้วยต่างก็อ้างถึงกันและกันเช่น *สมันตปาสาทิกา* อ้าง *อรรถสาธินี* *อรรถสาธินี* อ้าง *สมันตปาสาทิกา* เป็นต้น

สมันตปาสาทิกา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก แต่งตามคำเชิญของพระเถระรูปหนึ่ง นามว่า พุทธสิริขณะแห่งหนึ่งซึ่งพักอยู่ที่คฤหาสน์ริมฝั่งแม่น้ำคงคาที่เมืองอนูราธปุระ พระพุทธโฆส เป็นผู้ที่เขาใจสรวรหาคำที่ไพเราะเพราะพริ้งมาตั้งชื่อหนังสือของท่าน ทั้ง ๆ ที่บางข้อก็ไม่เกี่ยวกับเนื้อหาสาระในหนังสือนั้นเลย จากคำสรุบท้ายเล่ม บอกให้เราทราบว่าเหตุที่แต่งชื่อ *สมันตปาสาทิกา* เพราะก่อให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน คำที่ไพเราะงดงาม ด้วยอรรถพยัญชนะ หาพิรุณที่คัมภีร์ได้ พร้อมทั้งทำทนายได้ว่า ใครได้อ่านแล้วจะไม่คิดใจเป็นไม่มี ซึ่งก็เป็นปกติวิสัยของพระพุทธโฆส ที่ชอบยกความดีความสามารถของคนไว้ในผลงานทุกเล่ม ด้วยเหตุนี้เหมือนกัน นักปราชญ์ตะวันตกหลายท่าน จึงไม่แน่ใจว่า *ปรมัตถโชติก* *อรรถกถาพุทธทศนิกาย* ไม่ใช่ฝีมือของท่าน เพราะชั้นอารัมภบท ก็ยอมรับความอ่อนแอของตนแล้วว่าไม่รู้อะไรถึงพระพุทธพจน์ อันไม่ใช่คุณลักษณะของพระเถระเยี่ยงพระพุทธโฆสเลย

จาก *สมันตปาสาทิกา* นี้เหมือนกัน เราได้ทราบว่า พระพุทธโฆสเขียนอรรถกถาถึงหกจากพระเถระองค์หนึ่ง นามพุทธมิตต และเริ่มแต่งอรรถกถาเล่มนี้ในปี ๒๓ รัชสมัยของพระเจ้าสิริวิภาต (คือพระเจ้ามหาราม) แต่งเสร็จในปีต่อมา พระเจ้ามหารามครองราชย์ ๒๒ ปี (จาก ค.ศ. ๔๑๘-๔๓๐ บางแห่ง ๔๑๒-๔๓๔) เพราะฉะนั้นสรุปได้ว่า แต่งในปี ค.ศ. ๔๒๘-๔๓๐ การแต่งออกซึ่งความบริบูรณ์ปรมาภิมุขที่ตามมาแต่ง *สมันตปาสาทิกา* เสร็จ โดยปราศจากอุปสรรคขัดข้องใด ๆ “ในเมื่อ

บ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะคับขัน” ต่อแต่คงถึงสถานการณ์ทางการเมือง ประเทศ
ดังกล่าวขณะนั้น ซึ่งต้องกับคัมภีร์มหาวังสว่า พอพระเจ้ามหานามสัตว์วรรค ประเทศ
ดังกล่าวก็ถูกพวกทมิฬรุกรานและครอบครองเป็นเวลา ๒ ปี

กัังชาววิตรณี

อรรถกถาวิณัยอีกเล่มหนึ่ง เฉพาะส่วนภิกขุปาฏิโมกข์ แต่งตามคำเชิญของ
พระโสดนเถระ ซ้ำความกับ *สมันตปาสาทิกา* ซ้ำพเจ้าก็ยังไม่ออกว่า ทำไมพระ
พุทธโฆสจึงเขียนเรื่องเดียวกันซ้ำสองครั้ง จะว่าเพื่อสนับสนุนข้อความที่ยังไม่ได้
กล่าวไว้ใน *สมันตปาสาทิกา* ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้นหรือ ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ ใน
เมื่อศั่วนั้นก็บอกแล้วว่า *สมันตปาสาทิกา* ของท่านนั้น ถูกต้องทั้งอรรถพจน์
สมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุมแล้ว เมื่อท่านอ่านโดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าถ้อยคำดำเนินใน
กัังชาววิตรณี ออกจะคล้ายกว่าเสียด้วยซ้ำ นอกจากจะเข้าใจว่า ท่านแต่งสำรับใจ
ความใน *สมันตปาสาทิกา* ให้เป็นที่เข้าใจง่าย ซึ่งก็เป็นเช่นนั้น ตอนไหนที่จะต้อง
วิจารณ์มาก ท่านจะบอกให้ย้อนไปดูรายละเอียดที่ *สมันตปาสาทิกา* ทุกที่

ไหน ๆ หนังสือก็ได้ชื่อว่า “ข้ามพ้นความสงสัย” แล้ว ซ้ำพเจ้าไคร่ยก
อรรถาธิบายพระวินัยบางสิกขาบท มาให้ท่านพิจารณาให้หายถึงซาเดี้ยที่ เรื่องนี้
เป็นที่โต้เถียงกระแจะกระแหงกัน ในหมู่พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชาวไทยผู้
“แก่งแก้ง” และไม่เกรงทั้งหลาย จนกระทั่งทุกวันนี้ นั่นคือสิกขาบทที่ ๘ แห่ง
โกธียวรรค นิสสัยคคิยะ ปาจิตติยะ พระพุทธพจน์ว่า “โย ปน ภิกขุ ชาตรูปุปรชตฺ อุกถน
เหยย ว อุกถนหาเปยย ว อุนนิกจติคฺ ว สาทิเหยย นิสสัยคคิยฺ ปาจิตติย” (เชื้อ
กัน) ตามคำแปลของสมเด็จพระมหาสมณ ฯ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใด รับก็ค้ ใหรับก็ค้
ซึ่งทอง เงิน หรือยินตี ทอง เงิน ที่เขาเก็บไว้ให้ค้ค้ เป็นนิสสัยคคิยฺปาจิตติย”

ขอเสนอประเด็นให้พิจารณา ตามที่ลงตัวเอาไว้ ดังนี้ —

๑. คำว่า ชาตรูปุปรชตฺ หมายความว่า
๒. กิริยาที่ทำทั้งสาม เมื่อทำแต่อย่างจึ่งต้องสิกขาบท หรือพร้อมกันทั้ง
สามกระทงจึ่งต้อง
๓. คำว่า สาทิเหยย มีความหมายอย่างไรแน่

ประเด็นที่หนึ่ง — ขอยกคำอธิบายของท่านพระพุทธโฆส มาแต่คงดั่งต่อไปนี้

ชาติบุรุษคนดี ผู้คุณคุณใจ รุบียูจ อบีจ กหาปณโตหมาตกทารูมาตกชตุ
 มาตกาทโยบี เยโหวหาร์ กจุนนุติ สัพเพ เต อีช ราชตุนเคว วุคุดา (กัจจววิตรณ
 อักษรโรมัน จัดพิมพ์โดย Dorothy Maskell หน้า ๗๐) แปลว่า “ชาติบุรุษค
 นั้น หมายถึงทอง และเงิน อีกประการหนึ่ง แม็กหาปณะ โดหมาตก ทารูมาตก
 ชตุมาตก เป็นต้น สิ่งใด ๆ ก็ตามที่ใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายได้ จัดเป็นเงินทั้งนั้น” สมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในวินัยมุขเดิม ๑ หน้า
 ๓๐๖ ว่า “ทอง เงิน นั้น อันเขาทำเป็นรูปพรรณแต่ก็ทำตาม อันเขาไม่ได้ทำแต่ก็ ยัง
 เป็นดั่งอยู่ก็ตาม เป็นรูบียะ คือของสำหรับจ่ายก็ตาม โดยที่สุด ของไม่ใช่เงินทอง
 แต่ใช้เป็นรูบียะได้ ก็นับว่าทองเงินในทันที” พระอธิบายนี้ตรงกับพระพุทธโฆส

ตามนัยนี้ สิ่งใดจะเป็นไม้ ไถหะ เหล็ก กระจดาษ ยาง...ก็ทำตาม ที่ตั้งคยอมรวั
 ว่าใช้แลกเปลี่ยน ซื้อขายได้ ก็กักรับ ย่อมต้องอาบคั้งนั้น บัญหาจึงมีต่อไปว่า เช็ค
 กระจดาษชนบัตวบาท กับ คอดดาร์ มาร์ก ปอนด์ ไบปวารณา อยู่ในเกณฑ์หรือไม่มี?
 เจ้ากัทำเป็นไม้แต่ละต้องชนบัตร์ แต่รับเช็คจำนวนเงินเป็นแสน ๆ ไบปวารณา
 เป็นเงินร้อย ๆ จะพ้นจากอาบคั้งนี้หรือ (ใครจะกรุณาให้คำคอบแก่ข้าพเจ้าได้
 จะขอบคุณเป็นอย่างมาก)

ประเด็นที่สอง— การจะพิจารณาข้อนี้ให้เป็นที่เข้าใจง่าย ต้องเอาหลักไวยา
 กรณเข้าจับ ตามหลักไวยากรณ์ เมื่อผู้พูด พูดหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงอย่างเดียว
 ในหลายสิ่ง รูปประโยคของภาษาคงใช้ วว ศัพท์กำกับ เช่น “โย โภจึ ภิกขุ วา
 ส่ามเณโร วา วิหารเ วตติ คตัสส อิทฺ เทหิ โครจะเป็นพระหรือส่ามเณรก็ตาม อยู่วัด
 จงถวายสิ่งนี้แก่ท่านรูปนั้น” วว ในที่นี้ตรงกับคำว่า “หรือ” “ก็ตาม” หมายถึง
 องค์ใดองค์หนึ่งไม่ทั้งหมด ส่วนในรูปประโยคที่มี จ กำกับ ผู้พูดหมายถึงรวมทั้งหมด
 เช่น “ภิกขุ จ ส่ามเณร จ เทว ชนา วตฺตติ เคสฺส อิทฺ เทหิ ในวัดมีพระกับส่ามเณร
 อยู่เพียงสององค์ จงถวายของนี้แก่ท่านทั้งสอง” จ ศัพท์เท่ากับคำไทยว่า “และ”
 หรือ “กับ” หมายถึงเอาหมดทั้งสอง

ในลักษณะที่ จะเห็นได้ว่าท่านใช้ วว กำกับทั้งสามตอน

๑. อุกุคุณุเหยย วา รัมเบงกัตาม
๒. อุกุคุณุหาเปยย วา รัมเบงกัตาม
๓. อุปนิกุชิตุ ตัทธิเยย วา ยินตึที่เขากัเก็บไว้ให้กัตาม

แสดงว่า ถ้าภิกษุทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสามกระทงนั้น ไม่ว่าจะรัมเบง ใช้คนอื่น รัม หรือยินตึที่เขากัเก็บไว้ให้ ก็ยอมตั้งอาบัติทั้งชนทงถงของ โปรดเข้าใจด้วยว่า คำว่า “รัม” ในที่นี้ มิได้หมายความว่าเพียง “จับ” หรือ “แตะต้อง” เท่านั้น หากมีความหมายถึงการถือกรรมสิทธิ์ว่าเป็นของคนด้วย เพราะฉะนั้น เจ้ากัใดจะอ้างว่าฉันไม่ได้จับเงิน แต่มีเงินฝากธนาคารเป็นแฉ่น ๆ นั้น จึงฟังไม่ขึ้น เพราะยังถือกรรมสิทธิ์เงินที่เก็บไว้นั้นอยู่

ประเด็นที่สาม – พระพุทธโสดอธิบายว่า “ตัทธิเยยาคิ อิทั ออยยตุตถั โหตุคิ เองั ตัมมุชา วา อตุตถั นาม สาเน หิรณฺณสุตฺตุนฺณั อตุตถิ ตั คฺคฺคฺคฺ โหตุคิ เองั ปรมมุชา สิติ วา เกวตึ วาชา ย หตุตฺตุมุชาย วา กายวาจาหิ อุปนิกุชิตุ วา จิตฺเตน อธิวา เตยฺย ออย ตัทธิเยยาคิ วุจฺจติ” (กัขววิตรณั หน้าเดียวกัน) แปลว่า “คำว่า สัทธิเยย มิได้หมายความว่า เงินแฉ่นทอง (รวมเช็ก ธนบัตร ใบปวารณา ตาม ประเด็นแรกด้วย) ที่เขากัถ้าวถวายต่อหน้าว่า ‘ขอเงินแฉ่นทองนี้ จึงเป็นของ พระคุณเจ้า ก็ตาม เขากัถ้าวระมุถึงเงินทองที่อยู่ไกลตาว่า ผมมีเงินทองอยู่ที่โน้น (ธนาคารไหนก็ได้) ขอถวายแก่คุณพุทธเจ้า ก็ตาม ภิกษุรูปใดมิได้ปฏิเสช ทั้งทางกาย หรือวาจา คือวาจากัมิได้พูดห้าม กายกัมิได้เคัดอ้นไหวโมกมือ หรือ ตัณฑ์ระห้าม จิตฺตึยินตึรับไว้ ภิกษุนี้เรียกว่า ยินตึ”

ตามความเห็นของพระอรรถกถาจารย์นี้ เพียงแต่จิตคิดยินตึ ก็ละเมิดลักษณะที่ แล้ว ถ้าถือตามนี้ เทวดากัไม่มีทางพ้น นอกจากจะคิดว้า แปลกกันมาผิด ๆ ได้ด้าดับ ขึ้นไปตั้งแต่สมเด็จพระมหาสมณั ๆ จนถึงพระพุทธโสดั ผู้เจ้าของต้นตำรา ซึ่งออก จะเป็นการบังอาจมิใช่น้อย อย่างไรก็ตาม ถ้าท่านผู้อ่านจะตงนัถยอนัไปถึงพระวินัย ปิฎก ว่าด้วยตัมมุชานัที่เกิดของอาบัติแล้ว เรื่องนี้เป็นดังที่นาคิดอยู่เหมือนกัน ในพระวินัยท่านถ้าวตัมมุชานัคือทางที่เกิดของอาบัติได้ ๖ ประการ คือ

๑. ภายอย่างเดี่ยว
๒. วาจาย่างเดี่ยว
๓. ภายกับจิต
๔. วาจากับจิต
๕. ภายกับวาจา
๖. ภาย วาจากับจิต

จะเห็นได้ว่า อามตที่ต้งทางจิตอย่างเดี่ยวนั้น ห้ามไม่ เพราะฉะนั้น เพียงยินดเงิน
 ของที่เรากลับไว้ให้ ไม่น่าจะเป็นอามต เพราะผิดหลักฐานดังกล่าวมา บัญหัจมี
 คอไปว่า “อุปนิชิตตฺวา สาทิเยยุย” ควรจะแปลอย่างไร กอนอื่น ขอให้เรา
 พิจารณาถึงรากศัพท์ของคำทั้งต้งก่อนว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อจะได้ความ
 หมายที่แน่นอนขึ้น (๑) อุปนิชิตตฺ แยกศัพท์ อุป = ใถ้ + นิชิตต = กลับไว้ วาง
 ไว้ รวมกันแปลว่า “วางไว้ใถ้ ๆ” หรือ “นำเข้าไปวางไว้” (๒) สาทิเยยุย
 แยกศัพท์ ส = คน + อาทิเยยุย ฟังถ้อเขา รวมกันแปลว่า “ฟังถ้อเขาเพื่อคน” หรือ
 ถ้อเขาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะฉะนั้น ตักขาบทนี้ จึงควรแปลเดี่ยใหม่ว่า “อนึ่งภิกษุ
 ไถ รับถ้อ ให้คนอื่นรับถ้อ ซึ่งทองแถะเงิน ถ้อเขาทองแถะเงินที่เขาวางไว้ใถ้ ๆ
 เพื่อคน เป็นนิตถักคัยะ ปาจิตคัย” การแปลเช่นนออกจากรจะผิดหลักไวยากรณ์
 แล้ว ยังไม่ผิดจากหลักฐานว่าด้วยต้งมูฐฐานของอามตแม่แต่อย่างใดด้วย ได้ทราบว
 ตมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีเถร) วัดมหาธาตุ เคยทวงตักขาบทนี้ว่าแปลกันมา
 ผิด ๆ แต่ท่านจะวินิจฉัยไว้โดยละเอียดที่ไหนหรือไม่นี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบ ถ้าหาก
 ท่านผู้ใดจะกล่าวหาว่าข้าพเจ้าอุทริทำต้งที่ถูกต้องอยู่แล้วให้ผิด ข้าพเจ้าขอเรียนว่า
 อย่างน้อยก็มีผู้คิดอย่างนั้นมาแถ้วท่านหนึ่ง คือตมต้ง ๆ ผู้เป็นปราชญ์องคณ
 อรรถกถานิภายทงสี่

๓. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทสนิกาย ขอเพราะพริ้งอ๊กเหมือนกัน ถ้าจะแปล
 ตามใจก็อยากแปลว่า “งามยั้งเป็นม้งขวัญ” ซึ่งก็ต้งหมายถึงงามด้วยรัตถ้อย
 ร้อยกรอง ถูกต้งไว้พิรุณนเอง อรรถกถานี พระทฐานาคเถระ เป็นผู้ต้งนัตถน
 ให้แถ้ว ท่านรูปนี้อยู่ที่วัดต้งม้งคต (ต้งม้งคตบริเวณ) บางที่อาจต้งด้วยชื่อบริเวณนก็ได้
 ที่ท่านพระพุททโฆส เอามาต้งชื่อทงต้งถ้อ ถ้าเช่นนนั้นก็ควรแปลเดี่ยใหม่ว่า “อรรถกถา
 อันประดับต้งม้งคตบริเวณไทงตงาม” อะไรท่านองน

๒. *ปรัชญาสุทธี* อรรถกถาผู้มีนิกาย แต่งตามคำเชิญของพระพุทธมิตฺต ผู้เคยอยู่ร่วมกันมาที่มยุรสุตตบั้งฐนะ รูปประโยคบาดัดตอนนี้ นำพิจารณาอยู่ ดังนี้ “อายาจิโต สุ่มตินา เถเรน ภทฺทนฺตพฺพุทฺ มิตฺตเตน ปุพฺพเ มยุรสุตตบั้งฐนะ มหิ ติทฺธิ วถนฺเตน แปลว่า พระสมมติเถระ ผู้เคยอยู่ร่วมกับพระพุทธมิตฺตเถระ ที่มยุรสุตตบั้งฐนะ มาก่อน เชิญให้แต่ง” ก็น่าจะได้ (เพราะ “สุทธี” ขวนให้ โยงความกับ “ภทฺทนฺต พุทฺธมิตฺตเตน” ศติยาวิภัติ ซึ่งจะพบคู่กันเสมอ ตามหลักไวยากรณ์) ถ้าสมมติว่าเป็นไปได้ ไม่ใช่ซ้ำเจ้าคิดมากไป คนต้นนับสนุนให้แต่งหนังสือเล่มนี้กลายเป็นคนละคนไป ดร. คัทท แปลชื่ออรรถกถาเล่มนี้ว่า “หนังสือผลาญความยุ่งยากของโลก” พังคฺฐเจ้าที่ตี *ปรัชญา* นอกจากหมายถึงถึงถึงที่ถ่วงให้ชักช้า และก่อความยุ่งยากแล้ว ยังแปลว่าความยืดเยื้อล่าช้า ของกาลเวลาได้อีกด้วย *สุทธี* หมายถึงการหงั่งไหลดอก ก็ได้ ฉะนั้นชื่อของแปลว่า “หนังสือที่ออกส่ายอย่างเชื่องช้า” ก็เห็นจะได้ แต่คงไม่เข้าที่ เพียงแต่แปลตามตัวอักษรเท่านั้น (เพราะเห็นว่าแต่ชื่อเพราะ ๆ หนึ่ง) ส่วนความมุ่งหมายที่ให้เป็นอย่างไร นอกจากพระพุทธโฆส คงไม่มีใครล่วงรู้ได้

๓. *สรวถกปาสนี* อรรถกถาสังยุตตนิคาย แปลตามตัวว่า “อรรถกถาขี้แจงอรรถอันเป็นแก่นแท้” แต่งตามคำเชิญของพระพุทธโฆสทิปาต มีผู้สันนิษฐานว่า อาจเป็นรูปเดียวกับองค์ที่ปรากฏชื่ออยู่ในนิคมคากา *มโนรปฺรูณี* ว่า เคยอยู่ร่วมกับพระพุทธโฆสที่กัญจิปุระ ตอนใดของอินเดีย

๔. *มโนรปฺรูณี* อรรถกถาอังคุตตรนิกาย แต่งตามคำเชิญของพระเจ้าอโศกเถระ จากคำแปลชื่อ “สมปรารภนา” นำให้สันนิษฐานว่า พระพุทธโฆสคงตั้งใจเขียนอรรถกถาเพียงต้นกายนั่น อรรถกถาอังคุตตรนิกายนี้เป็นเล่มสุดท้าย และที่สมปรารภนาแล้ว ถ้าจริงตามสันนิษฐานนี้ ก็ไม่ควรจะเถียงกันให้เสียเวลา อรรถกถาขุททกนิกายทั้งสาม คือ *ธัมมปทัฏฐกถา* *ชาตกัฏฐกถา* และ *ปรมัตถโชติกา* ใฝ่ผลงานของพระพุทธโฆสหรือไม่

ชาตกัฏฐกถา

ไม่ระบุชื่อผู้แต่งไว้ เหมือนอรรถกถาอื่น แต่เชื่อกันว่า พระพุทธโฆสแต่งวิไลเต็ม เกียรติสัน สันนิษฐานว่าคงแต่งก่อน *ธัมมปทัฏฐกถา* ในที่พระนามพระ

เดระผู้เชิญให้แต่งตั้งองค์ คือพระอัครมเหสี พระพุทธมิตต พระพุทธเทว องค์หนึ่ง
นั้นนัยว่า เป็นพระนิกายมหายาน การที่พระพุทธโฆสร่วมงานกับพระพุทธเทวได้แสดง
ว่า คงไม่มีการรังเกียจกันในเรื่องนิกายในยุคของท่าน

ปรมัตถโชติกา

แปลตามศัพท์ว่า “อรรถกถาส่องอรรถอันยิ่งยวด” การตั้งชื่อเช่นนี้ อาจเป็น
ความรู้ดีของผู้แต่งว่าเป็นงานที่ยากยิ่ง ดังในคำปรารภนั้นก็ได้อรรถกถาพรรณ
นาชุกทกปาฐะและสุตตนิปาต ให้ชื่อเดียวกันทั้งสองเล่ม หาดายท่านไม่ปักใจเชื่อว่า
เป็นผลงานของพระพุทธโฆส อ้างหลักฐานดังต่อไปนี้

๑. ปกรณ์ทุกเล่มที่พระพุทธโฆสแต่ง จะต้องเอ่ยนามพระเถระองค์ใดองค์หนึ่ง
ผู้สนับสนุนให้แต่งเล่มขอ แต่ใน *ปรมัตถโชติกา* ห้ามการอ้างนามท่านผู้ใดไม่

๒. ปณามคาถา ก็แปลกกว่าที่เคย ผู้แต่งกล่าวว่ “เพราะเหตุที่ชุกทกนิกาย
ตั้งถาคัมภีรภาพ จึงเป็นการยากยิ่ง ที่คนไม่รู้ซึ่งถึงพระคำสอน เช่นข้าพเจ้าจะ
พรรณนาได้” (ชุกทกานัมภีรคฤดา กิณจาบี อติทุกุกรา อนุณนา มาทีเดเนว อจา
เรณูเคน ถ้างน) การยอมรับว่าคนไร้ธรรมรภาพเช่นนี้ ดูไม่ใช่ปกตวิสัยของพระ
อรรถกถาผู้ยิ่งใหญ่เช่นพระพุทธโฆส *วิสุทธิมรรค สมันตปาสาทิกา อรรถสาลินี ๑๑๖*
ต้นพื้นเมื่อยากกว่านี้หลายเท่า ไฉนไม่ปรากฏคำสรรภาพเช่นนั้น

๓. ด้านฉันทนาการเขียน แปลกจากคัมภีรอื่น ๆ ตอนอธิบายรัตนสูตร ท่านผู้
แต่งยกมติของอาจารย์สองพวกว่า พวกหนึ่งกล่าวว่ หัวคาถาแรกเท่านั้น เป็น
พุทธภาษิต นอกนั้นเป็นของพระอรหันต์ อีกพวกหนึ่งว่า พุทธภาษิตทั้งหมดเสร็จแล้ว
ผู้แต่งสรุปว่า “จะอย่างไรก็ตามเถิด จะมามีวิจารณ์เรื่องเด็ก ๆ น้อย ๆ นี้ให้
เดี่ยวประโยชน์ทำไม เป็นอันว่าข้าพเจ้าจะพรรณนาทั้งหมดรัตนสูตรก็แล้วกัน” (ยถา
ตถา วา โหตุ กิณโน อิมาย อปริกขาย ปริคตตาย สัพพถาบี เอกธุดธ รตนสุคตสุต
ถริตตามคฤวณฺณน) การพูดคัตบทไม่แสดงความคิดเห็นใด ๆ เช่นนี้ ออกจะแปลก
สำหรับพระพุทธโฆส

๔. รัตนสูตร มงคลสูตร และเมตตสูตร อธิบายไว้อย่างละเอียดทั้งสองเล่ม ถ้า
คนเดียวกันเขียน ก็ไม่น่าจะซ้ำกันโดยไม่จำเป็น

๕. ในอรรถกถาสุตตนิပါတ ผู้แต่งขอให้ผู้อ่านไปเปิดดูรายละเอียดที่ *วิสุทธิมรรค* เกี่ยวกับอาการ ๓๒ แต่ขณะเดียวกัน รายละเอียดดังกล่าวก็มีอยู่ในขุททกปาฐ เหมือนกัน ถ้าผู้เขียน *วิสุทธิมรรค* กับผู้เขียนอรรถกถาขุททกปาฐ เป็นคนเดียวกัน ทำไมไม่อ้างถึง *วิสุทธิมรรค* ดังที่ผู้แต่งขุททกปาฐอ้างถึง

๖. ทำนองเดียวกัน ในอรรถกถาสุตตนิပါတ ได้อ้างถึงรายละเอียดของคำว่า เอวมเม สุตฺวา ใน *ปัญจสุทฺถ* แต่รายละเอียดดังกล่าวไม่มีอยู่ในขุททกปาฐ

หลักฐานที่รวบรวมมานี้ จึงมีเหตุผลพอฟังได้ทั้งนี้ มีลักษณะอย่างไรฝากไว้กับ ดุษฎีนิพนธ์ของปัญญาชนทั้งหลาย แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าท่านจะต้องเปิดดูหน้าสุดท้ายของอรรถกถาที่กล่าวถึงอยู่นี้ ก็จะไม่แปลกใจที่ได้พบนามพระพุทโธสมณะพร้อมทั้งคำ “อวดอ้าง” ดังที่ปรากฏในที่อื่นว่า “อรรถกถาขุททกปาฐ แต่งโดยพระเถระ ที่บรรดาศักดิ์หลายขนานนามให้ว่าพุทโธสมณะ ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ คือความบริสุทธิ์ ศรัทธา ปัญญา และความเพียร เป็นยอด...ผู้มีอำนาจแห่งความรู้อันไม่ขัดข้องในคำสอนของ พระศาสดา คือพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา...” ดูเขาเถิด คำขำขัน กับคำตบท้าย ขัดแย้งกันอยู่เช่นนั้น หรือท่านผู้อ่านจะเห็นอย่างไร

ธัมมปทัฏฐกถา

อรรถกถาพรรณนาคาภาพระธรรมบท บอกบุคคล สถานที่ที่พระพุทโธเจ้าครัด เทศนาคาภาเหล่านี้ไว้เสร็จ ตลอดจนผลได้ (ไม่มีผลเสีย) และเจ้าคนร้ายปดายเหตุ ใฝ่อย่างละเอียดตลอด เหมือนกับไปเห็นมาด้วยตาตนเอง ดูจะเป็นคำภีร์เดี่ยวทั้งาย ที่สุดในบรรดาหนังสือของพระพุทโธสมณะ จนบัดนี้ ข้าพเจ้ายังไม่ค้นที่เคยกล่าวหาว่า พระพุทโธสมณะเป็นยอดนักโกหก ที่ชอบได้คำว่า “สัตว์แปดหมื่นสี่พันโดยบรรดธรรม” ทุกครั้งที่พระพุทโธเจ้าเทศน์จบแต่ธรรมา และ “โจรห้าร้อย, พ่อค้าห้าร้อย, ภิกษุห้าร้อย, บริวารห้าร้อย...” ทุกครั้งที่พูดถึงจำนวน เนื่องจากไม่รู้ว่าเป็นด้านวนภาษา ใช้แทนคำว่า “มาก” จากคำปรารภของท่าน อรรถกถาเล่มนี้ ท่านแปลจากต้นฉบับ ภาษาสิงหล ตามคำขอของพระกุมารกัสสป มีผู้วิจารณ์กันมากกว่า ไม่ใช่ผล งานของพระพุทโธสมณะ เพราะด้านวนมีคัมภีร์อรรถกถาเล่มอื่น ดร. มาลาดาเซเกร่า (G.P. Malalasekera) กล่าวว่าข้อนี้ไม่สำคัญ เพราะเมื่อต่างเรื่องด้านวนก็อาจต่าง กันได้เป็นธรรมดา (Pali Literature of Ceylon) ตามนิคมคคาภา หนังสือเล่มนี้ แต่งเสร็จในรัชกาลพระเจ้าศิริกุตตะระ” พระเจ้าศิริกุตตะระ ก็ได้แก่พระเจ้าศิริวาดี หรือมหานามนั่นเอง ซึ่งก็เป็นสมมุติพระพุทโธทำงานแปลหนังสืออยู่ที่ลังกา

อรรถกถาพระอภิธรรม

พระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ได้รวมอธิบายไว้ในอรรถกถาดำเดิม คือ *อรรถสาลินี สัมโมทวิโนทนี* และ *ปัญจปรกตภูฏกถา* เดิมแรก บรรยายขั้มมตั้งคนี่ เดิมที่ต้อง บรรยายวิภังค ส่วนเดิมสุดท้าย บรรยาย ๕ ปกรณ์ที่เหลื่อ คือ กถาวัตถุ ปุคคณบัญญัติ ชาคุกถา ยมก มัญฐาน ทั้งหมดแต่งตามคำเชิญพระเถระ นามพุทธโฆส เช่นเดียวกับท่าน แต่งที่มหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ *สัมโมทวิโนทนี* จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทศำสนาในดังกามากกว่าอีกสองเล่ม และเชื่อว่าดีกว่าด้วย

ความผิดพลาดของพระพุทโฆส

ฟังก์ออกจะมหัศจรรย์ไม่น้อย ที่ปรากฏว่ามีผู้เก่งกาจถึงขนาดจับความผิดพลาดของนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่อย่างนั้น อย่างไรก็ตาม “ดีเท่าก่าอย่างยังพดงพลาด ปราชญ์ก็ปราชญ์บางกรยังถดถ่า” ความผิดเป็นธรรมดาอันหนึ่งของมนุษย์คู่กับความถูก พระอรหันต์เองก็ยังมีพลาด หากแต่ความพลาดพดงของท่านเป็นเพียงกิริยา หาบวงเจตนาเข้าด้วยไม่ พระพุทโฆสคงอยู่ในกฎแห่งความผิดและความถูกของมนุษย์เช่นเดียวกัน เพราะเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ฉะนั้นในทั้นจะขอยกเอาข้อผิดพลาดดังอย่างทีนักปราชญ์บางท่านค้นพบมาเด้นขอ พระพุทโฆสผิดหรือผู้วิจารณ์ผิด เพราะไปหาว่าท่านผิดเข้า ก็แล้วแต่ท่านจะวินิจฉัย

๑. คำว่า “โทตินา รคฺติ” ใน *สุมังคลวิลาสินี* พระพุทโฆส ให้ความหมายว่า “ราตรี ปราศจากโทษ” (โทตินาติ โทธาปคตา) ดร. ธาติกรมถ่าว่า ทีถูก คำว่า “โทตินา” มาจากคำสันสกฤตว่า “ชโยติตินา” ทีแปลว่า แสงจันทร์ (ความจริง ทีไม่น่าจะถือเป็นผิด นอกจากแสงจันทร์ แล้ว คำนี้ เซอร์ มอเนียร์ วิตเดียมต์ แปลว่า แสงสว่าง (light) วิเศษ (Splendour) (Sanskrit English Dictionary by Sir M. Monier-Williams) เฟ่งทางความหมาย คินทิม์แสงจันทร์ ก็คือคินทิม์ แสงสว่างเป็นพิเศษ ปราศจากโทษคือความมีคินทิม์เอง)

๒. “มกุชลิ” นามของเจ้าตัทธิกคนหนึ่ง สมัยพระพุทศำสน์ พระพุทโฆสว่า ย่อมาจาก “มา ชติ” (อย่าพลาดนะ) เรื่องมีว่า แรกเริ่มเดิมที ศำสน์คานนนี้เป็นทาสเขา วันหนึ่งก่าตั้งแบกไหเนยได้เดินไปบนทางที่ดินเฉอะแฉะ นายตั้งกำขั้มว่า “อย่า

พลาตนะ” แต่ก็พลาตดัมทำไหเนยได้แตกจนได้ ด้วยกถวนาย เขาได้วิ่งหลบหนีไป ภายหลังจากกลายเป็นอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงเข้า จึงได้นามว่า มกขติ เขาว่าที่ถูกเป็น มาสกริน แปลว่าผู้ห้ามดำเฝ้า

๓. ใน สมันตปาสาทิกา ได้ให้บัญญัติรายชื่อพระเถระผู้รักษาวงศ์พระวินัยสืบต่อกันมาแต่ยุคพระมหินทเถร จนถึงสมัยปัจจุบัน (ยาวชชุตตนา) คือสมัยพระพุทธโฆส คำมรายชื่อชนไม่แน่แต่องค์เดียวที่มีชีวิตคืออยู่ถัดจากคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ลงมา ทั้ง ๆ ที่พระพุทธโฆสเขียนตำราในยุคศตวรรษที่ ๕

๔. “อุปาทินนกลังขาร” “อนุปาทินนกลังขาร” พระพุทธโฆสให้ความหมายว่าสังขารมีใจครอง และสังขารไม่มีใจครอง อธิบายว่า ต้นไม้เป็นต้น เป็นอุปาทินนกลังขาร สังขารไม่มีใจครอง นายพร รัตนสุวรรณ แย้งว่า มคินณิดหลักพระพุทธพจน์ที่ว่า “มโนปุพฺพงฺคมา ชมฺมา = วิญญาณเป็นรากฐานของสังขารทั้งปวง” เมื่อถือว่า สังขารทั้งปวงมีวิญญาณก็ย่อมครอบคลุมไปถึงทั้งสังขารที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต เช่น ก้อนอิฐก้อนหินด้วย มคินณิดไม้ไม่มีวิญญาณ แย้งกฎปฏิบัติมูบบาทว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามและรูป” นับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ก่อกวามไม่เข้าใจแจ่มแจ้งถึงสภาพของวิญญาณ (ดูรายละเอียดที่ พุทธปรัชญา โดย พร รัตนสุวรรณ)

๕. เรื่องกรรม พระพุทธโฆสถือเอาเรื่องชวณจิตแรกเป็นหลัก วินิจฉัยระยะ เวลาของการให้ผลของกรรม เช่นว่า “กรรมที่ทำในชวณะแรก ย่อมให้ผลในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่ได้โอกาสที่จะให้ผลในชาตินี้แล้ว กรรมนั้นเป็นอโหสิกรรม” การถือหลักเช่นนี้ แย้งกับพระพุทธประดังก์ที่ทรงถือเอาเกิดเป็นหลักว่า “กรรมทุกอย่างที่ทำลงไปแล้วไม่ว่าเมื่อยังมีเกิดอยู่ กรรมนั้นย่อมจะต้องให้ผลเสมอ ไม่ช้าคืนก็ชาติหน้า หรือชาติต่อ ๆ ไป” การที่กรรมจะเป็นอโหสิกรรมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ การจะเกิดอันเป็นเหตุของกรรมนั้น ๆ หรือไม่อยู่ที่เวลา (ดูพุทธวิทยา โดย พร รัตนสุวรรณ)

๖. “ททหวตฺต” พระพุทธโฆสแปลว่า วัตถุคือหัวใจ อธิบายว่า หัวใจเป็นก้อนเนื้ออยู่ ณ ทรวงอกข้างซ้าย เป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณโดยวิญญาณอาศัยอยู่ในน้ำเลี้ยงหรือโลหิตที่หัวใจทำหน้าที่สูบฉีดไปเลี้ยงเซลล์ต่าง ๆ ทางแพทย์พิสูจน์ได้ว่า เมื่อชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ตอนหัวใจโตกว่าส่วนอื่น แสดงว่าสมองเจริญก่อนอวัยวะ

ดังนั้น ซึ่งในขณะที่หัวใจยังคันไม่พบ เมื่อทางพระพุทธศาสนามากล่าวว่า “กายทศก คือ กายประสัท และวัตตทศก คือ หทัยวัตต เกิดพร้อมกันตั้งแต่วิญญาณปฏิสนธิแล้ว” จึงควรลงมติได้ว่า หทัยวัตตก็คือสมองนั่นเอง หาใช่หัวใจไม่ (พุทธวิทยา)

๑. “วิญญาณ” พระพุทธโสดาแปดว่า สภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ พร รัตนสุพรรณ กล่าวว่าการจำกัดความเพียงเท่านั้น ทำให้เข้าใจสภาพของวิญญาณไม่เพียงพอ เพราะศัพท์แรกปฏิสนธิก็กล่าวว่ามีวิญญาณอยู่พร้อมแล้ว แต่ขณะนั้น ก็ทำอารมณ์อะไร ๆ ไม่ (พุทธปรัชญา)

๒. “อุปนิชชิตวา สาทิเยยุ” ดิถีชาบที่ ๘ โกธัญจรรค นิสสัคคีย์ ปาจิตคีย์ พระพุทธโสดาแปดว่า ภิกษุชนิดที่ทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้ ต้องนิสสัคคีย์ ปาจิตคีย์ พิจารณาตามสมุฏฐานของอาบัต ๖ แล้ว อาบัตจะเกิดทางใจอย่างเดียวไม่ได้ จึงไม่น่าเป็นไปได้ที่ภิกษุจะต้องอาบัตเพียงใจคิดชนิด (ดูตอนอธิบาย กังขาวัตถิณี ที่ผ่านมาแล้ว)

๓. ใน วิสสุทธีมรรค พระพุทธโสดา ระบุมืองป่าคตบุครว่าเป็นเมืองท่า ในเมื่อความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ (ดูตอนปัญหาเรื่องชาติภูมิของพระพุทธโสดา—ความเห็นของ ดร. คัทท์)

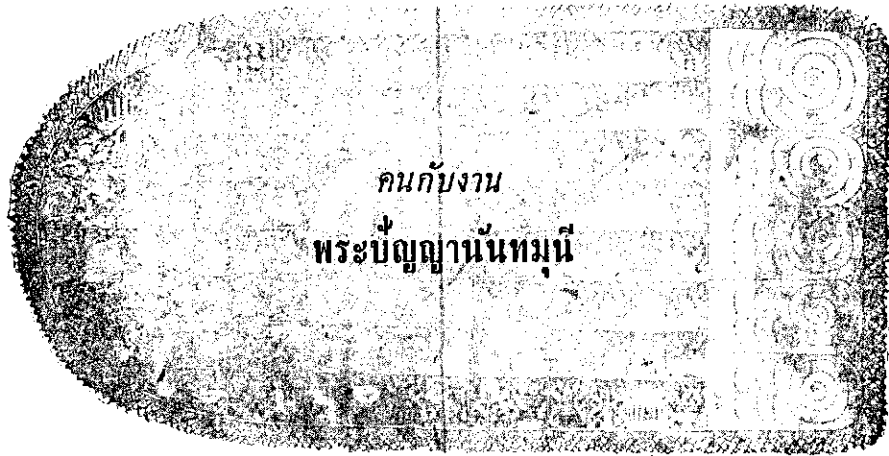
เท่าที่รวบรวมมานี้ เป็นเพียงความคิดเห็นส่วนน้อยที่บางท่านคัดค้านทั้งคงได้ความจริงอาจจะมีมากกว่านี้ หากแต่ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสประมวลมาได้หมด เนื่องจากการรับตำราอุเทศยังไม่เพียงพอ แม้บางท่านจะค้นพบด้วยตนเองว่า น่าจะเป็นความผิดพลาดของท่าน แต่เกรงว่า ญาณบัญญัติของข้าพเจ้ายังไม่แก่กล้าพอที่จะตัดสินใจได้ถึงขั้นนี้ จึงขอพิจารณาตอบส่วนโดยถ่วงก่อน แล้วจะเสนอให้ทราบที่หลังเมื่อมีโอกาส ในขั้นนี้จึงเพียงแต่ให้ท่านผู้ใคร่การศึกษาทั้งหลายทราบข้อคิดเห็นบางประการของนักปราชญ์อื่น ๆ ว่า มีปฏิริยาคือผลงานของพระพุทธโสดาอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าก็ได้แต่หวังว่า ท่านผู้แต่งคงความคิดเห็นขัดแย้งที่ระบุนามมานี้ คงไม่ถูกกล่าวหาว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ หรือคัดค้านพระคัมภีร์ให้เขวอะไรท่านองนั้นเป็นแน่ หากผู้ใคร่ศึกษาหวังข้อเท็จจริงและเนื้อหาของธรรมะ จะมีข้อคิดที่ว่า อะไรในคัมภีร์ถูกต้องหมด ดูออกจะเป็นการเกิดคำว่าเป็นดังศักดิ์สิทธิ์ไป การถือเช่นนั้น นอกจากจะเป็นผู้พรางตาให้หลงผิดตามคำวาทได้ง่าย ๆ อันมิใช่วิถีของนักศึกษาก็แท้จริง ยิ่งค้านกับหลักพระพุทธพจน์ในกาลตามสูตรอีกด้วย

ข้อขัดแย้งดังกล่าวข้างต้นนี้ บางข้ออาจจะไม่เป็นผิดโดยสิ้นเชิงทีเดียว หากแต่
ความคิดเห็นไม่ตรงกันบางแง่บางมุมเท่านั้นเอง กระนั้นก็ควรจับฟังไว้บ้าง อย่าง
ไรก็ตาม เมื่อนักถึงผลงานอันใหญ่ยิ่งมหาศาลของท่านพระพุทธโฆส ความผิด
พลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ปรากฏ ก็เป็นเพียงหยดหมึกหยดเดียวในห้องมหรณพอัน
กว้างใหญ่ไพศาล หาได้ทำให้ความเป็นปราชญ์ของท่านด้อยศักดิ์ศรีดังแต่ประการ
ใดไม่ ตรงข้าม เมื่อเทียบกับพระอรธกถาจารย์รูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน และยุคต่อ
มา เช่นพระพุทธทศต พระมหานาม พระธรรมปาต จะมองเห็นอัจฉริยภาพของ
ท่านพระพุทธโฆสเด่นชัดเห็นอกกว่ารูปใดสิ้น

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระอรธกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ นามว่าพุทธโฆสรูปนั้น ผู้
เป็นดุจประทีปส่องจรโลงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองมาตราบเท่าทุกวันนี้

พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณฺณวณฺโณ

การเผยแพร่พระศาสนาในประเทศไทยนั้น ก่อนหน้านั้นองค์การเผยแพร่วัฒนา
ในด้านนโยบายส่วนกลาง มีฐานะเป็นตั้งสมมติ และมีเผยแพร่จังหวัด เผยแพร่
อำเภอรับนโยบายไปดำเนินการอีกชั้นหนึ่ง แต่เท่าที่เป็นมา หาปรากฏมีผลคง
ทนถาวรเด่นชัดก่อนการตั้งองค์การเผยแพร่ จนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.
๒๔๗๔ อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ครั้นเมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕
ออกมาบังคับใช้แทนที่ ได้เลิกองค์การต่างๆ ออกหมด เพิ่งจะมาเริ่มเผยแพร่พระ
ศาสนาอย่างเป็นทางการ อย่างเป็นทางการเป็นต้นกันเอง โดยจัดคณะธรรมทูต
ออกไปยังจังหวัดสุราษฎร์ธานีต่าง ๆ ผลได้จะเป็นอย่างไร ผลเสียจะเป็นไฉนบ้าง ก็
ต้องคอยดูกันต่อไป

แท้ที่จริง แต่ไหนแต่ไรมา จำเดิมแต่พระศาสนาได้ตั้งมั่นชนในมณฑลประเทศ
สมัยพุทธกาล ก็ได้มีการเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนกันมาแล้ว ดังมีพระพุทธวจนะ
ว่า จารตถภิกขเว จาริกิ พุจนหิตาย พุจนสุขาย

พระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ครั้งกระนั้น มาจนครั้งกระนั้น ได้ยึดถือพระพุทธบัญญัติว่า
นั้น ประพฤติปฏิบัติสืบมา มากบ้างน้อยบ้าง ตามความสามารถและความ
ขยันหมั่นเพียรของตน จนพระศาสนาเผยแพร่ออกไปตั้งมั่นอยู่ตามประเทศต่างๆ ดังที่
เป็นอยู่ในบัดนี้ แต่การกระทำนั้นๆ เป็นการกระทำของพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งรูปใด
เป็นเอกเทศ ยิ่งกว่าที่จะวางแผนการอันดำเนินงานออกไปจากท่านผู้บริหารการคณะ

ดังนี้ บางครั้งท่านผู้ออกไปเผยแพร่พระศาสนา ก็ได้รับความสนับสนุนจากฝ่าย
ปกครอง บางครั้งก็ไม่ได้รับความร่วมมือ บางครั้ง ณ บางแห่งก็ได้รับความต่อ
ต้านขัดขวาง

ว่าเฉพาะประเทศไทยเราในสมัยนี้ ถ้าจะถามคนทั่วไป ว่าพระภิกษุรูปใด
เป็นนักเผยแผ่ที่แพร่หลายและกว้างขวางสุดหาชนยิ่งกว่าใครหมด ก็เห็นจะต้อง
ได้รับคำตอบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่า ท่านปัญญานันทภิกขุ เกือบจะกล่าวได้ว่า
คนไทยทุกคน แม้จะไม่สนใจทางพุทธศาสนาเลย ก็ย่อมจะต้องเคยได้ยินชื่อเสียง
เรียงนามแห่งพระภิกษุรูปนี้มาก่อน และคนที่เคยได้พบท่าน ได้ฟังธรรมิกถาของท่าน
ก็เห็นจะมีมากมายหลายแสนหลายล้าน ธรรมะที่ท่านเทศน์ดังกล่าวนั้นเป็นข้อปฏิบัติ
ปฏิบัติง่ายๆ เหมาะแก่ชีวิตผู้ครองเรือน ถ้อยคำภาษาก็เป็นไปอย่างธรรมดา
สามัญ ไม่มีอะไรลึกซึ้งเกินสติปัญญาของมหาชนทั่วไป จะมีอาหารเผ็ดร้อน
รุนแรงบ้างก็เป็นครั้งคราว โดยเฉพาะในการต่อต้านสิ่งซึ่งท่านเห็นว่าประชาชนม
งายหลงเชื่อผิดพระพุทธรูปวิเศษ เช่น การวัดน้ำหนัก เถลนถลน หงนงนถนถน
เจ้าเข้าผี มีศาสตฺรพระภูมิเป็นต้นรณะที่ฟัง ดึงนเป็นต้น คำพูดคัดค้านความชั่วร้ายของ
ท่านนั้น บางครั้งก็ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่ผู้หัดผู้ใหญ่ แม้ในขณะซึ่งตัวเองก็เคย
เพิ่งแต่งท่าน หรืออย่างน้อยก็มีพระมหาเถระบางรูปที่ไม่พอใจในการกระทำของท่าน
จะเป็นเพราะอิจฉาริษยา เพราะเห็นว่ากรกระทำของท่านรุนแรงเกินกว่าเหตุไป
หรือเห็นว่าไม่ได้ผลจริงยังยืนอย่างใด ก็ตามที่

สำหรับคนธรรมดาทั่วไปที่ได้เคยพบปะเสวนากับท่านปัญญานันทะ ประการ
แรกจะรู้สึกได้ทันทีว่า ท่านดังกล่าวนั้นคนอื่นอย่างไร ท่านก็ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น
ท่านเป็นพระที่เป็นแบบอย่างของบรรพชิตที่ดี มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่เห่อเหิม
กับศักดิ์ดังพระมหาเถระบางรูป ที่ดังคนอื่นอย่างหนึ่ง มีข้อวัตรปฏิบัติของตน
เองเป็นอีกอย่างหนึ่ง ถึงกับผิดพระธรรมวินัยก็มี ออกเงินก็มี มีวัสดุสิ่งของให้
ฆราวาสเข้า ให้ชอกก็มี ส่วนท่านปัญญานันทะนั้น เงินกันที่เทศน์ที่เขาถวาย ก็มัก
โอนไปให้สาธารณกุศล เงินถวายในกิจนิมนต์อื่น ๆ ก็มักรวมเก็บไว้ใช้ในการ
ตีพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่ายให้มหาชนได้อ่านต่อไป ท่านมีความเสียสละเป็น
ที่ดัง มีความดำริวมในศีลตาจารวัตรแต่พองาม ไม่เคร่งเกินไป แต่ก็ไม่น้อยหย่อน มี

อารมณ์อันเยือกเย็นยิ่งเรียกว่าคำพูดของท่าน ไม่ยึดคิดในอามิสตถาภยที่ชื่อเพียง
มีความปลั่งลอยวางในดั่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอันมาก แม้กฎทัฬหะจะรุกรุงรังตั้งหนึ่งว่า
เป็นนักดั่งต้ม แต่ท่านก็ไม่คิดของเหล่านั้น นอกจากนั้นแล้ว ท่านยังใช้ชีวิตให้หมดไป
ในการจาริกตั้งต้นตั้งด้วยกว่าจะอยู่คิดวัด ท่านนอนรอนแรมในรถประจำทางมาก
ยิ่งกว่านอนตามวัดเสียอีก ข้อนี้อาจเป็นข้อบกพร่องในการปกครองดูแลวัดและพระ
เถรโมหาคณิศของท่าน แต่ท่านก็ได้วางเนติแบบอย่างไว้ให้ประพฤติกปฏิบัติภายใน
วัดอย่างเคร่งครัดพอสมควร เช่นผู้หญิงจะเข้าไปหาพระถึงกุฏิมิได้ เงินทองไม่ให้
มาใช้ โดยญาติโยมจะจัดถวายตั้งของที่จำเป็นให้เอง ระเบียบการทำวัตรสวดมนต์
ของอุบาสกอุบาสิกาภายในอารามที่ท่านเป็นอธิบดีตั้งขึ้นนี้ ก็ใช้วิธีตัดคำอรรถ
คำแปลตามระบบของสวนโมกขพลาราม ซึ่งย่อมเป็นเหตุให้ผู้สวดผู้ฟังได้รู้เนื้อความ
อันเป็นธรรม อันจะยังศรัทธาปล้ำตาให้บังเกิดมี และเวลาท่านพักอยู่ที่วัด ท่านก็
แต่งธรรมเอง ทั้งวันธรรมดณะและวันอาทิตย์ ปรากฏว่ามีคนไปฟังกันเป็นร้อยๆ
มีไปจากไกลๆ มีโยที่จะต้องกล่าวถึงรายการธรรมที่ท่านพูดประจำ ทั้งทางวิทยุ
และโทรทัศน์ กับทั้งยังมีผู้ถอดเทปคำพูดของท่านไปลงพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ กับ
ตีพิมพ์แจก ตีพิมพ์ขาย แพร่หลายทั่วไปอีกด้วย

ถึงคนเป็นอันมากจะได้ยินได้อ่านธรรมที่ท่านบัญญัติแนะนำมาตั้งต้นถ่ายทอด
คือ และส่วนมากได้พบได้เห็นท่าน แม้กระนั้น ก็เห็นจะมีน้อยคนที่รู้จักชื่อประวัติ
ของท่านกัน ทั้งนี้เพราะท่านมิได้เอ่ยให้คนนอกได้รู้จักตัวท่านเท่าไรเลย ความข้อ
นี้ผู้ที่คิดใจจะศึกษาชื่อประวัติและแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ย่อมทำได้ง่าย
กว่า เพราะข้อเขียนของท่านผู้นั้นลุ่มลึก วิวัฒนาการเรื่อยมาเป็นชั้น ๆ และข้อ
เขียนของท่านช่วยให้ผู้อ่านมีโอกาสได้รู้จักชื่อประวัติของท่านอยู่บ้าง ในบางโอกาส
ดั่งนธรรมที่ท่านบัญญัติแนะนำประกาศเป็นธรรมะสำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป แม้จิตใจ
ของท่านจะตั้งขึ้นตามขั้วและด้วย แต่คำพูดของท่านก็ยังเป็นไปอย่างธรรมดา สำหรับ
มหาชนอยู่นั่นเอง และท่านไม่เบียดช่องให้เรารู้ได้เลย ว่าความคิดอ่านของท่าน
วิวัฒนาการไปเพียงใดบ้าง ท่านทำการทำงานมาอย่างไรบ้าง ทั้ง ๆ ที่ท่านเป็นนัก
เผยแพร่เรื่อยมา ตลอดชีวิตดั่งสมณะของท่าน และดูท่านจะอุทิศตนเพื่อการประกาศ
พระศาสนาอย่างจริง ๆ จัง ๆ ตั้งแต่แรกอุปถัมภ์ ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้เอ่ยไว้ที่ไหน

เคย แห่ถว้การเผยแพร่วรรคาคำสอนของท่านนั้น ท่านใช้อุปกรณั้และดื่้อมวลชนอัน
ทันสมัยทุกชนิด นับว่าท่านเดินทันโลก ทั้งยังนำเอาวัตถุในโลกลมาเป็นทาสของธรรม
ได้อีกด้วย

ท่านบัญญัติานั้พระรูปนี้ เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ (วันที่ ๓๓ พฤษภาคม)
ชื่อบั้ นามสกุลเด่นที่เจริญ เป็นชาวพัทลุงโดยกำเนิด และเป็นคนไทยแท้ชนิดที่สืบ
หาเลือดจีนเข้ามาผสมไม่ได้เลย การศึกษาก็เป็นไปตามธรรมเนียม ดังที่คนในชนบท
สมัยนั้นจะพึงมีได้ คือเรียนไ้จบชั้นมัธยม ๓ ณ โรงเรียนประจำจังหวัด เมื่อจบ
ชั้นมัธยมต้นแล้ว ก็มาเข้ารับครูประจำโรงเรียนแถวบ้าน แต่อายุยัง
น้อย ต่อมาเจ้าอาวาสชักชวนให้บวชเณร จึงเข้ารับบวชที่วัดนั้น เมื่ออายุ ๑๘ ปี
เมื่ออายุครบอุปถัมภ์แล้วได้ไปบวชพระที่บ้านเดิม ณ วัดนางลาด ตำบลคูหาสวรรค์
จังหวัดพัทลุง จำพรรษาครบ ๓ เดือน แล้วไปเรียนนักธรรมที่จังหวัดนครศรีธรรม-
ราช โดยเหตุที่ตามเณรชื่อบั้ น้อยแล้ว พระอุปัชฌาย์จึงให้ฉายาว่าบัญญัติานั้
แปลว่าผู้ยินดีในบัญญัติ และก็ปรากฏว่าฉายานี้เหมาะแก่อุปนิสัยและภูมิธรรมของ
ท่านเป็นอย่างยิ่ง ปรากฏว่าพออุปถัมภ์ได้ยังไม่ทันไร ก็ปรากฏเกียรติคุณในทาง
เป็นธรรมกลัก มีโวหารในการเทศน์ปลุกใจวิสัยนา ได้รับอาราธนาให้ออกไปเทศน์
คู้งจังหวัดใกล้เคียง แต่ตัวท่านเองเห็นว่าการแสดงพระธรรมเทศนาแบบนั้นได้ผล
น้อย เป็นการแสดงโวหารของธรรมกลัก ยิ่งกว่าจะยกหลักธรรมปฏิบัติมาชี้แจง
แสดงให้ถึงจิตใจประชาชน ทั้งตัวท่านเองก็เห็นว่าท่านยังมีควมรู้น้อยนัก ใครจะ
คัดกรองให้ได้อีก พอให้อ่านพระพุทพจนั้ได้ในภาษาดังเดิมที่พระพุทพของคั้ทรง
ตั้งสอน

ก็การเรียนบาลั้สมัยนั้น ยังไม่แพร่หลายออกไปถึงจังหวัดภาคใต้ ท่านจึงคิด
ตั้งใจเดินทางเข้ามาศึกษาภาษาบาลั้ในพระนคร พักเรียนอยู่ที่สำนักวัดตามพระยา
กับพระธรรมบัญญัติ แต่ครั้งยังเป็นพระมหาพิณ ป. ๘ อยู่ที่กรุงเทพฯ ๕ ปี สอบ
ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค พออ่านพระพุทพจนั้ได้แล้ว ก็เพียงพอแก่ปฏิปทาของ
ท่าน ด้วยท่านมิได้คิดที่จะเอาดีในทางที่จะเป็นนักปริยัติ จึงมิได้สอบเปรียญให้สูง
ขึ้นไป ประจบเวถานนั้พระมหาเงื่อม อินทบัญญัติ ๓ ประโยค สำนักวัดปทุมคงคา
ซึ่งเป็นสั้หภูมิภาคทั้ภคินด้วยกัน ก็ได้ถว้การเรียนพระปริยัติธรรมเสีย กลับมาสู่บ้าน

เดิมที่คำบดพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งต้นเป็นนักปฏิบัติอยู่ที่สวน
โมกข์เก่า ออกหนังสือต้นนิตยสาร พุทธศาสนา เขียนบทความธรรมะแนวใหม่ เป็นที่
ชอบใจพระมหากษัตริย์ ท่านจึงลาจากวัดตามพระยา ในพระมหานคร มาขอพักปฏิบัติ
ธรรมอยู่ที่สวนโมกข์นั้นเป็นเวลาหนึ่งปี พอให้ได้สมรรถทางฝ่ายปริยัติและปฏิบัติ
ดั่งเป็นพุทธสาวกของพระบรมศาสดา นับว่าท่านเป็นพระอัครคันศุกระุ่นแรกที่มา
พำนักอยู่สวนโมกข์กับท่านพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นเหตุให้ท่านนิมนต์ลือท่าน
พุทธทาส ถึงเรียกเป็นพี่และนำวิธีปฏิบัติของสำนักนั้นมาใช้ต่อมาจนทุกวันนี้ เช่น
วิธีออกหนังสือพิมพ์ ตั้งโรงพิมพ์ ตั้งห้องสมุด ตลอดจนธรรมเนียมข้อวัตรปฏิบัติ
ต่าง ๆ จนถึงกับตำราที่จะตั้งโรงพยาบาลทางวิญญาณขึ้นตั้งที่สวนโมกข์กำลังสร้าง
โรงมหรสพทางวิญญาณเป็นต้น แต่ท่านขาดบุคคลเช่นนายธรรมทาส จึงมีอาจตั้ง
โรงเรียน เช่น โรงเรียนพุทธนิคมขึ้นได้

ว่าโดยเนื้อแท้แล้ว ท่านบัญญัติท่านนี้เป็นนักเผยแผ่ยิ่งกว่าอะไรอื่น ทั้ง ๆ ที่
ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมและทดลองประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็เห็นว่าท่านพอจะเผยแผ่
ได้แต่ในประเทศเท่านั้น เพราะท่านไม่รู้ภาษาต่างประเทศพอเพียง ด้วยเหตุฉนั้น
หลังจากที่ท่านกลับลงมาอยู่ทางบักซ์ไต้ไต้ไม่กี่ปี ท่านก็ปลัดคิวออกนอกประเทศไทย
ไปจำพรรษาอยู่ในสหพันธมณฑล มีแรก ณ วัดกำแพงโก รัฐเปเร ที่วัดนี้ ท่านก็ยัง
ไม่มีโอกาสได้ใช้ภาษาต่างประเทศเท่าที่ควร แต่กตติศัพทความเป็นผู้ปฏิบัติดีของ
ท่านและการริเริ่มกิจการใหม่ๆ ตลอดจนการเทศน์น่าดังสอนของท่าน เป็นเหตุให้
พุทธบริษัทในมณฑลพากันอยากได้ท่านไปประจำสั่งสอนในเขตของตน ๆ เลยเป็น
เหตุให้ท่านรับนิมนต์ไปประจำคือ ณ วัดปิ่นบังอร ที่เกาะป็นัง

การจาริกไปต่างประเทศนั้น ถึงท่านบัญญัติท่านจะได้เทศน์น่าดังสอนอยู่เต็ม
โดยอาศัยถ้ำบ้างที่ตาม และผู้ได้ยินได้ฟังจะพอใจเพียงไหนก็ตาม ดูตัวท่านเอง
จะถือว่าเป็นการไปหาความรู้ได้ตัว เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติยิ่งกว่าอะไรอื่น
แม้เมื่อกลับจากมณฑล เข้ามาอยู่ประเทศไทยแล้ว ท่านยังหาโอกาสออกไปอยู่อินเดีย
และลังกา เป็นเวลาครั้งมี หลังจากนั้นก็ไปพักอยู่ที่อังกฤษเป็นเวลาหลายเดือน
ก็ยังได้เที่ยวจาริกไปในยุโรปอีกด้วย ท่านไปพบปะนักเรียนไทยในต่างประเทศ ก็
ล้วนก่อนให้เขาเหล่านั้นเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระภิกษุสงฆ์ไทย และท่านเองก็ตั้งนับ

ดังนั้นให้ด้านศิษย์ที่เป็นพระภิกษุได้เดินทางไปศึกษาต่อถึงต่างประเทศ ทั้ง ๆ ที่คณะ
สงฆ์และผู้หลักผู้ใหญ่ก็มักจะไม่เห็นด้วย และในขณะที่ผู้ขึ้นส่งพระไปเรียนเมืองนอก
แล้วมักกลับมาลาสึกขาบทกัน ท่านบุญญานันท์ส่งพระค้ำถ่านันท์และพระวิเวก
นันท์ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยยานันทาทักษิณารูปละ ๖ ปี แต่ท่านทั้งสองก็ยังอยู่
รับใช้ให้คุณประโยชน์แก่พระศาสนาอย่างมากมาย ในด้านภาษาต่างประเทศ จน
ทุกวันนี้

เฉพาะพระค้ำถ่านันท์นั้น นับว่าเป็นการได้มาสู่พระศาสนาโดยบังเอิญ หรือจะ
ว่าด้วยบุญบารมีของท่านบุญญานันท์ก็ได้ เพราะท่านรูปนี้เป็นชาวบึง มารดา
เป็นไทย บิดาเป็นไทรบุรี พูดได้หลายภาษา ทั้งจีนฮกเกี้ยน แคะ และไหหลำ อังกฤษ
ทมิฬ ฮินดู และมลายู โดยที่มารดาถือพุทธ จึงบวชให้ที่วัดไทยในบึง ๓ เดือน
แล้วก็จะตั้งกฐาเทศน์ไปตามประเพณี ประจวบที่ท่านบุญญานันท์ไปจำพรรษาที่
บึงบอมน (พ.ศ. ๒๔๘๐) เลยได้อาศัยท่านนวกภิกษุรูปนี้เป็นด้อม เวลาเทศน์สอน
ญาติโยม หลังจากนั้นท่านรับอาราธนา เจ้าชั้น ดีโรวต์ ณ เชียงตุง ให้ไปตั้งพุทธ
นิคมเชียงใหม่ ท่านเองเคยกับสวนโมกข์พุดารามที่ไชยา ท่านเคยชวนพระค้ำถ่า
นันท์ขึ้นไปด้วย เป็นครั้งแรกที่ท่านรูปนี้ได้เดินทางเข้าสู่มาตุภูมิ แล้วเคยอยู่รับใช้
พระศาสนาต่อมา จนได้ไปประจำวัดไทยที่พุทธคยา และมาดูแลพุทธนิคมที่เชียงใหม่
ในบัดนี้ ก็ได้เป็นต้นเค้าของพระภิกษุผู้กตัญญู ด้านศิษย์ของท่านบุญญานันท์ภิกษุ
ซึ่งนอกจากท่านวิเวกนันท์ที่เอ่ยนามมาแล้ว (และประจำอยู่ที่อินเดียในบัดนี้) ก็มี
ท่านธัมมานันท์ นักเทศน์ นักพูด และนักเผยแพร่ ศุภอาจารย์ (แต่ยังไม่สู้ชมเท่า)
และท่านวิมุตตยานันท์ ซึ่งเป็นนักคิด นักเขียน ยิ่งกว่าเป็นนักพูด ท่านผู้นี้รับผิด
ชอบในด้านนิตยสาร ชาวพุทธ ที่ออกคล้าย ๆ กับ พุทธศาสนา ของคณะธรรมทาน
ที่ไชยา

การที่ท่านบุญญานันท์รับอาราธนาเจ้าชั้น ดีโรวต์ ขึ้นไปตั้งพุทธนิคม ขึ้นที่วัด
อุโมงค์นอกนครเชียงใหม่ออกไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ นั้น เท่ากับว่าท่านไปฟื้นฟูพระ
ศาสนา และยกระดับศีลธรรมจรรยาให้แก่มหาชนอย่างใหญ่หลวง พระครูบาศรีวิชัย
ที่มักคิดคุณอยู่ก่อนหน้านั้น ก็ทำการแต่ด้านก่อสร้างปฏิสังขรณ์ และในทางคุณ
วิเศษทางไสยศาสตร์ คราวนี้ท่านบุญญานันท์ตั้งสอนแก่นอธรรมแท้ ๆ และ

ไม่ปฏิเสธขรณทำตายโบราณวัตถุ หากรักษาวัดอุโมงค์ไว้ในสภาพที่ดี ยังทำ
ให้ร่มรื่นดีมีคำว่า อาราม กับยังได้เป็นตัวตั้งตัวตั่งสร้างพุทธสถานไว้ในนครเชียงใหม่
อีกด้วย ผู้ที่ให้ความร่วมมือกับท่านนั้นมีชวราวาททุกชนบรรดาศักดิ์ ตั้งแต่ผู้ว่าราชการ
การจังหวัด อธิบดีผู้พิพากษา เรื่อยลงมาจนคนนับถือคริสต์ศาสนา ล้วนพระเถระ
ที่เป็นใหญ่ในจังหวัดภาคเหนือหลายรูป มองงานของท่านบัญญัติอันทะไปในแง่ร้าย
แต่ภายหลังก็ต้องให้ความร่วมมือ ถึงแม้จะเป็นการร่วมมือแต่ในนามก็ตาม

งานปรับปรุงสถานพระศาสนาที่ท่านบัญญัติอันทะไปทำการอยู่ ณ จังหวัดภาค
เหนือ ทั้ง ๆ ที่เป็นคนโต ได้ผลเพียงใด ยากที่จะพรรณนาได้ บางอย่างเป็นการ
กลับหน้ามือเป็นหลังมือ บางอย่างเป็นการเปลี่ยนสีจากดำเป็นขาว บางอย่างเป็น
แต่กระสุนให้คนให้กระต๊อและให้ต๊อช โดยที่มบริเวณการเผยแพร่จำกัด ผลได้
จึงกระซิบว่าการงานของท่านในระยะหลัง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าคณะสงฆ์แต่งตั้งให้
ท่านเป็นเผยแพร่จังหวัดใด หรืออำเภอใด ในภาคเหนือนี้ แม้สมณศักดิ์ก็ไม่ขอ
พระราชทานให้ ทั้งนี้ใช้ว่าตัวท่านต้องการยศศักดิ์เปล่า ท่านยินดีใช้นามฉายาว่า
บัญญัติอันทะ ยิ่งกว่าอะไรอื่น แม้ภายหลังเมื่อได้เป็นพระราชาคณะ ก็พระราชทาน
นามตามฉายาว่า พระบัญญัติอันทะมุนี แม้กระนั้นท่านก็ยังคงใช้ชื่อฉายาคามเดิมว่า
บัญญัติอันทะภิกขุ เป็นเหตุให้แม้ข้าราชการชั้นสูงก็ยังเรียกชื่อท่านอย่างดัดจริตว่า
เจ้าคุณบัญญัติอันทะภิกขุก็มี และโดยที่ท่านเป็นเพียงพระราชาคณะสามัญ ในสมัย
ที่พระราชาคณะชั้นเมือง ทั้งยังมีได้เป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ไม่มีตำแหน่ง
หน้าที่หนึ่งใดในทางคณะสงฆ์ ก็เลยไม่ต้องถือศักย์ยศใดๆก็ได้ ได้ทราบว่ามี
จะตั้งขึ้นไปงานพระราชพิธีเปิดเขื่อนภูมิพล ต้องค้นหาศักย์ยศกันเป็นการใหญ่ ไป
ได้เอาที่วัดมหาธาตุ เพราะท่านทั้งอยู่ที่นั่นแต่ได้รับพระราชทานมา และก็ไม่
ปรากฏว่าท่านเคยฉายรูปติดศักย์สัญญาบัตร ดังที่พระราชาคณะสมัยนั้นนิยมกัน

การที่ท่านได้เป็นพระราชาคณะก็เป็นเรื่องแปลกประหลาด นัยว่าพระพิมลธรรม
(อาจ อาตม) ถึงสมณศรีว่าการองค์การปกครองเขตแดนนั้น เห็นว่าท่านแต่คงความ
สามารถให้ปรากฏมาก จึงเสนอให้ท่านได้รับพระราชทานสัญญาบัตรศักย์ ทั้ง ๆ
ที่สมณศรีในขณะถึงสมณศรีบางรูปคัดค้าน ว่าไม่เห็นได้ทำอะไรเป็นแก่นสาร ดัง
ประหนึ่งว่าถึงสมณศรีรูปนั้นทำการยิ่งกว่า (ทั้ง ๆ ที่ท่านเองก็ได้แต่ฉันท ดอด เทศน์

เผด็จการรวบรวบ ออกเงินกู้ได้) บ้างก็ว่าสมควรให้เป็นเพียงพระครุฑพอก คือ
ตั้งสมมติว่าการรณรงค์การปกครองยืนยันคุณค่าคุณความดีให้เป็นที่ประจักษ์ ที่ประชุมจึง
ยอมขอให้ท่านได้เป็นพระราชกณะ เป็นครั้งแรกที่ทางคณะตั้งรับรองการกระทำ
ของท่านบัญญัติให้ แต่การที่ท่านรับสมมติ ก็มีความหมายที่เคารพนับถือ
บางคนก็เคยเห็นว่าไม่ควรเข้าไปพัวพันกับเกียรติยศชื่อเสียง ส่วนองค์ท่านถือคติว่า
โลกธรรมของภายนอก อย่าห่วงไหวไปตามเป็นไรได้ แม้เมื่อคราวได้เป็นพระ
อัครมหาเสนาบดีได้รับการแต่งตั้งนอกรัตนนครอย แห่งระเบียบปฏิบัติ ของคณะตั้ง
ตามปรกตಿಯุ่ตนเอง

คิด ๆ ก็แปลก ที่คณะตั้งมิไทยให้กำลังใจคนคิดด้วยวิธีแปลก ๆ เช่นนี้ เดิมก็มี
แต่สมเด็จพระสังฆราชวัดสระเกศเท่านั้นที่ประทานถ้อยคำอันเป็นกำลังใจ แต่สมัย
นั้นท่านเป็นเพียงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ มิได้มีตำแหน่งบริหารการพระศาสนา
โดยตรง ครั้นเป็นองค์สมเด็จพระปริณายกก็ทรงกระปดกกระเป๋ยเดี่ยวแล้ว มหาเถระ
บางองค์ถือพฤติการณ์งานคณะตั้งมิในพระนามเสียมากกว่า มาสมัยสมเด็จพระ
สังฆราชองค์ปัจจุบัน ต่อเมื่อได้เข้าโดยบังเอิญนั้นแหละ จึงประทานไตรพมามา
ให้ใครหนึ่ง แม้เพียงนั้นก็นับว่าเป็นกำลังใจอยู่อย่างมากแล้ว และการที่ทางราชการ
แต่งตั้งให้ท่านเป็นหัวหน้าคณะธรรมทูตชายได้ดังต้องภาคนี้ ก็นับว่าเป็นการรับ
รองถ้อย ๆ ว่าท่านได้แสดงความสามารถในการเผยแพร่ทางแถบแคว้นมานานักต่อ
นักแล้วในกาลก่อน

ท่านบัญญัติอยู่ประจำที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลา ๓๐ ปี ครั้นต่อมาทาง
กรมชลประทานได้สร้างชลประทานวังตฤณภูษิตที่จังหวัดนนทบุรี แล้วเสร็จเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๐๓ มีความประสงค์จะได้เจ้าอาวาส ท่านเซมรังสีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
บางคนในกรมชลประทานได้นำอธิบดี ให้อาราธนาท่านบัญญัติลงมา ตั้ง
ที่ท่านพุทธทาสได้แนะนำเจ้าชิน สีโรรสให้อาราธนาท่านขึ้นไปเชียงใหม่เมื่อก่อนหน้า
นั้น การที่ท่านจะเชียงใหม่ลงมา ก็มีเตียงครหา เตียงเดี่ยวตาย หลายเป็นหลายน
ประการ แต่องค์ท่านถือว่าท่านทำประโยชน์ให้แก่เชียงใหม่พอเพียงแล้ว รากแก้ว
แห่งพุทธนิคมก็ตั้งมั่นคงแล้ว กิจการต่าง ๆ ก็ดำเนินไปได้แล้ว เพียงแต่ต้องการ
การสนับสนุนจากท่านอยู่ห่าง ๆ ก็พอ ดังจะเห็นได้ว่าแม่ในบั้น ท่านก็ยังขึ้นไป
เทศนาสั่งสอนที่เชียงใหม่เอง ๆ และก็ยังคงตำแหน่งเป็นประธานกรรมการพุทธ
สถานอยู่

เมื่อท่านลงมาอยู่ที่ถนนพหลโยธิน มีอาวตารอยู่ใกล้เมืองหลวง พอที่จะได้รับความวิเวก
ได้ แต่ที่ใกล้พอที่ชาวพระนครที่ขังการขรรระจากท่าน จะออกไปหาท่านได้ นอก
จากท่านยังถือเอาวาทเป็นศูนย์กลางการขันธ์เห็นตรงได้ เทศนาเผยแผ่พระศาสนา
อีกด้วย ทางในกรุง ท่านก็ได้อาศัยวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นที่พักพิง ได้พระ
เทพวิสุทธิโมลีเป็นภักตยานมิตร กับได้มีโอกาสแสดงธรรมแก่ที่มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัยเนื่อง ๆ ด้วย นอกจากนี้ท่านยังมีรายการธรรมตามหอประชุมต่าง ๆ
นอกวัดอีกเป็นอันมาก เช่นหอประชุมโรงพยาบาลสงฆ์ ศาลาอเมริกัน หน่วยงานราชการ
เป็นต้น ทางวิทยุท่านก็พูดประจำสถานียานเกราะ ทุกคืนวันจันทร์ (๑๘.๓๐ น.)
และวันพุธ (๑๘.๐๐ น.) สถานีการเกษตร ทุกวันอาทิตย์ (๑๘.๐๕ น.)

เวลานี้ท่านบัญญัติวัตรปฏิบัติ มีอายุได้ ๕๕ พรรษา ๓๕ จัดเป็นมหาเถรภูมิ
แล้ว ตามพระวินัย แต่ก็ยังแข็งแรง มีอนามยัค นอนหัวค่ำ คืนเช้า พูดคุยน้อย
พูดตั้งสอนมาก ทำงานสม่ำเสมอ เบียดเบียนที่อยู่อย่างไม่หยุดหย่อน ถ้าพระของ
เราทำการค้าเผยแผ่ดังเช่นท่านบัญญัติกันเพียงสัก ๓๐ รูป พระศาสนาจะ
เข้าฝังจิตใจประชาชนถึงเพียงไหน ก็เหลือจะเดา ถ้าการคณะสงฆ์จะมีองค์การด้าน
เผยแผ่ วิชาอื่น ได้ที่ท่านบัญญัติให้เข้าร่วมอยู่ด้วยในชั้นนโยบาย ก็จะได้ไม่ยอ
ยบกันทราบแต่ว่าการกรรมการศาสนาอาราธนาให้เข้าอยู่ในคณะกรรมการด้านธรรม-
ทูตไปอังกฤษ น่าจะคิดกันให้กว้างให้ไกลกว่านี้ และหาประโยชน์จากคนดี โดย
วิธีที่ขอให้ท่านเข้ามาร่วมมือด้วยมาก ๆ ยิ่งกับคนที่ไม่คิดอาบัติอย่างนี้ด้วยแล้ว
ทางราชการจะไม่ต้องเสียอะไรเลย เมื่อเราปล่อยพระดีให้ทำงานเป็นเอกเทศอยู่
อย่างนี้ โดยไม่คิดการณ์ระยะยาวไว้ อีกสักหน่อยท่านก็จะดับขันธวายชีพไป งาน
ต่าง ๆ ที่ทำได้ ก็จะไม่มีการสานต่อ ต้องรอมาคั้งคืนกันใหม่ ดังที่ท่านบัญญัติ
ได้เคยตั้งต้นมาหนึ่งแล้ว และตั้งพระเถระแต่ก่อนตั้งแล้วล้ม ล้มแล้วตั้งมาแล้ว
นั่นเอง ทงหนักเพราะราชการทงฝ่ายศาสนาและอาณาจักร ไม่รู้จักสนับสนุนส่งเสริม
คนดี ให้ถูกวิธี มามัวแต่คิดถึงคนและผลประโยชน์คนกันในระยะสั้นอย่างน่าตมเพช
เวทนาเป็นที่สุด

ผู้สื่อข่าวของเรา

คนกับความคิด
สัมภาษณ์พุทธทาส

ผู้ถาม

ที่เกิดถ้ากรรมลงมา อยากจะเรียนถามปัญหา เพราะเหตุที่กำหนดจิตพิมพ์หนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพิเศษ ว่าด้วยพระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน

ก่อนที่จะกราบเรียนถามปัญหา เกิดถ้ากรรมอยากจะได้ดวงความในใจ ความรู้สึก บางประการออกมาเสียก่อน คือ กิจสำคัญบางประการของพระภิกษุสงฆ์เท่าที่ถ้ากรรมเข้าใจนั้นก็ชื่อว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเริ่มตั้งแต่ปีแรกๆ ถ้าต้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยโบราณ รู้สึกว่าใช้สองวิธีคือว่า

- (๑) วิธีปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้เขาเห็น
- (๒) ทางเทศนาสั่งสอนเขา

ในสมัยโบราณการเทศนาสั่งสอน ก็คือ การพูดให้คนฟัง ต่อมามีการเขียน มีการพิมพ์ รุ่นหลังๆ มีวิทยุ มีโทรทัศน์ มีภาพยนตร์ อะไรต่างๆ ซึ่งถ้ากรรมเข้าใจว่า ทางพุทธศาสนาจะต้องปรับปรุงตัวเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ เกิดถ้ากรรมได้ลงมาที่นี้ ก็เห็นได้ชัดแล้วว่า ท่านอาจารย์ทำการปรับปรุงบางอย่าง ซึ่งรวดเร็ว หน้ากว่าที่อื่น เช่น โรงมโหรีหลวงพ่อท้าวบุญญาณ์ เหล่านี้เป็นต้น นี่เป็นความรู้สึกเป็นความเข้าใจ ซึ่งอาจจะผิดหรือถูกก็ได้ ทั้งสองสถาน ก็เลยอยากจะกราบ

เรียนถามความเห็นของท่านอาจารย์ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านอาจารย์จะอธิบายขยายความออกไปอย่างไร ให้เกิดกิจกรรมเข้าใจกระจ่างชัดได้ใหม่ว่า จุดประสงค์ของเรื่องนี้เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันและยุคใหม่คือไปข้างหน้าอย่างไร

ผู้ตอบ

ความประสงค์โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องมโหรีสหทางวิญญาณนี้ ได้มีความประสงค์คล้าย ๆ กับที่คุณว่า คือว่าเป็นการปรับปรุงให้ทันสมัย คำว่าปรับปรุงนี้ มันกว้าง จึงทำได้มากอย่างมาวิธี ที่เราเลือกบางอย่าง บางวิธี มาทำ เท่าที่จะทำได้ โดยถือว่า ปัญหาที่เห็นอยู่นั้นคนไม่ค่อยสนใจ ธรรมะ หรือ ศาสนา ยิ่งกว่านั้นยังแสดงอาการเบื่อ ถึงขั้นหลงใหล ก็เลยอยากจะทำข้อที่ไม่สนใจหรือเบื่อนั้น จึงเลยคิดว่า จะทำอย่างไรดี ที่แรกนั้นก็ถึงหลักที่สำคัญในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ตรัสเองว่า ธรรมะนี้ไพเราะงดงามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในเบื้องปลาย ทรงแสดงธรรมให้เป็นอย่างนั้น และขมวดท้ายว่าให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกน้อมอย่างหนึ่ง ให้เกิดความกล้าหาญ ที่จะทำตามอย่างหนึ่ง รวมความแล้วมีความพอใจและอยากจะทำตามทนอยู่ไม่ได้ ทางที่กลัวว่าธรรมะนี้เหลือวิสัยหรือยากเย็นไป หรือไม่เหมาะแก่ฆราวาสนั้นก็หมดไป เลยสรุปให้เหลือเพียงว่า ให้มันน่าสนใจ สนุกสนาน เย็นยะเยือก เป็นมโหรีสห คำว่า มโหรีสหนี้ ถูตามหลักภาษาบาลี ก็แปลคล้าย ๆ กับว่า Entertainment ให้ความบันเทิงแก่ผู้มากแล้วกัน แต่เราไปเรียกกันสั้น ๆ ว่าโรงหนัง มีความมุ่งหมายเป็นโรงละครมากกว่า จึงเรียกว่า *Spiritual theatre* นึก ๆ กันไว้ว่าทำอย่างนี้ เป็นโรงละครทางวิญญาณ โรงละครก็หมายถึงสนุกสนานอยู่แล้ว ทางวิญญาณนั้นหมายถึงส่วนที่วัตถุช่วยไม่ได้ คือเป็นเรื่องที่จะต้องทำให้ลึกมากเข้าไป เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ โดยที่ถือว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าร่างกาย ถ้าจะมีการพัฒนาก็ควรจะมีการพัฒนาจิตยิ่งกว่าร่างกาย จะทำให้มีความพอใจที่พอใจลึกไปกว่าทางกาย มโหรีสห หนึ่ง ละคร ทั่ว ๆ ไปในโลกนั้น มันเป็นเรื่องยั่วอารมณ์ ไม่เคยทำให้เกิดการพักผ่อน แต่ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยทางวิญญาณ ดังนั้นเราจึงเห็นว่า มโหรีสหทางโลก ๆ ทั่วไปนั้น ไม่ใช่มโหรีสหแก้ววิญญาณ เพราะมันเป็นการทรมาณวิญญาณ ธรรมะนี้เป็นมโหรีสหทางวิญญาณอยู่ในตัว ตัวธรรมะนั้นเป็นมโหรีสหทางวิญญาณ ไม่เป็นมโหรีสหทางวัตถุหรือทางโลก ๆ เป็นมโหรีสห

ทางวิญญาณ เวลาใครไปเกี่ยวข้องกับธรรมะ มีธรรมะกันจริงๆ แล้ว ก็จะได้รับ
ความปิติ ปราโมทย์เปรี๊ยะเพลิน มีกำลังแรงมาก เหมือนกับความเปรี๊ยะเพลินทาง
โลกนั้นๆ แต่มันเป็นความเปรี๊ยะเพลินอีกชนิดหนึ่ง ที่ทำให้จิตใจสงบ สุข บริสุทธิ์
ด้วย สงบด้วย พอใจด้วย ฉะนั้นจึงเรียกว่ามโหโรสพทางวิญญาณ

ผู้ถาม

แต่ตัววิกรกานี้จะมีอะไรบ้าง ท่านอาจารย์บอกว่าไม่เรียกโรงหนัง เรียกโรงละคร
คนที่มาที่นี่ จะมีอะไรให้เขาชม ให้เขาดูให้เขาฟังกัน ชักประการหนึ่ง สถานที่
อย่างนี้ มันจะมีห้างไกลไปหรือสำหรับคนทั่วไป

ผู้ตอบ

ถ้าถามอย่างนี้ ก็ตอบตามเหตุผลที่มีอยู่โดยเฉพาะ ข้อแรกก็คือว่า นี่เป็นเพียง
การทดลอง เราไม่กล้าพูดอ้างว่ามีความสามารถ มีความถูกต้องเป็นที่สุด มันเป็น
เพียงขั้นในการทดลอง ที่นี้สะดวกสำหรับเราด้วย ในทางหนึ่ง เรื่องทางจิตทางวิญญาณ
มันเหมาะสำหรับสถานที่อย่างนี้ เพราะฉะนั้นคนที่สนใจก็ต้องเสียสละบ้าง เพราะมัน
ต้องการสถานที่อย่างนี้ เป็นรากฐาน เป็นพื้นฐาน เหมือนอย่างว่ามาที่นี้ มันก็มี
อะไรหลายอย่างผิดกับที่ในกรุงเทพฯ จนเราพูดกันว่า ก้อนหินก็พูดได้ ต้นไม้ก็พูด
ได้ มานั่งข้างๆ ก้อนหิน ข้างๆ ต้นไม้ ก็ได้ยินมันพูด นี่หมายความว่า ความสงบ
สงบตามธรรมชาติทำให้เกิดความรู้สึกอะไรอย่างหนึ่งขึ้นมาเอง เหมือนประโยคที่เรา
เขียนไว้ที่โรงฉันว่า *Solitude is a resting place of a struggling soul* สถานที่สงบ
เป็นที่หยุดพักของวิญญาณที่กำลังกระวนกระวาย เราหาสถานที่สงบอย่างนั้นที่กรุงเทพฯ
ยาก แม้เราจะมีเงินจัดชั้นที่กรุงเทพฯ มีความสามารถจัดชั้นที่กรุงเทพฯ มันก็ยัง
ไม่อำนวยความสะดวก ที่นี้พวกเราไม่มีเงินที่จะจัดชั้นที่กรุงเทพฯ ได้ และสถานที่
มันก็ไม่ได้ตามที่ต้องการด้วย จึงต้องจัดที่นี้ ทำให้รู้สึกว่างไกล เพราะว่ามันจำเป็น
อย่างที่ว่ามา แล้วมันก็มีเหตุผลอีกอย่างหนึ่งว่า คนที่จะเข้าใจเรื่องธรรมะขั้นนี้ต้อง
มีการเสียสละ คือ ต้องสละการงาน สละครอบครัว สละทรัพย์สินสมบัติกันคราวหนึ่ง
ในระยะนั้น จึงจะเกิดจิตใจอันใหม่ ที่จะเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ได้ แต่ถ้าจะให้ดีมาก
ก็ถึงจะต้องสละชีวิต คือตั้งใจว่า ถ้ามาพักที่นี้ อาจจะถูกโจรปล้น อาจจะถูกคนฆ่า
ตาย หรือสัตว์ร้ายเบียดเบียน ทำอันตรายถึงตายได้ อย่างนั้นก็ยิ่งดี เพราะว่าจะ

ต้องปลง เป็นการเสียสละล่วงหน้าแม้แต่ชีวิต ถ้าเมื่อตั้งใจลงไปอย่างนั้นแล้ว จิตใจ
ชนิดนั้นพร้อมที่จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า มโหรีสหทางวิญญาน คือว่าไม่ไกล
ผู้ถาม

แล้วเมื่อเข้าไปในโรงมโหรีสหแล้วมีอะไรให้บ้าง

ผู้ตอบ

อ้าว ที่นี้ พูดถึงโรงมโหรีสห ต้องเข้าใจได้เองว่า เท่าที่เห็นอยู่นี้ มันยังไม่
เสร็จเรียบร้อย เราตั้งใจไว้โดยหลักใหญ่ ๆ ว่า จะให้ได้รู้ธรรมะอย่างลึกซึ้งโดยไม่รู้สึก
ตัว และด้วยความรู้สึกที่สนุกสนาน ๒ ประการนี้ ให้รู้ธรรมะชั้นลึกได้โดยไม่รู้สึกตัว
ด้วยลักษณะที่มีอาการพอกพองใจ สนุกสนาน ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้จะมีอะไรบ้าง มันก็
เป็นปัญหาอันหนักตั้งแต่เริ่มต้น คิดนึกกันมาก ในที่สุดมันก็นึกกว้าง ๆ ไปที่ก่อนว่า
จะเลือกเอาสิ่งที่ยังไม่เคยมีขึ้นในประเทศไทย มาแสดงให้สุดความสามารถของเราก่อน
ฉะนั้น เราจึงได้เลือกภาพนั้น ภาพเขียน ในชุดที่แปลก ที่ยังไม่เคยมี ในประเทศไทย
เพราะว่าพอเขาได้เห็น เขาก็ตื่นเต้นพอใจ น้อย่างหนึ่งแล้ว มันตรงตามความประสงค์
ข้อแรก ที่ต้องการให้คนมาสนุกสนานพอใจ ที่นี้ให้ความรู้ชั้นลึก นี่หมายความว่า
เราเลือกเอาเรื่องที่จะให้เกิดสติปัญญาชั้นลึก เพราะในพวกเหล่านี้โดยมาก มันเป็น
เรื่องที่จะต้องคิด คืออย่างที่เขาเรียกกันว่า “ปริศนา” ดังนั้นจะเห็นได้ทั่วไปว่า
ภาพเขียนนี้ล้วนแต่เป็นภาพที่จะต้องคิด หรือเป็นภาพปริศนา ไม่ให้คำบอกเล่า
พล่อย ๆ ไป ไม่ต้องคิด ถึงถามก็ไม่ตอบ อะไรก็ประสงค์ล้วนแต่จะให้คิด แม้แต่ใน
เรื่องเสาศ ๕ ต้น ซึ่งได้ทำติดไว้ในที่ต่าง ๆ นี้ ได้รับคำถาม ตั้งร้อยรายเห็นจะได้ ก็
บอกว่า เป็นสิ่งที่จะต้องคิดเอาเอง อย่างนี้เป็นต้น ดังนั้นภาพที่เขาเขียนนี้ มุ่งหมาย
ที่จะเอามาเป็นภาพที่จะต้องคิดอย่างลึกซึ้ง นี้เรายังทำอะไรได้ไม่ได้ ถึงเลือกเอาของ
พวกนี้มาใช้ไปทีก่อน เพราะยอมแพ้เขา หมายความว่า เขาทำได้ดีกว่าที่เรา
คิดเอง ดังนั้นภาพเขียนชุดหนึ่งก็เป็นชุดนักศึกษาอย่างเช่น แม้ชุดอื่นที่ไม่ใช่เป็นของ
นักศึกษาอย่างพวกเช่น ก็ล้วนแต่เป็นภาพที่ต้องคิด ถ้าเราจะมีอะไรอีกนอกจากภาพ
นั้น ภาพเขียนเหล่านี้ก็ต้องมีหลักเกณฑ์ทำนองนั้น สำหรับภาพบนนั้น เมื่อ
เห็นจะเห็นได้ทันทีว่ายังไม่ในประเทศไทย น้อย่างหนึ่ง แต่ละภาพ ต้องคิดอย่าง
ลึกซึ้ง เพราะไม่มีพระพุทธรูป ซึ่งเป็นองค์พระพุทธรูปเจ้า เอาความว่างเป็นสัญลักษณ์

แทนพระพุทธเจ้า ตั้งต้นก็ต้องคิดกันเองว่า ทำไมจึงเอาพระพุทธเจ้าเป็นความว่าง ความว่างคือพระพุทธเจ้า แล้วก็เผชิญไปตรงกับพวกเขินอย่างฮวงโป พูดอย่างนั้นกัน เกือบไปหมด ธรรมะคือความว่าง ความว่างคือธรรมะ พุทธะคือความว่าง ความว่างคือพุทธะ อยู่กันไปอย่างนี้ ฉะนั้นก็เลยเห็นว่าดีที่สุดที่จะเลือกเอาชุดพุทธประวัติชุดนี้มา รวมความแล้วอะไร ๆ ที่จะเอามาแสดงนั้น ต้องเป็นเรื่องที่ต้องคิด ต้องเป็นคนขบคิด ต้องเป็นผู้ขบเอาการคิดเป็นอาหาร เอาปัญญาเป็นปริศนานั้นเป็นอาหารที่เดียว

ผู้ถาม

อนันต์เกล้ากระผมรู้สึกเห็นด้วยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะมาถึงระบบการศึกษาของเรา ในขณะนี้ ไม่ค่อยสอนให้คนเราคิดสักเท่าไร เกดเกล้ากระผมเห็นด้วยในหลักการว่าในสถานที่จะช่วยให้คนคิด แต่ขณะเดียวกันก็รู้สึกเป็นห่วงว่าคนส่วนมากที่ไม่ค่อยรู้จักคิดมีอยู่ ท่านอาจารย์มุ่งหวังเฉพาะนักคิดเท่านั้น หรือว่าจะให้สถานที่เป็นประโยชน์แก่คนที่ยังไม่สนใจคิดด้วย

ผู้ตอบ

ถ้าถามอย่างนั้นมันเป็นเรื่องส่วนตัวเข้าไปมากทีเดียว ฉะนั้นมันเกี่ยวกับความสามารถของเรา ว่าจะสามารถช่วยคนทุกคน หรือแต่บางพวก นี่เป็นปัญหาที่เราเองก็ต้องคิดมาแต่ก่อน เราเคยคิดเรื่องอย่างนี้ ปัญหาอย่างนั้นมาแล้ว เดียวนี้เรายึดอยู่ว่า เราจะทำอะไรก็ตาม จะทำเพียงเท่าที่อยู่ในความสามารถของเรา พวกที่เป็นนักคิดนั้น มันทำได้ง่าย ที่จะให้เขาเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ พวกที่ไม่ขบคิดหรือพวกที่คิดไม่ได้ ไม่สามารถที่จะคิดนั้น ก็ไม่อยู่ในวิสัยที่จะเข้าใจอะไรได้อยู่แล้ว แม้แต่พุทธศาสนาก็ยากที่คนเหล่านี้จะเข้าใจ ถ้าอย่างไร เราถือว่า ทำกันแต่ในพวกที่เป็นนักคิด หรือพวกที่มีสติปัญญาพอสมควร ตอนหนึ่ง และถ้ายังมีเวลา มีอะไรเหลือ เราค่อยทำให้มันลดหลั่นกันลงไป สำหรับเรื่องนี้ จะต้องนึกถึงข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งว่า สิ่งที่เราเรียกว่า การคิดหรือวิถีคิดนั้นมีหลายแบบ อย่างน้อยก็ต้องยอมรับว่าที่พวกฝ่ายมหาวิทยาลัยถือว่า ทุกคนมีเชื้อหรือมีธาตุหรือมีธรรมชาติ แห่งความเป็นพุทธ อยู่ในตัวเสร็จ พูดอย่างคำหาษาบว่า แม้แต่ในสุนัขก็มีอย่างนี้ ที่นี้เราก็จะลองดู ในมติดันนั้นว่าทุกคนมีธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะอยู่แล้ว เรียกว่าของคนบางคน มันอยู่ในลักษณะ

ที่พร้อมจะเบิกบานออกมา หรือว่ามีของหุ้มแต่เล็กน้อย แต่เพียงเบาบาง พระพุทธเจ้าเองก็ต้องยอมรับว่า สัตว์ในโลกนี้ บางพวกเป็นอัครัตตชาติ คือมีธูลีในดวงตาแต่เล็กน้อย สะกิดไปที่เดียวก็สว่าง อีกพวกมีของหุ้มหนามากขึ้นไปอีก ก็ต้องมีวิธึกะเทาะ เพื่อจะแกะหรือแกะไขคนเหล่านั้น พวกมหายาน โดยเฉพาะ อย่างพวกนิกายเซ็น ถือว่าสามารถที่จะแกะออกได้ทุกคน แม้กระทั่งคนโง่ ก็อยู่ในความสามารถของผู้ที่เป็นอาจารย์ จะใช้อุบายชนิดไหนแกะ เปลือกหุ้มของคนฉลาด คือคนที่จวน ๆ จะสว่าง คนที่หนาและคนที่โง่ที่สุด ใช้วิธีประณีต วิถีหยาบ ละเอียดหรืออะไรต่าง ๆ กันนั้น เราก็ลองทำไปดูตามลำดับ แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันต้องตั้งต้นไปจากคนที่ มีสติปัญญา เอาระดับคนที่ มีสติปัญญาเป็นมาตรฐานไปก่อน เพราะว่าเป็นสิ่งที่แน่นอน เพื่อไม่ให้การงานของเราล้มเหลวไปหมด อย่างนั้นก็หวังตรงผู้ที่มีสติปัญญา ขอให้สังเกตว่าบรรดาพวกที่สนใจสวนโมกข์นี้ ถึงกับมาถึงขั้น หรือไม่มาก็ตาม ที่มี ความสนใจมากแล้ว ล้วนแต่เป็นผู้ที่เข้าใจสิ่งที่เราประกาศออกไป โฆษณาออกไป นี้ ย่อมแสดงว่า เขามีปัญญาเหมือนอย่างเรา เรามีสวนโมกข์ มาอยู่สวนโมกข์ที่แรก ก็มีคนทว่าบ้า แต่ก็หลายคนที่เห็นด้วย นับว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง นี่มันช่วยไม่ได้ ฉะนั้นคนที่ มีปัญญาก็นับว่ามีบุญ ได้รับประโยชน์ก่อน คนที่เคยว่าเรบ้า ก็ได้รับประโยชน์ทีหลัง นับว่าเป็นความจริงอย่างยิ่งที่เขาจะได้รับประโยชน์ เพราะว่าเราได้ทำมานาน เราได้เห็นมานาน เพราะอย่างนั้น ขออย่าได้เป็นห่วงในเรื่องนี้มากนัก อย่าถึงแก่ไปแยกเป็นอื่น นึกคิดออกไปเสียว่า ถ้าใช้วิธีมุ่งหมายที่เราจะกระทำ ซึ่งมี ลักษณะคล้าย ๆ กับที่พวกเซ็นเขาทำ ก็เกือบจะไม่ต้องแยกคนให้มันเป็นคนฉลาดหรือคนโง่ เพียงแต่แยกว่าคนนั้นต่าง ๆ กัน คนหนึ่งก็ใช้อุบายอย่างหนึ่ง อีกคนก็ใช้อุบายอย่างหนึ่ง บางคนก็ใช้อย่างแรง อย่างที่เขาเปรียบพูดเป็นอุปมา เปรียบเทียบว่า ต้องถลกหนังหัวออกฝ่ามือหนึ่ง จึงจะเกิดความรู้สึก อย่างนั้น เป็นต้น ฉะนั้นมันก็เกิดความรู้สึกได้เหมือนกัน

ผู้ถาม

เกล้ากระผมก็พอเข้าใจ จุดประสงค์ก็คือมุ่งผู้ที่มีปัญญา แต่ขณะเดียวกัน ผู้ที่มีปัญญาหรือเบาบางก็คงจะได้รับผลพลอยได้จากทีนด้วย ใช่ไหมครับ

ผู้ตอบ

อย่างนั้นสิ

ผู้ถาม

เท่าที่เกล้ากระผมเข้าใจก็คือว่า เดิมทีเดียว เกล้ากระผมคิดว่านี่จะเป็นอย่าง Church Hall ของฝรั่ง แต่ให้มีอะไรที่แสดงภูมิปัญญาให้ปรากฏอยู่ ถึงแม้จะยังไม่เสร็จ เช่นรูปผนัง ซึ่งคิดภาพต่างๆ ภาพพุทธประวัติ ซึ่งไม่มีพระพุทธรูปหรือส่วนนิกายเช่นซึ่งจะปรากฏอยู่บนเรือช้างๆ นี้ ทั้งภาพเขียนภายใน และชั้นต่อไป เกล้ากระผมเข้าใจว่าคงจะมีภาพยนตร์ฉาย มีตู้ได้คัมภีร์ศาสนาธรรมบ้าง เรื่องหนักบ้าง เรื่องเบาบ้าง การแสดงปาฐกถาบ้าง การสอนธรรมบ้าง ภายในเป็นเช่นนั้น ใช่มั้ยไหมครับ

ผู้ตอบ

ถ้าพูดถึงเรื่องภาพยนตร์หรือเรื่องสไลด์อย่างนี้ เราต้องถือว่า เราคงทำได้ไม่ดีไปกว่าที่อื่น ๆ เขาทำกันมากมายนัก แต่ก็อยู่ในความคิดที่จะมี ที่จะทำ ที่จะปรับปรุงเท่าที่จะทำได้ แต่ก็ยังไม่หวังมากเหมือนกับอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องที่ว่านั้นก็คือเรื่องธรรมชาติ ในบริเวณที่เรียกว่าสวนโมกข์นี้ เราอยากจะให้คนใกล้ชิดธรรมชาติ เข้าใจธรรมชาติ นั่งอยู่กับธรรมชาติได้เป็นชั่วโมงๆ แม้ว่าคนที่จะมีปัญญาน้อย ที่จะดูหนังดูภาพ ดูอะไรไปก่อน เราก็ไม่วายที่จะจะให้เขาลองไปนั่งบนก้อนหิน ไปนั่งกับต้นไม้ ไปนั่งกับธรรมชาติ อยู่เงียบๆ คนเดียว ไม่พูดกัน นี้เราอยากจะให้เขาได้พบกับสิ่งเหล่านี้ ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้

ผู้ถาม

อันนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหา เกล้ากระผมจะยังไม่เข้าใจก็ได้ คือพุทธศาสนา เท่าที่เป็นมาตามที่เกล้ากระผมเข้าใจนั้นแบ่ง แบ่งที่ไหนก็ไม่ทราบแน่เข้าใจว่าแบ่งที่ตั้งกา คือแบ่งเป็นคามวาสี แบ่งเป็นธวัชวาสี คามวาสีอยู่ในเมือง ส่วนธวัชวาสีอยู่นอกเมือง เกล้ากระผมมาที่นี้รู้สึกว่าเป็นธวัชวาสี ที่นี้เขาโรงมโหรีดีทางวิญญานมาที่นี่ เอ๊ะ เข้ามาข้างในรู้สึกว่ามีใหม่ จะทันโลก เดินตามโลก มีอะไรใหม่ๆ ในสมัยใหม่มาทั้งหมด มีไฟฟ้า น้ำประปา บันไฟเอง คอไปก็ยังมีห้องเย็นอะไรต่างๆ แต่แถวข้างนอกก็เป็นธรรมชาติ เป็นต้นไม้ เป็นภูมิประเทศ รู้สึกว่านี่จะเป็นคามวาสีในธวัชวาสีหรืออย่างไรกันนี้ และอีกประการหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์พูดตอนก่อน คือว่าจะสอนธรรมะให้สนุก อันนี้เกล้ากระผมรู้สึกว่าจะไปคุยกันดีไหม

ผู้ตอบ

เราก็มีความเห็น ว่าต้องพิจารณาความหมายของคำว่าสนุก อย่าลืมว่า เรามีคำว่าวิญญานต่อท้ายอยู่เสมอ สนุกตามทางจิตใจ หรือ ตามทางวิญญาน น้อย่างหนึ่ง สนุกตามทางชาวบ้าน เรื่องโลก ๆ น้อก็อย่างหนึ่ง แต่เมื่อใครเข้าถึงความสนุก ส่วนไหนได้ก็พอใจอย่างยิ่งด้วยกันทั้งนั้น พวกที่หลงความสนุกทางฝ่ายโลก ๆ ก็หลงไปได้เท่าไร พวกที่เข้าถึงความสนุกในทางจิตทางวิญญาน ก็หลงได้มากเท่า ๆ กัน เหมือนอย่างที่เขาพูดว่า พวก ฤษี มุนี หลงอยู่กับการเข้าฌาน ทำสมาธิอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับสัตว์ ก็หลงอย่างยิ่งได้เหมือนกัน หลงอยู่ในความสนุกทางวิญญาน เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขยอนเคล็ดอนกายา จำคิดภินวาทา เป็นผาดุกทุกวันคืน บทกลอนเหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ดี ที่แสดงความสนุกในทางจิตทางวิญญาน ที่นี้ ที่ว่าที่นี้มีอุปกรณ์สมัยใหม่ ตลอดถึงเครื่องมือสมัยใหม่ นี้ก็อย่าเพื่อเข้าใจว่า เราจะใช้มันไปในทางของสมัยใหม่ เราเอาของสมัยใหม่เหล่านั้นมาใช้ เป็นอุปกรณ์ในทางจิต ทางวิญญาน อันจะเป็นเรื่องของไฟฟ้า ของวิทยุ หรือ อะไรก็ตาม ล้วนแต่เอามาเป็นอุปกรณ์ เพื่อช่วยให้คนเข้าใจในเรื่องจิตเรื่องวิญญาน ถ้าสมมุติว่าเราจะทำภาพยนตร์ขึ้นมาสักเรื่องหนึ่ง ก็ต้องเป็นเรื่องช่วยให้คนเข้าถึงเรื่องทางจิต ทางวิญญาน ภาพเขียน ภาพอะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องเพื่อส่งเสริมความเข้าใจ ความสนุกในทางจิต ทางวิญญาน ครั้นจะเอาอุปกรณ์เครื่องใช้เหล่านั้นเป็นหลักเกณฑ์จำแนก แบ่งแยกไม่ได้ เครื่องอุปกรณ์เหล่านั้นจะมาเป็นบริวารของเรื่องทางจิตทางวิญญานหมด ฉะนั้น ทุกอย่างมันจะกลายเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาน อย่างที่พุทธศาสนาต้องการไปหมด ที่นี้เราต้องทำความเข้าใจกับคนที่มาเกี่ยวข้อง ให้เขาเข้าใจถูกต้องต่อไป

ผู้ถาม

เป็นอันว่าจะสนุกที่ไหน ๆ ก็ตาม ถ้าเรามีจิตภาวจิตหรือมีสติสัมปชัญญะแล้ว เครื่องของต่าง ๆ นั้นมันเป็นแค่เพียงเครื่องมือเท่านั้น ท่านอาจารย์หมายความว่าอย่างนั้นใช่ไหมครับ

ผู้ตอบ

ต้องหมายอย่างนั้น ต้องแล้วแต่ว่าเจ้าตัวหรือคนนั้นมีจิตหันเหไปทางไหน ถ้ามีจิตหันเหไปทางวัตถุ ก็ใช้อุปกรณ์ไปในเรื่องทางวัตถุหมด แต่ถ้ามีจิตใจมุ่งลึกไปในทางจิต อุปกรณ์นั้นมาช่วยทางจิตทางวิญญานหมด ฉะนั้นเครื่องอุปกรณ์เหล่านั้นจะเอาไปใช้ในทางไหนก็ได้

ผู้ถาม

เป็นอันเราทั้งเรื่องบัจจยี่ ในสมัยพุทธกาลได้ เป็นอันว่า ในโลกบัจจยี่นั้น เราอนุญาตให้เรื่องอื่น ๆ นอกเหนือจากบัจจยี่ ให้มาเกี่ยวข้องได้มากยิ่งจน เช่น พวก เครื่องยนต์กลไกสมัยใหม่ ดังต่าง ๆ เหล่านี้

ผู้ตอบ

เมื่อพูดถึงบัจจยี่ ๔ ตามปกติเป็นเรื่องทางร่างกาย ทางวัตถุ เครื่องนุ่งห่ม เรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค น้ำมันเป็นอุปกรณ์หรือเป็นบัจจยี่แต่เรื่องทางวัตถุ เครื่องจักร เครื่องยนต์กลไก เขาทำก้าวหน้าขึ้น มันก็ช่วยส่งเสริมบัจจยี่ทางวัตถุ ต้องนึกให้ดีกว่า บัจจยี่ทางวิญญาณนั้น มันต้องการอย่างอื่น เมื่อพูดถึงเรื่องบัจจยี่สี่ ต้องเป็นเรื่องทางร่างกาย ชีวิตในด้านร่างกายยังไม่ใช้ในด้านจิตด้านวิญญาณ ฉะนั้นจึงพูดได้โง่งมเลยว่า การที่มนุษย์ใช้แต่เพียงบัจจยี่ ๔ นั้น ไม่ทำให้มนุษย์ดีกว่าสัตว์เดรัจฉานก็มากนัก ถ้าทำผิดวิธี จะทำให้เป็นสัตว์เดรัจฉานยิ่งขึ้น เพราะไปหลงในบัจจยี่ ๔ หมายความว่ามนุษย์จะเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จะต้องมบบัจจยี่ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ มาช่วย หรือถ้าเราจะไม่เอามาเข้าแถวกัน ก็ต้องนับเป็นบัจจยี่ที่ ๑-๒-๓ ใหม่ อีกชุดหนึ่ง ต้องเป็นบัจจยี่ทางจิตทางวิญญาณ บัจจยี่ ๔ ที่โลกรู้จักและชวนชววยกัน และเอาใจใส่กันเต็มทีนั้น เป็นทางวัตถุทางร่างกาย ทำได้ดีที่สุดก็เป็นแต่เพียงอยู่ติดกันดี ถ้าเผลอตกลงไปเป็นทาสของมัน ก็มีจิตที่เลว จิตทราม จิตต่ำ และเป็นมูลเหตุของการเบียดเบียน ฉะนั้นจึงวาระวังให้ดี บัจจยี่ ๔ นั้นเป็นทั้งโทษ และทั้งคุณ ถ้าเรายังมบบัจจยี่ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ สำหรับจิตสำหรับวิญญาณ มันจะต้องแปลก ตรงกันข้าม คือเป็นเรื่องสนับสนุนให้จิตใจเป็นไปในทางที่เรียกง่าย ๆ ว่า สะอาด สว่าง สงบ สามค่านี้นั้นเป็นความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา หรือย่อมาจากความมุ่งหมายทั้งหมดของพุทธศาสนา ความสะอาดคือความบริสุทธิ์ ไม่มีความชั่ว ไม่มีความลับ ความสว่างคือรู้ในสิ่งที่มนุษย์จะต้องรู้อย่างสมบูรณ์ที่ควรรู้ ความสงบนี้หมายถึงความสงบสุข ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม แต่ถ้าจิตใจไม่เป็นไปเพื่อความ สะอาด สว่าง สงบ แล้ว ก็เรียกว่าความเป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์ ไม่ก้าวหน้าได้ถูกทาง บัจจยี่ ๔ ที่เขาหลงไหลอยู่ในโลกเวลานี้ไม่มีอำนาจ ไม่มีคุณภาพ ที่จะส่งเสริมให้จิตใจ สะอาด สว่าง สงบ จึงมีชีวิตอยู่ได้ตามปกติ ผู้ที่มีชีวิตชนิดนี้ ยังไม่แน่ใจว่าจะมีจิตใจที่สะอาด สว่าง

สงบ ก็ยังเรียกว่าไม่พอ ไม่ได้ก้าวหน้าในทางจักรกลเท่าไร สิ่งเสริมบัจจัยสี่ได้มากเท่าไร ก็ไม่เป็นเครื่องรับประกันว่าโลกนี้จะมีความสุข และมีทางที่จะเป็นไปได้ในฝ่ายวุ่นวายมากกว่าที่จะปกติ ยิ่งก้าวหน้าไปในทางหลงใหลเพลิดเพลินเกินความจำเป็นในเรื่องเกินความจำเป็นนั้น อยากรจะฝากไว้ให้ทุกคนจำไว้ด้วยว่า ถ้าแสวงหาเกินความจำเป็น ได้มามีไว้ครอบครองกันอยู่ใช้สอยเกินความจำเป็น ต้องถือว่าเป็นคนทำบาปส่วนเกินความจำเป็นนั้น จะเป็นความโง่ ความเข้าใจผิด และจะเป็นความบาปเสมอไป เป็นมูลเหตุของความวุ่นวาย ความเบียดเบียนต่าง ๆ ในโลก ทั้งเราจะต้องรู้ความพอดี ในการที่จะทำอะไรขึ้นมาให้ก้าวหน้าขึ้นในทางวัตถุ ถ้าทำขึ้นมามากเกินไปก็ต้องควบคุมไว้ให้ได้ อย่าให้มาใช้สอยเกินไป อยู่เกินไป อะไรทำนองนี้ ทั้งนี้ถ้าเรามีความคิดกันว่า ต้องให้ปากท้องอิ่มสบายเสียก่อน จิตใจจึงจะดีขึ้น ฟังดูแล้ว แม้แต่พวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ก็ยังคิดกันอย่างนั้น พวกคอมมิวนิสต์ก็ถูกหาว่าคิดกันอย่างนั้น แต่พวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ก็ยังคิดอย่างนั้น ที่ว่าให้ปากท้องอิ่มแล้วจิตใจจึงจะดีขึ้น จึงอยากจะพูดว่า ทั้งคอมมิวนิสต์และไม่ใช่คอมมิวนิสต์ที่มึความคิดอย่างนี้ ยังเดินคนละทางกับพระพุทธเจ้า เราจะต้องควบคุมสิ่งเหล่านี้ให้พอดี ไม่ใช่จะอยู่กันอย่างผาสุกทางร่างกาย เราต้องเอาความสุขทางจิตทางวิญญาณเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง จนถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดของมนุษย์ เพราะเป็นส่วนเนื้อใน ร่างกายเป็นส่วนเพียงเปลือกนอก ถึงจะสมบูรณ์ สวยสด งดงาม อย่างไร มันก็เป็นเพียงเปลือก เมื่อจิตใจสมบูรณ์ สวยสดงดงาม ก็ต้องด้วยธรรมะ ฉะนั้นร่างกายที่มีจิตใจสวยสดงดงามนั้น เรียกว่าสมบูรณ์ทั้งเปลือกและเนื้อใน การเป็นมนุษย์นั้น ให้สมบูรณ์ มนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างนี้มีอยู่ในโลก จึงจะทำให้โลกให้มีสันติภาพได้ ถ้ามีมนุษย์ที่สมบูรณ์แต่ในทางเปลือก ทางเนื้อในไม่สมบูรณ์ นับเป็นของผิดของร้าย ไม่มีทางที่จะทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้ ถึงจะเจริญในทางวัตถุต่อไปอีกเท่าไร จะมีเครื่องจักรเครื่องกลหรือยิ่งไปกว่านั้น ก็มีแต่จะยุ่งยากยิ่งขึ้นกว่าเดิม นี่เป็นความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับบัจจัยสี่ มีอยู่อย่างนี้

ผู้ถาม

อนันท์ เกตุการะผมพอเข้าใจละ วิถีการที่จะทำให้มนุษย์ดีขึ้น หากความดีในทางวิญญาณทางจิตใจให้มากขึ้น การกระทำที่แห่งหนึ่งละ และก็มีท่อนอกทวมวิธิการอื่น ๆ ค่อยไป อย่างในบางประเทศ เขาใช้เครื่องมือทางการเมืองเข้าช่วย คำค้นหา บางประเทศในเวลานี้กำลังสนใจช้อมาก เช่น ในญี่ปุ่นมีดีทริทิกายเกิดใหม่

เขายังว่าเป็นพุทธ เรียกว่า “ซากาโก” หรือทางประเทศฝรั่งเศส เมื่อเร็ว ๆ นี้ พวกบาทหลวงคาทอลิกใช้วิธีตั้งคมตั้งเคราะห้ คือบาทหลวงเดิมที่เดี๋ยวก็อยู่คล้าย ๆ พระของเราเนี่ย ถึงเวลานี้แม้ยังคงประพฤติพรหมจรรย์อยู่ก็ตาม แต่ก็ได้ไปอยู่กับชาวบ้าน ไปช่วยเขาทำงาน เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านยังจน วิถีการอย่างนี้ ท่านอาจารย์มีความเห็นว่า พระของเราควรจะทำประพฤตินี้หรือไม่

ผู้ตอบ

สำหรับข้อนี้ จะต้องตอบตรง ๆ ว่าไม่เห็นด้วยโดยประการทั้งปวง และใครที่จะให้เก็บไปคิดว่า พระไม่ควรร่วมมือเกี่ยวกับการงานของสังคมสงเคราะห์ หรือการงานพัฒนาอะไรของประชาชนโดยตรง เพราะมันเป็นเรื่องซำรอยบ้าง เป็นเรื่องเอามะพร้าวไปขายสวนบ้าง พระจะไปเกี่ยวข้องกับประชาชนเหล่านั้นอย่างยิ่ง แต่ต้องเป็นไปในฝ่ายที่จะทำให้ประชาชนเหล่านั้นมีความเจริญก้าวหน้า และปลอดภัย ในทางจิตทางวิญญาณ ฉะนั้นพระจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำในทางวิญญาณ ประคับประคองในทางจิตทางวิญญาณอยู่เสมอ ไม่ใช่ไปร่วมงานร่วมการอะไรในทางไปช่วยสร้างในทางวัตถุกับชาวบ้านเสียเอง แต่ไปเป็นผู้พิทักษ์ชาวบ้านไม่ให้เกิดความทุกข์ ความร้อน ความโง่ ความหลง ในการประกอบกรงานของตน นี่เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือว่า ไม่ว่ามนุษย์ ชาติไทย ภาษาไทย เมื่อเขาประกอบกรงานไปตามประสาชาวโลก ๆ นั้นมันก็ต้องมีความทุกข์ หรืออุปสรรคความาประการเกิดขึ้น เช่นเขาเข้าใจผิดในเรื่องชีวิต ในเรื่องกรงาน เพราะว่าเป็นคนที่ไม่อยากทำงานแต่แล้วต้องฝืนทำงานเพราะความจำเป็นบังคับ คนอย่างนี้เรียกว่าตกนรกทั้งเป็น พระอย่าไปช่วยทำงานให้เขา แต่ไปเที่ยวเปลี่ยนแปลงนิสัยจิตใจของเขาให้กลายเป็นผู้ที่รู้จักว่า ชีวิตคืออะไร กรงานคืออะไร จนเขารักในการทำงาน มีความสุขแม้ในการทำงาน เรียกว่าทำงานเพื่องานก็มีความสุข เขาก็เลยเป็นคนที่เรียกว่า ชั้นสวรรค์ทั้งเป็น ที่ละเอียดออกไปอีกก็คือว่า มนุษย์ตามปรกติเป็นผู้พ่ายแพ้ ได้พ่ายแพ้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือกิเลส ราคะ ตัณหา อย่างอื่น เป็นอยู่ในความทุกข์ ความทรมาน เหมือนตกนรกทั้งเป็น พระไม่ไปช่วยทำการกรงาน แก่ความยากจนของเขาโดยตรง แต่ไปช่วยให้เขาฉลาดในการที่จะต่อสู้กับความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะ ตัณหา อะไรต่าง ๆ ให้เขาเป็นคนที่ม่จิตใจบริสุทธิ์ เข้มแข็ง เป็นอยู่ด้วยสุขภาพใน

ทางจิตที่ดี ไม่เป็นโรคเส้นประสาท ไม่เป็นโรคทางจิต ไม่ให้เป็นคนฆ่าตัวตายง่าย ๆ
อะไรทำนองนี้ นี่เรียกว่าเราได้ทำประโยชน์แก่เขาอย่างใหญ่หลวงจนเปรียบเทียบไม่ได้
กับการที่พระจะไปสมัครทำงานในเรื่องสังคมสงเคราะห์ ช่วยการงาน เหมือนอย่างไป
ทำสวนครัวอย่างนั้น นับว่าไม่ถูก

ผู้ถาม

ถ้าเมื่อว่าพระไม่เข้าไปทำเอง แต่จะส่งนับสนุนใต้ใหม่ ถ้ามีฆราวาสกลุ่มหนึ่ง ซึ่งควร
จะทำ เพราะอยู่ใกล้วัดทางพระ เข้ามาหาพระออกไป ให้เข้าถึงประตูบ้านเขา
อันนี้เกิดถ้ากรรมดังเกิดเห็นเลย ในกรุงเทพฯ นี้ก็มี เขามีด้านักกลางคริสตเคียน ซึ่ง
ทางพุทธเราไม่มีอย่างเขาเลย ประการแรกเขามีสถานที่พัก มีนักศึกษา เปิดให้
ศาสนิกไปอยู่ แต่ว่าวัตถุประสงค์คือ อบรมโน้มเยียงไปในทางที่ดี ประการหนึ่งเขา
ใช้วิธีให้นักศึกษาไปเยี่ยมคนไข้คนเจ็บ ซึ่งเขามักจะไปเยี่ยมตามโรงพยาบาลต่าง ๆ
ที่ไม่มีญาติพี่น้องไปเยี่ยม ไปช่วยคนเจ็บ นอกจากนี้เขายังมีกิจการต่าง ๆ ทางประ
เทืองปัญญา พูดเรื่องหลายเรื่องซึ่งอาจจะเป็นเรื่องทางโลก ๆ นี้ และทั้งยังไม่เกี่ยว
กับเรื่องคริสตเคียนเลย ปัญหาทางการเมือง ปัญหาทางวรรณคดี ดอนภาษาอะไร
ต่าง ๆ ตลอดจนความรื่นเริงในทางโลกต่าง ๆ ซึ่งในวัดเราก็กังไม่มีเลยในเวลานี้
ในกรณีเช่นนี้ ฆราวาสของเราจะจัด โดยมีความสนิทสนมใกล้ชิดกับพระ ท่าน
อาจารย์เห็นว่าเป็นการสมควรทำหรือไม่ ถ้าควรก็ควรจะเป็นไปในรูปใด

ผู้ตอบ

ก็ต้องยึดหลักว่า พระเป็นผู้นำในทางวิญญาณอยู่เสมอไป เป็นมัคคุเทศก์ในทางวิญญาณ
อยู่เสมอไป ถ้าสามารถรวมเป็นพวกที่จะให้คำแนะนำชี้แจง ช่วยเหลือทุกอย่างทุก
ประการ คือให้เกิดบริการสร้างความสุขในทางจิตทางวิญญาณอะไร แก่ฆราวาส พวก
ไหนก็ได้ ก็บอกแล้วว่าแม้แต่พระก็ทำเองได้ ในลักษณะอย่างนี้ มันเป็นหน้าที่โดยตรง
จะให้ให้มีร่อง ๆ ลงไปเป็นพวกฆราวาสเขาทำกันเอง โดยความแนะนำควบคุมของพระ
นั้นก็ยิ่งดี แต่เราต้องมีข้อแย้งสับสนเขตนั่นกันว่า เรื่องของศาสนา เรื่องของพระ
เรื่องของอุบาสก หรือแม้แต่เรื่องของพุทธสมาคม ยูพุทธิกสมาคม อะไรก็ตาม
เกิด ถ้าไม่เป็นเรื่องหน้าไหว้หลังหลอกแล้ว ต้องเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณทั้งนั้น
ถ้าสมมุติว่าไปเยี่ยมนักโทษ ก็ไม่ต้องเอาข้าวปลาอาหารไปให้ก็ได้ แต่ไปทำให้จิตใจ

ของนักโทษชั้น หรือถ้าไปเยี่ยมคนเจ็บในโรงพยาบาล ก็ไม่ต้องเอาขนม ผลไม้ ดอกไม้ ไปให้ก็ได้ แต่ต้องไปทำให้คนเจ็บนั้นมีผลดีขึ้นในทางจิตใจ แต่ถ้าพระจะเอา ดอกไม้ ขนม ไปให้ด้วย ก็ได้เหมือนกัน เพราะว่ามันจะเป็นสื่อให้นำในทางจิตทาง วิญญาณ แต่ว่าอย่ามอบหมายให้หน้าที่เหล่านั้นเป็นหน้าที่ของพระ เพราะว่าพระนั้น จะต้องไม่ร่ำรวยในทางวัตถุ และหน้าที่ก็ไม่ใช้หน้าที่ที่จะให้ทางวัตถุ ฉะนั้นถ้าเรา จะมีสมาคม ยุวพุทธ ฯลฯ จะไปเยี่ยมนักโทษ เยี่ยมคนเจ็บ มันก็ต้องให้มีหน้าที่ ที่เป็น เรื่องทางจิตทางวิญญาณ เป็นหลักสำคัญ วัตถุและสิ่งของกลายเป็นของเล็กน้อย หรือถ้าเราจะมีห้องสมุด มีวรรณคดี มีการให้ความรู้ทางศึกษา ให้บริการทำนองนี้ ดังนี้ ก็ต้องให้มันแน่นอนว่า มีผลในด้านจิตด้านวิญญาณเสมอไป อย่าให้เป็นเรื่อง ลำพองโลก ๆ และเอียงไปในทางวัตถุอย่างเดียวนั้น เวลาก็หนักเกินไปในทางโลก ๆ อยู่เองแล้ว ถ้าไปทำเพิ่มขึ้นโดยไม่ระวังตัวให้ตีมันก็มากขึ้นอีกเป็น ๒ เท่า แล้วมันก็เพ้อ ก็เกิน จึงต้องการควบคุมให้ส่วนหนึ่งมันเอียงไปในทางเรื่องจิตเรื่องวิญญาณเสมอ เรา มีความเห็นด้วยในข้อที่ว่าเราจะมีสมาคม หรือหน่วยอะไรต่าง ๆ ที่ทำการสังคม สงเคราะห์ให้บริการต่าง ๆ อย่างที่เขาทำ ๆ กันอยู่นั้น แต่อย่าหลบลับตาทำเหมือน ที่เขาทำ ๆ กัน โดยมุ่งเอาผลทางวัตถุ รู้จักผลแต่เพียงทางวัตถุ ผู้ทำก็ไม่ชวนชวน ปรับปรุงตัวเองให้ก้าวหน้า ในทางจิตใจ แล้วจะเอาอะไรไปให้แก่ผู้อื่น ดังนั้น ถ้าตอบก็ จะต้องตอบว่า เห็นด้วย แต่หัวใจของเรื่องหรือวิธีการหลักการของเรื่องนั้น จะต้อง เป็นอย่างนี้

ผู้ถาม

อีกเรื่องหนึ่งจะกลับเข้ามาหาพระ คือเกิดถ้ากระผมรู้สึกว่ามีเมืองนอกนั้น เห็น ได้ชัดเลยทีเดียวว่า ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นี้ พวกบาทหลวง หรือองค์การ ศาสนาคริสต์ เกือบจะเรียกได้ว่าแก่ออกไปสำรวจตรวจตราตลอดเวลา เห็นบุคคล ผู้ใดมีความศรัทธาโน้มเอียงไปในทางหนึ่งทางใดก็จะเข้าหาพระเป็นเจ้า หรือใน ทางเข้ามาหาศาสนาแล้ว แก่จะต้องทำการเกลี้ยกล่อมเขาเข้ามา เพื่อจะมาบวช มาตั้งอายุศาสนาต่อไป และเมื่อเข้ามาแล้ว ก็มีการอบรมตั้งสอนกันอย่างระมัด ระวัง เพื่อหาทางให้อยู่ตอดชีวิต เพื่อจะมอบกายถวายพระเป็นเจ้า อันนี้เกิดถ้ากระ ผมเห็นว่า เท่าที่เป็นมา ในประเทศไทยเรา ไม่ได้ทำ เดิมทีเดียวมันไม่มีเรื่องนำวิศก

เพราะว่าการศึกษาของประเทศไทยนั้น มีหลักเดี่ยวเท่านั้นเอง คือต้องอาศัยทางพระเป็นสื่อ เมื่อคนมาบวช บางคนหนักไปในทางโลก บวชได้ความรู้แต่ก็ดัดไปช่วยประโยชน์ทางบ้านเมือง ดังคม บางคนมีศรัทธาปสาทะแรงกล้า ก็อยู่ฝากกายถวายชีวิตไว้ในพระพุทธศาสนา ครั้นต่อมา ในระยะหลังนี้ การศึกษาทางศาสนาและทางโลกมักแยกออกเป็น ๒ แขนง ความมุ่งหมายก็แยกห่างกันไปทุกที ถ้าทางฝ่ายพระเราไม่มีโครงการ จะดึงเอาบัญญัติขนานนี้มาทางโลก เข้ามาหาพระพุทธศาสนา แม้บางคนจะมีศรัทธาปสาทะโน้มเอียงเข้ามาก็ตาม เกตุถ้ากระผมวิตก ว่า ค่อยไปคนที่อยู่ในพระศาสนา นอกจากเข้กซิเดินบางอย่างแล้ว คนที่อยู่เป็นใหญ่เป็นโตในพระพุทธศาสนาต่อไป จะมีบัญญัติต่ำกว่าคนที่อยู่ในทางโลก ที่ว่ามานี้เกตุถ้ากระผมอาจจะมองผิดไปได้ ท่านอาจารย์เห็นมีหนทางใดที่จะแก้หรือไม่

ผู้ตอบ

เรื่องพุทธเมื่อตะกักก็เป็นเรื่องให้เห็นกันอยู่แล้ว และก็เห็นมานานแล้ว และกัวิตกอยู่แล้วเหมือนกัน ถ้าต่อไป พระในวัดในวาจะเหลือแต่คนใจชนิดหนึ่ง เหลือแต่คนที่เอาศาสนาบังหน้าหากิน แม้จะเป็นคนฉลาด ก็ฉลาดในการเอาศาสนาบังหน้าหากิน ในวัดเหลือแต่คนพวกนี้แล้ว ศาสนาก็จะพินาศดับไป แต่ดูไป ๆ มันก็มองเห็นอีกอย่างหนึ่งว่า มันคล้ายกับว่าเป็นเรื่องหมุนเวียนไปตามราศี ไปตามจักรราศี เดียวมันกำลังเป็นจันทรหรือจักรราศีที่เป็นอย่างนี้ มันก็ตามความเป็นไปของโลก มันเปลี่ยนแปลงมาแล้วได้ มาเป็นอย่างนี้ได้ ฉะนั้นต่อไปข้างหน้า มันคงเปลี่ยนแปลงไปอย่างอื่น เป็นไปในทางดีก็ได้ เราก็ไม่ถึงกับตกอกตกใจมากนัก แต่รู้ที่อยู่ เป็นเรื่องที่จะต้องช่วยกันแก้ไข ช่วยกันป้องกันแน่นอน ซึ่งต้องพิจารณาถึงมูลเหตุว่าอะไรเป็นเหตุให้คนมีสติปัญญา หันหลังให้วัดวาอาราม ไปหาเรื่องทางโลก มันเป็นจันทรที่โลกจะเจริญในด้านทางวัตถุ มีสิ่งยั่วยวนมาก ต่างนิยมหันเหไปในทางวัตถุ คนที่มีปัญญาหาโอกาสได้มากกว่า หาประโยชน์ได้มากกว่า ก็เลยไปกันใหญ่ เอียงไปเรื่องทางโลก เป็นความนิยมของคนหมู่มาก ฉะนั้นเราจึงว่า ทั้งโลก ทั้งชาววัด ชาวบ้าน กำลังหมุนไปในทางนั้น แต่ว่าเรื่องนั้นมันคงไม่ถึงกับว่าไม่เปลี่ยนแปลง หรือว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามจันทร สักวันหนึ่งในเรื่องทางโลกก็จะพิสุจน์ความล้มเหลว แม้ว่าจะร้ายวร้ายกันอย่างไร หรุทรากันอย่างไร ทุ่มเพื่อยกันอย่างไร สนุกสนานกันอย่างไร

เมื่อได้มีความทุกข์ หรือมีความทุกข์มากขึ้น จนเดี๋ยวนี้เรายอมรับว่ามีคนเป็นโรคเส้นประสาทกันมากขึ้น มีเรือนจำมากขึ้น มีโรงพยาบาลมากขึ้น คนวิกลจริตในท้องถนน ในประเทศที่เจริญมีมากขึ้น เมื่อสังคมส่วนใหญ่มากก็มองเห็นส่วนนี้ โดยเฉพาะมาจากต้นตอทางพวกเจริญ พุดตรง ๆ คือพวกฝรั่งนั่นแหละ เพราะความเจริญทางด้านวัตถุ คนไทยเดินตามกันฝรั่ง และคนเหล่านั้นเห็นภัยอันตราย เห็นทิศทางเดินอันคดลูกทางแถวนี้ก็ต้องเดินตามกันไปทางเรื่องจิตทางศาสนากันมากขึ้น ฉะนั้น เดี่ยวนี้เราก็ได้แต่บอกว่าในลักษณะที่ลุ่มหลงกันอยู่ เบียดเบียนกันอยู่ ก็ลองคุยธรรมะหรือทำความเข้าใจเรื่องธรรมะ เรื่องศาสนากันบ้าง มันจะหันจ้งหะกันพอดี พอได้เห็นภัยในเรื่องทางโลกทางวัตถุแล้วก็เลี้ยวหันมาทางธรรมทางศาสนา ข้อนี้อาจอย่าลืมนะว่าศาสนาไหนก็ได้ ไม่เฉพาะศาสนาพุทธ ไม่ว่าใครก็ตามที่ ถ้าจะเป็นพุทธบริษัทที่ดี ต้องใช้คำว่าที่ดี ถ้าเขาเป็นพุทธบริษัทที่ดีจริงๆ ไม่ใช่ปลอม เขาก็จะเป็นคริสเตียนที่ดี เป็นอิสลามที่ดีด้วยเสมอไป แต่ต้องใช้คำว่าที่ดี คริสเตียนที่ดีนั้นหมายถึงประพฤติตรงตามคำสอนของพระเยซู คำสอนที่เพิ่งเกิดขึ้นที่หลังหรือแปลกออกไปนั้นนะ เราไม่ถือว่าเป็นส่วนของคริสเตียนที่ดี มันอาจจะผิดกัน แย้งกันก็ได้ ถ้าเป็นพุทธที่ดีก็เป็นคริสเตียนที่ดีเท่าที่พระเยซูต้องการ เป็นอิสลามที่ดีเท่าที่พระโมหมัดต้องการ ข้อปลีกย่อยเปลือกนอกนั้น อย่าเอามาปน ฉะนั้นจึงถือว่า เขาเป็นคริสเตียนที่ดีได้ ก็จะเป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็นอิสลามที่ดี อย่างนั้นก็เป็นอย่างพุทธที่ดีอยู่ส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อจะแสดงว่าศาสนาไหนก็ได้ ที่เรามีโอกาสด้วยกันทั้งโลก แต่ละพวก ๆ ก็มีศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เป็นของคนอยู่แล้ว ที่มันถูกความโง่ หรืออวิชชาในทางโลก ๆ ตบหน้าเอา มากเข้า ๆ มันก็จะหันไปหาศาสนาของตน ๆ ที่มันคนก็จะก้าว ๆ ใหม่ จะเข้าไปในทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณกันอีกทีหนึ่ง จ้งหะก็จะพอดีกัน เมื่อคนส่วนใหญ่ ทั้งโลกหรือทั้งประเทศ นิยมกันอย่างนี้แล้ว พวกพระพวกเณรในวัดนั้น ก็ต้องหมุนไปตามได้ ฉะนั้นคนที่ฉลาดก็จะวิ่งมาที่วัด และในวัดก็จะมีคนฉลาดหรือคนที่เขามั่นมั่นเป็นพิเศษขึ้นอีก คนโง่หรือเอาศาสนาบังหน้าหากินก็จะลดปริมาณลง เป็นจักรราศีทวนเวียนอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นเดี๋ยวนี้มันอยู่ในราศีที่เป็นอย่างนี้ เราจะไปด้านทานด้วยผละกำลัง มันก็จะกลายเป็นคนโง่เสียเอง เหมือนกับว่าเอาไม้ซีกไปงัดไม้ซุง หักพรวัดด้วยหัวเข่า นี่มันยังทำไม่ได้ มันต้องรอจ้งหะ ต้องรอวิถีของมัน แต่ว่าเรามีทางที่จะถ่วง ไม่ให้มันเป็นอย่างนี้เร็ว เรามีทางที่จะทำไปเรื่อย ๆ เพื่อจะหันเหทิศทางให้มันเข้าไปในทางดีขึ้น เราควรตั้งใจทำอย่างนี้

ผู้ถาม

อนันต์ เกตุจักรผมไม่แน่ใจในว่าจะเป็นไปได้อย่างที่ท่านอาจารย์ว่า อาจจะเป็น เพราะเกตุจักรผมยังหนุ่มและปัญญายังอ่อนมากก็ได้ คือถ้ามีวีรกรรมหันมาทางฝ่ายเรา แล้วทางฝ่ายเราก็หันไปรอบรับ กตวามันจะเป็นแบบกตวามันจะดุกว่าก็จะให้มัน เด็ดขาด แต่ความในตอนที่เราร่วมกัน ท่านอาจารย์บอกว่าโรงมโหรีสหภาพ วิญญาณอย่างนี้ เหมาะแก่สถานที่นี่ อยู่ไกล ๆ ในป่าอย่างนี้ เกตุจักรผมว่า เหมาะที่จะอยู่ในกรุงมากด้วย โดยเฉพาะเราจะวกกลับมาพูดในเรื่องที่พูดกันแต่ที่แรก ถึงการศึกษาและอะไรก็ตาม แต่เดิมอยู่ที่วัดทุ่งนันทน์ คือวัดไม่เฉพาะแต่จะเป็น โรงเรียนเท่านั้น หากยังเป็นสวนสนุก (park) ที่ดูก็ดูดี เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง เป็น ศูนย์กลางของสังคม เป็นดาวพัต เกตุจักรผมว่าเวลานี้วัดไม่ได้ทำหน้าที่นั้นแล้ว ไม่ได้เป็นอย่างนั้นแล้ว ดังนั้นเกตุจักรผมจึงบอกว่าจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมี โรงมโหรีสหภาพวิญญาณนี้ เพื่อตั้งคนให้เข้ามาสนุก ๆ กันอย่างที่ท่านอาจารย์ ว่า เวลานี้เรายังไม่ได้ทำกันในด้านนี้ เราไม่ได้ออกไปหาคนที่เขาดี ๆ เข้ามา เตรียมเป็นพระเอาไว้ เมื่อเข้ามาแล้วก็ไม่ได้ควบคุมดูแลให้เป็นพระต่อไป มีหน้า ข้างบางที่ยังถูกกดบ้าง ถูกอะไรบ้าง หนักเข้าการดูแลปกครองหุดหองม พระดี ๆ พลดอยดีก็หาหาไปบ้าง ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพระของเราที่ศึกษาดี ๆ แล้วมักจะดีก็ อนันต์เกตุจักรผมก็ออกจะรู้สึกวิตก ๆ อยู่ ที่ท่านอาจารย์บอกอย่างนี้ที่เราจะช่วยได้ คือจะประวิงเวทนาเอาไว้เท่านั้น ให้จักรวรรคมันเดินถัดมานี้ เกตุจักรผมยังอยาก จะกราบเรียนถามว่าไม่มีวิธีอื่นใดยกเว้นอีกหรือ

ผู้ตอบ

ที่พูดกันว่า “จักรวรรค” นี้ก็หมายความว่ามันเป็นสิ่งที่มีกำลังมาก แล้วเราจะไปหยุด ขะงักมันไม่ได้ แต่เราอาจจะถ่วงหรือประวิงหรืออะไรก็ได้ ถ้าเราฉลาดเราก็ทำได้มาก มันจะกลับหลังหันทันทีไม่ได้ ต้องใช้จังหวะ เป็นเรื่องที่เป็นไปตามจังหวะ ตามจักรวรรค หนึ่งหนึ่งนั้น ไม่ใช่หมายความว่าเราจะไม่ทำอะไรเลย ที่พูดนี้หมายความว่าแต่เพียงว่า เราอย่าไปท้อใจ อย่าไปเสียใจ เรื่องอย่างนี้ มันก็ต้องเป็นอย่างนี้ และพร้อมกันนั้นก็ ต้องพยายามแก้ไข ไม่ใช่หมายความว่าเราจะไม่ทำ ทำจนสุดความสามารถเหมือนกัน เราทำจนสุดความสามารถของเราอยู่เสมอไป ถ่วงเอาไว้หรือจะแก้ไขไปในทางดีก็ตาม หนึ่งเรื่องจะยกโรงมโหรีสหภาพวิญญาณเข้าไปในกรุงนั้น แหม มันก็ได้ ได้ในระดับหนึ่ง

เรื่องทางจิตทางวิญญาณนี้ มันต้องมี อย่างน้อยมันก็ต้องมี ๒-๓ ระดับ ขนาดที่ต้อง
การความสงบมาก มันก็ต้องทำในป่า เหมือนกับว่าตอนแรก ๆ นี้ฝึกหัดสมาธิในป่า มัน
ง่ายกว่าที่จะฝึกในโรงละครนั้นอย่างหนึ่ง แต่ว่าไม่ใช่มันจะไม่ควรทำเสียเลยในโรง
ละคร ฉะนั้นในกรุง เราก็อาจจะจัดกิจกรรมแบบมโหรีสพทางวิญญาณได้ แต่มันต้อง
เป็นระดับที่หยาบกว่า แต่ถึงแม้ว่าจะหยาบกว่า ก็ยังดี เดียวกันก็จะเห็นได้ว่าเรายังไม่
เข้าใจกันทั้งกรุง จึงไม่สมควร ไม่เสียสละที่จะจัดวัดให้เป็นที่พักพิงของทางจิตทาง
วิญญาณ อย่างสมมุติว่าครั้งหนึ่งเราเคยพูดกันว่า วัดบางวัด น่าจะจัดให้เป็นพุทธ
สมาคมชั้นใหม่ ก็มีคนหัวเราะเยาะ และถ้าจะจัดได้ ก็คือว่าวัดไหนจะยอม ยิง
วัดที่อยู่กลางเมือง ยิ่งไม่มีทางที่จะยินยอมให้เปลี่ยนให้เป็นวัดที่มีความสงบสงัด หรือ
กระทั่งจะเป็นพุทธสมาคม เพราะคนเหล่านั้นเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไปอยู่วัดเพื่อ
หาประโยชน์ส่วนตัวอยู่ จะไปแก้ไขให้เขาต้องออกจากวัด เขาไม่ยอมแน่ ฉะนั้น
อยากจะเรียกว่าคนในกรุงทั้งกรุงนี้ยังหลับลูบลับตายังใจเง่าในเรื่องนี้ ไม่พร้อมเพรียงกัน
บ๊บบบคั๊บ จัดเรื่องนี้ให้เป็นเรื่องตามที่ควรจะเป็นได้ หรือถ้าเป็นอย่างน้อยอยู่เรื่อยไป ถึง
ถ้าเราจะจัดแบบสงบสงัดชั้นในกรุงก็ไม่มีที่จะจัด ก็ต้องจัดอย่างพอดีพอร้าย ถูกแล้ว
ก็ยังดีกว่าไม่จัด ดังนั้น ถ้าใครคิดจะจัดก็เห็นด้วย มันคงจะได้ผลในระดับหนึ่ง แต่
จะให้เหมือนที่จัดที่บ้านนอก ที่ภูเขา ที่ป่า เป็นไปไม่ได้ แม้แต่จะจัดให้เป็น
Park นี้ยังไม่ได้เสียแล้ว ถ้าจะได้ก็ตรงไม่ไช่ที่วัด ที่วัดนั้นพระไม่ยอม เพราะจะเอา
ที่ไว้ปลูกห้องแถว เก็บค่าเช่าบำรุงวัด ต้องไปจัด Park ที่อื่น เราควรลองคิดดูถึงขั้น
ผู้ถาม

ครับ ในกรุงเทพฯ เห็นจะหมดหนทาง แต่มันก็น่าจะทำได้ บางเมืองเช่น
เชียงใหม่จะเห็นได้กว้างกว่า แต่ก่อนนี้ วัดวาอารามที่ด้วยงามแค่นั้น มีกำแพง
ล้อมรอบ เคยฉวนห้องแถวมันเข้ามาเกินกำแพงอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า รู้สึกว่า
เห็นจะมีที่เอาอย่างบ้างกระมัง ทางเชียงใหม่เขาก็กำลังเอาอย่างอยู่ แล้วก็ได้ยิน
ว่าทางที่วัดชลประทาน นนทบุรี ก็กำลังจะสร้างโรงพยาบาลทางวิญญาณเหมือน
กัน แต่ถ้ากระผมเห็นว่า คงจะไปช้าๆ อย่างที่ท่านอาจารย์ว่า แต่ถ้ากระผม
มีอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งอาจจะช้าแต่รู้สึกว่าจะได้ผลมาก คือวิธีการศึกษา แก่การศึกษา
ศึกษา คือถ้ากระผมมองเห็นแล้ว แต่เดิมมาจนบัดนี้ การศึกษาของพระเรา
เรียนทางปริยัติธรรม ๘ ประโยค ถ้ากระผมเห็นว่าเสียเวลาเกินควร ถ้านับ

แล้วตั้ง ๘ ปีอะไรอย่างนี้ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าแก้วทัฬหภูมิฯ ให้มีการ
ต่อมการต่อนอย่างใหม่ แต่หลังจากนั้นแล้ว ก็ดูเหมือนว่าไม่ได้แก่นักอีกเลย มา
ตอนหลังนั้นมีมหาภุมมา มหาสุพาฯ รู้ดีถึงความปรารถนาดี แต่รู้ดีว่าจะวาง
โครงการศึกษาไปในทางโลก ๆ มากไป ปรากฏว่าไม่ได้ผลเท่าที่ควร อีกอย่างหนึ่ง
ประเพณีของเราที่ยังเชื่อกันผิด คนที่บวชนั้นจะต้องบวชไปตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็ก ๆ
ไม่เคยผ่านโลกมาเป็นส่วนมาก จึงจะอยู่ติดตอครอคั้งเป็นใหญ่เป็นโตในทางพระ
ศาสนาได้ อันนี้เกิดถ้ากรรมเห็นว่าควรที่จะแก้ ผู้ที่เห็นโลกพอสมควรแล้วค่อยมา
บวช อย่างที่ฝรั่งเขาทำกัน และต้องมีกรรมฝึกพอสมควรแล้วก่อนจึงบวช บวช
แล้วก็ต้องอบรมกันอย่างกวดขัน ท่านอาจารย์มีความคิดเห็นในด้านการศึกษาของ
พระบ้างหรือเปล่า

ผู้ตอบ

เมื่อพูดถึงเรื่องนั้นก็เป็นเรื่องที่แน่นอนที่สุด มองเห็นและใกล้ชิดอยู่เสมอว่ามันเป็น
เรื่องต้องแก้ต้องปรับปรุง และมากมายทุกอย่างทุกอย่างไปหมด จนถึงกับท้อ เรื่องของ
พระเอง ที่ไม่เกี่ยวกับชาวบ้านนั้นยังต้องแก้กันจนเหลือวิสัยจะแก้แล้ว เรื่องที่เกี่ยวกับ
ชาวบ้านเข้ามาอีกส่วนหนึ่ง มีเรื่องที่จะต้องแก้มากมาย กว่าที่จะเข้าไปถึงหลักที่ว่า
พระหรือวัดวาอารามนี้เป็นผู้นำในทางวิญญาณ เดียวกันมันไม่นำไปทางวิญญาณเสียแล้ว
ยังครุบาอาจารย์ตามโรงเรียน ซึ่งที่ถูกต้องจะเป็นผู้นำในทางวิญญาณ ก็ไม่เป็น
ผู้นำในทางวิญญาณ ทางแกจึงเป็นปัญหาหนักหน่อย ก็คำว่าครูนั้นจะทำหน้าที่ผู้นำทาง
วิญญาณ กลับทำตัวเป็นคนเจ้า คนใช้ คนหลงทาง คนอะไร เสียเอง ไม่ว่าจะอยู่ที่
วัดหรืออยู่ที่บ้าน อยู่ที่โรงเรียนอะไรก็ตาม ล้วนแต่มองเห็นว่าสภาวะสูงสุดก็เงิน
เกียรติยศ ชื่อเสียง มีเงินก็เพื่อความสนุกสนานทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย ทางใจ มีเท่านั้น อย่างนี้คือวิญญาณตกต่ำ เกือบจะเรียกได้ว่าวิญญาณของ
สัตว์นรก เพราะหลงในทาง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อย่างเดียว ถ้าพวกครูที่ควร
ต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณ ทั้งครูที่วัด ครูที่บ้าน ไม่นำในทางวิญญาณเสียแล้ว
ทีนี้ ถ้านำไปผิดทาง ให้ไปเป็นทาสของวัตถุ ในใจไม่เป็นอิสระเหนือวัตถุ แล้วก็ลอง
คิดดูเถอะ เราจะแก้กันได้อย่างไร จะแก้ครูเหล่านั้นได้อย่างไร ในเมื่อกำลังที่อยู่ใน
สภาพที่มันเมาเหมือนกับเมาฝิ่น เมากัญชา สิ่งเสพติดทุกชนิด ดังนั้นจึงเห็นว่า แก้

ยาก รวมความแล้วก็ได้แต่ถือหลักของพระพุทธเจ้าว่า พยายามแก้ไข เมื่อจะมีคน แก้ได้อยู่ส่วนหนึ่ง แล้วจะมีประโยชน์แก่คนส่วนนี้ ที่พระพุทธเจ้าจะแสดงธรรมะชั้นสูง ก็เห็นแก่คนส่วนน้อยส่วนหนึ่งที่จะเข้าใจได้

ผู้ถาม

เท่าที่ท่านอาจารย์พยายามแก้กันนะครับ แต่ถ้ากระผมเข้าใจว่าได้ผลนะครับ คงหลาย วิถี โดยวิถีทางปาฐกถา แสดงธรรม เขียนหนังสือ โดยอาศัยสื่อมวลชนต่าง ๆ นี้ แต่ถ้ากระผมว่าได้ผล แต่มีข้ออย่างหนึ่งที่ถ้ากระผมไม่เห็นท่านอาจารย์ทำเลย คือวิถีที่เป็น College คือตั้งเป็นโรงเรียน ที่ไชยา ตั้งโรงเรียนเพื่อชราวาส แต่ โรงเรียนของพระเถา ท่านอาจารย์ไม่เห็นตั้ง ทั้ง ๆ ที่จะได้ผลโดยตรง

ผู้ตอบ

แน่นอน ถ้าทำได้ มันก็ได้ผล และก็นำไปด้วย แต่ว่ามันจะต้องนึกถึงกำลังเท่า ที่จะทำไปได้ กำลังกายก็ดี กำลังใจก็ดี กำลังวัตถุก็ดี มันบังคับอยู่หลายอย่าง และ อีกอย่างหนึ่ง ถ้าทำมากอย่างนั้น มันก็พร่า จึงตัดสินใจเลือกเอาแต่ส่วนใดส่วนหนึ่ง แนวใดแนวหนึ่ง แล้วก็ทำไปตามเท่าที่จะทำได้ ชนิดที่ไม่เป็นอันตรายแก่ตัวเอง และ ทำไปอย่างหนักแน่น ทำได้เพียงเท่านี้ เท่าที่พูดมานั้น ก็เห็นด้วยเหมือนกัน แต่ว่ามัน มันเหลือกำลัง

ผู้ถาม

อีกวิธีหนึ่งคือเมื่อ ๒ ปีที่แล้วมานี้เอง มีมีชนชั้นนารีคนหนึ่งมาหาแต่ถ้ากระผมที่ทำงาน ก็ถามคุยกันถึงเรื่องปัญหาต่าง ๆ นายคนนั้นเขาบอกว่าเขาวิตก ว่าเมืองไทย ค่อยไปจะเป็นอย่างเมืองนอก ซึ่งเราก็เห็นแต่ວ່ามันจะต้องเป็นความเจริญในทาง วัตถุ ซึ่งจะเข้ามาครอบงำ แล้วคนก็จะหลงวัตถุมากจนทุกที่ ชีวิตก็จะมีวเมามาก ยิ่งขึ้น แล้วเขาก็ถามแต่ถ้ากระผมว่ามีทางอะไรที่จะแก้ เราว่าแล้ววว่า คนมันเมามากันมาก แม้แต่ผู้ปกครองประเทศ เมื่อดึงผู้ให้การศึกษา ผู้วางแผนการศึกษา และผู้รับการศึกษา แต่แต่ถ้ากระผมเห็นว่าวิถีเดียว ที่จะช่วยแก้ แค่เล็กน้อย ๆ ไม่ได้แก้มาก มีวิธีหนึ่งที่ถ้ากระผมกำลังกระทำอยู่ในเวลานี้ แต่ถ้ากระผม พยายามรวบรวมเยาวชนตามมหาวิทยาลัย ก็ได้ไม่น้อย จากทั้ง ๕-๖ มหาวิทยาลัย มาทำอะไรบางอย่าง ได้ยึดธรรมะเป็นหลัก ตั้งคนส่งเคราะห์บ้าง อะไรบ้าง ไม่

ตั้งเป็นต้นมาคม ไม่ได้หวังอามิตะอะไรทั้งนั้น หนึ่งก็ยังไม่แน่ว่า จะได้ผลหรือไม่
นี่ถ้ามีสถานที่ถาวรและมีทำกันอย่างนี้มากจนทุกที่ คงได้ผลในระยะยาว อีกวิธีหนึ่ง
ฝรั่งเรียกว่า Retreat หมายความว่า มีหนึ่งหาโอกาสออกไปอยู่ป่าอย่างนี้
ประมาณ ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน ซึ่งเกตุจักรจะมรดักว่าได้ผล คือแต่เดิมคนเราอายุ
๒๐-๒๓ ต้องบวช ๓ เดือน คือเอาวิธีการโบราณนั้นมาประยุกต์ใหม่ แทนที่จะออก
บวช ๓ เดือน เอาเวลาแต่เพียง ๗ วัน การออกถือบวชทั้ง ๆ ที่เป็นฆราวาสได้ทุก ๆ
ปีเช่นนี้ จะช่วยให้คนเข้าถึงพุทธธรรมยิ่งขึ้น จะเข้าใจความหมายของสันโดษ จะ
เห็นภัยของกิเลสต่าง ๆ เพิ่มปริมาณคนจำพวกนชนเรื่อย ๆ และเมื่อมีสถานที่
รับคนพวกนชนเรื่อย ๆ สังคมจะกระเตื้องขึ้น ดิชน อย่างที่ท่านอาจารย์จะเห็นด้วย
หรือไม่เห็นด้วย

ผู้ตอบ

อย่างนี้เห็นด้วย เพราะว่าเราก็เคยคิดมาแล้ว ซึ่งรวมความว่า จะแก้ปัญหาส่วนใหญ่
นั้น ทั้งหมดนั้นมีอาการเหมือนกันว่า เอาลูกพรวนไปผูกคอตแขว หนูตัวไหนจะเอาลูก
พรวนไปผูกคอตแขว มันก็เรียกว่าเหลือวิสัย แล้วมันก็มีลดลงมา เหลืออยู่แต่เพียงว่า
พูดกันรู้เรื่องก็คน ก็รวม ๆ กันไว้ก่อน รวมพวกไว้แล้วเราจะมีสักกี่คนที่พูดกันรู้
เรื่อง นี่แหละเราควรจะรวบรวมไว้ก่อน อย่างที่คิดว่า เข้าใจกันได้ก็คน ก็รวบรวม
กันไว้ก่อน แล้วมันก็จะมากขึ้นเอง แม้จะแก้ปัญหาทั่วโลกทั้งโลกก็ต้องใช้วิธีอย่าง
นี้ อย่าไปท้อใจและไม่ทำ ถ้าเข้าใจกันได้ก็คน พูดรู้เรื่องก็คน มีก็คน ก็ทำกันไปก่อน
แล้วมันก็จะมากขึ้นเอง แล้วในที่สุดมันก็จะถึงเวลาหนึ่งซึ่งมีคนมากพอ แล้วเราก็คิดเห็น
แต่ส่วนรวม แต่ว่าเราคงจะตายแล้วหลายหน กว่าเรื่องนี้จะเห็นรูปเป็นร่างขึ้นมา เรา
ไม่ทันจะเห็นมัน ไม่ทันได้อยู่ดูมัน เราก็จะต้องพยายามทำไปจนสุดความสามารถ เพื่อ
มนุษย์ก็แล้วกัน เพื่อมนุษย์ โดยมนุษย์ ไม่ใช่บุคคลใดคนหนึ่ง เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ต้อง
ทำแน่ ฉะนั้นจึงพยายามหาคนที่เข้าใจกันและกันได้ รวมเอาไว้ ให้เป็นสมาคม
น้อย ๆ จนกว่ามันจะถึงเวลาของมันเอง และเป็นเรื่องที่ถูกต้องที่สุด ทั้งยังแน่นอนที่
สุดเหมือนกัน คือมันจะต้องปะทะกันอีกบ้าง เมื่อจะตั้งหน่วยอะไรขึ้น มันก็ต้อง
ปะทะกับส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงต้องเตรียมให้เสียสละไว้ล่วงหน้า มันอาจจะถูกต้านทาน
หรืออาจจะถูกทำร้าย อะไรหมดทุกอย่าง แต่ว่าอย่าทำให้มันมากเกินไป จนถึงกับว่า

เป็นอันตรายเสียก่อน ดังนั้นจึงต้องระวังในขั้นนี้ และอย่าให้เขาเข้าใจผิดมาก ถึงกับเขาจะมามีเราเสียก่อน เราทำไปในลักษณะที่ไม่ถึงอย่างนั้น และมันก็เป็นไปได้ด้วย และมันก็เพาะเชื้อให้เป็นส่วนที่ ๓ ที่ ๔ แม้จะถูกฆ่าตายสัก ๑๐ คน มันก็ต้องเหลือ ๕๐ คน ๑๐๐ คนก็ได้

ผู้ถาม

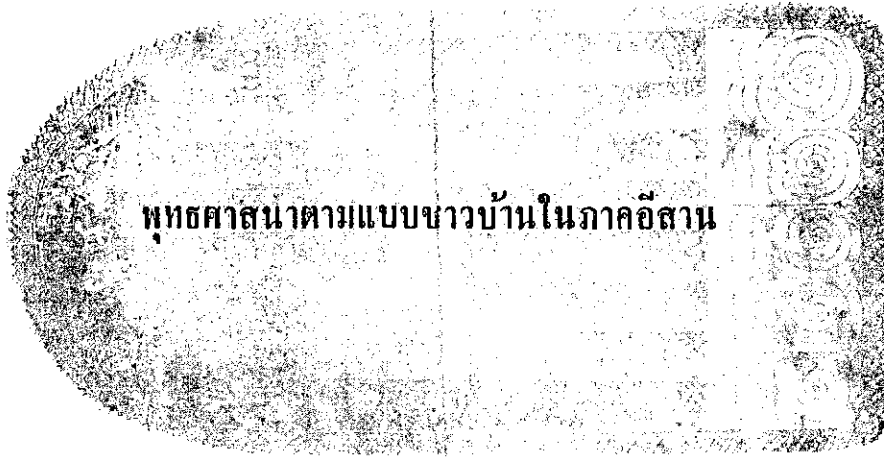
ไม่ทราบที่ท่านอาจารย์ยังมีข้อเสนอแนะอะไรอื่นอีกไหมนอกจากวิธีดังกล่าวนี้แล้ว มีบางคนเสนอให้ทำแบบตบพรหมทัณฑ์แก่สังคมหรืออะไรนี้ คือไม่ก่อการร้าย แต่เมินเฉยต่อคนแถว ไม่ให้การต้อนรับ ไม่ตำว่า เว้นแต่ไม่ยอมทำตาม

ผู้ตอบ

เอาพวกที่โหดมาทำพรหมทัณฑ์ เพราะว่าของเรานั้นน้อยกว่าเขามาก การลงพรหมทัณฑ์หมายความว่าเราต้องมากกว่าเขา คนส่วนมากจึงจะลงพรหมทัณฑ์ต่อคนส่วนน้อยได้ แต่นั่นส่วนใหญ่เขามากกว่าเราตั้งมามีมา แล้วเราจะไปลงพรหมทัณฑ์เขานั้น ไม่ต้องพูดถึง ฉะนั้นก็มีทางเดียวคือว่า พยายามทำความเข้าใจให้ถูกต้อง นี่เป็นหลักพุทธศาสนา ทุกอย่าง ทั้งหมด กำหนดอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิแปลว่ามีความเข้าใจถูกต้อง เพราะฉะนั้นต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ในระหว่างกันและกันด้วย ปัญหาของโลกซึ่งโลกกำลังรบรามาพันกันอยู่เดี๋ยวนี้ มันขาดอยู่สิ่งเดียว คือความเข้าใจที่ถูกต้อง นับตั้งแต่เรื่องต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด คือนิพพาน มันก็รวมอยู่กับคำที่ว่าความเข้าใจที่ถูกต้อง น่าจะตั้งหน่วยหรือสโมสรหรือสังคมสมาคมอะไรก็ตาม ที่ทำความเข้าใจถูกต้องกันไว้เรื่อยไป สมาคมสัมมาทิฐินี้ ให้มีประจำอยู่เสมอ มันจะลงรกรากของมันเอง มันจะแผ่ขยายออกไปเอง มันจะเกิดกำลัง เกิดอะไรขึ้นมาเอง เช่นเดียวกับลัทธิต่างๆ ลัทธิการเมือง ลัทธิศาสนาอะไรต่างๆ มันลงรกรากมันขยายออกไปเอง ในเมื่อทำถูกวิธี

ผู้ถาม

เท่าที่ได้มาสนทนากับท่านอาจารย์ในวันนี้ นับว่ามีประโยชน์แก่แก่ถ้ากระผมมาก หวังว่าถ้อยคำของท่านอาจารย์คงมีประโยชน์ต่อสังคมส่วนกว้างออกไปด้วย ถ้ากระผมขอกราบขอพระเดชพระคุณไว้เป็นอย่างสูง ในที่นี้ด้วย

พุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านในภาคอีสาน

เมื่อไม่นานมานี้ข้าพเจ้าได้เข้าร่วมชมแผนอบรมของพระภิกษุที่วัดบ้านน้อย ในตัวจังหวัดอุบล ในการอบรมนี้ พระประมาณ ๘๐ รูป ได้รับคำแนะนำให้รู้จักจัดทำคูนน้ำ วจถึงซึ่งเมณฑกไชกอบบนา ถังมข้ม เป็นต้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายตั้งขรูปหนึ่งได้ชี้ให้เห็นคุณค่าของแผนอบรมนี้ ท่านกล่าวว่าพระที่มคความรูประเภทนี้ซึ่งนอกเหนือไปจากความรู้ทางด้านคำสอนนั้น ย่อมจะชักนำตั้งต่อนดุภคิษย์ลูกหาที่เป็นฆราวาสให้รู้จักทำความเจริญก้าวหน้ามาสู่หมู่คณะของตนได้เป็นอย่างดี ขณะที่ข้าพเจ้านั่งฟังคำชี้แจงอยู่นั้น ก็นึกไปถึงหน้าที่ของพระไทยในภาคอีสานที่ท่านต้องปฏิบัติในท้องถิ่นของท่าน รวมทั้งการที่ท่านปรับตนเองให้เข้ากับความต้องการของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไรบ้าง

ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะ ขอกล่าวแต่เพียงคร่าว ๆ ว่า ประชาชนชาวอีสานนับถือและปฏิบัติตนอย่างไรต่อพุทธศาสนา

การบวช

เด็กหนุ่มตามชนบทนั้น ไม่ว่าจะบวชเป็นพระหรือเป็นเณร ก็มักจะเนื่องมาจากเหตุหลายประการด้วยกัน เหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนอยากบวชก็คือ เชื่อกันว่าการบวชนั้นได้กุศลแรง กุศลนี้ส่วนใหญ่มักจะได้แก่พ่อแม่ของผู้บวชเอง บรรดาคน

หนุ่มชาวบ้านทั่ว ๆ ไปถือว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องบวช และน้อยคนนักที่จะขัด
ข้องไม่เต็มใจที่จะบวช เพราะว่าทุกคนเคารพรักพ่อแม่ของตน ประกอบกับได้รับ
การอบรมมาแต่เด็กแต่น้อย ให้เคารพนับถือพระสงฆ์องค์เจ้าซึ่งตนจะเข้าไปคลุกคลี
ด้วยในวันหนึ่งข้างหน้า การบวชนับถือว่าเป็นการตอบแทนสนองคุณพ่อแม่ที่ได้เลี้ยง
ดูอุปฐมาแต่เด็กแต่น้อย ได้ตั้ง

นอกจากนั้นทางด้านสังคมก็บังคับอยู่ในตัว คือชายหนุ่มควรจะเข้าพิธีบวช
เรียนเสียก่อนที่จะมีเหย้ามีเรือน ใครที่ยังไม่ได้บวชก็ถือว่ายังไม่เป็นผู้ใหญ่เต็มตัว
เมื่อวานถึงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักศีลธรรมและความเป็นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว ความแตก
ต่างระหว่างเนรกับพระจึงสำคัญไม่น้อย เพราะเนรนั้นปฏิบัติศีลวินัยน้อยชักรกว่า
พระมากมายทีเดียว เพราะฉะนั้นสำหรับชาวอีสาน แม่เด็กหนุ่มจะบวชเป็นเนร ก็
จะต้องบวชอยู่จนกระทั่งอายุครบยี่สิบปีบริบูรณ์แล้วจึงบวชเป็นพระต่อไป หรือไม่ก็
ตั้งก่อนเป็นเนรและบวชเป็นพระใหม่เมื่ออายุถึงยี่สิบ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่
เต็มตัว เป็นคนมีศีลมีธรรม ฉะนั้นจึงเป็นของธรรมดาอยู่เองที่สาว ๆ ไม่ยอมแต่งงาน
กับคนที่ยังไม่ได้บวชเรียน เพราะเหตุว่ายังไม่เป็นผู้ใหญ่และยังไม่เป็นคนเต็มคน
ซึ่งชาวบ้านเขาเรียกกันว่าเป็น “คนดิบ” แต่ทั้งนี้ทางด้านตัวชายหนุ่มเองก็มีความ
ปรารถนาจะบวชอยู่ เพราะต่างเชื่อกันว่าการบวชเป็นช่องทางที่จะได้รับการศึกษา
อย่างดีตามประสาชาวชนบท และการบวชนาน ๆ ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ได้รู้เรียน
ฝึกฝนวิชาซึ่งบางอย่าง ซึ่งเขาไปใช้เป็นประโยชน์ได้ทั้งในระหว่างอยู่ในเพศบรรพ
ชิตและเมื่อตาดีกาออกไปแล้ว

ทุกวันนี้ แม้ว่าจะมีพวกครูรัฐบาล ซึ่งเข้ามาตั้งสอนอบรมชาวบ้านแทนพระ
ตามโรงเรียนต่าง ๆ ก็ตาม พระก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการสอนวิชาซึ่งบางอย่าง
รวมทั้งการเรียนภาษาขานยาก ๆ ด้วย โดยมากการศึกษาของชาวชนบทในโรงเรียน
ตามถิ่นนั้น อย่างดึกชั้นประถมปีที่สี่ ฉะนั้นบรรดาชายหนุ่มทั้งหลายจึงยังมีโอกาสได้
เรียนอยู่ในระหว่างบวช ตามหมู่บ้านภาคอีสานนั้น สมภารเจ้าวัดหรือพระอาตุโส
มักจะเป็นผู้ถนัดในทางวิชาซึ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมากกว่านั้น อาทิเช่น ความ
รู้ในเรื่องการออกแบบก่อสร้างโรงเรียน ข่างไม้ แกะสลัก การตกแต่งประดับ
ประดา การหล่อรูปสำริด การทำกระเบื้อง ทำแผ่นอิฐ การผสมซีเมนต์ และ

การปรุษา ฯลฯ ในระหว่างที่ชายหนุ่มขอเป็นพระอยู่คนเดียวคนต้องเรียนวิชาบางอย่าง เช่นภาษาบาลี พระธรรม พระวินัย และพระพุทธรูปประวัติ การฝึกฝนในวิชาซึ่งดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นเรื่องพิเศษต่างหาก คล้ายกับ “วิชาเด็ก” ซึ่งพระเจรงองค์ใดจะสนใจหรือไม่ก็ได้ ด้วยเหตุดังกล่าว บรรดาคนหนุ่มชนบทจึงอยากจะบวชเพราะแต่เห็นประโยชน์ในด้านการศึกษาดำเนินขณะบวชเป็นสำคัญ และเหตุผลข้อหนึ่งมีน้ำหนักมากขึ้น ในเมื่อพระเหล่านั้นได้รับการอบรมอย่างถูกระเบียบแบบแผนในสำนักเรียนของสงฆ์ ในตัวจังหวัดหรืออำเภอ หรือแม้กระทั่งในเมืองหลวง การศึกษาคงกล่าวอาจจะก้าวไปถึงชั้นอุดมศึกษาหรือสูงกว่านั้น ส่วนค่าใช้จ่ายในการศึกษานั้นเด็กแทบจะไม่ต้องเสียอะไรเลย ฉะนั้นพระในชนบทจึงสามารถได้รับการศึกษาขั้นสูงได้โดยอาศัยความเป็นพระนั่นเอง ซึ่งถ้าหากเป็นฆราวาสก็คงจะต้องมีอุปสรรคความยากลำบากไม่ใช่น้อยทีเดียว

พระเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างไร

ตามปกติแล้วพระทางภาคอีสานมักจะเป็นพระช่วยชาวบ้าน แก้ปัญหาประจำวันของผู้ครองเรือนอยู่เสมอ ตามหมู่บ้านชาวอีสานมักจะมีพระเจรงช่วยชาวบ้าน ก่อบ่อน้ำบั้ง สร้างสะพานหรือเขื่อนทำนบเล็กๆ บั้ง สร้างถนนตัดใหม่ภายในหมู่บ้านบั้ง หรือไม่กี่สร้างศาลาประชุมประจำหมู่บ้านหรือโรงเรียนบั้ง กิจกรรมเพื่อส่วนรวมดังกล่าวนี้ เป็นงานที่พระท่านท่านออกหนี้ออกจากงานที่ท่านทำอยู่แล้วในวัด

กิจกรรมที่กล่าวนี้ เราจะเห็นได้ว่าพระท่านช่วยชาวบ้านหลายด้านด้วยกัน เมื่อหมู่บ้านใดจะเริ่มถมมือกระทำอะไรก็ตาม ชาวบ้านจะต้องมาปรึกษาหารือพระเพื่อขอความเห็นจากท่านเสียก่อนแทบทุกครั้งไป ในทางภาคอีสานนี้ ถ้าจะมีโครงการอะไรที่ควรให้ชาวบ้านทำกันเป็นส่วนรวมแล้ว โครงการนั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเสียก่อน จึงจะทำได้สำเร็จ

เจ้าหน้าที่ทั้งทางฝ่ายรัฐบาลและกรมการศาสนานี้ ยิ่งนับวันต่างก็ตระหนักดีว่า คณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือรัฐบาลในการทำนุบำรุงประชาราษฎร์มากเพียงไร ฉะนั้นจึงมีการอบรมพระในชนบทบ่อยครั้งกว่าก่อนมากยิ่งช่น เพื่อที่จะให้ท่านได้ทำหน้าที่

ผู้นำของชาวบ้านได้ตั้งขึ้น นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูปซึ่งดำริจากมหาวิทยาลัย
ตั้งที่ห้องต้องแห่งมาร่วมกันรับผิดชอบทำงานที่เกี่ยวกับการศึกษา และการรับใช้ชน
ส่วนรวมตามบ้านนอกมากชน

พระท่านยังมีส่วนช่วยชาวบ้านในด้านอื่นด้วย เช่นสมภารเจ้าวัดหรือพระอาตุ
มักจะถูกเป็นผู้ไถ่เกลียดประนีประนอม เวลาชาวบ้านเขาทะเลาะกัน แต่ที่ว่าหน้าที่
เป็นผู้ไถ่เกลียดนี้ ทำกันอย่างกันเองไม่เป็นทางการ พระท่านจะพยายามทำให้คู่กรณี
ยินดีรับข้อแก้ปัญหานัยุติธรรม และยังไปกว่านั้น ท่านก็ดบโมโหของคนทั้งคู่ไปด้วย
จริงอยู่ ชาวบ้านอาจจะนำเอาความไปแจ้งแก่ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เพื่อให้
พิจารณาก็ได้ แต่ถ้าทำเช่นนั้นแล้วก็จะถือกันว่าเป็นเรื่องเป็นราวใหญ่โตไป ปัญหา
เรื่องครอบครัวก็มักจะร่อนถึงพระเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพระองค์นั้นเกี่ยว
เป็นญาติอยู่ด้วย ปัญหาที่ว่านี้ มักจะเป็นเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างผัวเมีย
หรือไม่ก็เป็นเรื่องขัดแย้งแกล้งใจกันระหว่างญาติ บางทีชาวบ้านถึงกับมาขอ
ความคิดเห็นแนะนำจากพระ เกี่ยวกับการเลี้ยงดู ว่าสาวนั้นหนุ่มนั้นเหมาะที่จะ
เอามาเป็นเมียเป็นสะใภ้หรือไม่

อนึ่ง วัดก็ยังเป็นย่านกลาง อำนวยสวัสดิภาพสังคมของหมู่บ้านอีกได้หนึ่งด้วย
เรามักจะเห็นเด็กหนุ่ม ๆ มาอาศัยอยู่ตามวัดเสมอ โดยมากจะมาจากครอบครัวที่
จนจริง ๆ บ้าง มีสติปัญญาอ่อนช้าจะตบนิคหน่อยบ้าง หรือไม่ก็มีความประพฤติ
เกเรจนเป็นเหตุให้พ่อแม่ต้องจับตัวส่งเข้าวัด เพื่อให้พระท่านกำหราบปราบปรามให้
เป็นคนดีต่อไป ในเรื่องประการหลังนี้ พระท่านมีความภูมิใจที่ท่านสามารถแก้
คนเกให้เป็นคนดีได้ โดยที่ท่านว่ากล่าวตักเตือน หรือรับเอาเข้ามาอยู่ในวัดเป็น
ลูกศิษย์ของท่าน หรือไม่ก็จับตัวบวชเป็นพระเป็นเณรเสียเลย ประดาพวกเด็ก ๆ
ที่พ่อแม่มอบให้ทางวัดเป็นผู้เลี้ยงดูปกครองนั้น ถ้าจะเป็นลูกศิษย์วัดช่วยเหลือทำงาน
ในวัด พระท่านก็จะให้ข้าวกินให้ที่อยู่อาศัย และท่านก็สั่งสอนอบรมศีลธรรมจรรยา
และให้เรียนหนังสือหนังสือหาไปตามกำลัง

จากข้อความที่ได้เล่ามาแล้วข้างต้น อันเกี่ยวกับงานและหน้าที่ต่าง ๆ ของพระ
เราจะพึงเห็นได้ว่าพระท่านไม่ตัดตนขาดจากชีวิตประจำวันของฆราวาสเลย ตรงกัน

ข้ามท่านกลับคลุกคลีอยู่กับชาวบ้าน และทั้งใช้ความรู้ความสามารถ ตลอดจน บารมีผ้าเหลืองของท่านช่วยชาติแบ่งเบาปัญหาชีวิต ซึ่งเป็นรากเหง้าของชีวิตในหมู่บ้านนั้น ๆ

เหตุใดพระจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตของฆราวาส

การที่พระท่านต้นของคนเข้ารับใช้สังคมของหมู่บ้านที่ท่านอยู่ด้วยนั้น เป็นการแก้ปัญหาในเมื่อชาวบ้านขาดความรู้ที่จะนำเอาไปใช้ในการบางอย่างได้ดั่งหนึ่ง และอีกได้ดั่งหนึ่งคือท่านได้ช่วยแบ่งเบาภาระบริการรับใช้ประชาชนของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งมีอยู่บ่อย ไม่ทั่วถึง อาทิเช่น เรื่องสถานที่เรียน ตั้งอำนวยความสะดวกในการรักษาโรค ระบบการศาลและตำรวจ สถาบันการธนาคาร บริการสังคมสงเคราะห์ และโครงการพัฒนาเพื่อชุมชนอะไรต่าง ๆ ท่านเองนี้ แต่เนื่องด้วยปัจจุบันนี้ชาวบ้านเรียนรู้อะไรต่ออะไรมากขึ้นทุกที และทางรัฐนั้นเองก็ได้ช่วยขยายบริการรับใช้ประชาชนให้กว้างออกไปอีก ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นที่ไปอย่างช้า ๆ แต่ทว่ามั่นคง ฉะนั้นเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระจะต้องมีความสำคัญน้อยลงไป อย่างไรก็ดี ในบางกรณี พระท่านก็จะเป็นที่คิดในโครงการบางอย่างของรัฐ เช่น โครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น และด้วยเหตุฉะฉาน ท่านจึงยังคงดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำของชาวบ้านอยู่ความเดิม

ตามสายตาของชาวบ้านนั้น พระท่านไม่เพียงแต่จะมีความรู้พิเศษเท่านั้น ท่านยังมี "เวทาวาง" อีกด้วย ทั้งนี้ชาวบ้านคิดกันเองโดยไม่ต้องพูดออกมาเป็นวาจาว่า เวทาวางของพระนั้น ควรจะอุทิศให้แก่การอยู่ดีกินดีของส่วนรวม เพราะฝ่ายชาวบ้านก็มีงานในไร่นาที่จะต้องทำอยู่แล้ว

แม้พระท่านจะมีความรู้ความสามารถในกิจการบางอย่าง รวมทั้งเวทาวางของท่านก็ตาม แต่ท่านก็จะไม่ไปเกี่ยวข้องกับเรื่องของชาวบ้านเลย ถ้าหากฝ่ายชาวบ้านลงความเห็นว่าเป็นพระไม่ควรจะมาเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นเรื่องนของเขา ประดาชาวบ้านที่มีความเป็นอยู่แบบหาเช้ากินค่ำ ย่อมจะมีความรู้สึกที่ทุกคนในหมู่บ้านซึ่งรวมทั้งพระด้วย ต้องร่วมมือร่วมแรงกันกระทำกิจอันที่จำเป็นที่ดำรงไว้ ซึ่งมีความมั่นคง เป็นบึกแผ่นของหมู่บ้าน ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ชาวบ้านโดยทั่วไปมักจะนึกคำหั้นพระรูปที่วางคนไม่สูงถึงกับชีวิตความเป็นอยู่
ของงาน อื่นๆ ใครจะขอขมาเจ้เจ้งตั้งหนึ่งที ชาวชนบทถือเป็นปกติถานในการให้ความ
ยกย่องนับหน้าถือตาผู้ใด ตั้งนั้นคือการเต็มอกเต็มใจช่วยเหลือพรรคพวก หรือ
แบ่งเบากาภาระซึ่งกันและกัน ฉะนั้นชาวบ้านจึงเคารพนับถือพระในฐานะเป็นผู้นำของ
พวกเขาทั้งทางโลกและทางธรรม ถ้าพระองค์ใดไม่นำพาต่อหน้าที่ของผู้นำทางโลก
ของท่าน ชาวบ้านก็มักจะเลื่อมความนับถือในตัวท่านเป็นอย่างมากทีเดียว

แม้ว่าจะไม่เคยมีผู้ใดแสดงความรู้สึกตั้งถ่วงนี้ออกมาตรง ๆ ก็ตาม แต่ก็
เป็นจุดสำคัญของจิตใจภายในของหมู่ชาวชนบททั้งหลาย และทั้งฝ่ายพระเอง ท่าน
ก็รู้สึกที่ท่านจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือเกี่ยวกับคดีด้วยเหมือนกัน โดยมาก
พระในหมู่บ้านนั้นก็มักจะเป็นคนถิ่นบ้านนั้นหรือไม่ก็มาจากหมู่บ้านใกล้เคียง ท่านเคย
มีชีวิตลำบากตรากตรำอยู่ตามท้องทุ่งท้องนา มาแต่ก่อนจะมาเป็นพระ ท่านรู้
และเคยประสบปัญหาประจำวัน และความยากแค้นดำเค็ญของชีวิตชนบทมาแล้ว
ทั้งสิ้น พระที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับความยากแค้นดำเค็ญของชีวิตชาวบ้านอยู่เป็น
ประจำนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหน้าขาดแคลนก็ดี การเจ็บไข้ได้ป่วยก็ดี สะพานชำรุด
ใช้ไม่ได้ก็ดี หรือถนนหนทางไม่สะดวกก็ดี ท่านก็ย่อมอดที่จะแสดงความเสียใจ
เป็นเค็ดเค็ดเป็นร้อนแทนชาวบ้านไม่ได้ เท่าที่บางครั้งการขึ้น ๆ ลง ๆ ของชีวิตความเป็น
อยู่ย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงชีวิตจิตใจในเรื่องข้าวปลาอาหารด้วย ซึ่ง
เป็นของธรรมดาเหลือเกินที่พระท่านก็ต้องเค็ดร้อนไปด้วย

เนื่องด้วยทั้งวัดและพระต่างก็เป็นฝ่ายโยมผูกพันประสานกับชีวิตของชาวบ้านอย่าง
แน่นแฟ้นถึงเพียงนี้ ฉะนั้นจึงเป็นของธรรมดาที่ชาวบ้านย่อมจะเล็ดอกเอาวัดมาเป็น
สถานที่่านกลางสำหรับประกอบกิจการต่าง ๆ นานาประการ ถ้าจะมีการเล็ดอกตั้งผู้แทน
ราษฎร เขาก็สร้างคูหาตงคะแนนในบริเวณวัด หรือถ้าหากจะมีหนังสือหรือมี
ปาฐกถาอะไรก็ตาม คนก็จะใช้บริเวณวัดเป็นที่ดำเนินงาน โรงเรียนรัฐบาลหลาย
แห่งก็ยังคงใช้อาคารของวัดอยู่ ทั้งนี้ก็ย่อมรวมทั้งประเพณีเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งก็มักจะ
มาร่วมชุมนุมกัน ในเขตวัด ตั้งแต่ขึ้นตระเตรียมไปจนกระทั่งวันงาน

สรุปแล้วก็คือพระท่านต้องแต่งบทธาททางโลกทั้งที่ท่านกำหนดเอง และผู้อื่นกำหนดให้ ฉะนั้นจึงมีการตกลงเห็นสมควรที่จะให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายได้มีส่วนร่วมเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในบางประการด้วย

ชาวบ้านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อหน้าที่ทางศาสนา และกิจวัตรประจำวันของพระ

หน้าที่สำคัญๆ ของพระในชนบทก็คือการประกอบพิธีทางศาสนา ถ้าจะพิจารณาถึงเรื่องศาสนากันจริงๆ แล้ว พระเป็นดังจำเป็นแก่ชาวบ้านมากที่สุด พุทธศาสนาจะหมดความหมายเอาเสียทีเดียว ถ้าหากไม่มีคณะสงฆ์เป็นตัวอย่างที่ดีในด้านความประพฤติชอบ และประกอบพิธีศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำบุญทำทานระดมกุศลไว้ อันจะยังผลให้ยังมีศรีสุขต่อไปข้างหน้า

พระท่านเป็นผู้ประกอบพิธีที่สำคัญต่าง ๆ ของชีวิตครอบครัวในยามที่เดือดร้อนจำเป็น ไม่ว่าจะพิธีแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ็บไข้ได้ป่วย ต้มยา หรือบัตวังควาญ ท่านก็จะให้ศีลให้พรขณะทำพิธี อันหนึ่งว่ากันตามจริงแล้ว การที่พระประกอบพิธีเหล่านี้เป็นเรื่องของธรรมเนียมมากกว่าจะเป็นหน้าที่ทางศาสนา อย่างไรก็ตาม ถ้าคิดไปในทางด้านพุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านแล้ว การประกอบพิธีต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นหน้าที่สำคัญทางศาสนาที่จะต้องปฏิบัติทีเดียว โดยนัยเดียวกัน การประพรมน้ำมนต์และการรดอมงคลกถานั้น เชื่อกันว่าเป็นแก่นสำคัญของพระธรรม

ไม่ว่าชาวบ้านจะทำพิธีเกี่ยวกับชีวิตหรืองานหนักขัตุกษ์ เขาย่อมต้องการให้พระร่วมอยู่ด้วยเพื่อเป็นมิ่งขวัญของงาน จะเป็นพิธีเปิดป้ายสมาคมก็ดี เปิดโรงเรียน ศาลาพักร้อน ศาลาประชุม เขื่อนทำนบ อ่างเก็บน้ำ หรือถนนตัดใหม่ในหมู่บ้าน ก็จะต้องมีพระมาร่วมพิธีเสมอ

นอกจากนี้ท่านก็ยังสอนธรรมะ โดยท่านจะเทศน์ให้ฟังตอนเย็น ๆ ทุกวัน แม้คนฟังส่วนมากจะเป็นคนแก่ ๆ เพียงสองสามคนก็ตาม อย่างไรก็ตาม คนมาฟังเทศน์กันมากในวันพระ และถ้ายังเป็นวันสำคัญทางศาสนาด้วยแล้ว จะมีคนมาฟังกันแน่นหนาทีเดียว

เพราะเหตุนี้ ชาวบ้านจึงเห็นว่า พระมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งทางโลกและทาง
ธรรม แต่ทำที่ที่ชาวบ้านคือพระนั้น จะเอานิยายแน่นอนไม่ได้ แล้วแต่สภาพการณ์
ในบางกรณีเขาจะเห็นว่า พระเป็นคนอีกจำพวกหนึ่งซึ่งอยู่ต่างสังคมกับฆราวาส
ธรรมดา เป็นต้นว่า ถ้าเมื่อใดเกิดมีปัญหาซึ่งเกี่ยวกับศีลธรรมจรยาแล้ว ชาว
บ้านก็จะถือเอาพระเป็นตัวอย่างของความประพฤติประพฤติกุศล และไม่ว่าพระ
ท่านจะกระตือรือร้นประพฤติคนเช่นไร คนก็จะมองการกระทำของท่าน โดยใช้หลัก
อุคมคติตามที่ตนนึกคิดเอาเป็นเครื่องวัด อันเป็นอุคมคติซึ่งฆราวาสปฏิบัติตามไม่ได้
นอกจากนั้นก็ยังเอาหลักอันนี้มาใช้กับชีวิตความเป็นอยู่ประจำของพระอีกด้วย ใน
ที่นี้เราอาจจะพอเข้าใจได้ว่า เหตุใดการรักษานามย์ในสิ่งบางอย่างจึงกระทำกันอยู่
แต่ในวัดเท่านั้น ซึ่งถ้าจะคิดแต่เพียงเฉิน ๆ ก็เห็นว่าดัดกันกันพิกล ทั้ง ๆ ที่พระ
ก็มีอำนาจโน้มน้าวใจชาวบ้าน และก็เป็นที่เคารพนับถือของเขามากทั้งท่านก็ยังเป็นหัว
หน้าปฏิบัติโครงการในด้านทำนุบำรุงสุขของชาวบ้านด้วย ถึงกระนั้นก็ไม่มีการยอม
รับการแก้ไขในเรื่องสุขภาพจิตที่ดี กลับคิดกันไปว่าเรื่องการตมหนักก็ดี ใช้
หม้อกรองน้ำก็ดี ถังกรองเท้าก็ดี ตลอดจนการใส่ส้มช้ำก็ดี ล้วนแต่เป็น
เรื่องของพระและเป็นแบบของความเป็นอยู่ของท่านโดยเฉพาะทั้งนั้น และต่างก็ไม่
เข้าใจถึงจุดประสงค์ของการรักษานามย์ ซึ่งเป็นต้นเค้าของการปฏิบัติดังกล่าว
โดยเห็นแต่ว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติพระธรรมวินัยอย่างหนึ่งของ
พระ พวกนี้เข้าใจว่าที่พระท่านพิถีพิถันในเรื่องความสะอาดนั้น ก็เพราะท่านถือเคร่ง
ในพระวินัย นอกจากนั้นยังตั้งข้อสังเกตโดยอาศัยสภาพความเป็นจริงของชีวิตบ้าน
นอกอยู่บ้างว่า พระท่านรักษานามย์ของท่านได้ เช่นถังกรองเท้าหรือตมหนัก
อะไรทำนองนี้ เพราะเหตุว่าชีวิตความเป็นอยู่ของท่านต่างกับพวกเรา และถ้า
จะทำอย่างพระท่านบ้าง ก็คงจะไม่สะดวก

อย่างไรก็ดี แม้แต่พระตามชนบทเอง โดยมากก็หาทราบถึงเหตุผลทางวิชาการ
เกี่ยวกับการรักษานามย์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นไม่ จะมีพระเพียงไม่กี่องค์เท่านั้น
ที่มีความรู้ในเรื่องนี้ พอที่จะอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจถึงความจำเป็น ที่จะต้องปฏิบัติ
ตนให้ถูกหลักสุขภาพจิต ดังนั้น เพื่อที่จะขจัดสิ่งบกพร่องในด้านนี้ ในหลักสูตรการ

อบรมพระจึงบอกการบรรยายในเรื่องสุขาภิบาล และการอนามัยของประชาชนเข้า
ไว้ด้วย

การที่ชาวบ้านพากันเข้าใจว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของพระนั้นแตกต่างและสูงกว่า
ตนเอง ทำให้การรักษาความสะอาดสันตุดอยู่แค่ประตูวัดเท่านั้น เพราะฉะนั้นเรา
จะเห็นได้ว่าชาวชนบทนั้น มีความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนสภาพฐานะของพระ
ได้ตามชอบ จากความเป็นเพื่อนร่วมงานและผู้นำของคน มาเป็นรูปเคารพที่จับเอา
ไว้บนหิ้ง เพื่อเอาไว้กราบไหว้บูชา แยกศักดิ์ชนจากคน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการ
จำเป็นที่จะต้องอธิบายสถานะทั่วไปของชีวิตพนักบ้านให้ชัดเจนแจ่มแจ้งไปตามลำดับ
เพื่อที่จะให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านตามแบบ
ชาวชนบท

สำหรับในด้านศีลธรรมและกิจวัตรประจำวันของพระนั้น ทั้งพระและชาวบ้าน
ต่างก็ถือเคร่งครัดในระเบียบพระวินัยทีเดียว แต่ถ้ารูปใดล่วงละเมิดศีลบัญญัติแล้ว
บทลงโทษก็ไม่เกินการบังคับให้สึกเท่านั้น

พระที่หย่อนวินัยนั้น มักจะเป็นพระที่แต่งงานแล้ว และละทิ้งตุ้มเมียมาบวช ตาม
ความคิดของชาวบ้าน พระดังกล่าวนี้เป็นพระที่ไม่เหมือนกับพระธรรมคาทอลิก ชาว
บ้านตั้งข้อพิเคษให้พระประเภทนี้ว่า "หัวพอ" มีนัยยะพ่นบ้านอยู่หลายเรื่องทีเดียวที่
เกี่ยวกับ "หัวพอ" นี้ และโดยมากก็มักจะหยามคาย เนื้อเรื่องมักเกี่ยวกับการ
อาบัติเด็ก ๆ น้อย ๆ ของพระเหล่านั้นบ้าง การที่ท่านหมกมุ่นครุ่นคิดแต่เรื่องความสุข
และปรารถนาในทางกามารมณ์และด้านอื่นบ้าง ตลอดจนการที่ท่านไปขังแฉะใน
เรื่องตุ้มเมียบ้าง เป็นต้น แต่ทั้งนี้แหละทั้งนั้น ต้องขอบอกเสียก่อนว่าเวดดาที่เขาเล่า
นิยายเช่นนี้ผู้ฟัง พวกชาวบ้านนั้นมิได้มีเจตนาที่จะลบหลู่พระท่านแต่ประการใด
เลย นิยายดังกล่าวนี้มีแง่คิดหลายแง่ด้วยกัน จริงอยู่ เขามิเอาไว้เล่ากันสนุก ๆ
แต่ในเวดดาเดียวกันก็เป็นตัวอย่างให้สังวรณได้ว่า การประพฤติในทางที่ชอบนั้นควร
จะกระทำเช่นไร และเห็นบทสอนใจพระให้ทำคนให้รู้จักดำรงมและเคร่งครัด แต่
อีกแง่หนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านนั้นเข้าใจผิดว่า เป็นการยากยิ่งเพียงไรที่
คนมีตุ้มเมียแล้วจะละเรื่องโลกีย์วิสัยมาออกบวชและมีชีวิตอยู่ในระเบียบวินัยที่
เคร่งครัดเช่นนั้นได้

ชาวชนบทมีความเข้าใจในพุทธศาสนาอย่างไร และพุทธศาสนาได้หล่อหลอม
ชีวิตของชาวชนบทนั้นเช่นไร

การที่เราจะเข้าใจการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านอย่างถ่องแท้จริง ๆ นั้นว่า
เป็นในลักษณะใด เราต้องมาวิเคราะห์ที่กันทีเดียวก่อนว่า ชาวบ้านนั้นมีความคิดเห็น
อย่างไรในหลักคำสอนของพุทธศาสนา เรื่อยไปจนถึงว่าพุทธศาสนานี้มีอำนาจ
กระตุ้นชักจูงความประพฤติปกติของชาวบ้านมากน้อยเพียงไร สำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ
ไปนั้น ความคิดในเรื่องนิพพาน ซึ่งเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งเข้าใจยากของพุทธศาสนา
อันทรงแบบวิธีปฏิบัติเจริญภาวนาซึ่งยากสลับซับซ้อนเหล่านี้ เห็นไม่ค่อยจะมีความ
หมายต่อพวกเขาเท่าไรนัก ความเข้าใจในพุทธศาสนามากำดังสติปัญญาของชาว
บ้านนั้น ก็มักจะได้แก่เรื่องที่เข้าใจง่าย ๆ เช่น เรื่องกรรม ชาติหน้า หรือบุญบาป
เป็นต้น ซึ่งเข้าใจได้ง่ายและตรงไปตรงมา อนึ่งเพราะว่าพวกเขาเหล่านั้นมีความ
เชื่อในเรื่องนี้ ฉะนั้นจึงส่งผลไปถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้วย ชาวชนบทนั้นเชื่
กันอย่างแน่นแฟ้น ว่าชาติปัจจุบันของคนคือผลของกรรม ที่สั่งสมเอาไว้ทั้งดีและชั่วทั้ง
ในภพนี้และภพก่อน และคนจะต้องได้รับผลของการกระทำของตนที่ทำได้ ไม่ว่าจะ
เป็นชาติหน้าชาตินี้ก็ตาม เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะคนจะกระทำกรรมอะไรในบัจจุบัน ก็จ
จะต้องเดือดร้อนแต่สิ่งที่เบญญเป็นกุศล เพื่อว่าจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งในอนาคตและ
ปัจจุบัน ฟังดังเกิดถึงเรื่องความเชื่อของชาวชนบทที่ว่ากรรมกระทำใด ๆ ในชีวิตนี้
ย่อมมีผลให้เห็นในชาติปัจจุบัน ฉะนั้นการที่คนพากันเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นเรื่อง
ของการถือโชคถือดวงจึงเป็นการเข้าใจผิดถนัดทีเดียว แต่การที่มีชีวิตที่ดีขึ้นนั้น ชาว
บ้านเขาแปลความหมายไปในทางที่เกี่ยวกับความสุขในเรื่องโลก ๆ ซึ่งเกือบจะไม่
เกี่ยวข้องกับอุดมคติในพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดับกิเลสตัณหาต่าง ๆ อนึ่งชาวบ้าน
เขาเข้าใจว่าความสบายในชีวิตข้างหน้าทั้งปัจจุบันและอนาคตนั้นหมายถึงชีวิตที่มี
ศรีสุข มีบุญอำนาจวาสนา ไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์ หน้าที่ตาดีด้วย และนั่งกินนอนกิน
ฉะนั้นเวลาทำบุญสุนทานต่างก็หวังผลดังกล่าวด้วยกันทั้งนั้น แต่ถ้าผู้ใดทำบาปมาก
กว่าบุญก็ย่อมจะได้รับผลความยากจนข้นแค้นเป็นกรรมตามสนอง กรรมของพระพุทธ
เจ้าจึงต้องแปลออกเป็นภาษาง่าย ๆ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจ ฉะนั้น อักทังเป็นถ้อย

หนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาด้วย จริงอยู่ แม้ว่าชาวบ้านจะทำบุญกุศล
สะสมเขาไว้เพื่อหวังสบายในภายหน้าก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่า ชาวบ้านนั้น
จะเป็นคนเห็นแก่ตัวก็หาไม่ได้ เพราะอีกด้านหนึ่งนั้น ก็เชื่อกันว่าการมีใจบุญสุนทาน
โดยไม่เห็นแก่ตัว และการช่วยเหลือพรรคพวกเพื่อนรวมนั้น ก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง

อนึ่ง ชาวบ้านเขาเห็นว่าบุญอะไรก็ไม่สำคัญเท่าการดูแลปรนนิบัติด้วยรัฐาก ทำ
บุญทำทานกับพระ รวมทั้งการตกแต่งซ่อมแซมวัดวาอาราม และการร่วมกันทำงาน
บุญงานกุศลต่างๆ ประจำปีให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า
การบวชนั้นถือกันว่าเป็นบุญกุศลที่สูงมากทั้งฝ่ายผู้บวชและฝ่ายพ่อแม่ แต่ก็เชื่อกัน
ว่าคนเรานั้นสร้างสมบุญกุศลไว้อีกทางหนึ่งโดยการปฏิบัติตามพระธรรมของพระพุทธ
เจ้าในชีวิตประจำวันของตน อาทิเช่นการรักษาศีลห้าก็เป็นการสร้างกุศลอย่างหนึ่ง
เหมือนกัน

นอกจากนี้ก็ยังเห็นว่าการเอาพวกเอาพี่น้องนั้นก็เป็นการทำบุญ ฉะนั้นบุญกุศล
ที่กระทำแก่พระศาสนาจึงปราศจากความเห็นแก่ตัว หรือความใจแคบแต่อย่างหนึ่ง
อย่างใด และการเลี้ยงดูอุปถัมภ์พ่อแม่ของตนก็ดี คนเฒ่าชราตาบอดก็ดี คนไร้
ญาติขาดมิตรก็ดี และคนยากคนจนก็ดี ล้วนเป็นการสร้างกุศลทั้งสิ้น

การร่วมแรงร่วมใจกันทำนุบำรุงถิ่นฐานบ้านเกิดของตนนั้น แม้ว่าจะเชื่อกัน
ว่าได้บุญน้อยก็ตาม แต่ก็ถือกันว่าเป็นบุญอย่างหนึ่ง เช่นตั้งแต่ครั้งโบราณมาก็ถือ
กันว่าการสร้างบ่อน้ำ ไว้ให้ใช้กันในหมู่บ้าน หรือการสร้างศาลาพักร้อนนั้น เป็นการ
ทำบุญ และซื่อกันเลยรวมไปถึงการสร้างถนนหนทาง สะพานตำราณะ และโรง
เรียนต่างๆ ด้วย ในกรณีพระท่านก็ช่วยสนับสนุน การบุญซึ่งมีขึ้นใหม่นี้โดยการ
แนะนำชักชวนให้ชาวบ้านร่วมกันสร้างบำรุงถิ่นฐานของตนให้เจริญ เพื่อจะได้เป็น
บุญกุศลของตนสืบไป

ชาวชนบทนั้นมีความหมายข้อประพฤติปฏิบัติในชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของ
ตน โดยถือเอาหลักเรื่องบุญเรื่องบาปเป็นเกณฑ์ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม จะต้อง
นึกไปในทางบุญบาปทั้งสิ้น อีกประการหนึ่ง เพราะว่าชาวบ้านมีความปรารถนา
ใคร่แต่จะสร้างบุญ ฉะนั้น ต่างก็พยายามที่จะทำอะไรต่างๆ ให้เป็นเรื่องบุญเรื่อง
ทานไปทั้งสิ้น

ในหมู่ชาวชนบทนี้ เขามุ่งตั้งถ้อยแถลงอย่างหนึ่ง ตั้งนั้นคือการเป็นคนหนัก
แน่นไม่ดูวาม แต่คงความโกรธจนเฉียวออกมาให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย การที่ผู้
ใดแสดงความโกรธความไม่ชอบใจในสิ่งใด หรือความแค้นเคือง ออกมาอย่าง
เบ็ดเตล็ดแล้ว เขาเห็นว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ผู้ซึ่งละเว้นไม่กระทำเช่นนั้น
เท่ากับเจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมีชีวิตอยู่อย่างเป็นผู้มีใจเป็นบุญ
กุศล โดยแท้ที่จริงแล้ว พุทธศาสนานับสอนเน้นถึงการรักษาความสามัคคีกลมเกลียว
กัน และสิ่งที่เป็นอย่างอกุศล เช่นการแสดงความโกรธเกลียด ตลอดจนความไม่ชอบ
ใจในสิ่งทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรประพฤติ แต่ในคราวเดียวกัน พุทธศาสนาก็
สอนว่าการซ่อนข่มความรู้สึกดังว่านั้น เพื่อจะแสดงออกมาในทางอ้อมก็เป็นอกุศล
เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านทั้งหลายก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะต้อง
อย่างนี้ได้ ฉะนั้นจึงถือกันว่าถ้าผู้ใดไม่แสดงความขัดเคืองเฉียวออกมา ผู้หนึ่งก็
ถือว่ากระทำความดีและยอมได้บุญ แต่ถ้าเมื่อใดแสดงกิริยาโกรธซึ่งไม่พอใจอย่าง
โจ่งแจ้งแล้ว ก็นับว่าเป็นบาป เป็นต้น

ถ้าเป็นนักมานุษยวิทยา ก็คงจะให้คำอธิบายข้อประพฤติดังนั้นไปในทางที่เกี่ยว
กับประเพณีสังคมมากกว่าจะคิดถึงเรื่องศาสนา เนื่องจากฐานะเศรษฐกิจตามหมู่
บ้านนั้น โดยมากก็เป็นไปอย่างพอเพียงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น ฉะนั้นชาวบ้านเขาจึงมี
การลงแขกช่วยกันทำงาน หรือออกปากขอแรงซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะแก้ปัญหา
ความขาดแคลนเดือดร้อนของบ้านเกิดของตน ถ้าหากว่าทุกคนต่างก็แสดงความเป็น
ปฏิกิริยาออกมาอย่างเบ็ดเตล็ดแล้ว การร่วมแรงร่วมใจกันทำงานและช่วย
เหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็จะเป็นสิ่งที่เกื้อบเหลืออดด้วยทีเดียว จึงเห็นได้ว่าการละ
เว้นเฉียวซึ่งการตั้งคนเป็นศัตรูต่อผู้ใดอย่างเบ็ดเตล็ดเช่นนี้ เป็นการสนองรับใช้สังคม
อย่างแยบคายที่สุดอย่างหนึ่ง และทางพุทธศาสนาก็ยกย่องการกระทำเช่นนั้นว่าเป็น
การกระทำที่ดีสมควร เหตุนี้จึงทำให้คนได้เห็นความสำคัญข้อประพฤติดัง
มาดียงจน

ตามชนบทนั้น ถ้าผู้ใดกระทำสิ่งใดที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรม ผู้ซึ่งได้รับความ
เสียหายมักจะไม่ค่อยคิดแก้แค้นกัน ถ้าผู้ใดกันใดในแ่งตั้งคม ก็หมายความว่าต่างก็ไม่
กล้าที่จะประกาศความเป็นศัตรูต่อกันอย่างเปิดเผย ซึ่งการที่จะทำเช่นนั้นอาจจะทำ
ให้ผู้กระทำผิดทำอะไรต่าง ๆ ที่เป็นภัยร้ายแรงยิ่งขึ้น ฉะนั้นตามปกติชาวบ้านก็มักจะ
ยอมถูกรังแก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพิพาทในเรื่องบ้านเขตที่ดิน เรื่องดักขโมย หรือ
เรื่องก่อกวนยืมดินก็ตาม และให้เหตุผลของการยอมนั้นว่าเป็นเรื่องของใครทำก็ได้ ทำ
ชั่วได้ชั่ว บาปกรรมย่อมตามสนองผู้กระทำชั่วเอง

คติของพราหมณ์และลัทธิอัสติงเทวดาซึ่งป็นอยู่ในพุทธศาสนา

พุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านนั้นอนุโตม ให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของตั้ง
แวดล้อมเสมอ ไม่ว่าจะเส้นทางค้าขายตั้งคมก็ดี การเคหะธุรกิจก็ดี หรือจิตวิทยา
ก็ดี ตลอดจนภูมิปัญญาของคนในถิ่นนั้น ซึ่งจะเห็นได้จากกาที่พุทธศาสนาของ
ชาวบ้านนั้นมคติของศาสนาพราหมณ์และลัทธิอัสติงเทวดาปะปนเกี่ยวข้องกัน

เป็นที่สังเกตกันว่าพุทธศาสนานั้น โดยเฉพาะทางบ้านนอกแล้ว มีเรื่องของ
พราหมณ์และไศยศาสตร์แทรกเป็นนัยคำอยู่ทั่วไป เป็นต้นว่าชาวบ้านเขาจะระวัง
ปากไม่พูดจาตลกคะนอง ด้อยอกกันเกี่ยวกับเรื่องจะเข้าพิธีบวช เพราะเชื่อว่าถ้า
หากผู้ร้ายได้ยักการหยอกเย้าเช่นนั้นแล้ว มันจะแต่งงานเอาคนที่จะบวชก่อนที่ผู้
เห็ดต้องจะคุมกันได้ นอกจากนี้ก็มีการห้ามไม่ให้ผู้หญิงตั้งดำเข้าไปในบริเวณที่
เขากินเอาไวเพื่อทำพิธีบางอย่างเกี่ยวกับศาสนา

มีข้อห้ามไม่ให้ผู้หญิงมีครรภ์เข้าไปร่วมอยู่ในมณฑลพิธีบวชขนาด หนึ่งแม้ใน
เรื่องการบวชนี้ เราก็จะเห็นรอยของคติพราหมณ์มาเกี่ยวข้องด้วย เช่น เรียกชอผู้
ที่จะเข้าพิธีบวชว่า "นาค" ซึ่งเป็นสัตว์ในเทพนิยายอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งก็
คือการผูกขวัญนาคด้วยสายดีฉุน

ความเชื่อในเรื่องลัทธิอัสติงเทวดาและเรื่องไศยศาสตร์คาถาอาคมนั้น มีอยู่ทั่วไป
ทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งพระพุทธรูป ชาวบ้านก็นึกเอาว่าเป็นเครื่องรางของขลัง เช่น

ถ้าหากว่าผู้ใดเอาพระพุทธรูปไปไว้ในที่ไม่สมควรก็ ดักขโมยเอาไปก็ดื้อ หรือไป
ยุบหลอมเสียก็ดื้อ ผู้นั้นจะได้รับเหตุเภทภัยต่างๆ ส่วนถ้าหากผู้ใดบังเอิญไปพบ
พระพุทธรูปองค์ใดเข้าและเอาไปถวายวัด ผู้นั้นก็จะมีโชค บางคนก็นำพระพุทธร
รูปองค์เล็กๆ ซึ่งปลุกเสกแล้ว ไปเป็นเครื่องรางคุ้มครองตนจากภัยอันตรายต่างๆ
ซึ่งอาจจะมิช้านได้ เช่นอุบัตเหตุ โจรผู้ร้าย ถูกขโมย อะไรต่างๆ ทำนองนั้น แต่แท้
ที่จริงแล้ว การปลุกเสกคุ้มครองจากภัยดังกล่าวนี้ มักจะได้แก่การตั้งรูปศักดิ์สิทธิ์ไว้
ตามตัว หรือเขียนยันต์หรืออักขระลงบนแผ่นทองแดงเล็กๆ และมีวนเป็นตะกรุดห้อย
คอ แต่โดยมาก ชาวอีสานมักจะไม่ค่อยแขวนพระเครื่องรางเท่าไรนัก หากผู้ใด
พกเครื่องรางของศักดิ์สิทธิ์ หรือจะเก็บเอาไว้ที่บ้านก็ตาม ผู้นั้นจะต้องถือเคร่งใน
ข้อห้ามบางอย่าง มิฉะนั้นผู้เป็นเจ้าของจะมีเหตุร้าย เป็นคั้นว่า ก่อนจะเข้าห้องน้ำ
ต้องปลดพระออกเสียก่อนและอมได้ปากเอาไว้ และในวันพระจะต้องมีพิธีบูชาอย่าง
ถูกต้อง พิธีนี้มักมีพิธีต่างกันออกไป ถ้าหากละเมิดในข้อห้ามข้อใดแล้ว ผู้
เป็นเจ้าของไม่เพียงแต่จะมีชีวิตลุ่มๆ ดอนๆ เท่านั้น ในบางรายอาจจะกลายเป็น
ผีปอบ ผีที่คนอีสานกลัวหนักกลัวหนา

หนึ่ง ชาวบ้านทั้งหลายต่างก็เชื่อกันว่าพระพุทธรูปบางองค์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ใน
โบสถ์วิหารบางแห่งนั้นมีความขลังศักดิ์สิทธิ์ และถ้าหากขมขามให้ถูกเรื่องแล้ว
จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างปรารถนาได้ เรื่องที่ชาวบ้านมักจะบอกกัน ก็ได้แก่ขอให้โรค
ภัยไข้เจ็บหายบ้าง ขอลูกบ้าง ขอให้คนมีงีมัวววยทรัพย์สินบ้าง อะไรเทือกนั้น

จริงอยู่ ในบางราย ชาวบ้านอาจจะสวดมนต์ขอให้พระช่วยบันดาล ให้คนมีจิต
ใจสงบ มีร่างกายสมบูรณ์ไม่เป็นโรคเป็นภัย และขอให้มั่งคั่งร่ำรวย อะไรจำพวก
นั้น แต่โดยทั่วไปแล้ว ชาวบ้านต่างก็คิดว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นไม่ใช่เทวดา แต่เป็น
บรมครู และไม่ใช่ผู้ที่มีความวิเศษเห็นหมดทุกสิ่งหรือมีอำนาจสูงสุด ที่จะสามารถ
บันดาลช่วยเหลือทันทั่วทั้งที่ แต่เป็นปราชญ์สอนคำสั่งนาซึ่งดีเลิศพร้อมทุกประการ
พระเครื่องรางดังที่เด็กกล่าวมาข้างต้นนั้น ชาวบ้านเขาไม่ถือว่าเป็นสิ่งแทนพระ

พุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ แต่เป็นเครื่องวางของขลัง ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์นั้น
ขึ้นอยู่กับมหากาฬาคคมซึ่งเสกฝังอยู่ในพระองค์นั้น ถึงที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทศกุ่มครอง
ป้องกันตนให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงนั้นคือมหากาฬาคคม หาใช่องค์พระพุทธรูป
เองไม่

นอกจากนั้น เราจะเห็นพิธีของพราหมณ์ และดัตริธิดีต่างแทรกอยู่ในพุทธ
ศาสนารวมทั้งชาวบ้านอยู่หลายอย่างด้วยกัน ในพิธีทางศาสนาที่พระท่านประกอบนั้น
ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ็บไข้ได้ป่วย หรือล้มตายก็ตาม ย่อม
จะมีอะไรบางอย่างที่ไม่ใช่พุทธศาสนามาก่อนเสมอ เช่นการใช้ค้าย้ายดิญจนันนี
อยู่ทั่วไป ขอนี้คงจะได้มาจากพราหมณ์แน่ๆ หรือบางทีอาจจะก่อนนั้นด้วยซ้ำไป
ค้าย้ายดิญจนันนีเชื่อกันว่าเป็นเชือกที่กั้นบริเวณที่พระท่านเป่าเด็กเอาไว้ และคุ้ม
กันได้ดีแต่ค้ายจะไปถึงไหน และทำให้มนต์คาถาที่เด็กเอาไว้ขลังยิ่งขึ้น ฉะนั้น
ค้าย้ายดิญจนันนีจึงทำหน้าที่ทั้งเป็นเครื่องคุ้มกัน เป็นสิ่งประด่าทอความศักดิ์สิทธิ์ และ
ให้ความสดชื่นแก่ผู้คนและสถานที่นั้นๆ อนึ่งก่อนที่พระท่านจะลงมือฉันทคา
ถาที่ชาวบ้านเขาถวายนั้น เขาจะจัดถ้วยชามชุดเล็กๆ ซึ่งใส่ข้าวและกับวางตรงหน้า
พระพุทธรูป ประเพณีนี้แสดงให้เห็นว่ามีกำเนิดมาจากดัตริธิดีต่างเทวดาตั้งแต่ครั้งสมัย
ดึกดำบรรพ์ การประพรมน้ำมนต์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่แต่เพียงว่าเกิดก่อนศาสนาพุทธ
เท่านั้น แม้แต่ใบไม้ที่เขามาประพรมน้ำมนต์เขาใบไม้ที่มีชื่อลงท้ายคล้ายกันกับชื่อ
พญามัจจุราช (ใบมะยม—ยมบาล) ซึ่งพญามันเป็นทกตัวเกรงของภูตผีปีศาจ

ในเมื่อคติของพราหมณ์และดัตริธิดี มาปนแทรกอยู่ทั่วไป ในพุทธศาสนาของ
ชาวบ้านเช่นนี้ ดังนั้นในบางครั้งทั้งพระและชาวบ้านจึงต้องตบตันไปหาพระมาร่วม
ทำพิธีบางอย่างซึ่งมีกำเนิดมาจากคติพราหมณ์หรือดัตริธิดี ขอยกตัวอย่างซึ่งรู้จัก
กันดีอยู่ คือพิธีแห่บุญบั้งไฟของทางภาคอีสาน ประวัตินั้นจริงๆ ของพิธีนั้นนี้ ไม่
มีผู้ใคร่ และชาวบ้านก็เข้าใจแต่เพียงดังๆ เท่านั้นถึงที่มาของพิธีนี้ โดยให้คำ
อธิบายว่าการยิงพลุไฟขึ้นไปบนท้องฟ้าเท่ากับเป็นการบูชาพระวิรุณ ซึ่งอ้างว่าเป็น
พระวิรุณองค์เดียวกับของพราหมณ์ อนึ่งชาวบ้านทุกคนต่างก็รู้ดีว่าเทวดาที่มี
อำนาจอย่างนั้นเป็นเรื่องนอกศาสนาพุทธ แต่แม้กระนั้นก็ดี พระภิกษุทางพุทธศาสนา

ก็มามีส่วนเป็นศวกตงตออยู่ในพิธีด้วย อาทิเช่นบั้งไฟที่ทำกันในวัด โดยมีพระ
ควบคุมอยู่ใกล้ชิด แต่ท่านต้องรับหน้าทุกลอย่างว่าจะได้ผลหรือไม่ได้ผล นอก
จากนั้นข้อเดียงเกี่ยวกับคุณของท่านก็ขึ้นอยู่กับกรยิงพลว่าจะดีเดวเพียงใด

การขอให้ฝนฟ้าตก และให้หยุดกินดื่มน้ำหนานนั้น ทำให้ชาวบ้านต้องตั้งเขา
พระภูมิเจ้าที่คุ้มครองรักษาหมู่บ้านตำบลนั้นเข้ามาร่วมในพิธีด้วยเช่นเดียวกับพระ
เหมือนกัน เช่นว่าเวลาเขาเอาบั้งไฟออกแห่ ก็ต้องเอาเหล้าเถียนที่ดื่มกันเองใน
หมู่บ้านไปตั้งเววพระภูมิเสียก่อนที่จะจุดพลุ และถ้าหากว่าไม่มีพิธีแห่อะไร ก็ต้อง
บอกลด่าวพระภูมิ หรือถ้าจะมีการเดินทำพิธี ก็ต้องขออนุญาตจากพระภูมิเช่น
เดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เรามีเหตุผลพอที่จะนับได้ว่า บรรดาคติของพราหมณ์และลัทธิถือ
ผีที่มาปนแทรกอยู่ในพุทธศาสนา ก็มีปรากฏอยู่ในคำสอนบางตอนของพระพุทธเจ้า
เหมือนกัน ในการประกาศพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์รับเอาความเชื่อบางประ
การของคติพราหมณ์มาไม่ใช่น้อย ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ก็ไม่ปฏิเสธเสียเลยที่เดียว
ว่าไม่มีเทวดานางฟ้าหรือภูตผีปีศาจ แม้พระองค์จะคิดว่าพวกเทวดานางฟ้าอะไร
ต่างๆ นั้นก็ตายเหมือนกัน เช่นเดียวกันกับสัตว์ปั้งทั้งหลายในจักรวาล ซึ่งทงนเรา
ไม่ควรจะไปหวังพึ่งอะไรเทวดามากนัก ได้มีบางคนวิจารณ์กันว่าพระพุทธเจ้าคงจะ
ทรงตระหนักดีว่าถ้าพระองค์จะปฏิเสธไม่ยอมรับการนับถือผีต่างเทวดาที่นิยมกระทำ
กันอยู่ทั่วไปเสียเลยที่เดียว และในเวลาเดียวกันก็จะทรงให้คนทงมอดส่นใจในคำสอน
ของพระองค์นั้น เป็นดังที่เหล็ดอวดี

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การสอนคนนั้นมอยู่หลาย
ระดับด้วยกัน ผู้ใดจะรับคำสอนนี้ไปได้มากน้อยแคไหนนั้นอยู่ที่สติปัญญาและพนจิต
ใจของคนนั้น ๆ มากกว่า ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการเปิดช่องให้บรรดาความเชื่อในเรื่อง
ภูตผีเทวดานามากมกด้นปนแทรกอยู่ในพุทธศาสนาได้ แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธเจ้า
ท่านก็ทรงตั้งสอนปรัชญาขึ้นตั้งแก่เหล่าภิกษุฆรวาสดจำนวนน้อย ซึ่งมีภูมิปัญญาพอ
ที่จะรับคำสอนนี้ได้

มีบัญชาอยู่หลายข้อที่พระพุทธเจ้าไม่ประทานคำตอบ เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่าเราควรจะเพ่ง ความสนใจและความนึกคิด เฉพาะแต่ในเรื่องอริยสัจสี่เท่านั้น ด้วยเหตุฉะนี้ คติทางลัทธิอื่นจึงสามารถเข้ามาแทรกซึมอยู่ได้

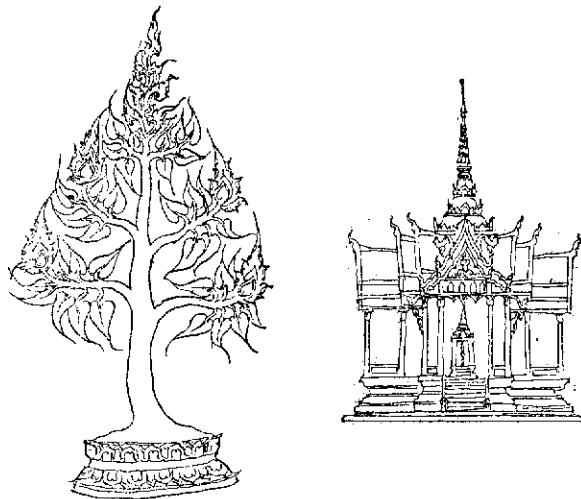
แม้ว่าพุทธศาสนานี้จะอนุโลมอดหย่อนผ่อนตามความเชื่อถือของชาวบ้าน โดยการผนวกเอาสิ่งเหล่านี้เข้ามาไว้ด้วยในพุทธศาสนาบ้างก็ดี แต่การนี้เป็นไปอย่างมีขอบเขตเหมือนกัน ส่วนมากแล้วพุทธศาสนิกจะใจกว้างที่จะอดทนยอมรับสิ่งเชื่อถือของคนพบบ้าน จึงเป็นเหตุให้ความเชื่อเหล่านี้ถดถอยกันไปกับพุทธศาสนา แต่แม้กระนั้นก็ดี ก็พยายามให้ความเชื่อเหล่านี้เข้าไปก้ำก๋ายอยู่ในหลักพุทธศาสนาไม่ พุทธศาสนาที่เผยแพร่อยู่ในหมู่ชาวบ้านนี้ ยอมรับความจริงว่า ถ้าศาสนาช่วย ให้บรรดาชาวบ้านทั้งหลายสามารถบังคับควบคุมอำนาจของธรรมชาติ และเป็นประโยชน์ต่อความนึกคิด อยากรู้ความสูงทางโลก เกี่ยวกับเงิน ๆ ทอง ๆ ที่เขามืออยู่ ก่อนแล้ว ศาสนาต้องไม่ปฏิเสธศักดิ์ค้ำความเชื่อ ซึ่งตั้งเดิมอันอาศัยค้ำเหล่านี้ เพราะฉะนั้นในย่านชนบททั่วไป โดยเฉพาะในภาคอีสาน คติของพราหมณ์ ๓ ทริก็อ มีต่างเทวดา และพุทธศาสนา จึงอยู่ร่วมกันอย่างได้ผลทีเดียว ทั้งตามคตินี้ไม่ เพียงแต่ไม่ขัดกันเท่านั้น ซ้ำยังเป็นปฏิการะตั้งเดิมแก่กัน ดังเช่นก่อดำไว้แล้วในเรื่อง พิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการขอฝน เป็นต้น บางครั้ง เวลางจะทำการบัตวังควาญจับ เสน่ย์คัจฉาไร หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ก็มักจะม้พิธีทั้งทางพุทธศาสนา และไม่ใช่ พุทธศาสนา ในหมู่บ้านชาวชนบทนั้น พิธีแต่งงานจะมีทั้งของพราหมณ์และพุทธ แต่ แยกค่อนกัน

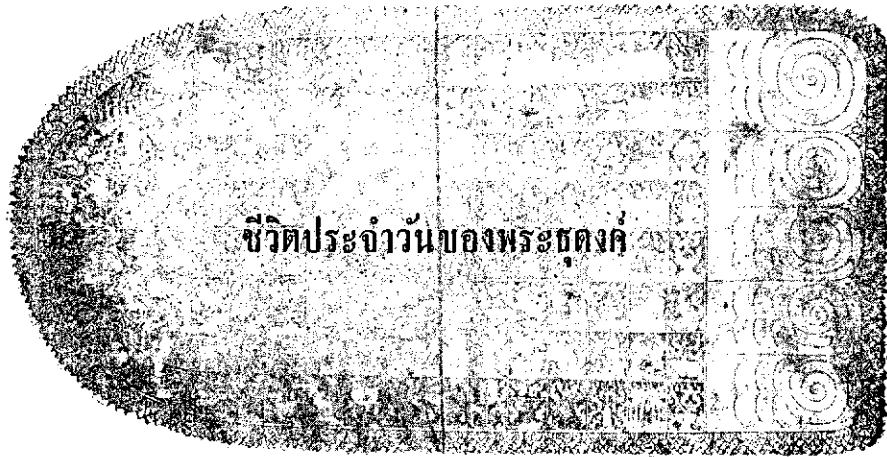
อนึ่งตามความคิดเห็นชาวตะวันตกแล้ว การปฏิบัติเช่นนี้อาจจะดูคล้ายกับว่า เป็นดั่งที่ชดกันอยู่ในทางเหตุผล แต่สำหรับชาวบ้าน เขากลับไม่เห็นดั่งนั้นเลย เพราะ การรับเอาพุทธศาสนาไว้นั้นชาวบ้านไม่ถูกบังคับให้เด็ดทางใดทางหนึ่ง แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ ทุกคนก็ยังถือความเชื่อเดิมของคนอยู่ และตนก็มองไม่เห็นว่ามีจะขัดกันตรงไหน ทั้งพระท่านก็มีได้ชี้ให้เห็น ชาวบ้านจึงสามารถเชื่อและนับถือคติทั้ง ศาสนาได้เต็มที่ โดยไม่ต้องมาคิดพะวงหน้าพะวงหลัง และต่างก็ให้ความเคารพนับถือแต่ละคติอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ดังได้บอกคุณลักษณะนอกเห็นว้ชาติแย้งกันนั้น กลับ เป็นคนตะเรื่องไปสำหรับสัจดาของชาวบ้าน

สรุป

ข้าพเจ้าหวังว่าบทความนี้จะช่วยให้ ความรู้ในเรื่องพุทธศาสนาตามแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่น้อยคนจะสนใจนั้น เป็นที่เข้าใจกระจ่างขึ้นบ้าง เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องเข้าพิธีบวชก็ได้ การที่พระเกี่ยวข้องกับกิจการของฆราวาสก็ได้ ทางด้านศาสนาที่ดี การศึกษาพระธรรม และการปฏิบัติธรรมที่ดี หรือการผลัดภคณกัตติของพรหมณ์ พุทธและได้ยศาสตร์ก็ดี เหล่านี้ ข้าพเจ้าขอเน้นเป็นพิเศษถึงความแตกต่างของคำสอนในพระบาลี กับแนวประเพณีปฏิบัติที่แท้จริงของชาวบ้าน การศึกษาดังกล่าวนั้นขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ของคนพื้นบ้านนั้น จึงควรถึงความแตกต่างเหล่านี้เป็นสำคัญ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งและการตรงรายนระหว่างบทบัญญัติกฎหมายของรัฐและธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้าน

วิลเลียม เคลาสเนอร์

ชีวิตประจำวันของพระชุตังค์

ไม่ว่าพระชุตังค์จะอยู่ที่ไหน ในถ้ำ ในป่า หรือ ณ ที่ใดแห่งใด ชีวิตประจำวันของท่านย่อมเริ่มไว้ ต้องลุกขึ้นอย่างแข็งขัน เวลานั้น ทุกสิ่งทุกอย่างยังเงยบงกซ์แต่เพียงแสงแห่งรัตติกาล และบางครั้งอาจมีเสียงคางคกโผบินด้วยเสียงอันน่าทึ่งยิ่ง เพราะเพิ่งจะตีสองหรือตีสี่ตามเท่านั้น นับว่าเป็นเวลาที่เหมาะอย่างยิ่งสำหรับเจริญกัมมัฏฐาน หากพระภิกษุรูปหนึ่งมิได้ใช้กับปฏิบัติที่ช้าของ ถิ่นมิใช่คือความง่วงเหงาหาวนอนย่อมเป็นมารร้ายที่มากอภัยผล พญามารคนนั้นย่อมจะกระตุ้นให้ท่านขดค้อนออกไปจนกว่าจะรุ่งอรุณ แต่แล้วพระรูปนั้นก็ต้องลุกขึ้น ชำระล้างร่างกายให้สดชื่น เพื่อทำความเพียรดังที่ได้กำหนดจิตไว้แล้วแต่ก่อนจำวัด ท่านจะเริ่มด้วยกราบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง บูชารัตนตรัยพร้อมทั้งบริกรรมพระคาถา มโน ตสฺส และอาจเปล่งวาจาว่าด้วยสรณาคัมภีร์ตามด้วยก็ได้ เมื่อตั้งจิตมั่นแล้ว ก็เริ่มปฏิบัติภาวนาได้ จะสามารถดำรงสติได้มั่นคงช้านานเพียงใด จึงจะได้เข้าถึงเอกัตตา ย่อมขึ้นอยู่กับว่าฝึกฝนมาเพียงไหน และสามารถเพียงใดหาไม่นิมิตทั้งห้าย่อมจะเข้ามารบกวน ทำลายสมาธิให้เสียไปได้อยู่ดีก่อนดำดิ่งที่ร้ายแรงสุดต้องประการได้แก่ถิ่นมิใช่ที่กล่าวแล้วข้างต้นกับอุทซัจจะความฟุ้งรำพันจิตมนุษย์มักถูกนิมิตทั้งสี่ของนครอบง่า มีอย่างใดก็อย่างหนึ่งโดยเฉพาะในหมู่ผู้เริ่มปฏิบัติธรรม ยิ่งพยายามจะสกัดกั้นจิต ความคิด ความฝัน ความทรงจำ ตลอดจนความคาดคะเน ฯลฯ ก็สกัดกั้นผู้ตื้นในดวงมถ

เมื่อถึงวัยขบถมันคงจบลงแล้ว ย่อมเตรียมตัวออกบิณฑบาต ประการแรก
ต้องพิจารณาบาตร ดูความสะอาดติดกัณฐกบาตรเรียบร้อย ฯลฯ แล้วห่มจีวร
ชั้นตั้งวางไว้ทั้งต้องผืนเดียวกัน ก็เป็นอันพร้อมที่จะออกภิกขาจารได้บริวาร นอก
จากนั้น จะเอาใดยามไปด้วย หรือแขวนไว้ในที่ที่เหมาะสมก็ได้ ส่วนผ้าทั้งสามผืน
ต้องติดตัวอยู่เสมอคู่เดียวกับในสมัยพุทธกาล

การออกบิณฑบาตมิได้หมายถึงว่าพระองค์ออกไปหาอาหารเพื่อคนเท่านั้น หาก
เป็นการไปโปรดเวไนยสัตว์ด้วย เพราะเป็นโอกาสที่ศฤหัตถชนจะได้ทำบุญ การ
ให้หนึ่งแก่คือการฝึกในทางคุณสมบัติ ตั้งแต่สมาทานบารมีไว้ ทางฝ่ายพระองค์ การ
ออกภิกขาจารก็เท่ากับว่าเป็นการสั่งสมคุณความดีมีประการต่าง ๆ เป็นการฝึกตน
ไปในทางอ่อนน้อมยอมรับอาหารอันเขมรวิเศษแล้ว ในทางแผ่เมตตากรุณา ใน
ทางคงศีลมั่นและอาจเจริญกรรมฐานบทใดบทหนึ่งก็ได้

เมื่อรับบิณฑบาตพอเพียงแก่การบริโภค และฉันอิ่มพอประมาณแล้ว
ก็ล้างบาตร ตากจนแห้ง แล้วเอาเข้าถลกบาตรตามเดิมพร้อมที่จะใช้อีกในวัน
รุ่งขึ้น

ถ้าไม่จาริกออกไป ก็มักเดินจงกรมอยู่กับที่ซึ่งถูกต้องตามพระบรมพุทโธวาท
ซึ่งทรงแนะนำให้ปฏิบัติดังนี้ เพื่อแก้ความง่วงหลังจากเสี้อาหารหนักเมื่อดำรงสติ
ไว้มั่นแล้ว จะทำงานการอะไรก็ได้ แม้พระขุดงค์จะไม่มีบริวารมาก แต่ก็มิงาน
ให้ทำพอสมควร เพราะต้องพึ่งตัวเองทั้งสิ้น เช่นเย็บปะชุนสังฆจักรซึ่งมักถูกกิ่งไม้
ในป่าเกี่ยวให้ขาดเนื้อๆ ยังขามบาตรพระขุดงค์ก็มักทำเอง ใช้ไม้ไผ่ในบ้านตนเอง
ยังแปร่งสัฟฟัน คันกรวด อะไรเหล่านั้น ก็ต้องหมั่นหาหมั่นทำ ทางสมุณไพร พระ
ขุดงค์มักชำนาญ เพราะมักต้องหาไม้มาขัดใช้ นอกจากนี้ ยังมักหาเวลาทำที่
บังลมคอนาคูเตยนยามค่ำ บางรูปก็ใช้เวลาว่างแกะสลักพระพุทธรูป ที่อยู่ตาม
ถ้ำ ถึงเขียนภาพพุทธประวัติลงบนผนังก็ยังมิ

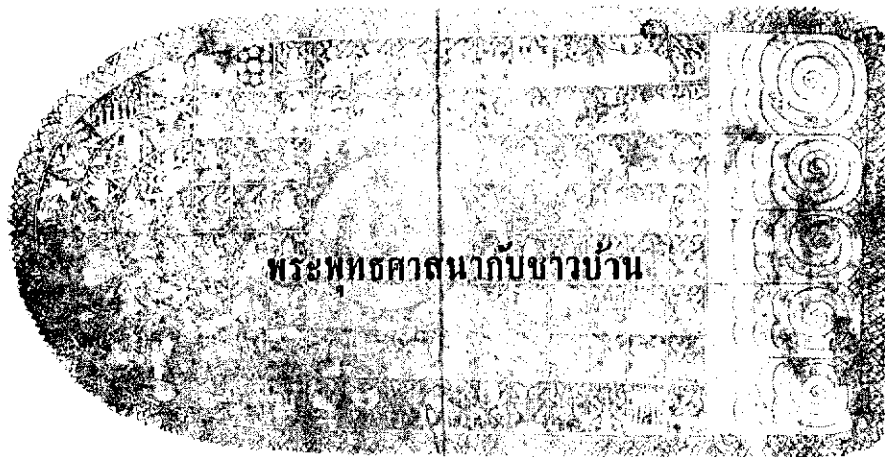
ถ้าการภิกขาจารเป็นไปโดยยาก เช่นต้องเดินไกลกว่าจะหาอาหารได้พอ
บริโภค ร่างกายอาจจะอ่อนเพลีย จนต้องงนอนพัก แต่ก็ต้องคงศีลมั่นไว้ วิถี
ปฏิบัติคือนอนคะแคงขวา ใช้มือขวาหนุนศีรษะในท่าที่เรียกว่าสัหาไสยถัน วิถี
นี้พระพุทธองค์โปรดทรงใช้ว่าไม่เป็นเหตุให้หัตถ์ หากทำให้คงสติไว้ได้

นำอัฐมาให้นัน หาไม้แก่นำมาเผา บางครั้งก็อาจฉันมะขามบ่มได้ ถ้า
หิวจัด พงษ์กับพระบรมพุทธานุญาตไว้ในพระวินัย ก่อนฉันตั้งเหตุนั้น พระชุกงค์
ย่อมต้องสวดบทปฏิสังขารโย พิจารณาโดยถึถึว่าตนควรบริโภคนเพราะเหตุใด
เวลาจะดื่มอะไรก็ควรระวังมิให้แมลงแมคั่วเต็กค้วนอยค้องมาสู่ญเดียวชัวิตลงไปด้วย
จะค้องดูที่แก้วน้าว่าไม่มีมดไคยอยู่ที่แกว ถ้ามีก็ค้องไค้ไปให้พ้นเดียก่อนนอย่างระมัด
ระวัง ถ้ายุงมาเกาะก็ค้องไม่คอบหรือบี หากโบกบัดไปโดยไม่จงใจฆ่าแะไม่ยอม
พลาชัวิตคัคเหตุนั้น แมคั่วอากาศอันเดินเฉอ พระชุกงค์ยอมปฏิบัติ ขวอิหิงธรรม
ไม่เบียดเบียดพลัดคองหลายอยุคตอดเวลา

เมื่อร่างกายตคัชนคัคแล้ว พระชุกงค์ก็ยอมจะเริ่มการปฏิบัติภาคค้ำไป มัก
เริ่มด้วยตั้งวชิรายมนคัค ตั้งค้ำแปดคองหนึ่งว่า สิ่งชังคาสดาจะทำให้คิษย์ไค้ก็ค้อ
หวงคัคค้อ ด้วยกรณามุทิตาจิต ดังที่เราคดาคคตมีจิตเช่นนั้นค้อท่านทงหลาย ดูกร
ภิกษุทงหลาย ณ ทินค้อโคนไม้ ค้อที่สงคัค ท่านจงเจริญกรรมมัญฐาน ภิกษุทงหลาย
จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หาไม้ท่านจะเสียดใจภายหลัง นี้ค้อค้ำสั่งสอน
ของเรา ค้อยเหตุคณนี้พระชุกงค์จึงมักเจริญวิบัติคณากรรมมัญฐานกันเป็นเวลายานาน
จนราครคัควงไปนับไค้หลายชัวยาม โดยเขาชนะความง่วงไค้ไค้โดยคตอด เมื่อ
เจริญกรรมมัญฐานครบคตามก้าหนดคัคังใจไค้ พระชุกงค์จะคุดรูปเทียดนบุชชาพระแะ
สวดมนคัคพร้าบคากาเป็นภาษาบาคัค ซึ่งอาจกินเวลาค้อไปอีกนานพอค้อมคอร ค้ำ
สวดเบา ๆ อันโพเราะ มีเนอความจับใจเช่นนี้ ถล่าวกันว่า แม้เทวดาคัคพากันมา
คัคคัคกวยอนุโมทนาคัคแต่พระภิกษุซึ่งอยุคในบ้ำหากมีหัวใจอันบริสุคัค

เมื่อสวดคจบลงแล้วแะแมคัคส่วนคุดคเพื่อความสุขของคัคพรพคัคคัคเรียดบรียแล้ว พระ
ชุกงค์จะเอนคัคคองนอน แม้กระนคัคยอมจะก้าหนดคัคคัคไค้เรียดบรียแล้วว่าจะคุดคัค
เมื่อไร เพื่อที่จะปฏิบัติคภาวนาค้อไปในอนรุ้งชน

ภิกษุขันตีปาโล

ท่านบรรณาธิการขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องตามหัวข้อข้างบนนี้ เพื่อเป็นแนวทาง
ประกอบการพิจารณาว่า ชาวบ้านได้เกี่ยวข้องกับและควรจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป
ศาสนาอย่างไรบ้าง

การกล่าวถึงปัญหา^{นี้} อาจจะต้องแยกแยะระหว่างสภาพการณ์ในจังหวัดพระนครกับ
ต่างจังหวัด เพราะในต่างจังหวัด พระพุทธรูปศาสนาเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของชาวบ้าน
โดยส่วนใหญ่ นอกจากการใส่บาตรประจำวัน และการไปทำบุญตามเทศกาลอัน
ควรแล้ว การเตรียมงานอุปสมบทเมื่อใกล้ฤกษ์เข้าพรรษา การอุปสมบทหรือ
บวชพระ^{นี้} อาจเป็นงานของลูกหลานหรือญาติพี่น้อง ซึ่งถือกันว่าเป็นงานใหญ่ใน
ชีวิตของผู้ชาย ในฤกษ์เข้าพรรษา ๓ เดือน จะมีการไปทำบุญถวายอาหารที่
วัดทุกวันพระ คำว่า "วัดบ้านเรา" หรือของแต่ละหมู่บ้าน มีความหมายมากสำหรับ
ชีวิตของชาวบ้าน ในสมัยที่มีการเผยแพร่ศาสนา^{นี้} มีภิกษุผู้นำในวัดต่างจังหวัดได้
รับการศึกษาดี การชักจูงประชาชนให้รักษาศีล สดับพระธรรมเทศนาในวันพระ
ก็แพร่หลายขึ้น พันหน้าพรรษา ก็ถึงฤกษ์ราดกรฐิน เป็นเรื่องของการบุญการกุศล
ปนความสนุกสนาน นอกจากนั้นยังมีฤกษ์การปูชนียสถานต่าง ๆ ซึ่งมีหลาย
แห่งนิยมทำกันในระหว่างกลางเดือน ๓๒ ยังมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นชนผู้นำ
ของหมู่บ้านใกล้วัด ชาวบ้านกลุ่มนี้ นิยมไปศุกกคตุดูแลวัด ช่วยทำความสะอาด

ช่วยคิดเรื่องการก่อสร้าง การหาทางทำให้วัดในเขตหมู่บ้านของคุณเจริญรุ่งเรือง เพราะถือว่าเป็น "วัดบ้านเรา" ชาวบ้านประเภทนี้มักได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการวัด มีหน้าที่ช่วยเหลือกิจการของวัดต่อไป

การจัดให้มีงานวัดเพื่อหารายได้มาก่อสร้างถาวรวัตถุ เป็นการประจำนั้น เป็นเรื่องที่ชาวบ้านกลุ่มผู้นำในตำบลนั้น ๆ คิดขึ้นโดยมาก บ้านของตนเองอาจจะมีหลังคารั่ว หรือฝาชำรุดพอนใดก็ทนไป แต่ถึงที่เป็นหน้าที่ของคนหรือของชาวบ้านในแต่ละถิ่นก็คือวัด จะต้องหาทางช่วยกันทำให้ใหม่ให้เจริญรุ่งเรือง อย่าให้ชาวบ้านอื่นคิดเทียบได้ แม้ในชนบทมีไร่อ่าจะเป็น อย่างนี้ตลอดไปหมด ในทุกเขตต่างจังหวัด รายละเอียดปิดกั๊ยยังอาจมีแตกต่างกันไปอีก

ชาวบ้านในต่างจังหวัดยังถือเป็นที่อกอย่างหนึ่ง คือ ทำอย่างไรจะดำรงบุญใจผู้มั่งมีในจังหวัดพระนคร ให้ไปบริจาคทรัพย์ เรือหิน เรือดิน ก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดเขตตำบลและอำเภอของตน ด้วยเหตุนี้ช่างก่อสร้างถึงมีงานทำตลอดเวลา และพวกอาศัยศาสนาบังหน้าเรียไรท์ฉวยโอกาสทำไปปลิวเดือน ออกเรียไรท์หลอกลวงพระราชาชนชั้นไปอีกค่อนหนึ่ง บุคคลเหล่านี้มักจะมีแหล่งปฏิบัติงานกลางอยู่ในกรุงเทพฯ บางรายก็ลงทุนดำเนินงานนี้เป็นดำเป็นต้น ปราบกฏข้าว่า คำรวจจ้บกุมและวิบัติารภาพอยู่เสมอ

คราวนี้ขอย้อนมาพูดถึงชาวบ้านในจังหวัดพระนคร ซึ่งน่าจะแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ประเภทหนึ่งใกล้วัดมาก ได้อุปการบำรุงรักษาตามเนร เขาใจใส่ในกิจการของพระศาสนา เข้ารักษาตัดฟุ้งธรรมและบำเพ็ญกุศลอยู่เป็นประจำเพราะมีความศรัทธาด้วยเรื่องเช่นนี้ ประเภทที่สองทำบุญได้บาตร และไปวัดเป็นครั้งคราว ตามโอกาสอันสมควร ประเภทที่สาม ไม่ได้สนใจหรือเกี่ยวข้องกั๊ยกับศาสนาเลย อาจจะเคยเข้าวัดบ้าง ก็ในกรณีไปเผาศพตามที่ได้รับบัตรเชิญ อาจเคยได้พบเห็นพระบั้งในงานนั้นๆ แต่ก็มิได้เห็นความสำคัญ หรือความจำเป็นของศาสนา เพราะโดยปกติธรรมดา คนไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรเลยกับศาสนา ก็อยู่ได้อย่างมีความสุขดีแล้ว จึงไม่เห็นจำเป็นจะต้องชวนชวนอะไร

ตามความเห็นของข้าพเจ้า บุคคลประเภทที่สามนี้ น่าจะมีอยู่มากในจังหวัดพระนคร และเราก็ไม่ควรตำหนิ หรือมองบุคคลเหล่านี้ในแง่ร้าย เราจะต้องย้อนกลับ

มาคฺทางพระพุทฺทศํคณาเอาบ้าง ว่าผู้เกี่ยวข้องโดยตรงได้ทำหน้าที่สมบูรณ์แล้ว หรือยัง ในการทำให้คำสอนของพระพุทฺทเจ้าเข้าไปถึงบุคคลทุกประเภท ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม การพิจารณาตัวคฺเองของผู้เกี่ยวข้อง กับพระพุทฺทศํคณาโดยใกล้ชิดนี้ แทนที่จะมองผู้ที่ไม่สนใจในศํคณาไปในแง่ร้าย กลับจะทำให้เห็นผลงานของตนเอง ในการเผยแพร่พระพุทฺทศํคณาว่า ควรจะได้หาทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างไร

บุคคลที่ไม่เคยสนใจในพระพุทฺทศํคณาเลยนี้แหละ บางคนพอทราบเรื่องดีแล้ว อาจกลายเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ อย่างคาดไม่ถึงเลยก็ได้ ฉะนั้นเราจึงน่าจะพิจารณาปัญหาเรื่องนี้อย่างรอบคอบ

การเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน

ถ้าจะเปรียบเทียบการเผยแพร่พระพุทฺทศํคณาในอดีตกับปัจจุบันแล้ว ก็เห็นได้ชัดว่าต่างกันมาก ในสมัยปัจจุบัน สถานที่วิทยุกระจายเสียงแทบทุกสถานี มีรายการพระพุทฺทศํคณาที่น่าสนใจ อย่างที่เรียกว่า อาจหาฟังติดต่อกันได้เกือบตลอดวัน ยิ่งในวันเสาร์วันอาทิตย์หรือวันพระ ก็ยังมีรายการที่น่าสนใจทางพระพุทฺทศํคณาเพิ่มมากขึ้น แม้สถานีโทรทัศน์ทั้ง ๒ แห่ง ก็นับว่าได้จัดรายการทางศํคณาไว้เป็นประจำ ทุกสัปดาห์ การออกวารสารนิตยสารทางพระพุทฺทศํคณา ตลอดจนการศึกษาพระพุทฺทศํคณา มีมากขึ้นอย่างเทียบกันไม่ได้กับอดีต

ขอยกตัวอย่างเพียงพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในสมัยเมื่อ ๒๕ หรือ ๓๐ ปีมาแล้ว การจัดปาฐกถาประจำวันเสาร์แต่ละเสาร์ เกือบไม่ต้องใช้เครื่องขยายเสียง ทั้ง ๆ ที่ไม่มีท่อนจัดปาฐกถาซ้อนอันจะแยงคนไป แต่บัดนี้ พุทธสมาคมมีรายการเกือบจะเต็มหมดทุกวันเสาร์วันอาทิตย์ มีคนฟังแน่น มีคนเรียนพระพุทฺทศํคณาตามหลักสูตรที่สมาคมจัดอย่างถ้นหลาม เดิมทีเดียวพุทธสมาคมมีเฉพาะในกรุงเทพฯ ๑ แต่ในปัจจุบัน มีเครือข่ายของพุทธสมาคมในจังหวัดต่าง ๆ มากมายหลายสิบแห่ง แม้ในกรณีแห่งยุวพุทธิกถสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งแต่เดิมมีแห่งเดียว แต่ต่อมาก็มียุวพุทธิกถหลายสิบแห่งในต่างจังหวัดเช่นเดียวกัน

โรงเรียนพระพุทฺทศํคณาวันอาทิตย์เพิ่งเกิดขึ้นไม่เกิน ๖ ปี เข้ามานี้ ได้เพิ่มขึ้นหลายแห่ง และได้แผ่ขยายไปยังต่างจังหวัดมากขึ้นโดยลำดับ

หนังสือทางศาสนาที่พิมพ์จำหน่าย ก็ปรากฏว่ามีผู้สนใจซื้ออ่านมากขึ้นกว่า
แต่ก่อน

ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือสำนักปฏิบัติธรรม อบรมธรรมาธิและปัญญาหรือที่เรียก
ว่าธรรมะและวิปัสสนา มีเพิ่มมากขึ้น บางแห่งก็มีชาวยุโรปซึ่งเข้ามาอุปสมบท
พักอยู่เพื่อบำเพ็ญธรรมะและวิปัสสนา เป็นเวลาแรมปี ด้วยความตั้งใจจริง

เมื่อรวมความโดยความเปรียบเทียบเช่นนี้แล้ว ก็พอจะเห็นได้ว่าในสมัยปัจจุบัน
กิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นไปอย่างเข้มแข็งและกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่เหตุ
ใดจึงยังมีบุคคลเป็นอันมากที่ยังมิได้ให้ความสนใจในศาสนา

ในการตอบปัญหานี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเราจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบหลาย
ข้อ กล่าวคือ

๑. แม้จะมีบุคคลผู้สนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
แม้จะกระทำกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ก็ไม่จำเป็นต้องหมายความว่า จะทำให้บุคคล
ทุกกลุ่มทุกประเภท หันมาสนใจ และปฏิบัติตามคำสอนหมด หรือมากที่สุด อย่าง
ที่ต้องการเสมอไป

๒. กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจและรับการเผยแผ่นั้น เป็นกลุ่มที่มีความโน้มเอียง
ที่จะรับพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย
ต่าง ๆ หลายคนที่ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่า มีการเปิดสอนพระพุทธศาสนาวัน
อาทิตย์จึงไปสมัครเข้ารับการศึกษา และไปสมัครเข้าเรียนโดยไม่ขาดเรียนเลย เวลาที่
ทางโรงเรียนมีกิจกรรมอะไร ก็อาสาสมัครอย่างเต็มใจ แม้งานนั้นจะเป็นการแบก
หาม ซึ่งต้องใช้กำลังกาย เวลาสนทนากันก็มีความสนใจที่จะสูงให้เป็นผู้สนทนาใน
พระพุทธศาสนา ไปบรรยายหรือแสดงปาฐกถาที่สถานศึกษาของตนบ้าง ซึ่งเห็นได้
ชัดว่าเป็นผู้มีแนวโน้มที่จะรับเอาศีลธรรมคตินิยมที่งดงามไปปฏิบัติอยู่แล้ว เพียงแต่ที่
แล้วยังไม่ทราบที่ติดต่อที่ศึกษา และที่ปรึกษาหารือเท่านั้น

๓. เท่าที่ได้ลองสังเกตและคิดจำนวนเฉลี่ยดู ในจำนวนคน ๑๐๐ คน อาจมี
ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ด้วยพื้นนิสัยยาศัยของตนเอง สันนิษฐานว่าเป็นหัวข้อต่าง ๆ
ประมาณ ๒๐ เรื่อง และในเรื่องเหล่านี้ มีพระพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยเรื่องหนึ่ง คิด
อย่างต่ำที่สุด จะมีผู้สนใจในพระพุทธศาสนาจริง ๆ ประมาณ ๕ คน อีกประมาณ

๘ หรือ ๓๐ คน อาจสนใจหรือพุดอยมาด้วย เพราะได้รับคำชักชวนจากมิตรสหาย เมื่อเป็นเช่นนั้นเราจึงหวังได้เพียง ๕ % ว่าเขาจะมาเพราะมีพันธะที่ยึดจริงๆ อีก ๕ หรือ ๓๐ % อาจจะมาเพราะเพื่อนฝูงชักจูง เพราะฉะนั้น การจะหวังให้ได้ผล ๑๐๐ % นั้นจึงเป็นไปได้ยาก แต่ถ้าเพิ่มองค์ประกอบอื่น ๆ เข้าไปอีก คือการชี้แจง ดึงดูดให้ได้ดี ผู้เกี่ยวข้องวางตัวเหมาะสม พอจะเป็นตัวอย่างที่มีชีวิตให้เห็นได้ การเพิ่มความเข้าใจในการพูดการเขียนให้ได้ดียิ่งขึ้น จำนวนของผู้สนใจ ในพระพุทธศาสนาที่อาจเพิ่มขึ้นได้ตามส่วนสำคัญแห่งองค์ประกอบนั้น ๆ

๔. บุคคลที่ไม่เคยสนใจหรือเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาเดิมนั้น ส่วนใหญ่มิได้รับการติดต่อหรือเข้าหาในทางที่เหมาะสม เมื่อยังไม่รู้เรื่องและยังไม่เข้าใจ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะยังไม่เห็นประโยชน์ และเมื่อยังไม่เห็นประโยชน์ การที่จะให้ความร่วมมือหรือเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาก็ย่อมไม่มีเป็นธรรมดา

๕. พระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาที่ตรงไปตรงมา ให้จัดการกับกายวาจาใจ ของพุทธศาสนิกเอง ว่าทำอะไรความประพฤติทางกายกับวาจาจึงจะเรียบร้อย ทำอย่างไร ความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นกิเลส คือเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง จะลดน้อยลง ถ้าคนที่เห็นคุณค่าของชีวิตคอยเห็นยวดยิ่งการกระทำของตนในทางที่แสดงออกซึ่งความโลภ ความโกรธ และความหลงไว้ม่าง เขาก็ย่อมเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาได้ ที่กาย วาจา ใจ ของเขาเอง เคยโกรธใครขึ้นมา ก็คิดจะเช่นฆ่าทำลายล้าง พระพุทธศาสนาสอนให้บันเทาความโกรธ แล้วแต่เมตตาปรารถนาดีต่อผู้ที่เราไม่พอใจนั้น เป็นวิธีลดความรุนแรงและการเบียดเบียนกันลงไป โดยใช้สันติธรรมเข้าช่วย คนที่ฝึกหัดเห็นยวดยิ่งจิตใจจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ย่อมเห็นคุณค่าประโยชน์ของพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน และจะช่วยเหลือเป็นกำลังได้มากขึ้น

เมื่อประเด็นสำคัญมารวมอยู่ตรงที่ว่า การที่ชาวบ้านจะช่วยเป็นกำลังของพระพุทธศาสนาอย่างไร ขึ้นอยู่กับการที่ได้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาหรือไม่เพียงไร เช่นนั้นแล้ว ความสำคัญในเรื่องจึงอยู่ที่การทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงประชาชนให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง อันจะ

ทำให้เขามีศรัทธาอุทิศกำลังกายกำลังความคิด และกำลังอื่น ๆ เพื่อพระพุทธ
ศาสนา

ส่วนประเด็นที่พึงพิจารณาข้อสุดท้าย คือ ชาวบ้านควรจะเกี่ยวข้องหรือทำนุ
บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างไร อันหมายความว่า ชาวบ้านที่กล่าวถึงนี้ ได้เห็นคุณค่า
ของพระพุทธศาสนาแล้ว

การเกี่ยวข้องหรือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นั้น คือการศึกษาให้รู้เข้าใจ
หลักการและแนวการปฏิบัติก่อน แล้วจึงนำและรับข้อปฏิบัตินั้นมาลงมือกระทำ
ด้วยตนเอง หรือชักชวนบุคคลในครอบครัวของตนให้ลงมือปฏิบัติ นี้เป็นความเกี่ยวข้อง
หรือการทำนุบำรุงประการแรก

ความเกี่ยวข้องหรือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาขึ้นต่อไปก็คือช่วยกันทำให้คนอื่น ๆ
ได้เห็นคุณค่า จะได้ศึกษาและปฏิบัติกันแพร่หลายยิ่งขึ้น

การทำนุบำรุงในทางวัตถุนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นห้อง หรือโฆณา อะไรมากนัก
คนที่ได้รับผลดีจากพระพุทธศาสนาแล้ว จะช่วยกันทำนุบำรุงในทางวัตถุเอง การ
โฆณาหรือเรียกร้องต้องการมากเกินไปเดี่ยอก ถัดไปเป็นการทำให้คนเลื่อมศรัทธา
ได้ง่าย เพราะเป็นการอำนวยความสะดวกกับโย่ออนมากกว่าแก่นไม้

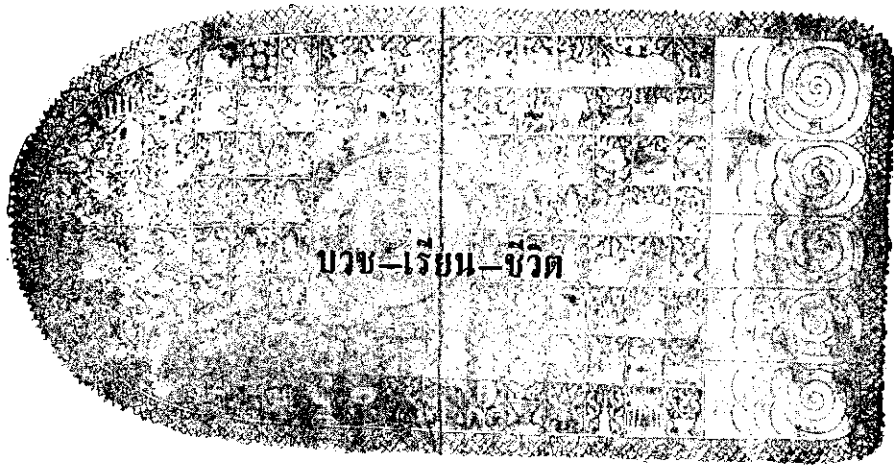
ข้าพเจ้าเห็นว่า ความดีงาม ความบริสุทธิ์สะอาด เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นยิ่ง ถ้า
มีความดีงามความบริสุทธิ์สะอาดแล้ว ผู้มีศรัทธาทำนุบำรุงด้วยวัตถุจะมีมากขึ้นเอง
โดยไม่ต้องบังคับชวนชวน เพราะฉะนั้น การช่วยกันทำให้มีความรู้ความเข้าใจใน
พระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องเกิดขึ้นแก่ประชาชน และการชักจูงประพฤติปฏิบัติตาม
ควรแก่ความสามารถของแต่ละบุคคล จึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่จะช่วยกันได้ และ
อย่างน้อยที่สุด ก็สามารถเริ่มต้นที่ตนเอง และผู้อยู่ในปกครองของตน เป็นเบื้องต้น
ได้เป็นอย่างดี

การให้ความช่วยเหลือแก่พระพุทธศาสนา ในด้านการบำรุงเลี้ยงภิกษุสงฆ์ตาม
ก็ตาม การก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ก็ตาม ถ้าประชาชนมีศรัทธาแล้ว ก็จะช่วย
กันจัดทำเป็นอย่างดียิ่ง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะทำอย่างไร จึงจะปลูกศรัทธาให้
เกิดขึ้นด้วยการทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา วัตถุประสงค์หรืออุดมแห่งพระพุทธศาสนาได้
ทศพอเขาเอง

ในสมัยปัจจุบัน มีกลุ่มพุทธศาสตร์และพระเพณีเกิดขึ้น ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทยายแห่ง เป็นเรื่องน่ายินดี ที่ความรักความสนใจในศีลธรรมได้ฟุ้งกระจายในสถาบัน การศึกษาชั้นสูงนั้น ๆ ถึงขนาดที่ศิษย์ชวชนกันหรือรวมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะขึ้น การให้ความสนับสนุนแก่กลุ่มหรือคณะดังกล่าวนี้ ก็เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนา อย่างหนึ่ง

แต่ที่สำคัญที่สุด เรื่องของพระพุทธศาสนา เมื่อสนใจและใส่ใจแล้ว น่าจะพยายามหาประโยชน์อะไรสักอย่างหนึ่งให้ได้ ประโยชน์นั้นก็คือสันติ เคยเป็นคน ชวนเฉียว โกรธง่าย ทำอย่างไรจึงจะหัดให้อภัย แล้วอ่อนคลายความโกรธลงบ้าง เคยถือโน่นถือนี้ ถือเขาถือเรามากเกินไป ทำอย่างไรจึงจะนึกให้กว้างออกไปว่า เป็นพวกเดียวกัน เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ทำอย่างไรจึงจะคลายความหลงตนเอง ใครพูดกระทบนิดหน่อยไม่ได้ เป็นพื้นเป็นไฟขึ้นมาทันที ทำอย่างไรที่เคยคิดว่าเรา ควรจะได้ดั่งนั้นดั่งนี้ หรือควรจะได้ดั่งนั้นดั่งนี้ จึงจะผ่อนลงเห็นว่าเราเรียกร้อง ต้องการอะไรมากมายหรือเกินขอบเขตไปหรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะลดความเรียกร้อง ต้องการมากมายนั้นลงบ้าง จะให้ได้ดั่งใจลงไปบ้าง ฉะนั้นเรื่องสันติ จึงมิใช่ หมายเพียงไม่รบกับใคร ไม่ทะเลาะกับใครเท่านั้น แต่หมายถึงความสงบระงับแห่ง จิตใจของเราเองอีกด้วย

สุชีพ ปุญญานุภาพ

บทความเรื่องนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับคนธรรมดาคนหนึ่ง ซึ่งประสบชีวิตมาแบบหนึ่ง อย่างหนึ่ง และในสถานการณ์ที่อาจจะไม่เหมือนใคร เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องส่วนตัว และจะคิดว่าอาจเกิดกับใครก็ได้ นั่น กล่าวยาก สิ่งแวดล้อมทุกอย่างของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกัน แต่สาระและประโยชน์ที่มีในบทความบทนี้ หรือสิ่งที่ได้เรียนรู้มาจากชีวิตส่วนหนึ่งของบุคคลหนึ่ง ย่อมพอที่จะทำให้ทราบได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตล้วนเป็นไปได้ทั้งสิ้น

ผมไปเรียนที่ประเทศอังกฤษและอเมริกาได้ทั้งหมด ๗ ปีแล้ว แต่บันทึกเป็นครั้งแรกที่ได้มาเยี่ยมกรุงเทพฯ เหตุที่ตัดสินใจไปเรียนนอกก็เพราะต้องการที่จะกลับมาประกอบอาชีพให้เป็นตำแหน่งอย่างที่คุณคนปรารถนากัน ประวัติการเรียนที่ได้ประสบมาจะช่วยชี้แจงให้เห็นถึงความนึกคิดของผมในปัจจุบันนี้ได้ เริ่มแรก ผมเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ในทางทฤษฎีอย่างละเอียดถี่ถ้วน ติดตามฟังข่าวความเคลื่อนไหวในวงการเศรษฐกิจของโลก ของประเทศต่างๆ และของเมืองไทยเราเอง เมื่อได้ยินข่าวอะไรมา ก็เอามาเปรียบเทียบกับทฤษฎีที่เรียนมา แล้วนั่งคิด คิดว่าอะไรผิดตรงไหน ถูกตรงไหน และพอมันทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นได้อย่างไร หรือไม่ ทำไม

ยิ่งเรียนไปก็ยิ่งเบื่อ เพราะไม่เคยทำอะไรกับไม้กับมือขึ้นมาเลย นอกจากอ่านตำรา ฟังข่าวเก่าๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้ว เป็นเรื่องของคนอย่างเราๆ

ท่าน ๆ คิดขึ้นมาแล้วแต่ทำลงไปแล้ว อย่างดีที่ผู้ใดก็ได้แต่มาหนึ่งคิด ตกเกี่ยวกับ
วิพากษ์วิจารณ์ แต่ไม่เคยได้พบได้เห็นความจริงอะไรขึ้นมาเลย ฉะนั้น ถึงจะ
มีความรู้ท่วมหัวในทางเศรษฐศาสตร์ แต่ก็เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์อะไรกับใคร
ไม่ได้ นอกจากตัวเอง นักเรียนร่วมชั้นกัน และอาจารย์ที่สอน

ขณะที่อยู่ยุโรป ผมท่องเที่ยวชอกชอนไปทุกหนทุกแห่ง โดยเฉพาะในประเทศ
ฝรั่งเศส สเปน อิตาลี และได้ใช้ชีวิตคลุกคลีกับคนทุกชั้นวรรณะ
อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ๕ ปีเต็ม ในชั้นนั้นผมมักจะแอบบอกตัวเองว่า ตัวเป็น
คนชอบศึกษาชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ชอบดังเกิดโน้นดังเกดนี้ แล้วกลับ
เอามาคิด ชอบมีชีวิตพันพัวกับบุคคลแต่ละบุคคลอย่างใกล้ชิดจนเรียนรู้ถึงความคิด
และจิตใจตลอดจนความรู้สึกของเขามีค่อถึงแวดล้อมต่าง ๆ ในชีวิต จะขอยกตัว
อย่างอื่นหนึ่งมาประกอบ เพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น ผมเป็นคนรัก
ประเทศฝรั่งเศสอย่างจับจิตจับใจ ถึงกับบางขณะก็มีความรู้สึกว่าชาติก่อนเคยเป็น
คนฝรั่งเศสมาแต่ก็มี ตอนที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศส ก็รู้สึก
เข้าอกเข้าใจและจดจำได้คล่องกว่าวิชาอื่น ๆ พอได้ไปเห็นประเทศนั้นจริง ๆ เข้า
เดินไปพบอะไรค่ออะไรด้วยสายตาของตัวเองเข้า ก็รู้สึกเข้าใจได้อย่างซาบซึ้งว่า
ทำไมถึงพวกรุ่นหนึ่งเป็นอย่างนั้น ๆ ครั้งหนึ่งได้ไปอยู่กับครอบครัวของเพื่อนผู้หญิงคน
หนึ่งในปารีส ครอบครัวนี้รวยและตระกูลเป็นที่รู้จักในสังคมชั้นสูงของกรุงปารีส
เขาสอนให้ผมรู้จักทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับเหล่าองุ่น ซึ่งถ้าคนที่เคยเรียนเกี่ยวกับ
อาหารแบบฝรั่งเศสก็จะรู้ทันทีว่า เหล้าองุ่นเป็นเรื่องยุ่งยากเพียงใด เมื่อเรียนเกี่ยว
กับเหล่าองุ่น ผมก็ได้มีโอกาสทดลองชิมแบบต่าง ๆ และหัดใช้ความสังเกตดูให้ได้
ว่าเหล่าองุ่นชนิดใด ชนิดใด เป็นอย่างไรบ้าง อันที่จริงฟังดูก็น่าจะง่าย แต่พอศึกษา
เข้าจริง ๆ แล้ว ต้องเสียเวลาหลายปี เสียเงินมาก และต้องหัดเป็นคนช่างจำช่าง
สังเกตของเด็ก ๆ น้อย ๆ ทุกอย่างให้ถูกต้อง ระหว่างที่เรียน ผมมีโอกาสได้รู้จัก
กับคนทำเหล่าองุ่น คนทำสวนองุ่นในภาคต่าง ๆ ของประเทศฝรั่งเศส ตลอดจนถึง
อาหารฝรั่งเศส ชนิดต่าง ๆ ปรุงโดยพ่อครัวชั้นเยี่ยมของประเทศ และยังได้เข้าสังคม
สังสรรค์กับคนชั้นสูงในปารีส ซึ่งนอกจากจะเปิดโอกาสให้ผมได้เรียนทางเหล่าองุ่น
เพิ่มเติมแล้ว ยังเปิดประตูชีวิตให้ผมอีกหลายบาน ผมเริ่มรู้จักดูภาพเขียน ฟังเพลง

แต่ได้รู้จักอ่านหนังสือเล่มที่หน้าอ่าน ดูละครตอนเรื่องที่ถูกแต่ไม่ได้เสียค้ายเงิน และได้รู้จักกับคนนานาชนิด เช่นพวกศิลปิน สถาปนิก จิตรกร นักประพันธ์ นางแบบ แต่คงเสีย

นี่เป็นเพียงตัวอย่างที่ยกมาจากการได้เรียนเกี่ยวกับเหล่าองุ่น ตลอดเวลา ๕ ปีในยุโรป ผมไม่ได้เรียนแค่แค่รัฐศาสตร์เท่านั้น และพยายามใช้เวลาทุกนาทีอย่างชนิดโซกโซน คนดื้อจนมากเห็นแล้ว เขาก็ว่าชีวิตอย่างนี้ไม่มีหลักฐาน มีแต่เหลวไหลไม่เป็นเรื่องเป็นราว เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ แต่คนพวกนั้นไม่มีวันที่จะรู้หรือเข้าใจว่าผมทำอะไรไปบ้างในวันหนึ่ง ๆ ผมจะบอกกับบอกไม่ได้เพราะมันไม่เหมือนแค่รัฐศาสตร์ จะมานั่งเขียนตำราหรือเด็กเซอร์ให้กันไม่ได้ เพราะชีวิตเป็นชีวิต ไม่ใช่บทความ นวนิยาย หรือละคร ชีวิตเป็นสภาพที่จริง (พูดตามประสาทางโลก) ซึ่งจะต้องประสบด้วยตนเอง ไม่เช่นนั้นก็ไม่มาทางเข้าถึงได้ ตลอดเวลาที่ผมอยู่ในยุโรป ผมรู้สึกตัวตัวเองเป็น "คน" ที่มีชีวิตเต็มไปด้วยความหมาย ความคึกคัก ความผิ้วหวัง ความรัก ความเห่อ ความสุขและระดมใจ ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเกิดจากคนธรรมดาได้ ดูจะรู้สึกว่าเกิดมากับผมแล้วทั้งสิ้น หัวใจผมพองโตจนบางครั้งรู้สึกกับอก เพื่อนฝูงที่มอยู่ ซึ่งประกอบด้วยคนร้อยพันชนิด ถัดลงมาผมคิดว่าผม เป็น "คน" ที่มีความรู้สึก มีความนึกคิดและระดมของของตัวเอง และยอมรับว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของสำคัญในตัวของผม ไม่ใช่ของที่คนมานั่งเห่บูชากันเพียงชั่วครู่ชั่วคราว

แต่พอผมได้ไปอเมริกา ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนชนิดหน้ามือเป็นหลังมือ อเมริกาที่ผมเคยวาดภาพไว้ แต่ไหนแต่ไรมา ก็คืออเมริกาแบบที่เรา ๆ เห็นกัน ในภาพยนตร์ ฮอลลีวูด แต่ที่ไหนได้ พอได้ไปคุยด้วยตาตนเอง ก็เห็นชัดว่ายังมีอะไรต่ออะไรอีกสารพัดอย่างนอกจากฮอลลีวูดซึ่งช่วยประกอบสังคมอเมริกาขึ้นมา ผมเห็นชัดว่าแค่รัฐศาสตร์ที่เรียนจากประเทศอังกฤษกลายเป็น ของโบราณ ซึ่งนักเศรษฐกิจของอเมริกาเด็กพูดถึงมานานแล้ว ระหว่างหยุดเทอม ผมเข้าทำงานที่สถานันธุรกิจแห่งหนึ่ง และยังรู้สึกว่าอเมริกาหน้าประเทศทุกแห่งในโลกสำหรับฉันนั้นไม่มีความเจริญในทางวัตถุที่ใดจะมาเทียบอเมริกา ตรงกับคำกล่าวที่ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้ในอเมริกา" ผมเริ่มใช้ชีวิตแบบคนอเมริกัน ทำมาถางความ

เจริญทางวัตถุที่ก้าวข้ามกัน ท่ามกลางเพื่อนฝูงที่เป็นคนฉลาด รวย และรักสนุก
เงินที่ทำงานมาได้ ผมก็เอาไปซื้อของปรนเปรอความสบายทั้งกายและใจ ผมซื้อ
รถ ซื้อเสื้อผ้าด้วย ๆ งาม ๆ ได้ พาสาว ๆ ออกเที่ยวตามทีตี้ ๆ แพง ๆ และใช้
ชีวิตที่จัดได้ว่าเป็นชนชั้นหนึ่งในอเมริกา

แต่อยู่ ๆ มาได้สักปีเดียว ผมเริ่มเบื่อ เริ่มสังเกตเห็นว่าตัวเองกำลังนั่งท่าทก
ตั้งทุกอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ โดยไม่มีประโยชน์อะไร ที่ว่าไม่มีประโยชน์ก็เพราะรู้สึก
ว่าอันหนึ่ง ๆ ไม่ได้เป็นตัวของตัวเอง ไม่เหมือนตอนอยู่ยุโรปซึ่งผมตระหนักตัวอยู่
เสมอว่าตัวกำลังทำอะไรลงไป ที่อเมริกาผมเริ่มแต่คงบทบาทคล้าย ๆ กำลังเดิน
ละคอน เงินและความสะดวกสบายเริ่มมีอำนาจเหนือตัวผม และตัวมนุษย์รอบ ๆ
ตัวผมอย่างประหลาด ความรู้สึกเป็น “คน” หายไป ผมกลายเป็นสิ่งของ
เหมือนสิ่งของต่าง ๆ ที่กำลังใช้อยู่ เงินเป็นปัจจัย ความสัมพันธ์เป็นผล แต่ตัวผม
เกิดหายไปเฉย ๆ หาอย่างไรก็ไม่เจอ

ปลายปีนั้นเอง ผมเริ่มอ่านหนังสือดังสังคมศาสตร์และประวัติศาสตร์ของ
อเมริกามาอ่านอย่างละเอียด ผมแทบไม่ได้หลับไม่ได้นอนเป็นเดือน ๆ ก็เพราะเหตุ
นี้เอง เบ็ดตัวราไป ดังเกิดสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวไป แต่ก็ยังหาตัวเองไม่พบอยู่นั่นเอง
แต่เริ่มมีความเข้าใจสังคมอเมริกัน เริ่มเข้าใจชีวิตของคนทุกชั้นวรรณะ และเริ่ม
เกลียดสิ่งที่มองเห็นส่วนมาก เริ่มขะแยงสิ่งที่ตัวเองกำลังทำอยู่ และเริ่มถอน
ตัวออกจากสังคมนั้น ๆ อย่างหวาดกลัว ผมเด็กเรียนเศรษฐศาสตร์พักหนึ่ง แล้ว
หันไปเอาใจได้ในวิชาสังคมศาสตร์ของโลก ผมเริ่มเปรียบเทียบสังคมอเมริกากับ
ของอังกฤษ ของฝรั่งเศส เดปญ และอิตาลี กรีก รัสเซีย จีน ไทย ญี่ปุ่น และ
ศึกษาความเป็นมาของสังคมนั้น ๆ อย่างถี่ถ้วน ต่อจากนั้นผมก็หันไปศึกษาปรัชญา
และลัทธิสังคมชนิดต่าง ๆ ในโลก และเรียนถึงอิทธิพลที่มันมีต่อสังคมชนิดต่าง ๆ
ผมเริ่มเกลียดศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก (ศาสนาในที่นี้หมายความว่าความถึงคำว่า
religion ไม่ใช่ “คำตั้งสอน” อย่างในศาสนาพุทธ หรือพุทธศาสนา) ผมเริ่ม
เห็นชัดว่าอิทธิพลแรงใด ทำให้คนคิดหรือประพฤติตนไปอย่างนั้นอย่างนี้ ผมเริ่ม
ดูหมิ่นสังคมทั่วไป และเริ่มถามตัวเองว่า ผมกำลังใช้ชีวิตทำอะไรอยู่ แต่ผมตอบ
ไม่ได้ ตอนแรกเกิดกลัวไม่กล้าตอบออกมาว่า “ไม่ได้ทำอะไรเลย” ที่ว่าไม่ได้

ทำอะไรเลย ไม่ได้หมายความว่านั่งอยู่เฉยๆ แต่หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ผม
กระทำลงไปล้วนได้รับอิทธิพลจากจิต ความเชื่อถือ ความนับบงคับ และความ
นิยมแรงโตแรงหนึ่ง ผมเริ่มเกลียดตัวเองที่เป็นคนอ่อนแอและปล่อยให้พวกเขา
นำชีวิตชีวิตผม ผมเริ่มค้นคว้าหาความหมายของชีวิตคน ว่าเกิดมาเพื่ออะไร
และทำไม

เหตุที่ทำให้ถามคำถามแบบนี้ออกมา เป็นเพราะเท่าที่โตเรียนรู้ ถึงเกิดและมี
ประสบการณ์ในชีวิตมาด้วยตนเอง ผมแปลกใจว่าทำไมชีวิตคนเราคนหนึ่งๆ ช่าง
ไม่มีอะไรเสียจริงๆ ไม่ว่าจะหันไปดูที่ไหน ไม่ว่าจะดูชีวิตของจักรพรรดิ ผู้ค
นักธุรกิจ ตลอดจนเรื่องตลกถึงยาก ทุกชีวิตล้วนโดนอิทธิพลตัวตนใดตัวตนหนึ่ง
ในสังคมใดสังคมหนึ่งมาบัญญัติ ครอบงำ คนทุกคนมีพรหมลิขิตที่ตามมามองเห็น
ได้ด้วยตาและเข้าใจได้ด้วย มาเป็นที่ชัดคน ผมหันกลับมาศึกษาชีวิตของตัวเอง
เองทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งก็ทำให้น่าสนใจยิ่งขึ้น เพราะมองเห็นตัว
เองเป็นตัวอะไรตัวหนึ่ง ซึ่งสังคมมันขึ้นมา จนกระทั่งมัน ถ้าตั้งเรียนวิชา
เศรษฐศาสตร์ อนาคตก็แทบจะบัญญัติไว้ได้ เพราะไม่เห็นมีอะไรดีดัดยุ่งยาก
ในสังคมของโลกเรา

ผมเริ่มปลัดขิดออกจากสังคมอเมริกา และเริ่มใช้ชีวิตอยู่ด้วยตัวเองและเพื่อตัว
เอง ผมเลิกเล่นละคร และการได้หน้ากากร แล้วหันมาใช้ชีวิตอย่างธรรมดาๆ
ที่มีสังคมเป็นเครื่องมือประกอบหาปัจจัยดำรงชีวิตและความสะดวก เลิกฟังความ
ชื่นชมรับรองที่สังคมมีต่อตัวผมขณะที่ทำอะไรลงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ผมเลิกแคร์
คนที่อยู่รอบๆ ตัวและวัตถุสิ่งของที่เขาซื้อแล้ว กลับไปใช้ชีวิตอย่างที่โซมาในยุโรป
ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น และเลิกหว่านไถว่าเขาจะคิดอย่างไร นานๆ ครั้งก็กลับไป
ไปเล่น ละครหน้ากากรอีก เพื่อที่จะทดสอบตัวเองว่าชอบชีวิตแบบไหนกันแน่
แต่ทุกครั้งผมก็แทบจะฉีกหน้าออกไม่ทัน ดูการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างคนส่วนมาก
เป็นของที่ง่ายเสียจนเกินไป เหมือนเสียดิเกิด ผมถามตัวเอง คำถามที่ว่า “ชีวิต
มันแค่นี้หรือ ” มันแสนจะธรรมดา แต่จะไม่มีอะไร

พอมาถึงตอนนั้นผมกำลังอ่านหนังสือปรัชญาของพวกเขา EXISTENTIALISM (ที่มี
อยู่) ซึ่งพูดจับใจผมเป็นอย่างยิ่ง เพราะมันตรงกับความจริง ดัชนีไม่ยอมรับนับถือ
พระเจ้าใดๆ ทั้งสิ้น แต่ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงในชีวิตมนุษย์ว่า มันไม่มีอะไร คนทุก
คนเกิดมาอย่างช่วยไม่ได้ ภายใต้วงแวดล้อมต่างๆ ในสังคมที่มีอยู่แล้ว และที่พอ

แม่บู๊ยาตายสร้างขึ้นมาแล้ว ทุกคนมีความรับผิดชอบของตัวเองขณะที่ทำอะไรลงไป เพราะทุกคนเป็นผู้เลือกกระทำด้วยตัวเอง เช่นเลือกไม่มีชีวิตอยู่ภายใต้สังคมนี้ๆ การที่เลือกกับการไม่เลือกที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่มีอะไรแตกต่างกัน เช่นถึงเวลาเกณฑ์ทหาร นาย ก. ถูกเกณฑ์ไปรบ นาย ก. จะมาพูดไม่ได้ว่าตัวเองเกลียดสงคราม ไม่อยากรบ และที่ขังไปก็เพราะช่วยอะไรไม่ได้ ข้อแก้ตัวนี้ไม่มีความหมายอะไร ในเมื่อต่อมา นาย ก. ถูกส่งไปสนามรบเสียแล้ว ถ้าเกลียดสงครามอย่างที่แท้จริง นาย ก. มีทางเลือกอื่นเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการไปรบได้มากมาย เช่น หนีทหาร หรือฆ่าตัวตาย แต่การที่เขาไม่เลือกกระทำเช่นนี้ ก็เหมือนกับว่าเขายอมรับการไปรบ อย่างดีว่าการไม่เลือกก็คือการเลือกอย่างหนึ่งเหมือนกัน คือเลือกที่จะไม่เลือกทำอย่างนั้นอย่างนี้ ฉะนั้นชีวิตของคนทุกคนจึงขึ้นอยู่กับตัวเองที่จะเลือกจะไปไหนไปไหน หรือทำอะไร มาเมื่ออำนาจเหนือเรา ไม่ได้เพราะเป็นการแก้ตัวหาข้ออ้างใดๆ นั่นเอง ทัศนคติ "ที่มีอยู่" นี้ มองดูชีวิตอย่างธรรมดาๆ ไม่ได้มองในแง่ร้ายหรือแง่ดี เราเห็นชีวิตเป็นของจริงซึ่งทุกคนต้องเผชิญ และไม่จำเป็นต้องมีอะไรที่คงมานั่งชื่นชมหรือโอดครวญให้เสียเวลา คนๆ หนึ่งเกิดมา ใช้ชีวิตไป (ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม) ตามที่ตนเลือกในทีละทีละหนึ่งและขณะๆ หนึ่ง เสร็จแล้วก็ตายไป พอตาย คนอื่นก็เข้ามาแทนที่ ใช้ชีวิตของเขาต่อไป ซึ่งอาจจะคล้ายคลึงกับชีวิตคนอื่น ๆ อีกหลายคน แต่ก็ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว เพราะคนทุกคนต้องมีอะไรหลายอย่างที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ฉะนั้นแตกต่างกันไป ฉะนั้น คนเราเกิดมาจึงมีอยู่เท่าที่เห็นๆ กันอยู่แค่นั้น ไม่มีอะไรมาก ไม่มีแก่นสารอะไรได้มกกับที่ได้เกิดมา

อ่านมาถึงตอนนี้ ผมยังรู้สึกสงสัยตัวเองใหญ่ แต่รู้สึกไม่พอใจในชีวิตที่ตนกำลังมีอยู่ ผมเริ่มศึกษาค้นคว้าหาปรัชญาอื่น ๆ เพื่อที่จะได้รู้ให้แน่ชัดว่าชีวิตมันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ หรือไม่ อย่างไร ผมเริ่มเรียนพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ และเกิดไปค้นพบอะไรคืออะไรอีกหลายอย่างซึ่งคล้ายคลึงกับทัศนคติ "ที่มีอยู่" ซึ่งผมเห็นด้วยมาก่อนแล้ว ผมตัดสินใจทันทีว่าจะต้องกลับมาบวชที่เมืองไทยก่อนที่จะไม่มีโอกาสศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติธรรมอย่างตอนนี้

เพื่อน ๆ ทุกคนที่ได้ยินข่าวบวชของผมแล้ว ไม่มีใครเชื่อ เขาคงหาว่าผมสติไม่ดี แต่อนิจจา เขาไม่มีทางรู้หรือทราบดีว่า พุทธศาสนามีความหมายคือตัวผมอย่างไรบ้าง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผมได้เล่าเรียนและประดับใช้ชีวิตมากตายเป็นดังภายนอก

เหมือนของเด็กเดิน เป็นภาพแต่ละสถานะที่มนุษย์สร้างไว้หุดอกดวงตัวเอง เป็นเครื่องพยุให้คนมีกำลังใจที่จะดำรงชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ จนกว่าจะตาย นั่นหรือคือความหมายของชีวิตคน

ผมเป็นคนที่บูชาความเป็นอิสระมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว และยังเป็นคนไม่ยอมรับสังคมอีกด้วยแล้ว ยิ่งเกลียดการที่ถูกตั้งคามาจุมุกอย่างเข้ากระดูกดำ กฏเกณฑ์ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความนึกคิดของคนธรรมดา เกิดขึ้นจากสังคมซึ่งบ่ฆ่าตายและคนอย่างเราๆ นั้สร้างขึ้นมา เพื่อบังคับตัวเองจากความจริงในชีวิต คือความไม่มีอะไร ผมจึงเกลียดทุกสิ่งทุกอย่างที่สังคมผลิตขึ้นมา แต่พอได้มาบวช ความอิสระอย่างที่ทุกคนพูดถึงกลับหายดับไปกับตา อยู่ดี ๆ ก็มีคนมาโกนผม และถือศีล ๒๒๗ ข้อ มากมายกว่ากฏเกณฑ์ใด ๆ ในชีวิตคนธรรมดาทั้งนั้น ผมเข้าไปอยู่ในวัดซึ่งจะออกไปไหนมาไหน ทำอะไรทำอะไร ไม่ได้เหมือนตอนเป็นฆราวาส จะกินข้าวที่แต่เดิมนั้น ก็ต้องรอให้มีคนประเคน รวมความแล้วจะทำอะไรอย่างใจเหมือนแต่ก่อนไม่ได้เลย ก่อนบวช จะทำอะไรก็ไม่เคยกังวลถึงชีวิตวาง เพราะผมเห็นว่าสิ่งที่มาชีวิตวางเป็นของธรรมดา เหมือนของเด็กเดิน แต่ตัวผมเป็นฝ่ายสำคัญ สามารถที่จะหลุดเดี่ยวหรือกำจัคอุปสรรคเหล่านั้นได้เสมอถ้าพยายามจริง ๆ วันหนึ่ง ๆ ผมภูมิใจตัวเองที่ว่ามีอิสระผิตกับคนส่วนมากแต่ที่ไหนได้ พอมาครองผ้าเหลืองเข้าจริง ๆ กลับเลิกคิดถึงอิสระที่กด่ามาข้างต้นทั้งนั้น ผมเปลี่ยนเป็นคนตะคนไป ความอิสระบ้า ๆ บอ ๆ ก็หายไป เพราะคนที่ไม่มีอิสระเท่านั้นที่มานั่งพูดถึงความอิสระ แต่พอเป็นพระ ความอิสระหรือไม่มีอิสระ ไม่มีทั้งคู่ อะไร ๆ ก็ไม่มี มันเป็นความรู้ดีในทางจิตที่เด่นชัดบายสงบ ว่างแะระสอาดบริสุทธิ์ สายตาที่มองคนธรรมดาที่เปลี่ยนไป มองพ่อแม่ไม่เห็นเป็นคุณพ่อคุณแม่อย่างแต่ก่อน มองแฟนสาว ๆ เหมือนมองคนอื่นทุกคนก็มิดายตายอยู่ตายตาเดียว คือตายตายที่พระมองเห็นมนุษย์ในโลก ทุกคนเหมือนกันหมดในที่ว่าเป็นผู้ลุ่มหลงในสิ่งทีตนเองสร้างขึ้นมา งมายอย่างน่าสงสาร เมื่อก่อนบวช ผมตั้งเพื่อนผู้หญิงหลายคนไว้ว่าไม่ให้ไปหา โดยที่กตัญจิใจจะออกแวกแต่พอเขามาหาจริง ๆ กลับมีความรู้สึกเฉยๆ เห็นอะไรทำอะไรชัดเจนนิงขึ้นเหมือนชาวกับดำ อย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อน

ผมเริ่มตระหนักขึ้นมาอีกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรเก่าอะไรใหม่ แต่ มีหรือไม่มีเท่านั้น สิ่งที่มี เป็นสิ่งที่คนสร้างเอาไว้หุดอกตัวเอง สิ่งที่ไม่มี มองไม่ค่อยเห็น เพราะคนส่วนมากหัดบดขยี้ชีวิตอยู่กัน เหมือนคนที่งัดไม้ได้เกิด เป็นที่น่าสงสารอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรที่ธรรมชาติของพระพุทธเจ้าไม่ได้พิจารณา ปัญหา ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ถ้วนเป็นปัญหาที่แสนจะแก้ได้ ง่าย ๆ ถ้าคนเรารู้จักแก้ ก็อริเหตุนิพพาน และมีสติสัมปชัญญะและปัญญา แต่คน ส่วนมากไม่มี กลับไปแก้ปัญหาซึ่งเกิดมาจากภายในตัวบุคคล โดยใช้วิธีแก้ภายนอก ปรับปรุงแต่สิ่งภายนอกออกไป ซึ่งยิ่งทำให้ตัวเองอยู่ห่างไกลความจริงยิ่งขึ้นทุกขณะ เปรียบเหมือนประเทศสหรัฐอเมริกาที่ยังจรวดไปโลกพระจันทร์ไกล เป็นต้น ๆ ไปได้ แต่คนในอเมริกันในสังคมอเมริกันเองกลับมีความสุขซึ่งเขาก็รู้ กันดี ชีวิตท่ามกลางความเจริญทางวัตถุซึ่งทำให้คนเป็นโรคเดินประสาทมากที่สุด ในโลก ประเทศที่รุ่งเรืองที่สุดในประวัติศาสตร์ กลับไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตใจประชาชน พระเจ้านั้นกลายเป็นนิทานหุดอกเด็กไปนานแล้ว เดียวกันคนอเมริกัน ไม่มีอะไรเหลืออยู่ นอกจากวัตถุกับตัวเอง วัตถุนี้จะทำลายเมื่อไรก็ได้ เวลานี้ก็ เบอชนมา แต่ตัวเองยังอยู่ ต้องกระຈกก็เห็นหน้าอยู่ทุกวัน แต่ก็ยังไม่มีใครเข้าใจตัวเองกันสักที

นักเรียนไทยที่ไปศึกษาต่างประเทศทุกคนควรจะล้มดาตัวเองขณะที่กำลังเรียนหนังสืออยู่ ควรจะรู้ให้แน่ชัด และเข้าใจถึงสังคมของประเทศที่ตนกำลังศึกษาอยู่อย่าง แจ่มแจ้ง ใหรู้ว่าทำไมสิ่งนั้น ๆ จึงเป็นอย่างนั้น ๆ ศึกษาว่าคนชาตินั้น ๆ เขาทำงาน หรือดำรงชีวิตอยู่เพื่ออะไร และอะไรเป็นสิ่งหรืออิทธิพลที่ทำให้เขากระทำสิ่งนั้น ๆ ลงไป แล้วดูตัวอิทธิพลเหล่านั้นว่ามันเกิดขึ้นมาจากอะไร และทำไม กล่าวง่าย ๆ คือถามคำถามย้อนหลังตัวเองอยู่ตลอดเวลา จนถึงคำตอบสุดท้าย ถ้าตอบคำถาม สุดท้ายนั้นไม่ได้ แสดงว่ายังไม่เรียนอะไรไม่จบ ที่เรียนมาก็ไม่มีประโยชน์ที่แท้จริง เพราะเหตุที่ว่าแม้ตัวเองยังไม่รู้เลยว่าตัวไปเรียนหรือทำอะไรมาแน่ แล้วจะเอาสิ่งที่ เรียนมาใช้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร

อนตถิ ปวีวเขตติ อตถิ คณฺหาติ ปณฺทิตฺโต

บัณฑิตย่อมยกเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์

ณรงคิ เกตุทัต

ผู้เขียน

พระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป. ๕)
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ ผู้อำนวยการมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย และกรรมการมหาเถรสมาคม

พระมหาประยุต ปยุตฺโต ป. ๕ วัดพระ
พิเรนทร์ ผู้ช่วยเลขาธิการ มหาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย

พระมหาอุทัย พุทฺธวงฺโส ป. ๕ วัดทอง
นพคุณ ธนบุรี เคยเขียนเรื่องลง สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑

พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณฺณวณฺโณ ป. ๕
วัดพุทธประทีป ลอนดอน กำหนดเข้าศึกษา
ภาษาสันสกฤต ณ ตรินิตีวิทยาลัย เคมบริดจ์ ปี
การศึกษานี้

พระขันตีปาโล ชาวอังกฤษที่บรรพชามาแต่
กรุงลอนดอน ได้รับอุปสมบทที่อินเดีย แล้วมา
บวชแปลงเป็นฆราวาสที่วัดบวรนิเวศ ผู้แต่ง
เรื่อง What Is Buddhism

สุชีพ ปุณฺณภาพ ผู้ช่วยผู้อำนวยการ
องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว และอาจารย์พิเศษ
ในมหามกุฏราชวิทยาลัย สมัยดำรงสมณเพศ
เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ในนามฉายาว่า
สุชีโว

ชวินทร์ สระคำ แห่งหนังสือพิมพ์ หลักเมือง
และอาจารย์ในมหาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เคย
ดำรงสมณศักดิ์ เป็นพระอุตรคณาธิการ

จอห์น โบลเฟลด์ แห่งองค์การอีคาเฟ้ เคย
เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เขียนหนังสือทาง
พุทธศาสนาหลายเล่ม รวมอัตชีวประวัติของ
ชาวพุทธด้วย

วิลเลียม เคลาส์เนอร์ แห่งมูลนิธิอาเซีย เขียน
บทความนี้ไปอ่าน ณ ที่ประชุมทางวิชาการ ที่
ฮอนโนลูลู เป็นครั้งแรก

ฮันส์ เอเวอร์ส ศาสตราจารย์ ชาวเยอรมัน
แห่งมหาวิทยาลัยโมนาชประเทศออสเตรียเคย
ค้นคว้าวิจัยเรื่องชนชั้นนำ ในประเทศไทยมาแล้ว
และเมื่อเร็วๆ นี้ไปศึกษาสถาบันพุทธศาสนา ใน
ลังกาทวีปมา